

Proeve eener geschiedenis van de toelating en vestiging van vreemdelingen in Nederland tot het jaar 1795

<https://hdl.handle.net/1874/315690>

SPECIMEN HISTORICO-JURIDICUM INAUGURALE

DE

PEREGRINIS RECEPTIS ET CIVITATE DONATIS

IN PATRIA NOSTRA

USQUE AD ANNUM MDCCXCV.

THE UNIVERSITY OF CHICAGO
LIBRARY

1911

STONEX REPRODUCED FROM THE ORIGINAL

REPRODUCED FROM THE ORIGINAL

BY THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

THE UNIVERSITY OF CHICAGO

LIBRARY

REPRODUCED FROM THE ORIGINAL

LIBRARY

LIBRARY

13

SPECIMEN HISTORICO-JURIDICUM INAUGURALE
DE
PEREGRINIS RECEPTIS ET CIVITATE DONATIS
IN PATRIA NOSTRA

USQUE AD ANNUM MDCCXCV,

QUOD,

ANNUENTE SUMMO NUMINE,

EX AUCTORITATE RECTORIS MAGNIFICI

GERARDI JOHANNIS MULDER,

Math. Mag. Phil. Nat. Med. Doct. et Prof. Ord.,

NEC NON

AMPLISSIMI SENATUS ACADEMICI CONSENSU

ET

NOBILISSIMAE FACULTATIS JURIDICAE DECRETO,

PRO GRADU DOCTORATUS,

SUMMISQUE IN

JURE ROMANO ET HODIERNO HONORIBUS AC PRIVILEGIIS
IN ACADEMIA RHENO-TRAJECTINA

RITE ET LEGITIME CONSEQUENDIS,

PUBLICO ET SOLEMNI EXAMINI SUBMITTIT

STEPHANUS JOANNES VAN GEUNS,

Rheno-Trajectinus.

A. D. XVIII M. JUNII ANNI MDCCCLIII, HORA I.

SCHOONHOVIAE,

APUD S. E. VAN NOOTEN.

MDCCCLIII.

MATRI CARISSIMAE
PIAEQUE MEMORIAE OPTIMI PATRIS

NEC NON

VIRO AMPLISSIMO

HENRICO THEODORO HOIJER,

Tribunalis Briellensis Praesidi, Avunculo Aestumatissimo, Socero Futuro,

HASCE STUDIORUM PRIMITIAS

D. D. D.

AUCTOR.

PROEVE EENER GESCHIEDENIS

VAN DE

TOELATING EN VESTIGING

VAN

VREEMDELINGEN IN NEDERLAND,

TOT HET JAAR 1795.

EENE PROEVE

TOT VERKRIJGING VAN DEN GRAAD

VAN

DOCTOR IN DE REGTEN

AAN DE

UTRECHTSCHER HOOGESCHOOL,

DOOR

S. J. VAN GEUNS.

SCHOONHOVEN,

S. E. VAN NOOTEN.

1853.

Qu' est-ce qu' un étranger? Le Grec orgueilleux vous dira, c'est un barbare; le Romain conquérant, c'est un ennemi; le Chrétien seul, c'est un frère.

C. A. SAPEY, Les étrangers en France
sous l'ancien et le nouveau droit, pag. 2.

VOORBERIGT.

De Commissie tot herziening der grondwet stelde in 1815 voor daarin het beginsel op te nemen, dat „het gastrijke Nederland bij voortduring bescherming en hulp zoude verleenē aan allen, die door deszelfs zachte wetten en vaderlijke regering gelokt zich in hetzelfde wilden nederzetten.” Hieraan werd gevolg gegeven, en zoo lezen wij in art. 4 der grondwet van dat jaar: „allen die zich op het grondgebied van het rijk bevinden, hetzij ingezetenen of vreemdelingen, hebben gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen.” De algemeenheid der uitdrukking deed echter zwarigheden ontstaan, daar men beweerde, dat naar luid van gemeld artikel het verblijf niet mogt worden ontzegd aan vreemdelingen hier te lande toegelaten, welke men daarna gevaarlijk achtte voor de rust van den staat. Ten einde deze en andere moeilijkheden voor het vervolg te ontgaan wilde men bij het voorstel van herziening van 9 Dec. 1844 aan den wetgever de bevoegdheid toekennen om in buitengewone gevallen de werking van den gestelden regel te

schorsen en in het algemeen onder zekere voorwaarden de uitlevering van vreemde misdadigers te vergunnen. Deze poging bleef toen evenwel zonder gevolg, eerst in 1848 werd in de grondwet de bepaling ingelascht: „de wet regelt de toelating en de uitzetting van vreemdelingen en de algemeene voorwaarden, op welke ten aanzien van hunne uitlevering verdragen met vreemde mogendheden kunnen worden gesloten.” Ter voldoening aan dit voorschrift en tevens ter bevestiging van het grondwettig beginsel heeft de wet van 13 Aug. 1849 aan alle vreemdelingen, die voldoende middelen van bestaan hebben of door werkzaamheid kunnen verkrijgen, vrijen toegang in het rijk verleend, alwaar hun regtstoestand naar allezins milde beginselen geregeld is. Wel sluit de grondwet hen van landsambten uit, doch geeft tevens aan den wetgever de bevoegdheid op dat verbod uitzonderingen te maken, en zoodanige wet is in der daad onlangs (18 Febr.) voorgedragen en zal, naar wij hopen, weldra tot stand komen; in allen gevalle belemmert de genoemde uitsluiting den vreemdeling weinig, daar de weg om geheel met Nederlanders te worden gelijk gesteld hem bij de wet van 28 Julij 1850 zeer gemakkelijk is gemaakt.

Te onderzoeken, hoedanig de beginselen onzer voorouders waren omtrent de punten bij deze beide wetten geregeld, en hoe ver zich hunne zoo zeer geprezene gastvrijheid uitstreckte, scheen mij toe geen onbelangrijk onderwerp te zijn voor een proefschrift, waarop ik bij het einde mijner studiën aan de Hoogeschool den graad van doctor in de regten konde verkrijgen. Ik koos daartoe het gebruik der Nederlandsche taal, eensdeels wegens het min eigenaardige om een onderwerp uit het vaderlandsch regt in eene vreemde taal te behandelen, anderdeels dewijl bijna al de door mij geraadpleegde bronnen in de landtaal geschreven zijn, en de poging om die in dragelijk Latijn over te brengen de duideljk-

heid der voordragt niet zoude hebben bevorderd, en ik had het genoeg, op mijn verzoek daartoe van Curatoren der Utrechtsche Hoogeschool een gunstig antwoord te ontvangen.

Ik moest mijn onderzoek bepalen tot de Grafelijke Regering en de Republiek der Vereenigde Nederlanden; door het verder uit te breiden zoude ik den omvang van eene Academische verhandeling verre hebben overschreden, en daarbij leverde de omwenteling van 1795 een geschikt rustpunt op, dewijl toch ten gevolge van deze in de begrippen van vreemdeling en burgerschap eene aanmerkelijke wijziging ontstond, welke het daaraan voorafgaande tijdperk, voor mijn onderwerp althans, tot een afgesloten geheel vormde.

Bij de behandeling stelde ik mij tot regel den vreemdeling op den voet te volgen, van het oogenblik dat hij op den vaderlandschen grond gekomen was totdat hij onder het getal der inlanders werd opgenomen en met deze als het ware te zamen smolt. Van daar splitste ik elk Hoofdstuk in drie Afdeelingen en beschouwde in de eerste den vreemdeling voor dat hij eenige regten van burger- of inboorlingschap had verkregen, in de tweede de wijze waarop die opname geschiedde en in de derde de regten door zoodanige inlijving verworven. Deze verdeeling was oorzaak dat ik nu en dan zaken aanroerde niet uitsluitend op vreemdelingen betrekking hebbende, doch welke ik meende om der volledigheds wille niet achterwege te mogen laten.

Meer dan iemand ben ik van het gebrekkige van mijnen arbeid overtuigd en gevoel ik behoefte aan eene toegevende beoordeeling; men merke deze verhandeling niet aan als een wetenschappelijk werk van eenen regtsgeleerde, maar als eene Academische proeve, „meer bestemd”, gelijk de Hoogleeraar VAN HALL 1) het uit-

1) Ned. Jaarb. voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving. XII. bl. 217.

drukt, „om van wel besteden studietijd bewijs te geven dan om wetenschap of praktijk van nut te zijn.”

Aan het einde van mijnen arbeid gekomen, vervul ik eenen aangename pligt, door mijnen opregten dank te betuigen aan mijnen hooggeachten Promotor, den Hoogleeraar VREEDE, dien ik steeds bereid vond, mij bij het bewerken dezer proeve met de meeste welwillendheid voor te lichten en waar ik dwaalde teregt te wijzen.

INHOUD.

EERSTE HOOFDSTUK.

NEDERLAND ONDER DE REGERING VAN GRAVEN EN ANDERE VORSTEN.

EERSTE AFDEELING.

TOESTAND DER VREEMDELINGEN.

	Bladz.
§ 1. BEGRIP VAN VREEMDELING. TOELATING VAN VREEMDELINGEN HIER TE LANDE.	
Begrip.	1.
Oude tijden.	1.
Ontstaan der steden.	6.
Utrecht.	9.
Overijssel.	13.
Gelderland.	14.
Vriesland.	15.
Engeland.	18.
Frankrijk.	22.
Brabant enz.	23.
Duitschland.	23.
Andere landen.	26.
Toezigt.	27.
Markten.	32.
Strandregt.	37.

§ 2.	REGTSTOESTAND DER VREEMDELINGEN.	
a.	Staat der personen.	40.
b.	Eigendom.	41.
c.	Erfopvolging.	43.
	Regt van exuwe.	49.
d.	Handelingen.	55.
e.	Regtspleging.	56.
	Vreemdeling eischer.	59.
	Termijn.	61.
	Misdrijven tegen vreemdelingen.	64.
	Getuigen.	65.
	Regtsgedingen tusschen vreemdelingen.	69.
	Vreemdeling gedaagde.	69.
	Gedomicilieerde vreemdelingen.	71.
	Niet gedomicilieerde vreemdelingen.	72.
	Arrest.	73.
	Borgtogt.	75.
	Termijn.	77.
	Regter.	78.
	Regter in strafzaken.	79.
	Straf.	79.
	Alleen voor eigen schuld of misdrijf aansprakelijk.	
§ 3.	BEVOEGDHEID VAN VREEMDELINGEN TOT HET UITOEFENEN VAN BEROEPEN EN HET AANVAARDEN VAN BEDIENINGEN EN AMBTEN.	
a.	Beroepen.	81.
b.	Bedieningen.	89.
c.	Ambten.	90.
	Utrecht.	97.
	Gelderland.	98.
	Vriesland.	99.

TWEDE AFDEELING.

VERKRIJGING VAN DE REGTEN VAN BURGER- EN INBOORLINGSCHAP.

§ 1.	VEREISCHTEN TOT HET BURGERSCHAP.	101.
§ 2.	WIJZE WAAROP HET BURGERSCHAP VERKREGEN WERD.	107.
	Koop.	111.
	Huwelijk.	112.
	Schenking.	

INHOUD.

XV

§ 3. Plichten der burgers.	Bladz.
Inwoning.	113.
Lasten en diensten.	120.
Andere pligten.	123.
§ 4. Naturalisatie.	125.

DERDE AFDEELING.

REGTEN AAN HET BURGER- EN INBOORLINGSCHAP VERBONDEN.

§ 1.	REGTEN DOOR HET BURGERSCHAP VERKREGEN.	127.
	a. Vrijheid van lijfeigenschap.	128.
	b. Tolvrijheid.	129.
	Holland.	130.
	Zeeland.	135.
	Braband.	137.
	Gelderland.	137.
	Utrecht.	139.
	Overijssel.	140.
	Vriesland.	140.
	Vreemdelingen.	141.
	Voorwaarden.	142.
	c. Geregte privilegiën.	144.
	Kampen.	144.
	Privilegium de non evocando.	148.
	Arrest.	153.
	Confiscatie.	157.
	Anderé privilegiën.	162.
	Vroegere misdrijven.	162.
	d. Bevoegdheid tot het uitoefenen van beroepen.	163.
	e. Benoembaarheid tot ambten.	164.
§ 2.	REGTEN DOOR DE NATURALISATIE VERKREGEN.	169.

TWEEDE HOOFDSTUK.

REPUBLIEK DER VEREENIGDE NEDERLANDEN.

EERSTE AFDEELING.

TOESTAND DER VREEMDELINGEN.

	Bladz.
§ 1. BEGRIP VAN VREEMDELING. TOELATING VAN VREEMDELINGEN HIER TE LANDE.	
Begrip.	171.
Betrekking tusschen de onderzaten der provinciën onderling.	172.
Vreemdelingen uit andere landen afkomstig.	174.
Min gunstige behandeling.	174.
Gunstige behandeling.	175.
Uitgewekenen vóór 1685.	176.
Uitgewekenen na 1685.	181.
Handelsverkeer. Engeland.	187.
Frankrijk.	190.
Duitschland.	191.
Zweden en Denemarken.	191.
Portugal.	192.
Spanje.	192.
Napels en Sicilië.	193.
Turkije.	193.
Wetenschappelijk verkeer. Uitheemsche professoren en studenten.	193.
Strandregt.	194.
Toeziht.	198.
Misdadigers.	203.
Uitlevering.	205.
Hooge personagiën.	206.
Jezuïten en geestelijke orden.	206.
Joden.	208.
§ 2. REGTSTOESTAND DER VREEMDELINGEN.	
a. Staat der personen.	210.

INHOUD.

XVII

	Bladz.
<i>b.</i> Eigendom.	212.
<i>c.</i> Erfopvolging.	213.
Droit d'aubaine.	214.
Keur.	217.
Regt van exuwe.	217.
Regt van successie.	220.
Vrije erfopvolging.	220.
<i>d.</i> Handelingen.	222.
<i>e.</i> Regtspleging.	224.
Vreemdeling eischer.	224.
Borgtogt.	225.
Termijn.	226.
Misdrifven tegen vreemdelingen.	228.
Getuigen.	228.
Regtsgedingen tusschen vreemdelingen.	228.
Vreemdeling gedaagde.	231.
Gedomicilieerde vreemdelingen.	231.
Niet gedomicilieerde vreemdelingen.	232.
Arrest.	232.
Borgtogt.	234.
Termijn.	235.
Vrijdom van arrest.	236.
Boedelafstand.	238.
Verjaring.	238.
Strafzaken.	238.

§ 3. BEVOEGDHEID VAN VREEMDELINGEN TOT HET UITOEFENEN VAN BEROEPEN EN HET AANVAARDEN VAN BEDIENINGEN, AMBTEN EN WAARDIGHEDEN.

<i>a.</i> Beroepen.	241.
<i>b.</i> Bedieningen.	252.
<i>c.</i> Ambten en waardigheden.	258.
Stedelijke ambten.	258.
Landsambten.	260.
Utrecht.	261.
Zeeland.	261.
Gelderland.	261.
Overijssel.	261.
Drenthe.	262.
Groningen.	262.
Vriesland.	262.

	Bladz.
Hofbeambten.	263.
Raad van State.	263.
Hoven van Justitie.	264.
Secretarissen.	265.
Rekenkamer enz.	265.
Kerkelijke ambten.	267.
Hoogleeraren enz.	268.
Militaire ambten.	268.
Beschrijving in de Ridderschap.	269.
Ambten in de koloniën.	271.

TWEEDE AFDEELING.

VERKRIJGING VAN DE REGTEN VAN BURGER- EN INBOORLINGSCHAP.

§ 1. BURGERSCHAP.	
<i>a.</i> Vereischten.	273.
<i>b.</i> Wijze van verkrijging.	275.
Koop.	275.
Huwelijk.	277.
Schenking.	277.
<i>c.</i> Pligten der burgers.	278.
§ 2. NATURALISATIE.	281.

DERDE AFDEELING.

REGTEN AAN HET BURGER- EN INBOORLINGSCHAP VERBONDEN.

§ 1. REGTEN DOOR HET BURGERSCHAP VERKREGEN.	285.
Tolvrijheid.	285.
Geregtelijke privilegiën.	286.
Beroepen.	287.
Ambten.	288.
§ 2. REGTEN DOOR DE NATURALISATIE VERKREGEN.	290.
NASCHRIFT.	292.

EERSTE HOOFDSTUK.

NEDERLAND ONDER DE REGERING VAN GRAVEN EN ANDERE VORSTEN.

EERSTE AFDEELING.

TOESTAND DER VREEMDELINGEN.

§ 1. *Begrip van vreemdeling. Toelating van vreemdelingen hier te lande.*

Het begrip van vreemdeling is meer of min omvattend, naarmate het daartegenover staande begrip van inlander of burger meer of min beperkt is. Over het algemeen behooren tot de vreemdelingen allen die geen inlanders of burgers zijn. Zoo was ook in ons vaderland in den loop der eeuwen het begrip van vreemdeling enger of ruimer.

In de vroegste tijden werden deze gewesten bewoond door volkstammen van Germaanschen oorsprong, welke ieder hunne afzonderlijke instellingen hadden en onder eigene opperhoofden leefden. Hij die niet tot den stam behoorde was vreemdeling en deelde niet in de aan de leden dier vereeniging bij nitsluiting toekomende regten, hij bezat onder hen zelfs in het geheel geene regten, men kon hem naar willekeur behandelen, ja zelfs de doodslag op hem begaan bleef ongestraft, indien hij zich niet onder de bescherming van dezen of genen uit den stam geplaatst had. De toestand van iemand, die zich onder eenen vreemden stam bevond, zonder eenen vriend te ontmoeten, die hem in bescherming nam, was dus inderdaad beklagenswaardig, hetgeen ook daaruit blijkt, dat de naam *elilanti*, welke in het oud-Germaansch aan den zoodanigen gegeven werd, later de beteekenis van ongelukkig (in het Duitsch *elend*) verkregen heeft 1).

1) Zie GRIMM, deutsche Rechtsalterthümer. Göttingen 1828, pag. 396
WILDA, das Strafrecht der Germanen. Halle 1842, pag. 672, 683.

niet achter, de gastvrijheid toch was, zoo als ons TACITUS 1) verhaalt, eene der eerste deugden van den Germaan, den vreemdeling eene schuilplaats te weigeren werd voor onedel gehouden, en niet alleen dit, de Germaan verzekerde aan zijnen gast in alle opzigten volkomene bescherming en veiligheid, en was welligt de gastheer buiten staat den vreemdeling verder behoorlijk onderhoud te verschaffen, dan traden beiden ongenoodigd de naaste woning binnen en waren er hartelijk welkom. Bij zijn vertrek gaf men den gast zelfs gaarne een geschenk mede, hij mogt vrij uitkiezen wat hij wilde, zonder dat men daarvoor eenigen dank verlangde.

Deze gastvrijheid werd later, toen men de volksregten in geschrift bragt, uitdrukkelijk bekrachtigd. Zoo werd bij de *lex Burg.* 38. 1. eene boete bedreigd tegen hem die eenen vreemdeling nachtverblijf weigerde: «*quicumque hospiti venienti tectum aut focum negaverit, trium solidorum in latione mulctetur*», waaruit echter tevens blijkt, dat er op die gastvrijheid, althans destijds, wel eens door den een' of ander inbreuk werd gemaakt, waarvan de reden welligt gedeeltelijk daarin te zoeken is, dat een vreemdeling, na gedurende drie dagen bij iemand vertoefd te hebben, als een lid des gezins werd aangemerkt en het hoofd alsdan aansprakelijk was voor het door den gast gepleegde onregt. Van daar het oude spreekwoord, dat in de Angelsaksische wetten van Koning Eduard herhaald werd: «*two night gest, thrid night agen (duabus noctibus hospes, tertia nocte familiaris habendus est)*». Zelden vertoefde dan ook een vreemdeling bij iemand langer dan drie dagen, na verloop van dien tijd gaf de gastheer hem doorgaans aan eenen vriend over 2).

Toen de Germaansche stammen, die deze landen bewoonden, gedeeltelijk door de volksverhuizingen waren verdreven of met andere vermengd, gedeeltelijk door de Frankische Koningen ten onder gebragt, en de bewoners van ons vaderland onder het oppergebied dier Vorsten, en later onder dat der Duitsche Keizers, door hooge ambtenaren onder den naam van Graven of Hertogen bestuurd werden, ontstond ook allengs eene wijziging in het begrip van vreemdeling, het ontving eene meer territoriale beteekenis.

Buiten den Landsheer, die, als Graaf of Hertog, uit den oor-

1) De *moribus Germaniae*, cap. 21.

2) Zie GRIMM, *deutsche Rechtsalterthümer*, pag. 400. MEYER, *Institutions judiciaires* I pag. 138.

spronkelijken hoogen adel of heerenstand van het Duitsche rijk afkomstig was, bestonden de bewoners toen uit vrijen, welgebo-
renen of vrije landbezitters en uit slaven of eigen lieden, (*glebae
adscripticii, mancipia, liti, lati*), die voor deze vrijen of voor den
Landsheer den grond bebouwden en naar de Duitsche zeden aan
die landen of den grond als eigendom gehecht waren 1). Zij die
niet tot het gebied, tot den grond van den Heer, behoorden,
waren vreemdelingen. Kwamen er nu vreemdelingen in het land,
die in de eerste tijden meestal ontvlugte lijfeigenen waren of lieden,
door de invallen van Noormannen of anderen verdreven, dan vielen
deze onder den regtswang van den Heer, op wiens gebied zij zich
bevonden, en de behandeling, die hun van dezen te beurt viel,
was dikwijls niet zeer benijdenswaardig. Waren het lijfeigenen,
dan gold in het Frankische rijk over het algemeen de gewoonte, dat
zij, niet binnen jaar en dag 2) door hunnen voormaligen Heer opge-
geischt zijnde, geeigend werden door hem, op wiens grond zij zich
hadden nedergezet. Maar ook andere vreemdelingen werden veelal
op gelijke wijze bejegend, de Heer had het opzigt over hen, doch
dat opzigt onttaardde dikwijls in willekeur, en zij die zich onder die
zoogenaamde bescherming of voogdij (*avouerie*) bevonden, stonden
niet zelden met lijfeigenen gelijk. Zoo leest men nog in de *Eta-
blissemens de St. Louis I. 87*: «Se aucuns hons estrange vient ester
en aucune chatellerie de aucun baron et il ne face Saingneur dedans
l'an et jour, il en sera *exploitable au Baron*», en bij *BEAUMANOIR*,
Cost de Beauvoises XLV. 19: «Et encore y a il de tix terres, quant
un frans hons qui n'est pas gentix hons de lignage y va manoir et il y
est residens un an et un jour, qu'il devient soit hons soit feme *serf* au
seigneur, de soz qui il vent estre residens 3).» Het is dan ook niet
te verwonderen, dat oudtijds ook hier te lande dikwijls vreemdelingen,
die of eene schuilplaats zochten, of door schipbreuk of eenig ander on-
geval aanlandden, als lijfeigenen werden beschouwd. Men noemde dit

1) Zie *KLUIT*, hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 39 vgg.

2) De uitdrukking jaar en dag wordt in de keuren en handvesten door-
gaans gebezigd om daardoor aan te duiden een jaar en zes weken, soms
een jaar gebezigd om daardoor aan te duiden een jaar en zes weken, soms
Zie *WAGENAAR*, Amsterdam III. bl. 159. *VAN DE WALL*, Handvesten van
Dordrecht, bl. 142. *KILIAN*, Etymologicum in voce.

3) Zie *L. A. WARNKÖNIG*, *TH. A. WARNKÖNIG* und *L. STEIN*, Französische
Staats- und Rechtsgeschichte. Basel. 1848. II. pag. 186, 187.

het regt van *wildvang*, *allinagium*, *attractus* 1). Volgens VAN LOON 2) hadden tot deze harde gewoonte voornamelijk de aanhoudende invallen der Noormannen aanleiding gegeven, gedurende welke weleer vele vreemdelingen in het Frankische rijk waren gekomen, onder voorgeven van door de Noormannen of anderen verjaagd of door het geweld der zee op de kust vervallen te zijn, terwijl het bij de uitkomst dikwijls bleek, dat het slechts een voorwendsel was geweest om het land te bespieden of om den Noorman tot gids te dienen. Toen dan ook in de tweede helft der negende eeuw de invallen dier woeste horden eenigzins begonnen te verminderen, verbood Koning Karel de Kale in het jaar 853, voortaan de wegens die invallen van elders gevlugte vreemdelingen tot lijfeigenen te maken: « de advenis, qui oppressione Nortmannorum vel Britannorum in partes istorum regnorum confugerunt, statuerunt seniores nostri ut a nullo reipublicae ministro quamcunque violentiam vel oppressionem aut exactionem patiantur; sed liceat eis conductum suum quaerere et habere, donec pace reddita aut ipsi redeant ad sua loca aut seniores illorum eos recipiant. Nullus autem eos *inservire* praesumat eo quod loco mercenarii apud aliquem manserint, nec censum aut tributum exigere. Quodsi inventus fuerit ex reipublicae ministris aut aliis quibuslibet contra hoc pietatis praeceptum facere aut fecisse, bannum dominicatum exinde componat.”

Dat echter het regt van wildvang door dezen maatregel geenszins allerwege is opgeheven is ons reeds uit de boven aangehaalde voorbeelden gebleken. Ook in weerwil van de loffelrijke pogingen door de kerk en met name door de Pausen Pius en Alexander tot bevordering der vrijlating aangewend, bleven de sporen der lijfeigenschap en ook van het regt van wildvang in Duitschland en elders op het vaste land van Europa tot in de laatste eeuwen hier en daar bestaan 3). Zoo bleef hier en elders ook zeer lang het gebruik in zwang, dat de nalatenschap van

1) Zie Oeuvres complètes de J. J. RAEPSAET. IV. pag. 171. 189.

2) Beschr. der aloude regeeringwijze van Holland, III. bl. 54 vgg. Wij willen niet beslissen of deze meening van VAN LOON de ware is, zeker is het dat niet overal in Europa de oorsprong van het regt van wildvang in de invallen der Noormannen kan gezocht worden, daar wij hetzelfde ook aantreffen in landen welke van dezelve verschoond zijn gebleven.

3) Zie K. G. GÜNTHER, Europäisches Völkerrecht in Friedenszeiten. 1792. II. pag. 362. J. L. KLÜBER, Oeffentliches Recht des teutschen Bundes. 1831. I. § 266, 476.

vreemdelingen aan den Heer verviel, indien deze niet van zijn regt afstand deed. 1). Soms werd dit regt door den vreemdeling voor eene bepaalde som afgekocht, hetwelk in het Duitsch *Erbkauf* heette 2). Soms ook werden lijfeigenen vrijgelaten op voorwaarde dat, zoo zij zonder kinderen of kleinkinderen stierven, de Heer erfgenaam zoude zijn, en, zoo zij die nalieten, dat dan de Heer een voorwerp ter zijner keuze uit de erfenis zoude bekomen. Dit werd genoemd *het beste pand, 't kostelijkste pand, het beste peert, het beste catheel, het dooden pand, de doode hand, jus optimi cattalli, optimum de possessione, jus caduci, jus mortuarii, manus mortua, optimus equus vel bos, Hauptrecht, Todtfull*. Vooral in Gelderland, was het op de Veluwe in gebruik onder den naam van *keurmede* of *keur*. Was er niets overig waaruit de Heer kiezen kon, dan werd den overledene de regterhand afgehouden en den Heer aangeboden, welke formaliteit echter allengs in onbruik is geraakt. Volgens ARNTZENIUS 3) is de oorsprong van de keur te zoeken in het regt op de vreemdelingen, terwijl daarentegen KLUIT 4) van oordeel is, dat dezelve meer algemeen in gebruik was bij het vrijlaten van lijfeigenen. Hoe dit zij, zeker is het dat althans ten aanzien van vreemdelingen deze gewoonte in zwang was, en dat er op de Veluwe tot in de vorige eeuw nog sporen van gevonden werden in de keurmeesters, aan wie de schouten telkens kennis moesten geven van de onder hun ressort gestorvene vreemdelingen 5). Ook in Utrecht en Overijssel was gedurende de middeleeuwen de keur in gebruik 6); in Holland veroorloofden de Graven aan vele keurmedige lieden, zich voor eene zekere som gelds van dien last vrij te koopen, de sporen van de keur waren evenwel ten tijde van DE GROOT in Holland nog niet geheel verdwenen 7).

- 1) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. I. 13 § 2.
- 2) Zie MITTERMAIER, Grundsätze des gemeinen deutschen Privatrechts. B. I. Abth. 4 § 99.
- 3) Institutiones juris Belgici. I. tit. 1257.
- 4) Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 74 vgg.
- 5) Zie onder anderen de Placcaten der Staten van Gelderland van 8 Dec. 1653, 2 Junij 1670, 17 Nov. 1676, 5 Dec. 1684 en 8 Aug. 1703 in het Geld. Pl. B. II. bl. 345, 424, 465, 543. III. bl. 80.
- 6) Zie WINROFF, Landrecht van Averissel, met aant. van J. A. DECHALMOT. 1783. bl. 112 vgg.
- 7) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 76 vgg. DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. I. 4. 52.

Ontstaan
der steden.

Toen nu in de dertiende en veertiende eeuw onzer jaartelling de Landshceren, Graven en Hertogen, hunne lijfeigenen of cijns-schuldigen, in eene streek bij elkander wonende, voor hunne personen en den grond waarop zij woonden, door vrijheidsbrieven ontsloegen, en hun tevens vergunden, ook anderen die aldaar zouden worden toegelaten, in die vrijheid te doen deelen, ontstonden daaruit de steden; deze werden met muren of grachten omringd, en zij die daar binnen zekere regten genoten verkregen den naam van *burgers* of *poorters* 1), in tegenstelling van hen die daar buiten hun domicilie hadden en *buitenlieden* of *vremden* genaamd werden. Deze werden alzoo door de burgers der steden ook in zeker opzigt als vreemdelingen beschouwd, en het is dus voornamelijk in tweërlei beteekenis dat wij in het vervolg van vreemdelingen zullen te spreken hebben, namelijk zoowel in de ruimere van alle die in eene stad het burgerregt niet hadden verkregen, als in de meer beperkte van hen die geene inboorlingen van het grondgebied van den Graaf of Hertog waren of door dezen niet als zoodanig werden aangemerkt.

Gaan wij nu meer in bijzonderheden na, op welke wijze gedurende de Grafelijke Regering vreemdelingen in het land en buitenlieden in de steden werden ontvangen, dan blijkt het dat die ontvangst over het algemeen goed kon genoemd worden en dat hun vele voorregten werden toegekend. Bij het ontstaan der steden werden deze als van zelve de wijkplaatsen, waarheen zich vele onvrijen of schotboortigen begaven, die van de landen hunner Heeren waren afgeloopen, vooral na de verkrijging van het privilegie aan vele dier steden door de Graven verleend, dat deze onvrijen, na gedurende eenen bepaalden tijd aldaar vertoefd te hebben, den stand van vrije lieden zouden gewinnen 2). Zoo gaf Willem II 28 Jan. 1252 aan Dordrecht het privilegie, dat

1) De naam *burger* wordt door KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 41 en ook door MEERMAN, Gesch. van Graaf Willem van Holland III. bl. 345, afgeleid van den *burg* of *poort*, waar binnen de burgers woonden; door MEYER, Institutions Judiciaires I. pag. 134, daartegen van *borg* als den gemeenschappelijken band, welke de burgers eener stad te zamen verbond. Zie over de opkomst der steden in ons vaderland onder anderen KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 41, 104 vgg. ARNTZENIUS, Inst. jur. Belg. I tit 2 § 7 entit 11. Zie ook L. A. WARNKÖNIG, Flandrische Staats- und Rechts-geschiedte, 1835. I. pag. 311 vgg.

2) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 117 vgg.

de lijfeigenen die aldaar jaar en dag woonden zonder door hunnen Heer gereclameerd te worden, van alle dienstbaarheid zouden ontslagen zijn 1). Denzelfden termijn van jaar en dag vinden wij bepaald in de statuten van Schoonhoven 2), te Haarlem, te Monnikendam en op eenige andere plaatsen was dezelve slechts veertig dagen, terwijl aan Westzaanen en Krommenie door Guy van Châtillon, Graaf van Blois, 31 Dec. 1396 het privilegie gegeven werd, dat zijne lijfeigenen die zich aldaar nederzetterden terstond vrij zouden zijn 3). In Overijssel daarentegen was een lijfeigene, indien hij zich zonder verlof van zijnen Heer in eene stad had gevestigd, eerst na verloop van dertig jaren zeker van zijne volle vrijheid 4). Behalve de vrijheid aan lijfeigenen beloofd, schonken de Graven en andere Landsheeren ook in het algemeen aan vreemdelingen, die de steden, in hun gebied gelegen, bezochten, vele voorregten. Zoo stonden de Graven Jan van Holland en Jan van Avennis van Henegouwen, 6 Nov. 1299, aan ieder toe, te Dordrecht te komen handel drijven; van waren aldaar gekocht, mogt geen tol geheven worden, en een vreemdeling mogt in die stad even vrij koopen en verkoopen als een koopman van binnen 5). Deze voorregten werden 8 Jan. 1300 bevestigd door Jan II, die echter daarvan uitsloot allen die schuldig waren aan den moord van Floris V 6). In 1326 ontnam Willem III aan die van Dordrecht het stapelregt en beval hun de kooplieden te laten varen «met haren ghoede op ende neder onghemoeyet, daer ze willen» 7). Daarentegen stond Margareta, 31 Julij 1346, aan die van Dordrecht toe, bij elke schade, door hen elders door aanhouding van personen of goederen geleden, hun regt te verhalen op de ingezetenen van dat land of van die plaats «bij onzen Rechter ende Schepenen ende Raet» 8). Ook omtrent de bejegening van vreemdelingen te Utrecht werd 14 Nov. 1305 door Bisschop Ghye

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 265. VAN DE WALL, Handv. v. Dordrecht, bl. 27.

2) Zie VAN BERKUM, Beschr. van Schoonhoven, bl. 25.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 652.

4) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 120.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 616.

6) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 6.

7) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 393.

8) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 720.

bepaald, «dat elck koopman varen en keeren mach tot ter stat van Utrecht vrilick met zyn goet, behouden zyns goets, oock wat oorloge in der stat ofte in den lande vallen mochte, des dat de oorloge ons niet toe en behoirde, alse tegen onse stat Utrecht, behouden ons rechts, ende zoo wie dien koopman venge of rovede, dat wij den koopman 't zyn weder sellen doen geven van desgenens goederen die dat gedaan hadde, ende nochtans sellen wij de misdaat doen beteren als 't recht is" 1). Evenzoo lezen wij in een handvest door Willem III 2 April 1315 aan Vlissingen gegeven: «In den eersten gheven wij *allen coepmans*, die onse havene ende poert voerscreven versoeken zullen off daarin comen, seker ende vast gheleide daer ende anders waer in onsen lande mit alle horen goede ende messinede, behouden ons rechts, het en waren onse rechte vyande van ons selven off van onsen voersaten" 2), terwijl Hertog Albrecht 29 Julij 1382 aan zynen Baljuw, aan Burgemeesteren, Schepenen, Raden en alle goede lieden van Middelburg beval, «dat se *alle dieghene, die binnen onser stede van Middelburgh comen ende hoeren penninc daer hoveschelic verteren willen*, vriendelic outfaen en in onser stede rusteliken laten wezen, alsoe verre als si ghene onredelike saken in onse stede en hantieren" 3). Ook Philips van Bourgondië beloofde 29 April 1434 bescherming aan alle kooplieden die te Middelburg kwamen handel drijven 4), en Philips de Schoone bepaalde in Aug. 1495 bij de vernieuwing van de keur van Zeeland, «dat *alle kooplieden en vreemde liyden*, vrienden en welwillende den Grave ende synen lande, sullen mogen vryelyck en rustelyck met heuren goede komen, merren en keeren, by der zee en te lande, binnen den bedryve van deser keure, en niemant en sal die kooplieden in syn geleyde of beschermenisse nemen mogen, noch van de verbeurnisse van 100 pont tegen den Grave te verbeuren, en daarenboven te beteren der partye die dat afgenomen ware, tot 's Graven Mannen vonnisse, behoudelyck dat die voorsz. kooplieden betalen zullen dat sy van rechtswegen schuldig zyn" 5).

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 50. Utr. Pl. B. III. bl. 68.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 156.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 388.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 1036.
- 5) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 993.

Aan Amsterdam gaf Willem VI, opdat de stad des te beter door kooplieden zoude kunnen bezocht worden, 20 Maart 1405 het privilegie, dat elk onbelemmerd het Marsdiep en het Vlic naar en van de stad in en uit mogt varen, zonder iets anders dan 's Graven regten tol schuldig te zijn; ook was bij een handvest van 26 Sept. 1399 bepaald, dat elk geweld met geweld mogt keeren, terwijl ook 18 Oct. 1497 door de Regering dier stad eene publicatie werd afgekondigd, dat elk vreemd koopman zich van een vast en volkomen geleide kon verzekerd houden en geene bekommering te vreezen had, al kwam hij uit plaatsen op welke men te Amsterdam uit hoofde van achterstallige renten eenigen eisch had. 1).

Maar niet alleen door het toekennen van dergelijke voorregten zorgden de Graven voor de opkomst en den bloei der steden, ook in het algemeen kenmerkte zich hunne Regering door eene welwillende behandeling van vreemdelingen die hunne landen bezochten, in het bijzonder van kooplieden die er kwamen handel drijven. Daardoor werden vele vreemdelingen herwaarts gelokt, de bloei dezer landen aanmerkelijk bevorderd en de grond gelegd tot dien bijzonderen luister, waartoe in lateren tijd de handel ons vaderland zoude opvoeren. Van die vrijgevigheid jegens vreemdelingen zullen wij enkele voorbeelden bijbrengen.

Reeds in het jaar 1204 treffen wij twee vredesverdragen aan van Bisschop Dirk van Utrecht, het eene met Graaf Lodewijk van Loon, den gemaal van Gravin Ada, het andere met Graaf Willem I van Holland, waarbij men zich van wederzijden verlemmeren 2). In het verdrag van vriendschap tusschen Floris V en de stedelijke Regering van Utrecht in het jaar 1278 werd bescherming beloofd aan wederzijdsche onderzaten 3). In het vredesverdrag met Bisschop Jan van Utrecht 7 Mei 1293 beloofde Floris V *«den coopluyden van de voorgenoemde steden ende lande die den Bisschop van Utrecht toebehooren, als zy tot onsen lande comen vaerende, marrende ende keerende, starcken vrede ende goed geleyde, alsoo dicke als sy in onsen lande comen»* 4).

Utrecht.

- 1) Zie WAGENAAR, Amsterdam, I. bl. 133, 196. III. bl. 150.
- 2) Zie VAN MILRIS, Charterb. I. bl. 141, 143.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 398.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 551.

Zoo beloofden ook Graaf Jan II van Holland en zijn broeder Gijze van Henegouwen 21 Julij 1300, dat zij de burgers der stad Utrecht, die in hunne landen kwamen, overal in bescherming zouden nemen, welke belofte 18 Mei 1318 door Willem III herhaald werd 1). Ook verbonden zich WILLEM III en de Bisschop van Utrecht 11 Sept. 1319 wederkeerig «den stroom te vriene van der Neuden nederwaerts hoerre lant dorganes, also dat die coeplude vrielic hoer land dor liden moghen met horen goede met horen tolne te gheven, ende waer niemant die den coepman arresteerde of syn goet name, dat sou-den si met malcanderen also naerstelike berechten na hore macht, dats den coepluden ghenoghen soude" 2). Zoo beloofde ook Willem IV, na door tusschenkomst van Bisschop Jan en van den Heer van Beaumont met de gilden en de burgers der stad Utrecht verzoend te zijn, hun 10 April 1340 met hun goed overal in zijne landen bescherming «beide te water ende te lande, varende, doende ende durende, behoudelic dien, dat si betalen sullen alselken tol, costume ende recht, als si deden bi ons liefs Heren ons vaders tide 3). Hetzelfde beloofde Willem V 30 Junij 1356 aan de burgers van Utrecht, bij zijne verzoening met Bisschop Jan van Arkel 4). Op gelijke wijze bepaalde Hertog Albrecht 21 Maart 1375 bij zijne verzoening met Bisschop Arend van Hoorn: «Voert so sullen *die borgheren van Utrecht* varen en keren op haer oude tollen, verbande, recht en vriede alle die Grafichede doer" 5). Ook Willem VI verzekerde 3 Jan. 1405 aan zijne *goeden vreedenden der stat van Utrecht* de meeste bescherming, van welk voorregt evenwel de vijanden van den Graaf en de ballingen uit zijne landen waren uitgesloten 6).

Hoe gunstig nu ook in het algemeen de ontvangst der Utrechtschen in Holland en die der Hollanders in Utrecht mogt heeten, zoo heeft men toch reeds uit de aangehaalde voorbeelden kunnen opmaken, dat niet voortdurend de wederzijdsche onderdanen kunnen welwillend behandeld werden, immers wij moesten reeds meer dan eens gewag maken van vredesverdragen en verzoeningen, zoodat er

-
- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 14, 196.
  - 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 217.
  - 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 634.
  - 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 2.
  - 5) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 306.
  - 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 2.

aan deze noodwendig oorlog en onrecht heeft moeten voorafgaan. In den oorlog toch wordt niet op het strenge regt gelet, dan geldt veelal het regt van den sterkste, en wij weten, dat in die dagen weinig op zachtheid en gematigdheid in den oorlog te roemen viel. In het jaar 1394 was de vijandschap zelfs zoo groot, dat Hertog Albrecht van Beijeren aan de burgers der steden van Holland en Zeeland verlof gaf om die van Utrecht straffeloos te dooden: «dat hy dan teghens ons niet verbeuren noch lyf noch goet, maar hy zal vry, onbelet, onbekommert, sonder eenige moeijenissen onse land of steden gebruycken, gelyckerwys hy dede eer die doodslage geschiede.» Door de magen van den verslagene vervolgd, moesten zij evenwel borg stellen, binnen zes weken den doodslag te zullen beteren. Dergelijke vergunning verleende ook Guy van Châtillon, Graaf van Blois en Heer van Beaumont 1 Julij 1395 aan de burgers van Schoonhoven en van Gouda 1). In het jaar 1412 ontstond tusschen de beide landen een nieuwe strijd. Den 23sten Aug. herriep Willem VI het vrijgeleide aan de burgers van Utrecht verleend, als reden opgevende: «want nu onse tohnaren hierom bi ons geweest zyn, die ons te kennen gegeven, dat ons dair schade ende afterwezen afcoomt 2), en den 8sten December daaraanvolgende verbood hij allen handel met de stad Utrecht, op eene boete van 100 pond, dewijl sommige poorters van Hollandsche steden goederen uit Utrecht in Holland invoerden en ook weder goederen naar Utrecht uitvoerden, zonder daarvan tol te betalen, waardoor hij in zijne regten aanmerkelijk verkort werd 3). Nog gestrenger was het verbod van allen uitvoer naar en invoer uit Utrecht 18 Jan. 1413, waarbij tegen de overtreders, behalve verbeurdverklaring der goederen, eene boete van 200 Hollandsche ponden bedreigd werd 4). In het volgende jaar beloofde hij vrijgeleide aan eenige aanzienlijke personen die uit Utrecht gebannen waren 5), en evenzoo 1 Febr. 1415 Utrecht omtrent Hollanders geoorloofd was, «dat zy *die borgeren ende inwoonderen der stadt van Utrecht* diergelycke wederom slaen

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 613, 632. KINSCHOT, Besch. van Oudewater, bl. 313.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 214.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 223.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 226.

5) Zie de namen dier personen bij VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 297.

sellen mogen, ende scheldense volcomentlycke quyte van alles dat zy daeraen tegens ons ende onse Heerlickheyte gebruect sullen hebben." Ook werd hun vergund, zoo hun «eenige schade ofte hinder geschiede aen heuren goeden, dat sy den aentasten mogen, ende hem verhalen aen alle dergeenre goederen, die in der stad van Utrecht geseten syn, oock waer die gelegen syn onder ons ende in den Gestichte voorsz." 1). Den 7den April daaraanvolgende liet Willem IV aan de Regering van Utrecht weten, dat, zoo lang zij den Deken Harmen van Lokhorst, Jan van den Spiegel en IJsbrand van der A, die de Graaf als «'t begin ende in-setters van alle twydrachte ende onruste" te Utrecht beschouwde, in de stad hield, er aan geen «gunst noch vriendschap" kon gedacht worden, er bijvoegende: «hier moicht ghi u na richten" 2); en daar die van Utrecht aan zijnen eisch niet voldeden, werd op zijnen last door den Tresorier van Holland, Willem Eggaert, 23 Junij 1415 het verbod van handel tusschen Holland en de stad Utrecht herhaald, en werd tegen de overtreders, behalve verbeurdverklaring der vervoerde goederen eene boete van 200 Hollandsche ponden bedreigd 3). Maar naar hetgeen gedurende den oorlog tusschen de ingezetenen der beide landen voorviel, moet men hunne onderlinge verhouding niet afmeten, de vrede is de gewone toestand der volken, alleen uit hetgeen in vreedestijd gebeurt kan men met eenigen grond besluiten tot het bestaande verkeer, en in dat opzigt hebben wij boven reeds kunnen opmerken, dat, zoodra de goede verstandhouding tusschen Holland en Utrecht hersteld was, dadelijk ook de oude betrekkingen weder werden aangeknoopt en de vroegere voorregten op nieuw aan de onderzaten van beide zijden verzekerd. Zoo werd dan ook 12 Oct. 1415 over de verschillen waarvan wij het laatst hebben gesproken door mede was de vrede weder hersteld 4). Drie jaren later bevestigde Gravin Jacoba aan de burgers van Utrecht, wegens de haar bewezene diensten gedurende den «onvrede ende onmoede" met haren oom Jan van Beijeren, inzonderheid bij het winnen van IJsselstein en Gorinchem, alle voorregten hun door vorige Gra-

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 308.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 335.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 340.

4) Zie die uitspraak bij VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 352.

ven van Holland toegekend, aan hare onderzaten last gevende, de burgers van Utrecht met hunne goederen *rustelic, vredelic ende ongehindert* te laten komen en vertoeven in hare landen, en hun in alle opzigten *guillic ende vordelic* te zijn 1). Door de hulp van Jakoba verleend geraakten de Utrechtschen natuurlijk in onmin met Jan van Beijeren, toen deze het bewind van Holland aanvaardde; in 1422 werd echter de vrede weder gesloten tusschen hem en Bisschop Frederik van Blankenheim en de steden Utrecht en Amersfoort, waarbij op nieuw werd overeengekomen, « dat een yegelic van beyden syden in ende doir des anderen landen, steden ende stromen veylich ende onbelet komen, veren, merrren, keren ende verkeren sall sonder argelist” 2).

Ook de ingezetenen van Overrijssel konden, over het algemeen Overijssel. in Holland op eene goede ontvangst rekenen. Zoo gaf Floris V 18 Sept. 1276 aan de kooplieden van Deventer, Kampen, Zwolle, Wilsem en eenige omliggende plaatsen volkomene vrijheid om te Dordrecht en elders in Holland te komen handel drijven, en kende hun daarbij verscheidene voorregten toe, welke 28 April 1278 ten behoeve van die van Deventer, en door zijne opvolgers 6 Jan. 1300 ten behoeve van al deze steden gezamentlijk, 25 Nov. 1304 ten behoeve van die van Kampen, 8 April 1308 ten behoeve van die van Zwolle en 7 Mei 1322 op nieuw ten behoeve van die van Kampen werden bevestigd, terwijl ook Willem V 8 Feb. 1347 aan *den goeden luyden van Deventer* toestond, «rustlick ende vredelyc doer onse lande myt hoeren lieven ende myt hoeren goeden te varen ende to keren, uytgenoemen onse poirte van Amstelredamme” 3). Niet altijd evenwel was de onderlinge betrekking tusschen de Hollanders en die van Overijssel even vreedzaam. Zoo besloot de stad Kampen in het jaar 1411, voortaan geene Hollanders tot burgers aan te nemen, welk besluit in 1443 ook door de steden Zwolle en Deventer genomen werd. Te Zwolle konden evenwel sedert 1445 Hollanders, mits zij door de Schepenen als goede lieden wierden erkend, het burgerregt verkrijgen; van het bekleeden van ambten bleven zij echter uitgesloten 4).

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 453.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 637, 647, 686.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 385, 396. II. bl. 5, 44, 72, 287, 731.

4) Zie VAN HATTEM, Gesch. van Zwol, I. bl. 383, 395. ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars 1 tit. 12 § 4. B. P. VAN LELYVELD, Diss. de jure albinagii. Utr. 1767, pag. 5.

Gelder-
land.

Aan de poorters van Harderwijk vergunde Jan II, in het jaar 1299 met hunne goederen in zijne landen «toe vaeren ende toe keeren sonder allerhande argelist" 1); dezelfde voorregten werden door Willem III 4 Aug. 1326 aan de poorters van Zutphen verleend, terwijl ook Reynald van Gelder en Willem III van Holland bij het verbond van 10 Nov. 1319 wederzijds aan de kooplieden gelijke bescherming als aan hunne eigene onderzaten beloofden 2). Aan zekeren Jan Werenbondszoen van Zutphen, die schadevergoeding te vorderen had van den Graaf van der Mark, waarvoor Willem III borg gebleven was, werd door dezen 23 Maart 1325 toegestaan, «te panden binnen onzen lande op 's Graven lude van der Marke tote der tyt toe, dat hi alse vele ghelts van hem hebbe alse die brief voirsz. houd, ende niet daer boven. Ende gheven Janne voirsz. ende sinen gheselschap zekere ende vaste gheleide te varen, te keren ende te duren in onsen lande, die pandinghe te doene" 3). Zoo beloofde in het jaar 1346 ook de Regering van Dordrecht aan de kooplieden van Harderwijk en andere plaatsen van Gelderland, met hunne schepen en goederen, «die van der zee komen, een vry geleyde ende seker te vaeren en te keeren binnen onser steden en binnen onze vryheid van Dordrecht, ongelet en ongetoest, sonder argelist, en vry van eeniger arrestceeringe" 4). Aan den anderen kant verzekerden in 1353 Hertogin Eleonora van Gelder en haar zoon Eduard op nieuw eene goede bejegening aan de Hollanders, die met hunne goederen en koopmanschappen in Gelderland kwamen 5), terwijl ook bij het verdrag, 20 April 1359 tusschen Albrecht van Beijeren en denzelfden Eduard gesloten, aan de onderzaten wederkeerig de meeste bescherming verzekerd en sedert bij een verdrag van 29 April 1408 bekrachtigd werd; alleen werd eene uitzondering gemaakt omtrent die van Gorinchem, welke niet zouden mogen komen op het gebied van den Graaf van Holland, evenals de Hollanders niet te Gorinchem zouden worden toegelaten 6). Zoo kende de Regering van Zaltbommel 14 Nov. 1361 ook voorregten toe aan de burgers van

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 4, 396.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 227.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 349.

4) Zie SCHRASSERT, Beschr. der stad Harderwijk, II. bl. 15.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 319.

6) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 86. IV. bl. 96.

Rotterdam, die aldaar koorn en beringe aanbragten 1). Bij WAGENAAR 2) vinden wij vermeld, dat aan Amsterdam door Philips den Schoonen 4 Jan. 1499 brieven werden verleend, waarbij aan de ingezetenen van Utrecht, Harderwijk en andere steden op de grenzen gelegen, die gedurende den oorlog aldaar niet vrij hadden mogen verkeerren, vergund werd, voortaan ongehinderd in de stad te komen en handel te drijven, zoolang die van Amsterdam in genoemde steden niet wegens achterstallige renten bekommerd werden. Niet lang echter bleven zij in het genot dier vergunning, weldra begon de oorlog op nieuw, en in 1504 verbod Philips de Schoone aan zijne onderzaten weder allen handel met Gelderland 3). Bij den Spaanschen opstand vielen de Gelderschen den Spanjaarden niet zoo spoedig af als de Hollanders, van daar dat in het jaar 1572 in Gelderland een placcaat des Konings werd afgekondigd, waarbij alle handel met Holland verboden werd, «soe lange ter tyt en wylen toe deselve tegens ons gealtereerd, wederspennig ende rebel blyven sullen » 4), terwijl aldaar ook 19 Aug. 1575 op nieuw door den Stadhouder Requesens een placcaat tegen het handel drijven met den vijand werd uitgevaardigd 5).

In Vriesland plagt oudtijds een algemeene haat tegen vreemde- Vriesland. lingen, in het bijzonder tegen Hollanders te heerschen. Kwam er een vreemdeling in het land, dan gaf men hem eenige moeilijke Vriesche woorden uit te spreken, zoo als *hyrdr rae ryrn lyrre*, of *dyr is myn klyreck so krol, als klyreckemster krolherede klyreck*: dan werd hij in het water gedompeld, ja zelfs soms verdronken. Men noemde dit *wapeldjippinga*, hetwelk volgens VAN LELYVELD 6) zamengesteld is uit *wapel*, een werktuig dat men daarbij gebruikte, doch welk woord volgens Mr. M. C. VAN HALL 7) water en wel

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 132.
- 2) Amsterdam, I. bl. 196.
- 3) Zie WAGENAAR, Amsterdam, I. bl. 193.
- 4) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 612.
- 5) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 674.
- 6) Diss. de jure albinagii. Utr. 1767, pag. 5.
- 7) Regtsgel. verhandelingen, bl. 233. Zie ook GABBEMA, Verhaal van Leeuwarden, bl. 20. IBSINGA, Staatsr. der Ver. Ned. I. bl. 251. ARNT-ZERIUS, Inst. juris Belg. pars 1, tit. 12 § 4.

voornamelijk vuil water beteekent, en *djipinga*, onderdompeling. Bij de meerdere beschaving der zeden heeft echter deze vijandelijke gezindheid langzamerhand voor eene meer welwillende behandeling plaats gemaakt, en ofschoon die oude geaardheid, in het bijzonder tegen de Hollanders, somtijds nog wel eens boven kwam, zooals onder anderen blijkt uit het verbond in 1435 tusschen Leeuwarden en Groningen gesloten, waarbij aan de Hollanders in die steden het burgerregt ontzegd werd 1), zoo kunnen wij toch menig voorbeeld bijbrengen ten bewijze, dat over het algemeen ook in Vriesland en Groningen even als in de naburige gewesten den vreemdeling eene goede behandeling ten deel viel, zoo als ook omgekeerd reeds in het jaar 1298 door Jan I voor de burgers en kooplieden der stad Groningen de havens op de Maas en elders in zijne landen werden opgesteld, waarbij hij tevens bepaalde, dat de Groningers ten opzichte van den tol te Dordrecht met andere vreemden zouden gelijk staan 2). Zoo beloofden in het jaar 1314 Grietman en Regter van Wildinghe en Westergoo en in het volgende jaar ook de Landvoogden van Franekerdeel en Wenbrensisie aan de burgers van Harderwijk bescherming en veiligheid, en bedreigden eene boete van 80 pond tegen diegenen die hen in lijf of goed eenig nadeel toebagten 3).

Zoo treffen wij ook in Julij 1317 een verbond aan tusschen de Vriezen van Oostergoo en de stad Harderwijk, waarbij aan de wederzijdsche ingezetenen bescherming beloofd werd, na het bijleggen van de geschillen welke tusschen die stad en eenige Vriesche kooplieden gerezen waren 4). Op gelijke wijze verzekerde de Regering van Harlingen in 1321 aan de burgers van Harderwijk eene goede bejegening in die stad, terwijl hun hetzelfde in 1326 ook door de Landvoogden van Westergoo werd toegezegd 5). Bij het verdrag van Willem VI met die van Oostergoo, Westergoo en de stad Staveren werd 1 Aug. 1411 aan de onderzaten over en weder veroorloofd «veiligh ende vry te varen, merren ende keeren overal in den onsen te water ende te lande mit horen live ende goede op

1) Zie GABBEMA, Verhaal van Leeuwarden, bl. 39. VAN LELYVELD, Diss. de jure albinagii, pag. 5.

2) Zie Jhr. Mr. F. E. BERG VAN MIDDELBERGH, de Nederlanden en het Hanse-verbond. Utr. 1833, bl. 131.

3) Zie SCHRASSERT, Beschr. der Stadt Harderwijk, II. bl. 7, 8.

4) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland, I. bl. 156.

5) Zie SCHRASSERT, Beschr. der Stadt Harderwijk, II. bl. 10, 12.

horen rechten tol" 1). Hetzelfde werd 1 Aug. 1411 wederkeerig bepaald door Willem VI en die van Groningen, Hunsingo, Fivelgo en het ambacht Reiderland, zoo lang de vrede met Oostergoo en Westergoo zoude duren 2). Ook bij den landvrede tusschen den Bisschop van Utrecht Frederik van Blankenheim en de Vriezen bewesten de Lauwers werd 21 Dec. 1413 onderling vrijheid bedongen om in elkanders landen te komen handel drijven, gedurende veertig jaren 3). Evenzoo werd aan de onderzaten van beide partijen, in het bijzonder aan kooplieden, bescherming beloofd in het verdrag van verzoening, 1 Sept. 1421 gesloten door Jan van Beijeren met Ocko te Broek, Sybet Edenzoon en de Regeerders der stad Groningen, mitsgaders de landen van Hunsingo, Fivelgo, Langwolt, Fredewolt en Hummerkerland 4). Ook bij het verdrag tusschen de Vriezen en de stad Groningen van 6 Aug. 1420 werd wederzijds toegestaan «tho varen und tho keren under em und unsen gebiede velich lives und goedes tho water und tho lande», en dat wel gedurende twintig jaren 5). Zoo werd ook 1 Febr. 1423 bij den vrede tusschen Groningen en Ommelanden en die van Oostergoo en Westergoo wederzijds bescherming verzekerd aan de onderzaten en kooplieden 6), terwijl eveneens bij het verbond tusschen Oostergoo en de stad Groningen 25 April 1444 bepaald werd: «Item, soe sullen alle coepluiden *ut wat landen dat sy syn*, veilich vaeren, merren en keeren ende befredet syn gelyck wy selven" 7). Ook lezen wij in het privilegie door Jan van Beijeren 17 Aug. 1422 aan die van Oostergoo en Westergoo verleend: «Item, sullen *alle vreemde lude* die in den voersz. lande nu ter tyt woenachtig syn of hier namaels wonen sullen, die lande ende acker aldair gelegen hueren ende pachten mogen ende vredelic gebruiken, geliken denghenen die in den voirsz. lande woenachtich ende geboren syn, alle ding sonder argelist" 8). In het vol-

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 172.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 173.
- 3) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 378.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 596.
- 5) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 416.
- 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 618. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 446.
- 7) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 526.
- 8) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 654. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 455.

gende jaar bepaalde hij ook, dat die van Oostergoo en Westergoo, die hem gehuldigd hadden, «mit hoeren lyve, scepe ende comanscepe overall in onsen landen ende steden ende dair wy bewynt over hebben, veylich ende vredelic comen, wesen, merren ende verkeren moigen" 1), welke belofte 27 Maart 1424 herhaald werd 2), terwijl daarna ook Johan van Braband 18 Mei 1425 hun dezelfde bescherming toezeide in Holland en Zeeland «binnen steden ende dair buten, te water ende te lande" 3). Aangaande de betrekking der Vriezen onderling valt nog te vermelden het verbond tusschen Leeuwarden, Bolsward, Sneek en Sloten van 20 April 1482, waarbij wederkeerig aan de burgers vergund werd in die steden vrij te koopen en te verkoopen en veilig te reizen 4). Hetzelfde werd 24 Maart 1484 bepaald bij het verbond van vrede en vriendschap, voor twintig jaren gesloten tusschen Leeuwarden en Franeker 5).

Engeland. De goede behandeling welke hier te lande aan vreemdelingen te beurt viel bepaalde zich niet tot hen die afkomstig waren uit een naburig gewest hetwelk onder het gebied van eenen anderen Graaf of Heer stond, ook vreemdelingen afkomstig uit meer verwijderde rijken, welker taal, regeringsvorm en instellingen soms aanmerkelijk van die van ons vaderland verschilden, konden zich in het algemeen van eene welwillende bejegening verzekerd houden. Zoo werd door Floris V 29 Maart 1276 aan de Engelschen in Holland alle bescherming beloofd 6), terwijl de Koning van Engeland van zijne zijde 3 Aug. 1309 hetzelfde aan de Hollanders in zijn landen verzekerde 7). Een tiental jaren later evenwel schijnen de wederzijdsche onderzaten van Holland en van Engeland niet op den besten voet met elkander te hebben omgegaan, althans beklaagde zich

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 700.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 717.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 778.

4) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 710.

5) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 725.

6) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 382: «tenore praesentium firmas terrae vestrae Angliae, veniendi in terram nostram cum bonis suis, mo-secure redeundi, dummodo similes literas conductus nobis et nostris con-

7) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 87.

de Koning van Engeland 14 Aug. 1320 bij Willem III, dat eenige van zijne onderdanen door Hollanders bij Flotegatenesse van hunne goederen waren beroofd 1), en in het volgende jaar hadden aan den anderen kant weder eenige poorters van Dordrecht onrecht van de Engelschen geleden, waarop Willem III hun toestond die schade te verhalen, mits zij het prijsgemaakte ter hand stelden aan den Baljuw van Zuid-Holland of aan de Schepenen en Raden van Dordrecht, die dezelve in verzekerde bewaring zouden houden, totdat hun regt geschied ware 2). Dergelijke vergunning werd 8 April 1322 ook aan eenige poorters van Zierikzee gegeven 3). Vijf jaren daarna kwam er bij Willem III weder eene klacht in van den Koning van Engeland, dat die van Zierikzee, Kampen, Vlissingen, Brielle, Dordrecht en eenige andere plaatsen een Engelsch schip beroofd hadden, met verzoek dat daaromtrent regt zoude geschieden 4). De geschillen werden toen echter spoedig bijgelegd en 1 Nov. 1330 gaf Willem III aan de Engelsche kooplieden weder vrijheid om in zijne landen te komen handel drijven, mits den honderdsten penning voor tol betalende 5). Ook aan de kooplieden uit Schotland beloofde Hertog Albrecht 17 Maart 1371 zijne gunst, welke belofte 10 Dec. 1412 door Willem VI herhaald werd 6). Bijzondere voorregten werden door Hertog Albrecht 6 Jan. 1382 toegekend aan de Engelsche wolhandelaren, zij mogten hunnen stapel te Middelburg houden, en genoten aldaar eene milde bescherming; onder meerdere voorregten werd hun vergund eenen Gouverneur te kiezen, die met andere personen van hunne natie, welke zij daartoe zouden aanwijken, over hunne onderlinge geschillen uitspraak zoude doen 7). Deze voorregten werden 8 Febr. 1383 en 11 Maart 1386 bevestigd 8), terwijl ook in 1389 aan eenige kooplieden uit Londen verzekerd werd: «ele mit twee knechten van horen brodeghesyn, haer scip, scipman ende al haer goed een goet, vry, vast ende zeker gheleyde veylich te comen, te varen, te merren en te keren overal

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. bl. 237.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 259.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 276.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 441.
- 5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 504.
- 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 257. IV. bl. 223.
- 7) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 384.
- 8) Zie VAN MIERIS, Charterb. III, bl. 396, 433.

in onsen lande tot allen steden, wateren ende heerscappie, so waer si ghelegen syn, behoudelic dat si betalen sullen sulke tollen als si sculdich syn" 1). Dezelfde vrijheid werd 21 Dec. 1391 op nieuw aan eenige Londensche kooplieden, inzonderheid te Middelburg, en in het volgende jaar in het algemeen aan alle Engelsche kooplieden verleend 2). Daarentegen vergunde Willem VI, met Schotland in oorlog zijnde, 14 Junij 1410 aan de poorters van Brouwershaven, die van de Schotten op zee schade hadden geleden, dezelve op alle ingezetenen van dat rijk te verhalen 3). Met Engeland schijnt echter in die jaren de vriendschapsbetrekking niet te zijn afgebroken, althans van eene dergelijke vergunning omtrent Engelschen vinden wij destijds geen gewag gemaakt, terwijl ook aan de Schotten 1 Aug. 1416 op nieuw algemeene bescherming en vrijheid om handel te drijven beloofd werd, zij mogten uit hun midden een' of meer Gouverneurs kiezen, die over hunne onderlinge geschillen uitspraak zouden doen 4). In het jaar 1425 treffen wij een paar voorbeelden aan van tusschen de ingezetenen van Holland en Engeland gerezene geschillen, daar Johan van Braband 17 Maart aan zekeren poorter van Middelburg vergunde, de hem door eenige Londensche ingezetenen toegebragte schade op alle inwoners dier stad te verhalen, die hij in Holland of Zeeland aantrof 5). Evenzoo veroorloofde hij aan twee poorters van ter Tholen, die schade hadden geleden te Sandwyck in Engeland, «dat zij die van Sandwyck voorsz. overal in onsen landen van Hollant ende van Zeeland, so waer sy die bevinden kunnen, arresteren ende becommeren sullen moigen ende himluyden mit rechte aenspreken van sulken scade ende gebreke als sy an dien van Sandwyck voorsz. hebben" 6). Ook met Schotland was men toen niet in de beste verstandhouding, de vrede werd echter weldra hersteld, en Philips de Goede bevestigde 12 Febr. 1426, op verzoek van Middelburg, aan de Schotten al de voorregten welke zij van Willem VI verkregen hadden 7). Daarenbo-

-
- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 519.
  - 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 585, 586.
  - 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 146.
  - 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 378.
  - 5) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 770.
  - 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 787.
  - 7) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 816. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 463.

ven wordt door VAN ZURCK 1) gewag gemaakt van een privilegie door Philips aan de Engelschen verleend, dat de hun toebehoorende goederen, welke zij bij verzuim of uit misverstand op de tollèn niet behoorlijk hadden aangegeven, niet mogten worden verbeurd verklaard; tegen bedrog was echter eene boete bedreigd van drie of viermaal de waarde van datgene waaromtrent het bedrog gepleegd was. Ook door zijnen opvolger Karel den Stouten werden aan de Engelschen vele voorregten geschonken, terwijl door Maximiliaan en Maria 12 Julij 1478 op nieuw een verbond van vrijen koophandel en visscherij met Engeland werd gesloten, hetwelk in 1484 bevestigd werd. Ook vernieuwde Eduard IV in 1478 een oud verbond van vriendschap en koophandel met de Vriezen 2). Bijzondere vermelding verdient het tractaat van entrecours in 1495 aangegaan door Philips den Schoonen met Hendrik VII, waarbij onder anderen bedongen werd: «quod mercatores qui subditi sunt uni principum praedictorum, poterint tenere et habere in villis et oppidis alterius principis domos et habitationes pro ipsis et rebus suis in iisdem recipiendas, servandas et exponendas, ibidemque iisdem privilegiis, libertatibus et franchisiis utentur et gaudebunt, quibus ibidem usi et gavisì sunt ante quinquaginta annos ultimo et mediate praecedentes», welk tractaat in de jaren 1507, 1515, 1520, 1529, 1542, 1553 en 1559 vernieuwd is 3). Met Koningin Maria van Schotland sloot Keizer Karel V 15 Dec. 1550 een *tractaat van eeuwige Pays en Verbondt*, waarbij op nieuw aan de wederzijdsche onderzaten alle hulp en bescherming werd toegezegd; zij mogten zonder eenig vrijgeleide of paspoort veilig overal komen, handel drijven en vertoeven zoo lang zij wilden 4). Met Engeland ontstond er onder de Regering van Koning Philips weder oncenigheid; evenwel werd bij placcaat van 29 Dec. 1564 tusschen de onderzaten der beide landen «vrye handel en negotie» veroorloofd tot drie weken na het eindigen van de onderhandeling te

1) Codex Batavus v. Engeland § 7.

2) Zie LUZAC, Hollands rijkdom. I. bl. 190.

3) Zie Verbaal gehouden door de Heeren H. VAN BEVERNINGK, W. NIEUWPOORT, J. VAN DE PERRE EN A. P. JONGESTAL, als Gedeputeerden en Extraordinaris Ambassadeurs van de Heeren Staaten Generaal der Vereenigde Nederlanden aan de Republyck van Engelandt. 's Gravenhage 1725; bl. 656, 657.

4) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 262. VAN ZURCK, Codex Batavus v. Commerce § 18.

Brugge; ook bij placcaat van 15 Julij 1566 werd de handel over en weder vrijgesteld, met bevel de wederzijdsche kooplieden « eerlicken, vruntlicken ende gunstelycken » te behandelen 1). In het jaar 1569 daarentegen verbood de Hertog van Alva allen handel met Engeland, welk verbod ook in Vriesland 14 Maart 1569 door den Stadhouder den Graaf van Megen werd afgekondigd 2). In het jaar 1573 echter werd de handel met Engeland weder opengesteld 3), en werd het tractaat van entrecours op nieuw bevestigd.

Frankrijk. Met Frankrijk werd 10 Jan. 1295 een of- en defensief verbond gesloten door Floris V, die daarbij beloofde uit zijn land te zetten « tous ceux que nous sçavons et sçavoir pourrons ennemis dudict Roy de France, exceptès les marchands non armès dedans le premier jour de May, sauf avecque ceux d'Allemagne qui sans armes seront en nostre terre » 4). Gedurende de oorlogen die tusschen Frankrijk en Engeland gevoerd werden, kozen de Hollandsche Graven veelal de partij van Engeland en geraakten daardoor natuurlijk in onmin met Frankrijk, en dit bleef dan ook niet zonder invloed op de behandeling der Hollanders in Frankrijk en der Franschen in Holland, zooals onder anderen Willem VI 23 Maart 1404, op verzoek van Dordrecht, bevel gaf om die van Rouaan, Abbeville en St. Walrik aan lijf en goed te arresteren 5). Daarentegen werd in jaar 1482 bij den vrede van Atrecht door Maximiliaan en Lodewijk XI aan de wederzijdsche onderzaten vrije visscherij, scheepvaart en handel toegestaan 6). Hetzelfde werd bedongen bij het verdrag tusschen Keizer Karel V en Frans I in 1524 7). Gedurende zijnen oorlog met Frankrijk echter verbood de Keizer 21 Sept. 1551 allen handel met dat land en beval daarenboven 26 Nov. daaraanvolgende, dat geen geboren Franschman in deze landen blijven mogt, maar dat zij die er sedert een jaar gewoond hadden binnen eene maand, en zij die er geene vaste woonplaats hadden

1) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. III. bl. 641. WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 302.

2) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 318. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. III. bl. 765.

3) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 332.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 563.

5) Zie LUZAC, Hollands Rijkdom. I. bl. 176.

6) Zie KLUIT, Hist. foed. Belgii foederati I. pag. 157. DUMONT, Corps dipl. 3. 2. 100.

7) Zie KLUIT, Hist. foed. I. pag. 158. DUMONT, Corps dipl. 4. 2. 7.

binnen acht dagen moesten vertrekken 1). Bij den vrede van Kamerijk tusschen Koning Philips en Hendrik III werden de vroegere voorregten weder bevestigd, terwijl ook de ingezetenen dezer landen in Frankrijk van het droit d'aubaine werden vrijgesteld 2).

Aan de burgers van Mechelen stond WILLEM III 18 Oct. 1309 toe, te «varen, bliven ende keren met horen goede ende met hore coemanscap rustelic doir alle onse lande onghemoyt ende onghelet met hore rechter tolne sonder archlist» 3). Daarentegen vergunde hij 21 Mei 1322 aan zekeren Jan's Heeren Arnouds zoon, poorter van Zierikzee, «te panden op die van der poirt van Ghent, op die van den vier ambachten, omme sine scade te verhalen, die hem Hughe Prisebier ende sine helpers ghedaen hebben» 4). Met Hertog Jan van Brabant sloot hij 6 Aug. 1328 een verbond van vriendschap, waarbij aan de wederzijdsche onderzaten alle bescherming werd toegezegd 5), terwijl hij 12 Sept. 1326 ook bijzondere voorregten verleende aan de kooplieden van Iperen, die laken en andere goederen uit Vlaanderen invoerden 6). Eene goede bejegening werd ook aan de onderzaten over en weder verzekerd bij het verdrag van vriendschap 20 Mei 1366 aangegaan door Hertog Albrecht met Hertog Wenceslaus van Luxemburg, Lotharingen en Brabant, waarbij tevens bepaald werd dat men geene zware misdadigers of ballingen uit het eene land in het andere zoude gedoogen 7). Daarentegen verbood de Heer van Purmerend, als Stedehouder van Willem VI, 15 Febr. 1413, op verzoek van den Hertog van Bourgondie, allen handel met Antwerpen 8), terwijl ook Jan van Beijeren 5 Sept. 1424 aan zijne beambten bevel gaf de Luikenaars in persoon en goederen te arresteren, totdat zijne beleedigde onderzaten wegens de door hen geleden schade zouden voldaan zijn 9).

Onder de steden van Duitschland, aan welker ingezetenen door

Duitschland.

- 1) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 112, 119.
- 2) Zie DUMONT, Corps dipl. 5. 1. 34.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 223.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 291.
- 5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 465.
- 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 585.
- 7) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 188.
- 8) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 227.
- 9) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 733.

de Graven van Holland voorregten werden toegekend, vinden wij het eerst gewag gemaakt van Hamburg en Lubeck, welker kooplieden Willem II 17 Aug. 1243 beloofde met hunne goederen in bescherming te zullen nemen, zoo lang zij zich op zijn gebied bevonden. Dit privilegie werd 23 Dec. 1248 ook aan burgers van Dortmund, 26 Maart 1252 aan de onderdanen van den Markgraaf van Brandenburg en 12 Junij 1252 aan de burgers van Bremen en Staden verleend 1).

Onder Floris V verkregen de kooplieden van Hamburg 21 Sept. 1237, en onder Jan I in het jaar 1298 ook die van Lubeck, op nieuw aanzienlijke voorregten, welke hun later in 1316, 1317, 1327, 1338, 1349 en 1357 bevestigd zijn 2). Bescherming en vrijgeleide beloofde ook de Regering van Zierikzee in 1266 aan de kooplieden en burgers van Hamburg *et omnibus ex Albea venientibus*, terwijl hun Albert Heer van Voorne in hetzelfde jaar daarenboven vrije rechtspraak toezeide in de oneenigheden tusschen hen onderling of met de Vlamingen gerezen 3). Ook in Utrecht, alwaar reeds in 1122 vele kooplieden aan de Oostzee wonende hunne goederen aanbragten, werden de burgers van Lubeck in het jaar 1301 door Bisshop Guido in het genot van vele voorregten gesteld 4). Tusschen Gelderland en Noord-Duitschland bestonden reeds in de dertiende eeuw handelsbetrokkingen, terwijl zich in de veertiende eeuw ook te Stavoren eene afzonderlijke vereeniging van Hamburgsche kooplieden vestigde, die zich voornamelijk met den handel in bieren onledig hielden 5). Willem III schonk 7 Mei 1313 vrijheid van tollenvan al de kooplieden «van Oostlande die met hoeren comanscepe die zybider zee in onse lande brengen ende geheelre last opcoemen tot onserporte van Dordrecht” 6), waardoor de bloei van die stad aanmerkelijk bevorderd werd, zoodat dezelve dan ook eenen aanzienlijken handel met Duitschland dreef en vele Deutsche handelaars er zich kwamen nederzetten, zooals onder anderen in 1365 met eenige

1) Zie MEERMAN, Gesch. van Graaf Willem van Holland. IV. bl. 282, 311, 361, 364.

2) Zie BERG VAN MIDDELBURGH, de Ned. en het Hanseverbond bl. 135. VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 394. II. bl. 442.

3) Zie BERG VAN MIDDELBURGH, de Ned. en het Hanseverbond. bl. 138.

4) Zie BERG VAN MIDDELBURGH, de Ned. en het Hanseverbond. bl. 133, 135.

5) Zie BERG VAN MIDDELBURGH, de Ned. en het Hanseverbond. bl. 140, 141.

6) Zie LUZAC, Hollands Rijkdom. I. Bijlage K.

rijke kooplieden uit Keulen het geval was, die te Dordrecht huizen deden bouwen en schepen, waarmede vele koopwaren, als granen, steenen, kalk enz. van boven naar die stad werden afgevoerd 1). Ook werd door Willem IV 22 Mei 1340 en door Margareta in 1346 bescherming beloofd aan de kooplieden uit Pruissen en Westphalen, hetwelk door Hertog Albrecht 22 April 1363 en 7 Mei 1389 tot die van geheel Duitschland werd uitgestrekt, terwijl hij ook 9 Mei 1387 de voorregten van de kooplieden der Hanzesteden bevestigde 2). Jan van Beijeren nam 21 Febr. 1422 die van Ditmarschen in zijne bescherming 3), en Philips van Bourgondie bepaalde in het jaar 1441 bij het bestand te Kopenhagen met de zes Wendische steden Lubeck, Hamburg, Rostock, Stralsund, Wismar en Lunenburg gesloten, dat «alle die ingezetenen van de voorsz. zes steden sullen mogen vry en veilig varen en keeren met hare schepen, goederen en koopmanschappen, te water en te lande over alle de voorschreve landen van Holland, Zeeland en Vriesland, ende haer koopmanschap aldaer te hantieren in sulcker maniere en alsoo vry als sy in voortyden en van ouds plegen te doen, ende alle de nieuwigheden, die die van Holland, Zeeland en Vriesland voorsz. op han mogen gedaen ofte geset hebben, sullen mede af, te niet, doot ende van geenre waerde syn en blyven,» hetwelk wederkeerig ook aan de ingezetenen van Holland, Zeeland en Vriesland in gehet concordaat van Keizer Karel V met Kleef en Mark 13 Junij 1544, waarbij bepaald werd: «Praeterea subditi utriusque principis hinc inde libere ire, redire, morare, conversari ac negotiari in alterius regnis, terris et dominiis poterunt solvendo jura et vectigalia solita et consueta, sicut proprii ejusdem principis subditi» 5). Daarentegen beval Keizer Karel V bij plaaccaat van 17 Aril 1545, de schepen van Embden komende aan te houden en van dezelve en van de daarmede vervoerde goederen hooge regten te vorderen, als maatregel van retorsie, dewijl aldaar van Nederlandsche schepen

- 1) Zie BERG VAN MIDDELBURGH, de Ned. en het Hanseverbond. bl. 130.
 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 637, III. bl. 145, 461, 523.
 3) Zie VAN MIDDELBURGH, de Ned. en het Hanseverbond. bl. 136.
 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 623.
 5) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 254.
 Zie Geld. Pl. B. I. bl. 8.

en goederen nieuwe tollën en belastingen waren geheven, waardoor vooral de Groningers bezwaard werden 1).

**Andere
landen.**

Omtrent de behandeling van vreemdelingen uit andere meer afgelegene landen afkomstig valt nog te vermelden een privilegie van Hertog Albrecht van 9 Febr. 1383, waarbij hij bescherming beloofde aan alle kooplieden uit Lombardije, Spanje, *of van wat nazione dat zi zyn*, die in Zeeland in het algemeen en te Middelburg in het bijzonder kwamen handel drijven 2). Ook Portugesche kooplieden genoten in Zeeland bijzondere voorregten, volgens privilegie van 3 April 1390, zij mogten te Middelburg hunnen stapel houden en uit hun midden eenen Gouverneur kiezen, die tusschen hen over hunne onderlinge geschillen regt zoude spreken, welk privilegie hun 10 Dec. 1412 bevestigd werd door Willem VI, die 21 Aug. 1410 ook aan twee Portugesche kooplieden, die met hunne schepen te Brielle waren aangekomen, verzekerd had, «met haren gesellen, scipluden wesende in den scepen voorsz, een vri, vast ende seker geleide, veilich te comen, te varen ende te trecken op dese tyt buiten ende binnen onsen lande, dair hem genoegen sal" 3). De zelfde beloofde 18 Mei 1416 ook aan die van Rijpen en Warden uit Denemarken vrijen handel en veiligheid in zijne landen 4), en Keizer Karel V zeide bij het eeuwig edict 4 Oct. 1540 bescherming toe aan alle vreemdelingen die alhier zouden komen handel drijven, «tot groote nutte, profyete ende welvaren van onsen handel landen ende die ondersaten van dien" 5).

Joden.

Op de voorregten aan vreemdelingen toegekend maakte men dikwijls eene uitzondering ten aanzien der Joden, die echter hier te lande veel minder vervolgd werden dan elders in Europa. Willem III stond zelfs aan de Joden, die uit Frankrijk verdreven waren, te Bergen in Henegouwen eene geheele straat toe, alwaar hun godsdienst oefening en eenige neringen werden vrijgelaten, en het is waarschijnlijk, dat zich toen ook velen van hen in Holland gevestigd hebben. Ook aan Hertog Reinold II van Gelder gaf Keizer Lodewijk IV in het jaar 1349 eenen gunstbrief, in welken hij hem vrijheid gaf om in zijn gebied Joden op te nemen en te beschermen, waar-

1) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 19.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 396.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 555. IV. bl. 148, 223.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 370.

5) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 313.

van het gevolg was, dat zich aldaar vele Joden nederzetterden die uit Brabant verjaagd waren. In de vijftiende eeuw werd te Arnheim zelfs een Jood tot stads-geneesheer aangesteld. Ook in Utrecht waren in de veertiende eeuw vele Joden gevestigd. In Overijssel daarentegen werden in het midden dier eeuw eenige Joden «ad majorem Dei gloriam» vermoord, en in 1444 werden de Joden door de stedelijke Regering van Utrecht uit die stad gebannen, terwijl ook in dien tijd de toestand der Joden in Holland gedurende de Regering der Vorsten uit het Bourgondische huis niet gunstig was 1). Doch vooral onder de Regering van Keizer Karel V en Koning Philips stonden zij aan vele vervolgingen bloot. Zoo verbod de Keizer bij placcaat van 20 Jan. 1545, in het Sticht van Utrecht en in Gelderland eenige Joden te ontvangen, met bevel aan hen die er reeds waren om binnen eene maand te vertrekken 2). Het Hof van Holland ontzeide bij twee placcaten 14 Aug. 1532 en 17 Julij 1549 aan alle Joden het verblijf in Holland en Zeeland, terwijl in 1550 zoowel door het Hof van Holland als door de Stadhouders van Gelderland en Vriesland, in naam des Keizers, de zoodaarnaamde Nieuwe Christenen, die uit Portugal herwaarts sedert de laatste zes jaren waren overgekomen, gelast werden te vertrekken 3). Koning Philips vaardigde 17 Mei 1570 op nieuw een placcaat uit waarbij hij beval, dat geene Joden in deze landen zouden mogen wonen, en dat degenen die er reeds waren, binnen veertien dagen moesten vertrekken 4).

De goede behandeling welke over het algemeen aan vreemdelingen te beurt viel belette echter niet, dat er steeds een gestreng toezigt werd gehouden op hen die in deze landen aankwamen, dat men vooraf behoorlijk onderzocht, welke vreemdelingen zich herwaarts begaven, en dat men alle bescherming weigerde aan lieden die niet te goeder naam en faam stonden. Dit was geenszins in strijd met de gastvrijheid waardoor zich onze voorvaders zoozeer onderscheidden, integendeel het strekte den vreemdeling juist ten waarborg, dat de

Toezigt.

1) Zie Mr. H. J. KOENEN, *Gesch. der Joden in Nederland* Utr. 1843, bl. 77 vgg.

2) Zie *Utr. Pl. B. I. bl. 411. Geld. Pl. B. I. bl. 16.*

3) Zie KOENEN, *Gesch. der Joden in Ned.* bl. 129. *Geld. Pl. B. I. bl. 59.*

4) Zie *SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland.* III. bl. 211. *Geld. Pl. B. I. bl. 442.*

hem gedane verzekering van bescherming en veiligheid geene ijdele belofte zoude zijn; want, maakte men geen onderscheid tusschen goeden en slechten, schonk men aan allen gelijke voorregten, dan liep de bescherming aan den goeden vreemdeling verleend groot gevaar; zouden hier eene wijkplaats hebben gezocht, tot groot nadeel van de veiligheid van personen en goederen, zoowel der vreemdelingen als der inlanders, en tot groot gevaar voor de rust van den Staat. Hiertegen is met zorg gewaakt; door een naauwkeurig toezigt heeft men belet, dat ons vaderland eene vergaderplaats wierd van allerlei schuim van volk en landloopers die de naburige Staten opleverden. Uit eenige der boven aangehaalde voorbeelden heeft men reeds kunnen opmerken, dat van de voorregten aan vreemdelingen beloofd doorgaans uitdrukkelijk werden uitgezonderd 's lands vijanden en degenen die zich aan zware misdaden hadden schuldig gemaakt. Van zulke maatregelen van voorzorg kunnen talrijke voorbeelden worden bijgebracht, ons bestek gedooft echter slechts eenige weinige aan te halen. Zoo bepaalden Gravin Johanna van Vlaanderen en Graaf Willem I van Holland in 1217 bij de keur van Middelburg, dat geen vreemdeling gewapend door de stad mogt gaan, zoo hij niet eenen burger als geleide tot zich riep; verzuidde hij zulks, dan moest de Officier met de Schepenen de handen aan hem slaan, en het regt van den Graaf van hem eischen, namelijk 3 pond voor den Graaf en 1 pond voor de stad 1). Hetzelfde werd door Floris IV in het jaar 1223 bepaald bij art. 45 van de keur van Westkappel, door Willem II 11 Maart 1247 bij die van Zierikzee, en door denzelfden in 1253 herhaald bij art. 46 van de keur van Middelburg 2). Ook tegen ballingen was men doorgaans zeer gestreng, zoo wel tegen hen die uit 's Graven gebied of uit de stad gebannen zijnde trachtten terug te keeren, als tegen hen die elders wegens misdrijf gebannen zijnde herwaarts wilden overkomen. Margareta Gravin van Vlaanderen en Henegouwen beloofde 15 Oct. 1256 onder beding van reciprociteit aan Floris V, dat zij geen ballingen uit Holland en Zeeland onder haar gebied zoude gedooogen. Hetzelfde werd 15 Oct. 1256 ook door Graaf Guy van Vlaanderen beloofd 3). In art. 1 van de keur van

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 173.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 186, 242, 274.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 298.

Zeeland werd 23 Oct. 1256 door Floris V bepaald: «Alle dieghene die wonen deser chora sullen gaen mitten Grave om die ballinghen te bereydene of mit sinen Burchgrave, ist dat sake, dat si daartoe ghemaekt syn. Die des niet doen en willen hy sal den Grave gelden 1 pont. Soe wie eenen verwonnen ballinc hout of herbercht of sterct, of by wien hy is in 't ambacht, hi zalt betren in 's Graven genaden. Wanneer die Grave of Burchgrave die ballingen willen beryden, soe en salment hem niet weygheren noch wederseggen, ende des Graven mannen sullen den Grave ofte Burggrave panden doen, van die ballinghen mede te beryden.» Vreemde ballingen evenwel mogten degenen die «binnen deser choren» woonden, volgens art. 14, «met hem houden soodat se nyemant en noozen» 1). Deze laatste bepaling wordt ook gevonden in de keur van Zeeland van 13 Nov. 1290, art. 86: «So wie bin deser core woont, hi mach wel vreemde ballinghe houden van buiter core, opdat si gheene schade en doen op 't lant, daer si uut gebannen syn» 2). Witte, natuurlijke zoon van Floris V, verordende in de keur van Haamstede in het jaar 1300, art. 29: «Soe wie gemeenschap heeft met eenen verbannen man, die valt in synen kommer, ende dat sal men orconden drie Sonnendagen, des eenen an den anderen» 3). Ook het handvest, door Willem III 2 April 1315 aan Vlissingen verleend, hield in: «Voirt soe wie van onsen Baliu met Scependoem wort verbannen van deser chore, wie dat ne huysde, of voerde binnen synen scepe, wort hire of verwonnen mit drien Scepenen, die verboert jeghens ons 10 pont, ende jeghens der poert 1 pont, ende hy sal ghelden des misdadichs scout» 4). Bij de verzoening tusschen Willem V van Holland en den Bisschop van Utrecht Jan van Arkel 15 Mei 1351 kwam men overeen: «Voert soe en sollen die ballingen wt onser Greefflicheit, noch diegene die wy nyet en besoenen, gheen onthout hebben in den Stichte van Utrecht op onse Greefflicheit schade the doen. Ende desghelycks en sellen die ballinge wten Stichte voirsz. gheen onthout hebben in onser Greefflicheit voirsz. op ten Stichte van Utrecht schade the doen» 5). Hetzelfde werd 24 Julij 1352 bepaald bij het verdrag

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 313, 314.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 518.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 18.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 158.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 791.

van gemelden Bisschop met Gravin Margareta 1). Eveneens be-
loofde Willem V aan die van Middelburg 31 Mei 1355, dat allen
die zij verbanden ook uit Holland, Zeeland en Vriesland gebannen
zouden zijn 2). Zoo verbonden zich wederkeerig Hertog Wenceslaus
van Luxemburg, Lotharingen, Braband enz. en Hertog Albrecht,
bij het 20 Mei 1366 gesloten verdrag van vriendschap, in het eene
land geene zware misdadigers of ballingen uit het andere te gedoo-
gen 3), en ook Jan van Braband weigerde 17 Junij en 26 Oct. 1425
bescherming aan vreemdelingen, die aan *doodslag, vredebreuk of*
andere kwade feiten schuldig waren bevonden 4). Te Amsterdam
werd 29 Dec. 1480 bevolen, dat alle *gasthuisboeven, trawanten,*
nette boeven, rabanten en dergelijk soort van volk buiten de vrijheid
der stad moesten blijven; in het volgende jaar werd gedurende de
onlusten het verblijf in de stad ontzegd aan eenige verdachte bui-
tenlieden, onder anderen aan ballingen uit Leiden en Dordrecht 5).
In eene willekeur van Naarden 1518 werd bepaald: „Item niemant
arme luyden te herbergen binnen onser stede, dan int gasthuys,
en niemant langher int gasthuys te blyven dan een nacht, ende
dan binnen veertien daghen niet weder binnen der stede te comen,
bij 5 st.” 6). De Markgraaf van der Veere, Admiraal en Stad-
houder Generaal, en de Raden des Konings verboden 12 Febr. 1556
aan alle stuurlieden, schippers en anderen, voortaan vreemde of
onbekende personen te vervoeren, dan na vooraf daarvan kennis te
hebben gegeven aan den Hoofdofficier der plaats waaronder zij gezeten
waren, en van hem verlof daartoe te hebben bekomen, op straffe
van verbeurdverklaring van het schip en het scheepsgereedschap en
arbitraire correctie 7). Zoo mogten, volgens placcaat van 6 Julij
1559, zij die elders gebannen waren te 's Gravenhage geen herberg
houden 8). Ook beval de Regering van Amsterdam in 1566, op
aanschrijving van de Landvoogdes Margareta, dat ieder vreem-

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 811.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 854.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 189.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 786, 795.
- 5) Zie WAGENAAR, Amsterdam I. bl. 184.
- 6) Zie Hantvesten, Privilegien, Willekeuren ende Ordomantien der
Stadt Aemstelredam. 1613. bl. XL.
- 7) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2074.
- 8) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus v. 's Gravenhage § 5. v. Herbergen § 5.

deling zijnen naam en zijne herberg moest opgeven, en dat alle herbergiers de namen hunner gasten aan de Regering moesten bekend maken 1); en in het volgende jaar, bij gelegenheid van de onlusten tusschen Roomschegezinden en Hervormden, dat alle vreemdelingen, die binnen de laatste drie weken in de stad gekomen waren, binnen vier en twintig uren moesten vertrekken, op boete van 6 gulden, tenzij hunne waarden of waardinnen zich bij den Schout vervoegden en borg bleven voor hun gedrag 2). Twee jaren later deed Koning Philips een placcaat afkondigen, dat niemand in deze landen noch in eenige jurisdictie van dezelve zich met der woon mogt vestigen, tenzij hij kon vertoon een behoorlijke certificatie van goed gedrag en de belofte aflegde van bij het Catholijke geloof te zullen volharden 3); en Burgemeesteren, Schepenen en Raden van Leeuwarden vaardigden 26 Aug. 1572, op bevel van het Hof van Vriesland, eene ordonnantie uit, „dat alle Personen, binnen den tyd van een maendt herwaerts in desen stadt gecomen zynde, ende heur aldaer onderholdende, binnen 24 wuyren na de publicatie van desen heur laeten erschynen voir den Raedt deser Stede, ofte Gecommitteerde van dien; gelyck mede gehouden zullen wesen te doen alle die ghene, die nae date van de publicatie van deesen sullen binnen dese Stede comen, om aldaer te blyven ende heur te onthouden, ende dit alles omme t' aanhoiren 't gheene men henluyden van weegen Conincklycke Mayesteyt voorhouden sal, by pene, die van sulck te doene in gebreke sal wesen, te verbueren de somme van 25 Carolus gulden, ende metter daet wuyte voorschreven Stadt gedreven te worden" 4). Tot dit besluit had de omstandigheid aanleiding gegeven, dat velen uit het platte land te Leeuwarden waren gekomen, die zich niet uit eigene inkomsten of met handwerken konperk van binnenlandsche verdeeldheid behoort ook eene ordonnantie van 31 Maart 1576, waarbij in art. 1 bepaald werd, dat in de steden van Vriesland door de Wethouders niemand mogt worden toegelaten, dan wanneer hun gebleken was bij attestatie van den Bisschop van Leeuwarden of van den Pastoor, dat hij was van de Roomsche godsdienst. Herbergiers en anderen moesten, volgens

1) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 276.

2) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 300.

3) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. III. bl. 766.

4) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. III. bl. 905.

art. 2, dagelijks de namen opgeven van de ten hunnen huize vertoevende vreemdelingen, op straffe van 6 Carolus guldens boete voor de eerste, van 10 voor de tweede en van arbitraire correctie voor de derde keer 1). Vervolgens beval in gelijken geest de Stadhouder George van Lalaing, Graaf van Rennenberg, 6 Dec. 1579, in de steden goed dag- en nachtwacht te houden en niemand binnen te laten zonder te weten wie hij was, en voorts ook onderzoek te doen naar de thans in de steden vertoevende vreemdelingen 2); welke ordonnantie 11 Mei 1580 vernieuwd werd en daarbij tevens bepaald, dat niemand mogt worden toegelaten dan te voet en ongewapend, en dat die wapenen voor ieder tot aan zijn vertrek zouden worden bewaard 3). Tegen vreemde bedelaars en landloopers werden talrijke en zeer gestrengde placaten afgekondigd, ten einde het land niet door deze zoude worden overstroomd. Hiertoe behooren in Gelderland de placaten van 28 Julij 1544, 20 Febr. 1545, 22 Maart 1547, 24 Sept. 1548, 19 Dec. 1549, 3 Nov. 1553, 4 Dec. 1554, 15 Maart 1555, 15 Febr. 1556, 19 Maart 1556, 8 Mei 1556, 30 April 1557, 17 Julij 1558, 12 Dec. 1559, 25 Febr. 1562, 11 April 1570, 11 Dec. 1571 4); in Utrecht de placaten van Keizer Karel van Mei 1530, 9 Oct. 1532, 16 Febr. 1533, 15 Febr. 1537, 6 Febr. 1539, 18 Sept. 1542, 15 Mei 1546, die van den Stadhouder en de Raden van het Hof van 20 Jan. 1550, 11 Maart 1555, 20 Nov. 1562, 25 Oct. 1569, 30 Sept. 1570, die van Koning Philips van 2 Sept. 1560 en 18 Mei 1564, alsmede die van het stedelijk bestuur van Utrecht van 30 Oct. 1568, 15 Jan. en 8 Mei 1571 5); in Vriesland die van 28 Febr. 1533, 18 Sept. 1533, 27 Sept. 1536, 9 Mei 1537, 25 Mei 1537, 20 Dec. 1537, 20 Maart 1538, 7 Oct. 1542, 2 Sept. 1560, 12 Nov. 1565, 16 Dec. 1569, 26 Aug. 1578, 24 April 1579 6).

Markten.

Een gestreng toezigt kwam ook vooral te pas op de jaarmarkten, bij gelegenheid van welke zoo vele vreemde kooplieden en kramers

- 1) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. III. bl. 1048.
- 2) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. IV. bl. 96.
- 3) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. IV. bl. 153.
- 4) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 12, 16, 26, 41, 50, 139, 176, 179, 191, 192, 203, 238, 246, 251, 265, 282, 284, 441, 585.
- 5) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 691 vgg. III. bl. 546.
- 6) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. II. bl. 627, 644, 689, 697, 714, 718, 863. III. bl. 528, 659, 774, 1203. IV. bl. 21.

herwaarts kwamen, waardoor er bij de groote volksmenigte die alsdan op de been was zooveel aanleiding tot ongeregeldheden bestond 1). Niet alleen werden dan ook bijna overal uitdrukkelijk geweerd 's Graven vijanden, degenen die uit de stad of uit het land gebannen waren, en zoodanige vreemdelingen die zich aan zware vergrijpen hadden schuldig gemaakt 2), maar ook misdrijven op de

1) Die toevloed van vreemde kooplieden en kramers was vooral groot op plaatsen, alwaar het hun alleen op de jaarmarkten vrijstond hunne waren en koopmanschappen in het klein te verkoopen. Zoo leest men in de keur van Delft van 14 April 1246 art. 64: « Voert negheen coopman wuytheems, als die woent buyten der vriheyde van Delft, en zal moeten staen in die weeckemarcte, wuytghenoemen jaermarkten, alzoë dat zy haer goet ontdoen off toeghen te vercoepen, 't zy van linnen ofte van wollen laecken verecoopers, oft van wat ambacht dat zy coopluyden zyn.» Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 235. Zie ook de bepalingen omtrent de jaarmarkten en weekmarkten te Bolsward en te Sneek in het Stadsboek van Bolsward van 1455 art. 49 en 54 en in dat van Sneek van April 1456 bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 557, 558, 584. Dergelijke beperkingen, welke meestal in verband stonden met de voorregten aan de gilden toegekend, zullen wij beneden in § 3 van deze Afdeeling alsmede in § 3 der 1ste Afdeeling van het tweede Hoofdstuk gelegenheid hebben meer in het breede te bespreken.

2) Zie dergelijke bepaling gemaakt door Willen III omtrent de beide jaarmarkten te Middelburg 1 Mei 1323 bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 316: « wtgenomen onse vyanden, jos dengeenen die wte onse lande geweese ballingen syn, jos dengeenen die hem selven wte onsen lande omme haere misdaet versworen hebben »; door Hertog Albrecht omtrent de jaarmarkten te Naarden 20 Maart 1376 en 3 Jan, 1381 bij VAN MIERIS III. bl. 320 en 376: « uylgheset die onse vyande syn of balline ons lands »; door Bisschop Arnold van Hoorn omtrent de jaarmarkten te Utrecht in het jaar 1378 bij BORMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 295: « wtghenomen diegene die ballinge of vredeeloos gheleyt syn der stat ofte des lants van Utrecht, ofte die ons Heren van Utrecht ofte der stat vyande zyn »; door den Heer van Beaumont omtrent de jaarmarkt op Texel 20 April. 1383 bij VAN MIERIS III. bl. 399: « ende ware enich man, die balline ware der Graeffichede van Hollant of ons lands of teghen ons misdadich ofte viant, die en soude dese voortrent de jaarmarkt te Weesp 8 Jan. 1386 bij VAN MIERIS, III. bl. 431; door Willem VI omtrent de markten te Gorinchem 24 Aug. 1412 bij VAN MIERIS IV. bl. 217: « wtgenomen dat onse vyanden zyn off brucehechtich mit recht off van Scepenen voirwaerden off van Scepenen brieven van seoude, die yschuldich waeren »; terwijl ook door Koning Philips 24 Aug. 1580 van de bescherming, aan vreemdelingen op de paardenmarkt te Gorinchem beloofd, ver-

jaarmarkten zelve gepleegd werden doorgaans zwaarder dan anders gestraft. Zoo bepaalde onder anderen Witte, natuurlijke zoon van Floris V, in het jaar 1300 bij de keur van Haamstede: «Soe wat men in jaarmereten misdoed, dat sal men *vierschatte* beteren" 1). Te Middelburg bepaalde Willem III aangaande de beide jaarmarkten aldaar 1 Mei 1323: «ende soo wat twistelycken saecken dat binnen deeser jaermarkt geschiede, dat sal men *twyscatte* beteren" 2). Hetzelve werd 17 Febr. 1379 verordend door den Heer van Beaumont omtrent misdrijven op de jaarmarkt te Tholen en ook 24 Aug. 1412 door Willem VI omtrent misdrijven op de markten te Gorinchem 3). Te Vlaardinghen bedreigde Willem III 6 Jan. 1326 tegen eenen vreemdeling die op de jaarmarkt vocht eene boete van 15 pond,

den «buyten ghesloten onse ende onser voorschreven landen van Holland vyanden ende dengheenen die onsen ende derselver landen wederparthye houdende ofte daeruit ghebannen zynde.» Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 424; door Jakoba van Beijeren omtrent de jaarmarkt te Goes 7 Aug. 1417 bij VAN MIERIS IV. bl. 417: «uitgenomen onse vyande of dengenen die uyt onsen lande gewoeste ballingen zyn of dengenen die himselven uit onsen lande of stede voorsz. om heure misdaet wille verzworen hebben»; alwaar ook door Koning Philips 23 Dec. 1580 hetzelve als omtrent Gorinchem bepaald werd. Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 426; door Philips den Schoonen omtrent de jaarmarkt te Leiden in Dec. 1497 bij VAN MIERIS, Handv. van Leiden, bl. 324: uytgescheyden onse vianden, die ballingen ende uytgeweken van onsen voorsz. landen ende die ons ende onse nacomers eenige penningen schuldich sullen syn»; door Koning Philips omtrent de beide ledermarkten te Leiden Mei 1565 bij VAN MIERIS, Handv. van Leiden, bl. 326: «uitgenomen fugitiven, ballingen ende die criminele personen, mitsgaders onse vianden wesende ende houdende onse welerpartye»; en door denzelfden omtrent de paardenmarkt te 's Gravenhage 8 Jan. 1581 even als boven omtrent Gorinchem en Goes gezegd is. Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 427; door de stedelijke Regering van Utrecht omtrent de weekmarkt aldaar 24 Mei 1493 in het Utr. Pl. B. III. bl. 345: «uytgesondert die ons genaden Heere of onser stad van Utrecht vyande, ballinge of voorvluchtige zyn, of die van koeren of van broken uyt onse stad zyn, ende een ygelyk van zyn selfs eygen schult, onsen genaden Heeren of onser borgeren ingeseten ofte ondersaten aandragende, die welke geen geleyde hebben en sullen»; door Keizer Karel V omtrent de weekmarkt te Rhenen Oct. 1546 in het Utr. Pl. B. III. bl. 1101: «uytgescheyden die vyand of vredeloos des landts zyn, of ons ofte der stad breuckachtig, ofte die van schade ofte van schult uytgeboden zyn.»

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 18.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 316.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 347. IV. bl. 216.

welke in gewone tijden slechts 10 pond bedroeg 1). Te Schiedam stelde dezelve 4 Mei 1315 op het vechten gedurende de jaarmarkt eene boete van 10 pond 2); te Leiden werden zij die op de jaarmarkt « eenich gevecht oft rumoer deden, » volgens privilegie van Philips den Schoonen Dec. 1497, gestraft met eene boete « navolgende de handveste van der poorterye tot bescheydinge van de Schepenen onser voorsz. stede » 3); terwijl ook te Harderwijk door Graaf Otto van Gelder in 1231 en door Graaf Reinald in 1348 bepaald was, dat elk die aldaar op eene jaarmarkt vocht, zijne regterhand of 40 Hollandsche ponden zoude verbeuren 4). Zoo verbood ook Keizer Karel V 30 Jan. 1545, remissie te verleenen van delicten op kermis- sissen van de steden en dorpen gepleegd 5). Overigens beijverde men zich zeer om ter gelegenheid van die jaarmarkten uitheemsche kooplieden herwaarts te lokken, en beloofde men aan allen die dezelve bezochten bescherming en veiligheid, tot aanmerkelijke bevordering van het verkeer en daardoor van de welvaart des lands, terwijl ook door de weekmarkten in het bijzonder de binnenlandsche handel werd aangemoedigd. 6). Op sommige plaatsen zelfs werd aan de

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 377.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 161.
- 3) Zie VAN MIERIS, Handv. v. Leiden. bl. 324.
- 4) Zie SCHRASSERT, Beschr. der stad Harderwijk. I. bl. 181, 182.
- 5) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 384.
- 6) Zie deze bescherming beloofd door Bisschop Godebald in het jaar 1127 en door Bisschop Arnold van Hoorn in het jaar 1378 aan de bezoekers van de jaarmarkten te Utrecht, bij BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 292 vgg.; door Graaf Otto van Gelder in 1231 en door Graaf Reinald in 1348 aan de bezoekers van de jaarmarkten te Harderwijk, drie dagen vóór de oprigting en drie dagen na de wegneming van het kruis, bij SCHRASSERT, Beschr. der stad Harderwijk I. bl. 182; door Graaf Otto 13 Junij 1233 en door Reinald 6 Junij 1213 aan de bezoekers van de jaarmarkten te Arnhem, bij NYNORF, Gedenk. uit de gesch. van Geld. I. bl. XXX, 133, 134; op dezelfde wijze door den Bisschop van Utrecht Sweder van Bosinchem 7 Dec. 1272 aan de bezoekers van de beide jaarmarkten te Vianen, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 366; door Willem III 1 Mei 1323 aan de bezoekers van de beide jaarmarkten te Middelburg, bij VAN MIERIS II. bl. 316; door Willem IV 8 Dec. 1339 en door Hertog Albrecht 22 Sept. 1379 aan kooplieden uit Vlaanderen, Brabant, Denemarken of uit welk land ook, die te Alkmaar ter jaarmarkt kwamen, bij VAN MIERIS II. bl. 626. III. bl. 357; door Willem IV 26 Nov. 1342 aan de bezoekers van de jaarmarkten te Dordrecht, bij VAN MIERIS II. bl. 665; door Hertog Albrecht 20 Maart 1376 en 3 Jan. 1381 aan de bezoekers van de jaarmarkten te Naarden,

vreemdelingen, die aldaar op de jaarmarkten kwamen, het voorregt toegekend, dat zij gedurende dezelve voor geene schulden mogten worden aangehouden dan voor die, welke op de jaarmarkt zelve waren aangegaan, hetwelk ook soms tot de weekmarkten werd uitgestrekt. 1).

bij VAN MIERIS III. bl. 320, 376; door den Heer van Beaumont 16 Febr. 1379 aan de bezoekers van de jaarmarkt te Tholen, bij VAN MIERIS III. bl. 347; door denzelfden 20 April 1383 aan de bezoekers van de jaarmarkt op Texel, bij VAN MIERIS III. bl. 399; door Hertog Albrecht 8 Jan. 1386 aan de bezoekers van de jaarmarkt te Weesp, bij VAN MIERIS III. bl. 431; door denzelfden aan de bezoekers van de markt te Brouwershaven, bij VAN MIERIS III. bl. 560; door Willem VI 24 Aug. 1412 aan de bezoekers van de markten te Gorinchem, bij VAN MIERIS IV. bl. 217, terwijl hetzelfde ook door Koning Philips 24 Aug. 1580 aan de bezoekers van de paardenmarkt te Gorinchem beloofd werd. Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 424; door Jakoba van Beijeren 7 Aug. 1417 en door Koning Philips 23 Dec. 1560 aan de bezoekers van de jaarmarkt te Goes, bij VAN MIERIS IV. bl. 417 en in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 426; door Philips den Schoonen in Dec. 1497 aan allen ende eenen yegelicken vreemde ende andere personen die op de jaarmarkt te Leiden kwamen, vier dagen vóór het begin en vier dagen na het einde van dezelve, bij VAN MIERIS, Handv. van Leiden bl. 324; door Koning Philips Mei 1565 aan de bezoekers van de beide vrije leedemarkten te Leiden, en 14 Jan. 1577 evenzoo aan die van de jaarmarkt aldaar, bij VAN MIERIS, Handv. van Leiden bl. 326, 330; door denzelfden 8 Jan. 1581 aan de bezoekers van de paardenmarkt te 's Gravenhage, in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 427; door de stedelijke Regering van Utrecht 24 Mei 1493 aan de bezoekers van de weekmarkt aldaar, in het Utr. Pl. B. III. bl. 845; door Keizer Karel V Oct. 1546 aan alle die uytheemsche luyden ende gasten die te Rhenen op de weekmarkt kwamen, in het Utr. Pl. B. III. bl. 1101; door den Grietman en het gemeene Regt van Hasker Vijfge 12 Nov. 1466 aan de bezoekers van de weekmarkt aldaar, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland I. bl. 615; door Keizer Karel V 16 Maart 1536 aan de bezoekers van de jaarmarkten te Beesterzwaag, bij SCHWARTZENBERG II. bl. 683; door denzelfden 18 Julij 1554 aan de bezoekers van de weekmarkt te Franeker, bij SCHWARTZENBERG III. bl. 367; door Koning Philips 4 Aug. 1559 aan de bezoekers van de weekmarkt en de jaarmarkt te Sloten, bij SCHWARTZENBERG III. bl. 474; door denzelfden 6 Junij 1562 aan de bezoekers van de jaarmarkt te Stavoren, bij SCHWARTZENBERG III. bl. 573; en evenzoo in Maart 1574 aan de bezoekers van de jaarmarkten in Anna Parochie in de Grietenij van het Bildt, bij SCHWARTZENBERG III. bl. 962.

1) Zie dit onder anderen bepaald door Willem III 1 Mei 1323 omtrent de beide jaarmarkten te Middelburg, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 316; door Hertog Albrecht 20 April 1383 omtrent de jaarmarkt op Texel, bij VAN MIERIS III. bl. 399; door Jakoba van Beijeren 7 Aug. 1417 en door

Een voornaam punt, waarin almede onze voorouders zich gunstig strand-
regt. boven vele andere volken onderscheidde, was de meerder zorg die de Regering aanwendde om de goederen, door vreemdelingen bij schipbreuk of stranding op onze kusten verloren, aan de eigenaars terug te geven. Ofschoon in de eerste tijden ook in deze landen de gestrande goederen gerekend werden tot de domeinen van den Graaf te behooren 1), zoo kwam daarin echter langzamerhand eene aanmerkelijke verzachting, die voorwerpen werden doorgaans op last der Regering behoorlijk geborgen, en aan de eigenaars werd het regt toegekend dezelve binnen eenen zekeren tijd 2) terug te vorderen tegen betaling van bergloon 3). Meldde zich de eigenaar binnen den gestelden termijn niet aan, dan eerst vervielen dezelve aan den Graaf of aan dengenen, aan wien deze zijn regt op gestrande goederen had afgestaan 4). Reeds vroegtijdig treffen wij hiervan voor-

Koning Philips 23 Dec. 1580 omtrent de jaarmarkt te Goes, bij VAN MIERIS IV. bl. 417 en in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 426; door den Grietman en het gemeene Regt van Hasker Vijfge 12 Nov. 1466 omtrent de weekmarkt aldaar, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland I. bl. 615; door Philips den Schoonen in Dec. 1497 omtrent de jaarmarkt te Leiden, bij VAN MIERIS, Handv. van Leiden bl. 324; door Koning Philips 24 Aug. 1580 omtrent de paardenmarkt te Gorinchem, en evenzoo 8 Jan. 1581 omtrent die te 's Gravenhage, in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 424, 427.

1) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. 2. 4. § 36. Zie ook Mr. N. C. CRAS, Nagelatene verhandelingen en redevoeringen. Amst. 1822. I. bl. 225 vgg.

2) Die tijd was bij de meeste privilegiën op jaar en dag bepaald. Eene uitzondering daarop maakt een handvest door Albrecht van Beijeren aan Brouwershaven gegeven: «Item alle 't goet dat men vind in zee dryvende op de stroom, dat zall men brengen den Regter, ende die zall 't houden zeven weken naar dien dat men vind.» Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 562.

3) Zie VAN DER LINDEY, Regtsgeleerd, practicaal en koopmanshandboek, Boek 4, Afd. 2 § 8. Mr. D. GRASWINKEL, Speciale beschrijvingh van het gebruik ofte daadelijcke bezitting van opperste macht der Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt en Westvrieslandt bl. 312 vgg. KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 436. Dat bergloon bedroeg echter op sommige plaatsen geene geringe som; zoo werd onder anderen bij den vrede tusschen Groningen en Ommelanden en die van Oostergoo en Westergoo 1 April 1422 bepaald: «Item, weert oock saecke dat jenich schip van de voorgenoemde lande verderve en goedt daer off geborgen worde, daer salmen mede volgen de olde woonte, dat is toe verstaen wie dat goedt berget die sall hebben den derden penninck, de coopman de twee penningen.» Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 618. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 446.

4) Soms deelde de Graaf die voorwerpen met de bergers, zooals onder

beelden aan. Reeds in het jaar 1252 hadden de burgers der Duitsche Stad Soest van den Roomsche Koning Willem II bevrijding van het strandregt aan de Hollandsche kusten verworven 1). Floris V stond 18 Sept. 1276 aan de kooplieden van Deventer, Kampen, Zwolle, Wilsem en andere omliggende plaatsen toe, hunne gestrande goederen te reclameren «mit wittachtigen orconden of mit waerachtigen teyken;» indien de eigenaars zelve overleden waren, werden de voorwerpen op dezelfde wijze aan hunne erfgenamen afgegeven 2); hetwelk door Floris V 28 April 1278 ten behoeve van die van Deventer, door Willem III 25 Nov. 1304 en 7 Mei 1322 alsmede door Hertog Albrecht 20 April 1400 ten behoeve van die van Kampen, en door Willem III 8 April 1308 ten behoeve van die van Zwolle bevestigd werd 3). Hetzelfde voorregt werd door Floris V 21 Sept. 1277 verleend aan kooplieden uit Hamburg 4), door Willem III in 1324 aan die van Denemarken 5) en 1 Sept. 1327 aan kooplieden uit Lubeck 6), door Willem IV 22 Mei 1340 aan kooplieden uit Pruissen 7), door Hertog Albrecht 22 April 1363 en 7 Mei 1389 aan alle kooplieden uit Deutschland 8), 6 Jan. 1383 aan de Engelsche kooplieden van den stapel der wol 9) en 3

anderen door Hertog Albrecht bij het handvest van Brouwershaven bepaald was: «Komt daar binnen geen klager, zoo sall die Heere hebben d'een helft ende die bringer d'ander helft, maar mogte die Regter proeven tot waarheden, dattet an 't last vaste worden ware op des Heeren grond, zoo zoude die Heere hebben twee deelen ende den bringer dat derden deel.» Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 562. Soms ook werd een gedeelte aan de kerk afgestaan. Zie dit onder anderen bepaald door Jan van Beijeren bij den vrede met de Vriezen 4 Nov. 1420, bij VAN MIERIS IV. bl. 560: «ende en quame nyemant binnen jaire ende dage, soe sall onse Rechter bergen dat ander dordendeel, ende diegene die dat helpen dair die goede aencomen wairen.»

- 1) Zie BERG VAN MIDDELBURGH, de Ned. en het Hanseverbond, bl. 134.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 385.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 396. II. bl. 44, 72, 287. III. bl. 719.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 394.
- 5) Zie VAN DER LINDEN, Regtsgeleerd, practicaal en koopmanshandboek, Boek 4. Afd. 2. § 8.
- 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 442.
- 7) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 638.
- 8) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 146, 525.
- 9) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 384.

April 1390 aan kooplieden uit Portugal 1), terwijl Willem VI, bij het verdrag van koophandel met den Koning van Schotland 1 Aug. 1416, aan de Schotten te dier zake dezelfde vrijheid beloofde als zijne eigene onderzaten genoten 2). Ook Jan van Beijeren verzeerde 30 April 1424 aan de kooplieden van de Duitsche Hanzesteden het voorregt om hunne gestrande goederen tegen betaling van bergloon terug te vorderen 3), terwijl door Philips den Schoonen in het jaar 1495 op dit punt almede een verdrag met Engeland gesloten werd 4). De bewaring van gestrande goederen ten behoeve van hunne eigenaars werd door Jan van Beijeren 4 Nov. 1420 en 3 April 1421 in het algemeen bevolen omtrent alle voorwerpen uit schepen, welke op de kusten van Vriesland schipbreuk hadden geleden 5). Maria van Bourgondië verordende bij het groot privilegie van 14 Maart 1477 hetzelfde overal in hare landen 6), en Philips de Schoone bepaalde in Aug. 1495 bij het vernieuwen der keur van Zeeland, dat zij die zich wederregtelijk van zulke voorwerpen meester maakten, met roovers zouden worden gelijk gesteld en lijf en goed jegens den Graaf verbeuren. 7). Ook Keizer Karel V gebood bij placcaat van 16 Maart 1529 zijne ambtenaren, de verongelukte goederen te bewaren voor de eigenaars, aan wie zij tegen een redelijk bergloon zouden worden afgegeven, *zoo als zulks in de landen van Holland en Westvriesland tot nog toe onderhouden was geweest*, terwijl hij ook 10 Dec. 1547 verklaarde dat het zijne meening niet was *zulke verdronken gelden t syen profyte te appliceren, maar te denken die te laten volgen*

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 555.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 378.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 722.

4) Zie VAN DER LINDEN, Regtsgeleerd, practicaal en koopmanshandboek. Boek 4. Afd. 2. § 8.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 560, 573. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 420, 428.

6) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 666: «Item, soo wanneer eenige scheepen bij wat saeken dat er zy ter zee verlooren worden, dat een yegeliken alsdan zyn goed daaruit komende, bij der zee of anders strangde, dryvende, of ook by andere luiden gebragt weesende, sal mogen vry aantasten ende zyn profyt daarmede doen, in wat plaatsen of landen in die onderdanigheid ende heerlikheid van ons ende onse naakomelingen die goederen gevonden mogten werden, betaalende reedelik bergloon dengenen die gevonden of behouden hebben.»

7) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 997.

dengheenen dien ze toebehooren 1). Door Koning Philips werden onderscheidene placcaten in gelijken geest uitgevaardigd. Bij dat van 2 Junij 1562 beval hij, allen als dieven te behandelen, die verzuimd hadden van de in Vriesland gevondene goederen binnen vier en twintig uren aan den naastgezeten Officier aangifte te doen; de Officier was gehouden van deze aangifte binnen drie dagen kennis te geven aan President en Raden van Vriesland, die dan aan de bergers door den Rentmeester Generaal een redelijk bergloon zouden doen uitbetalen 2). Nog gestrenger bepaling komt voor in de ordonnantie op de zeevaart van 31 Oct. 1563: «ende oft yemandt hem vervorderde, eenige genaufageerde goederen te nemen ende achterhouden, sal gepunicert worden, indien 't een schipper of schipman is, *metter galgen*, ende des niet min gehouden zyn tot restitutie van den achtergehouden goeden" 3). In het jaar 1570 werd in Vriesland op nieuw een placcaat des Konings afgekondigd, waarbij hij, met bedreiging van de doodstraf tegen de overtreders, elken vinder van gestrande goederen gelastte dezelve binnen vier en twintig uren, tegen betaling van bergloon, over te geven aan den Officier, Grietman of Dorpsregter, die dan eenen inventaris zoude opmaken «omme daervan redenen te geven als hy des verzocht sal wesen" 4). Bij het placcaat van 15 Mei 1574 werd op de handhaving der bestaande verordeningen nader aangedrongen, terwijl tevens de termijn, binnen welken de voorwerpen aan den Rentmeester des Konings of zijnen Substituut moesten worden ter hand gesteld, van vier en twintig op twaalf uren verkort werd 5).

-
- 1) Zie CRAS, Nagelatene verhandelingen en redevoeringen. I. bl. 271, 272.
  - 2) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. III. bl. 571.
  - 3) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 816.
  - 4) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. III. bl. 836.
  - 5) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2117.

§ 2. *Regtstoestand der vreemdelingen.*

a. STAAT DER PERSONEN.

Aangaande den persoonlijken staat van vreemdelingen hier te lande, en wat de vraag betreft, of en in hoe ver de regten waarvan zij in het land hunner geboorte uit dien hoofde genot hadden hen ook herwaarts volgden, zooals oudtijds in het Frankische rijk doorgaans het geval was geweest 1), daaromtrent is ons uit den tijd der Grafelijke Regering weinig of niets bekend. In Braband was, volgens ZYPÆUS 2), in het jaar 1312 bepaald: «ut qui aliunde in hanc ditionem habitatum venient ea ipsi eorumque liberi libertate gaudeant, qua apud suos uterentur: dummodo legitimi conjuges fuerint», zonder dat de schrijver daarbij echter vermeldt, of dit beginsel ook in Holland of in andere gewesten van ons vaderland gold. Omtrent den door vreemde Vorsten verleenden adel wordt bij VAN BYNKERSHOEK 3) een placcaat aangehaald van Jan van Beijeren van 27 April 1422 inhoudende, dat zij die hunne brieven van den Roomsche Koning hadden ontvangen, de voorregten daarvan hier te lande niet mogten genieten, terwijl ook bij placcaat van Keizer Karel V van 21 Junij 1549 verklaard werd, dat zoodanige brieven in het algemeen van vreemde Vorsten verkregen in Braband niet gelden zouden, indien zij niet daarna bij vorm van patent onder het groot zegel des Keizers waren gedepecheerd 4). Iets dergelijks werd mede bepaald ten opzichte van de elders verkregene legitimatie in een placcaat 20 Dec. 1540 in Vriesland afgekondigd: «dat alle legitimatiën, die bij Comites Palatinos van nu voortaan verleent ende gheëxpedieert zullen worden, nul, machteloos ende van onwaarden zullen zyn, ende dat in onsen lande van Vriesland inne noch buyten rechte op legitimatiën ghelet noch gheacht en zal worden, dan alleenlijk op diegene die onder onsen grooten landschapszeghel zullen zyn gheëxpedieert 5).

1) Zie EICHHORN, deutsche Staats- und Rechtsgeschichte. I. § 192.

2) Notitia juris Belgici. Antwerpen. 1635, pag. 245.

3) Quaestiones juris publici. I. 2. c. 25 § 9.

4) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. edelen. § 2. N. 3.

5) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. II. bl. 819. IV. bl. 1142.

b. EIGENDOM.

Om eigenaar van vaste goederen te worden werd meestal vereischt, dat men burger ware of wierd van de plaats alwaar die goederen gelegen waren, of dat men er althans zijne woonstede vestigde. Willem II bepaalde 11 Maart 1253 in de keur van Middelburg, art. 45: «Niemand en moet coopen erve in Middelburgh, hine hore ten scependomme van Middelburgh. *Ne gheen man van buyten* en moet maken noch coopen steen huus binnen Middelburgh. Alle die steen huuse sal men deelen onder die erfnamen, ende men en salse niet breken. In soe wat manieren eenen man van buyter poort van Middelburgh een steen huus of een deel van een steen huse ancomt, hij moet vercoopen binnen eenen jare na dien dat him ancomen is den naesten erfnamen die poortere is of eenen anderen poortere wilt sine erfname niet, *hine wille selve poortere syn*, wilt oec nyement copen, soe salt hem die poort gelden na der Scepenen segghen dat waert es" 1). Het bezit van het burgerschap op het oogenblik dat men die goederen verkreeg was alzoo geene uitsluitende voorwaarde, het was voldoende wanneer men zich na die verkrijging terstond tot bekoming van het burgerschap aanmeldde. Of diezelfde verplichting ook in het vervolg te Middelburg gegolden heeft, blijkt niet stellig, zeker is het dat nog in het jaar 1570 het missen van het burgerschap op zich zelf ten tijde der overdracht van vaste goederen geen beletsel was voor hunne verkrijging, daar wij in de costumen dier stad, in dat jaar verzameld, lezen: «Alle onroerende goederen, by partyen verkocht zynde, mogen geaenboordeert of genadert worden binnen ses weecken voor inlandsche personen, ende binnen een jaer voor *uytlandtsche personen*, nadat die gifte of levering gedaen is, en dat uyt respect van 't bloed tot den vierden graed incluys, deel en grond, in manieren navolgende" 2); terwijl ook reeds vroeger, in Aug. 1495, door Philips den Schoonen, bij de vernieuwing der keur van Zeeland, het regt der vreemdelingen om vaste goederen binnen het gebied dezer keur te bezitten erkend was, daar art. 2 van het tweede hoofdstuk de bepaling inhield, dat men bij verjaring eigenaar kon worden van leengoederen of andere goederen, na een tijdsverloop van twintig jaren

1) Zie VAN MIERIS, Charterh. I. bl. 274.

2) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 1017.

tegen inlanders, en van dertig jaren tegen vreemdelingen 1).

Al wie onroerend goed verkreeg in het hof en ambacht van Delfland, moest aldaar komen wonen, volgens privilegie van Willem III 22 Jan. 1316, die er de volgende strafbepaling bijvoegde: «ende so wie des niet en dede, die sal ons gheven 10 pont Hollants, ende dat erve dat sal vri bliven in onse hand, onsen vrien wille mede te doene» 2). Te Vlaardingen was de inwoning geen vereischte, zoo als blijkt uit een handvest van Willem III 6 Jan. 1326, waarbij verordend werd, dat zoowel zij die buiten als die binnen de stad woonden, voor de goederen, welke hun daarbinnen toebehoorden, belasting moesten betalen «tote den ghemeenen oirbair der poirte, ghelike anderen poorters» 3). Evenzoo mogt een vreemdeling 4) land bezitten te Zwijndrecht, daar Willem III 26 Aug. 1332 bepaalde: «Voorts negheen poorters noch *man van buyten* sal in Swindrecht landt noch goet hebben, het en sal schot ende herevaert gelden ende allen rechten pleghen ten Zeeuwschen rechte, ghelyck deghene die in Swindrecht wonen» 5). Te Domburg daar tegen moest men poorter zijn of worden, wanneer men aldaar huis of erf kocht, anders was de koop niet geldig, volgens privilegie van Willem III 20 Julij 1336 6). Ook beloofde Willem V 25 Dec. 1351 aan de stad Leiden: «Voort so en sullen wij onsen giften, het zy van capelrien of geestelicken goede, provende of kercken dair die gifte of an ons comt of comen sal binnen onser stede voorsz, niemande geven, *hy en sy uyte palen geboren van Noort-hollandt tusschen der Mase ende der Sype, ende die sel wonachtich wesen binnen onser stede van Leiden*, het en waer of wy of onse nacomelinge, of een broeder of een zuster of vrouwe te Hollandt zyns begeerde ende in horen dienst hebben wilde» 7). Te Zutphen waren vreemdelingen van den eigendom van vaste goederen niet geheel uitgesloten: volgens eene ordonnantie van de Regering dier stad in het jaar 1373 uitgevaardigd, mogten de burgers hun huizen

- 1) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 985.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 165.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 377.
- 4) Klaarblijkelijk wordt hier van vreemdelingen gesproken in de ruimere beteekenis van allen, die geen burgers van Zwijndrecht waren.
- 5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 534. Gr. Pl. B. II. bl. 1574.
- 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 580.
- 7) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 807.

verkoopen of op eenige andere wijze vervreemden, doch werd tot de geldigheid van den koop steeds de toestemming der Schepenen vereischt, terwijl tevens op de niet nakoming van dat gebod eene boete van 40 pond gesteld was 1).

c. ERFOPVOLGING.

Wat de erfopvolging betreft, zoo valt op te merken, dat oudtijds vreemdelingen alhier niet bij uitersten wil over hunne goederen mogten beschikken, maar dat deze na hunnen dood aan de Grafelijkheid vervielen onder den naam van *stragiersgoed* 2). Dit had zijnen oorsprong in de gewoonte welke vroeger ook hier te lande, als deel der Frankische monarchie, bestond, dat de vreemdelingen lijfeigenen werden of althans onder de bescherming of voogdij (*avouerie*) kwamen van den Heer onder wiens gebied zij zich nederzette- den, en ofschoon die inbreuk op de persoonlijke vrijheid in verloop van tijd in onbruik geraakte of werd afgeschaft, zoo bleef echter het regt van den Heer op de nalatenschap van den vreemdeling bestaan, althans indien deze zonder kinderen stierf; vooral in Frankrijk gold het zeer lang onder den naam van *droit d'aubaine* 3), en werd eerst bij de wet van 6 Aug. 1790 afgeschaft ten opzichte van hen die afkomstig waren uit rijken, met welke niet reeds vroeger op dat

1) Zie Mr. L. A. J. W. Baron SLOET, *Dat Kondichboek der stad Zutphen medegedeeld en eenigzins opgehelderd*, in de *Ned. Jaarb. voor Regtsgeleertheit en Wetgeving*, van Mrs. C. A. DEN TEX ER J. VAN HALL. VII. bl. 443.

2) Zie DE GROOT. *Inl. tot de Holl. rechtsgel.* 1. 13. § 2. VAN LEEUWEN, *Roomsch Holl. recht.* 1. 10. § 2, en *Censura forensis.* 3. 3. § 9.

3) Omtrent de afleiding van het woord *aubain* zijn de schrijvers het niet eens: sommigen, onder anderen DE LAURIÈRE, *glossaire du droit français* I. pag. 88 vgg. en DUCANGE, *gloss. v. albanare*, leiden het af van *Alban* of *Angli*, zooals men in Frankrijk de vreemdelingen in het algemeen plagt te noemen; CUIJACIUS leidt het af van *advena*; anderen van *alibi natus*; weder anderen van *Albis*, de Elbe, welke voor den grens van het rijk van Karel den Grooten werd gehouden; SAPEY, *les étrangers en France sous l'ancien et le nouveau droit.* Parijs 1843 pag. 52 vgg. stelt eene nieuwe gissing voor en vindt den oorsprong van den naam *aubain* in het *album*, zijnde het register waarin de *collecteur des mainmortes*, op gelijke wijze als te Rome de *praetor peregrinus*, de namen der vreemdelingen jaarlijks opteekende, en volgens hetwelk hun eene jaarlijksche belasting of hooftgeld werd opgelegd. Zie over die verschillende afleidingen ook B. P. VAN LELYVELD, *diss. de jure albinagii.* Utr. 1767. A. M. DE ROUVILLE, *diss. de jure albinatus.* Leiden 1833.

punt een tractaat gesloten was, en zelfs na dien tijd bleef men in het Fransche regt nog van droit d' aubaine spreken 1). Het is dan ook niet te verwonderen dat onder de eerste Graven, die hun gezag oorspronkelijk van de Frankische Koningen ontleenden, dit regt ook in deze gewesten algemeen gold 2), en het is minder juist, wanneer GROENEWEGEN 3) zegt: «olim in Hollandia peregrinorum bona *tamquam ἀδέσποτα* ad fiscum devolvebantur»; niet zoozeer als heerlooze goederen, maar veeleer als de hem wettig toekomende nalatenschap van zijne lijfeigenen, of wel als belooning voor de hun verleende bescherming, nam de Graaf de goederen door vreemdelingen nagelaten tot zich. Dit regt behield hij òf voor zich zelve, òf hij begiftigde er anderen mede, zoo als onder anderen de Duitsche Koning Hendrik II 3 Sept. 1003 het regt op de goederen, te Utrecht door uitheemsche priesters nagelaten, aan de kerk aldaar afstond 4).

Deden de eerste Graven in het algemeen hun regt op de nalatenschap van vreemdelingen gelden, langzamerhand echter geraakte zulks meer en meer in onbruik, en ofschoon enkele voorbeelden van het tegendeel kunnen worden bijgebracht, zoo als onder anderen Willem III 1 Jan. 1326 aan zijne Baljuwen en Regters beval, voor hem de nalatenschap te cigenen van zekeren «Meyster Wouter, die beelder maker van Catwye, *van buten onsen lande gheboren*» 5), zoo zijn er veel meer gevallen voorhanden, waarin reeds vroegtijdig de Graven van hun regt afstand deden ten behoeve der naaste erfgenamen, en zich tevreden stelden met zulke nalatenschappen, waarbij zich geene andere regthebbenden aanmeldden, en die derhalve als heerlooze goederen met volkomen regt aan den Graaf vervielen. PH. DE LEYDEN 6), die in de veertiende eeuw schreef, zegt dat zulks te zijner tijd reeds algemeen gebruikelijk was, en stelt het voorbeeld van eenen Sakser, te Leiden gestorven, wiens boedel niet aan den Graaf, maar op zijne erfgenamen was overgegaan. Zoo maakte Willem III 13 Mei 1329 bekend: «dat wi ghegheven hebben ende gheven onzen goeden luden van Vriesland, die wonen twisken Alemer ende Medenblec binnen dierre dikinghe in onzen vryen ambachten,

1) Zie de wet van 14 Julij 1819 *portant abolition du droit d'aubaine et de détraction.*

2) Zie ook VAN DER SPIEGEL, Oorsprong der vaderl. rechten, cap. 4. § 16.

3) De legibus abrogatis, ad tit. C. comm. de success. § 5.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 56.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 374.

6) De cura reip. et sort. princ. cas. 69.

zoe wat dynstman dierin woent *ofte in te wonen coemt*, zijn goed erven op zinen erfnamen, die wonende bliven in onzen vrien ambochten binnen den palen voirsz" 1). Ook Hertog Albrecht ver- gunde 6 Jan. 1372 aan zekere Wendelmoet, « die een *vreemd wyf is* », wier erfgenaam hij regtens had moeten worden, hare goederen bij testament aan haren echtgenoot te maken 2).

Ook gold oudtijds de gewoonte, waarvan de sporen nog in onze tegenwoordige wetgeving te vinden zijn 3), dat een vreemdeling geene erfenis mogt aanvaarden, welke hem in eenige plaats opkwam 4); doch ook deze gewoonte werd slechts in den tijd der eerste Graven in al hare gestrengheid gehandhaafd, later werden meestal zoowel vreemdelingen als inlanders tot het aanvaarden eener erfenis toegela- ten, althans wanneer zij afkomstig waren uit plaatsen, alwaar de burgers der gemeente waar de nalatenschap opengevallen was niet van de erfopvolging waren uitgesloten. Stierf er dan iemand wiens erfnamen onbekend waren, dan werden de nagelatene goederen doorgaans op last der Regering gedurende jaar en dag bewaard, bin- nen welken termijn de naaste regthebbenden, inlanders of vreem- delingen, zich konden aanmelden en hunne aanspraak bewijzen, en eerst nadat de gestelde termijn verstreken was, vervielen dezelve als *bona vacantia* of *caduca* aan den Graaf 5). Zoo werd reeds in het jaar 1190 door Graaf Otto III van Gelder in een privilegie van Zut- phen bepaald, dat de nalatenschap van eenen aldaar gestorven vreem- deling, wiens erfnamen onbekend waren, door de Schepenen een jaar en zes weken moest bewaard worden; meldde zich binnen dien tijd niemand aan, dan zoude de erfenis aan den Graaf vervallen. Gelijke bepaling komt voor in het privilegie door denzelfden aan Deutinchem gegeven, alsmede in de privilegiën van Emmerik van 31 Mei 1233 en 15 Sept. 1247, in dat van Arnhem van 13 Julij 1233, in dat van Lochem van 16 Julij 1233 en in dat van Nieuw Wageningen van 12 Junij 1263 6).

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 482.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 264.

3) Zie B. W. art. 884, 957, 1718.

4) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. 2. 16. § 1. VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht I. 10. § 2.

5) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 438.

6) Zie BONDAM, Charterb. van Gelderland. I. bl. 249, 399, 405, 408; 421, 463, 560. In het privilegie van Emmerik leest men: « ad annum et

In een handvest 21 Jan. 1314 aan den Grooten Waard van Zuid-Holland gegeven verordende Willem III: « Voirt alle erffnisse, die aen ons van besterfenis comen moghen, of namaels tot eenigher tijt comen mach, die hebben wy al te malen overghegheven als dattie erffnisse der voirsaten den naeste in der maechschap ontfaen sullen, alsof zi in den voirsz. Waert woenden *of daer buten*. Dats te verstaen, dattie erffnisse der dooder sal weder worden ghekeert daer si comen is, ende daeromme of yement *van varren lande* in den voirsz. Waert woonde, ende hi gheen erfnamen en had in onsen lande, die goeden zullen wij houden jaer ende dach. Ende waert, dat binnen den voirsz. tyt gheen erfnamen en quamen, so sal dat een deel comen an onsen Schout ende die ander twee deel an ons" 1); hetwelk ook 12 Nov. 1337 omtrent de erfopvolging te Zwijndrecht bepaald werd 2). Evenzoo leest men in een privilegie door Willem III 28 Oct. 1320 gegeven aan hen die tusschen de Merwe en de Lek woonden: « dat elc mensche, *wie dat hi es, wane dat hi coemt, jof tote wat recht dat hi hoerd*, die woent binnen onsen voerseiden lande, erven sal na siere doet sine eyghelike goet up sine rechte gheboren erfnamen van maechscappen. Ende es dat zake, dat sine erfnamen *niet binnen den lande en sien*, zoo zelman dat goet zetten in ghetrouwer ware bi ons ende bi den Ambochtshere jare ende daghe alghheel tote onser behoef anevaen. Ende soe wat goet dat besterft *van overlantschen luden*, dat zelman deelen tenden jare ende daghe, ons twie dele ende den Ambochtsheren derdendele" 3) Dezelfde bepaling komt voor in het privilegie van Oudgiessen van 1 Jan. 1322, in dat van Alblas, Blokwaar en Donkerslote van 28 Maart 1323, in dat van Bewesterschelde van 18 Maart 1327 en in dat van Beoosterschelde van 7 April 1328 4). De bewaring gedurende jaar en dag ten behoeve der erfgenamen werd ook voorgeschreven door Reijnout Heer van Brederode en Gennip 21 Jan. 1387 ten aanzien van erfenissen opengevallen binnen Papendrecht,

sex menses»; BONDAM meent echter, dat men even als in de andere lezen moet: «ad annum et sex septimanas.»

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 139. Gr. Pl. B. II. bl. 1561. VAN ZONCK, Codex Batavus, v. successie § 31. N. 2.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 482.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 244.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 271, 308, 419, 452. Gr. Pl. B. II. bl. 1597.

Vinkenland en Matena 1), door Willem VI 24 Aug. 1412 in een handvest van Gorinchem, en door denzelfden 2 April 1413 ten aanzien van de nalatenschap van zekeren Lowijs Jammen, lombardhouder te Oudewater 5).

Te Utrecht werd in het jaar 1447 verordend: «dat de Schout van der Stat gene goeden aenslaen of hem dier onderwinden en zal, die aen *wtheemsche luden* geërft werden, tenzij met vervolgen van recht by alsulken koer als daer op van outs overdragen zyn" 3), terwijl ook in de ordonnantie van 1456 behelzende de costumen dier stad c. 13 art. 24 de bepaling voorkomt, dat, ingeval iemand stierf zonder bekende erfgenamen, de Schout de nalatenschap in beslag moest nemen en jaar en dag bewaren; meldde zich binnen dien tijd niemand aan, «so sal die Scout van de Heerlicheyt wegen die erfnisse onder behouden tot behoef dergeene die daertoe gerecht mogen wesen" 4). Bijzonder vrijgevig is hetgeen wij lezen in de costumen van Utrecht bekrachtigd door Keizer Karel V 30 Sept. 1550 c. 23 art. 10, volgens welke de bewaring vier jaren duurde, waarvoor de Schout den 50sten penning ontving; na die vier jaren was de nalatenschap «tot profyte van den Heere; *niet te min, indien yemant van den bloede van den overleden quame binnen den tyt van den derdendeel van hondert jaren na 't overleyden, zullen hem die goederen geresitueert werden*" 5). Te Kampen werd in Sept. 1506 bepaald, dat kleinkinderen van hunne grootouders en neven en nichten van hunne ooms en moeijen bij representatie zouden erven, zelfs al waren zij geen burgers, uitgezonderd diegenen die afkomstig waren uit plaats en, alwaar de burgers van Kampen van de erfopvolging werden uitgesloten. Hetzelfde werd in 1519 en 1563 te Zwolle vastgesteld, en het gold eveneens in Zallant, Twente, Vollenhove en Deventer 6).

Ook te Groningen mogt een vreemdeling, volgens publicatie van Burgemeesteren en Raden van 1553, aldaar opengevallene erfenissen vrij aanvaarden, mits den burger van Groningen gelijk regt wierd

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 456.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 219, 230.
- 3) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 291.
- 4) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 307.
- 5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 354.
- 6) Zie Mr. H. VAN DER VORM, Verhandeling van het Hollandsch, Zee-landsch en Westvrieslandsch versterfregt. 7de druk met aantekeningen van Mr. V. J. BLONDEEL. Amst. 1774. bl. 407, 408, 413, 414.

toegestaan ter plaatse van waar de vreemdeling afkomstig was 1).

Tractaten tot verzekering der regten van de wederzijdsche onderzaten op de hun in het andere land opkomende erfenissen, en tot wederkeerige afschaffing van het droit d'aubaine, werden gesloten door Philips den Schoonen met Koning Hendrik VII van Engeland 18 Mei 1488, door Keizer Karel V met Koning Frans I van Frankrijk 19 Nov. 1529 en in 1544, vernieuwd tusschen Koning Philips en Hendrik II 3 April 1559 2).

Over de nalatenschap en erfopvolging der vreemdelingen handelende, moeten wij ook nog spreken van een zeker aftogtsregt, hetwelk van sommige nalatenschappen geheven werd onder den naam van regt van *issue*, *exu*, *exuwe* of *pondgeld*. Men merke evenwel op, dat dit regt van *exuwe* niet uitsluitend geheven werd van de erfenis van vreemdelingen, maar in het algemeen van alle goederen die buiten het regtsgebied der plaats vervoerd werden, hetzij wanneer iemand zijne woonstede veranderde, hetzij wanneer eene nalatenschap werd overgemaakt aan personen die buiten het regtsgebied dier plaats woonachtig waren. Het werd dus niet alleen betaald van erfenissen, maar is oorspronkelijk in het algemeen te beschouwen als eene belasting, welke geheven werd van personen die met hunne goederen naar elders verhuisden 3), ten einde hen in dat verhuizen te belemmeren, en alzoo zooveel mogelijk de gegoede ingezetenen in de gemeente of in het land te behouden, of althans het verlies, hetwelk eene plaats door hun vertrek naar elders leed, eenigermate te dekken. Van daar werd het ook betaald door hen, die elders wonende eene hun op de eene of andere plaats opengevallene erfenis naar hunne woonstede overbragten, en het gold dus niet uitsluitend de erfenissen van vreemdelingen, maar ook die van burgers wier erfgenamen vreemdelingen waren, ofschoon het toch in de meeste gevallen wel de erfenissen der laatstgenoemden zal getroffen hebben, dewijl de nabestaanden van deze meestal elders gevestigd waren. Met het regt van *exuwe* hetwelk gevorderd werd van hen die met der woon vertrokken, zullen wij thans, als buiten ons onderwerp liggende, ons niet lang bezig houden, en meer uitsluitend spreken van datgene

Regt van
exuwe.

- 1) Zie Hantvesten, privilegiën, willekeuren ende ordonnantiën der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 36.
2) Zie DUMONT, Corps dipl. III. p. 2. p. 411 col. 1. ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars I. tit 12. § 6. A. M. DE ROUVILLE, diss. de jure albinatus, pag. 27.
3) Zie ook KLUIT, Hist. foed. Belgii foederati. I. pag. 464.

wat van de erfenissen die naar elders werden vervoerd geheven werd. Zoo vorderde men onder anderen te Groningen een vijfde gedeelte van de nalatenschappen, die aldaar opkwamen aan personen wonnende aan de overzijde van de Eems en de Lauwers of in het fort Coevorden 1), en bepaalde Jan van Braband 4 Nov. 1420 bij zijnen vrede met de Vriezen: « Wij sullen hebben die tollén van allen goede dat men wt den lande voert den 100sten penninck *van wt-heemschen buyden* » 2). Langzamerhand begon men evenwel het na-deelige van die belasting in te zien, men had haar ingesteld met de gedachte, dat men daardoor in het belang van stad of land handelde, maar de ondervinding leerde eerlang dat men zich jam-merlijk bedrogen had, even als de meeste verbodswetten in het nadeel dat haar noodwendig gevolg is de kiem harer vernietiging met zich omdragen, en voor het licht van later verkregen onder-vinging moeten wijken. Zoo was het ook met het regt van exuwe, men meende eensdeels daardoor de burgers eener stad te nopen aldaar steeds te blijven wonen, en alzoo hunne goederen te be-houden, en ten anderen de erfgenamen der in die stad gestorve-ne vreemdelingen te bewegen, zich met der woon aldaar te vesti-gen liever dan het regt van exuwe te betalen. Maar wat gebeurde er? De vreemdelingen schroomden zich neder te zetten in eene plaats, alwaar een gedeelte hunner nalatenschap aan de gemeente-lijke kas zoude vervallen en dus aan hunne erfgenamen onttrokken worden, of wel waar zij bij later vertrek, hetzij naar hunne vo-rige woonplaats, hetzij naar elders misschien ter zake van hunnen handel, een gedeelte hunner goederen als belasting moesten ten offer brengen. Zij verkozen dus die plaatsen waar zulk eene be-lasting niet bestond, en welke alzoo door het bezoek en de ves-tiging van vele vreemdelingen ten koste van de andere in bloei toenamen. Door alzoo de inwonende vreemdelingen aan banden te leggen verhinderde men de aanwinst van nieuwe, en de maat-regel miste dus zijn doel. Daarenboven vorderde men in de eene stad het regt van exuwe van hen die naar de andere vertrokken of van de nalatenschappen welke derwaarts werden vervoerd, de eene stad hief dus de belasting tegen de andere, en de maatregel werd op deze wijze als het ware geneutraliseerd. Vertrok bij voorbeeld

1) Zie ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars 1 tit 12. § 10. VAN LELYVELD, diss. de jure albinagii. pag. 12.

2) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 420.

iemand met der woon van Leiden naar Delft, dan vorderde de kas van Leiden het regt van exuwe, maar daar nu ook te Delft hetzelfde werd gevorderd van hen die van daar naar Leiden vertrokken, zoo kwamen deze minder gegoed te Leiden aan dan anders het geval zoude geweest zijn, en men verloor dus aan de eene zijde weder het voordeel dat men aan de andere meende verkregen te hebben; het nadeel was zelfs grooter, want de goederen die men nu minder in de stad ontving hadden tot een productief gebruik kunnen dienen, terwijl hetgeen men van den vertrekkenden persoon hief in de kas kwam en zeker niet zelden tot een improductief einde besteed werd. Daarenboven, om bij het gekozene voorbeeld te blijven, vertrok iemand uit Leiden naar Delft, dan bleven toch veelal zijne nabestaanden te Leiden wonen, en het was in het belang der stad, dat deze althans zijne geheele nalatenschap zouden kunnen bekomen, maar door nu zelf een regt van exuwe te heffen, scheen men wederkeerig aan Delft dezelfde bevoegdheid toe te kennen, en zoo bleef er dan een gedeelte van die nalatenschap in de kas te Delft achter, indien de erfgenamen al niet, om de belasting te ontgaan, zich aldaar nederzetteden en liever van hun eigen fortuin, dat misschien gering was, het regt van exuwe aan de kas van Leiden betaalden. Dat deze belasting niets dan nadeel opleverde begon men dan ook langzamerhand in te zien, en in de meeste plaatsen werd zij afgeschaft ten aanzien van personen of goederen verhuisd of vervoerd naar plaatsen, alwaar zoodanig regt niet gold, en behield men het alleen als maatregel van retorsie tegen die plaatsen alwaar het nog niet was vernietigd. Zoo werd 4 Maart 1427 tusschen Delft en Oudewater een verdrag aangegaan, waarbij de Regering van laatstgenoemde stad beloofde: «dat sy tot genen dagen van de erfmissen nog van bestervenissen, die hare poorteren en inwoonderen in het regtsgebied van Oudewater mogten aanbesterven, belasten nog beswaren en sullen met cenig pondgeld van hen te eyssen of te nemen, ten waar datter de Burge-meesters van der stede wegen van Delf voor en eerst van haar poorteren van Oudewater eysscheden en nemen" 1). Een gelijk verdrag werd door Delft in het jaar 1452 met Rotterdam en Dordrecht gesloten 2), en 18 Julij 1545 ook met Leiden, hetwelk

1) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht. 3. 11. § 13.

2) Zie VAN LEEUWEN, Handvesten van Rijnland, bl. 419.

8 Febr. 1567 voor veertig jaren verlengd werd 1). Daarmede was echter het regt van exuwe te Delft geenszins algemeen afgeschafft; het octrooi van die stad tot heffing van deze belasting, hetwelk in den brand van het jaar 1536 verloren ging, werd 27 Maart 1545 door Keizer Karel V vernieuwd en daarbij vergund «voorregt van exuwe te mogen heffen, opbeuren en omvangen den 20sten penning van alle goeden succederende of andersins gaande buyten de stede van Delf, mitsgaders ook so veel te mogen nemen en omvangen van den inwoonders of goeden uit derselver stede gaande in andere plaatsen, als die Wethouders aldaar nemen van de inwoonders van Delf, hetsij den 10den, 12den of 15den penning" 2).

Te Leiden moest de 10de penning betaald worden van de goederen van hen die uit die stad vertrokken en van de nalatenschappen welke aan elders gevestigde erfgenamen vervielen, volgens handvest van Maximiliaan en Philips den Schoonen van 13 Julij 1493, bevestigd door Keizer Karel V 3 Nov. 1525, gehandhaafd door het Hof van Holland bij uitspraak van 17 Febr. 1527, en op nieuw bevestigd door Keizer Karel 14 Nov. 1542, die ook 11 Mei 1555 nogmaals aan de Regering van Leiden vergunde, wegens den slechten staat der finantiën, bij voortdoring dat regt te heffen 3). Behalve de boven vermelde verdragen met Delft werden door Leiden ook met andere steden vele dergelijke overeenkomsten gesloten, bij voorbeeld met Amsterdam 11 Dec. 1554, waarbij men overeenkwam, gedurende twintig jaren het regt van exuwe niet meer te heffen van personen uit de eene stad naar de andere vertrekkende, noch van erfenissen in de eene aan burgers van de andere overekomen; die hiervan genot wilden hebben moesten zekerheid stellen, dat zij gedurende zes jaren in eene van de beide steden zouden blijven wonen. Zulk een verdrag werd 31 Maart 1556 ook gesloten met Gouda, en 4 Dec. 1562 met Haarlem, waarbij echter van geene cautie wordt gewag gemaakt, 28 April 1565 met Rotterdam voor vijf en twintig jaren, 13 Julij 1565 met Utrecht en 16 Aug. 1566 met 's Gravenhage 4).

Te Dordrecht moest, volgens de keur van 30 Aug. 1434, de 10de

- 1) Zie VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 311, 316.
- 2) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht. 3. 11. § 13.
- 3) Zie VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 307, 449. VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht. 3. 11. § 13.
- 4) Zie VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 311 vgg.

penning betaald worden van alle erfenissen die aan elders wonende personen te beurt vielen, hetwelk evenwel in het jaar 1440 beperkt werd tot hen die afkomstig waren uit steden of landen, alwaar zoodanig regt van de poorters van Dordrecht geheven werd; terwijl ook vele verdragen tot afschaffing van het regt van exuwe met andere steden werden aangegaan: als 15 Nov. 1454 met Rotterdam, 28 Dec. 1475 met Haarlem, 7 Oct. 1525 met Schoonhoven, 7 Sept. 1541 met Middelburg, 19 Oct. 1541 met Utrecht, 26 Oct. 1543 met Amsterdam, 8 Junij 1546 met 's Gravenhage, 17 Junij 1547 met Gorinchem en 3 Febr. 1553 met Brielle 1).

De bevoegdheid der Regering van Haarlem tot het heffen van het regt van exuwe werd bij eene keur van 1440 erkend 2). Tusschen die stad en Amsterdam werd 17 April 1464 een accoord aangegaan: «dat so wanneer enige poorteren van Amsteldam enige goeden of erfnissen toekomen en anbestorven sullen zyn binnen der stede van Haarlem, dat zy die vry delen sullen mogen en daarmedoen hun belieften, sonder de stede van Haarlem of yemand anders van horen't wegen pondgeld daar of te geven of te betalen: en voort dat alle poorteren van Amsteldam, komende metter woon binnen Haarlem, t' allen tyden als 't hun believen sal wederom vry sullen mogen uitvaren, sonder yets daar over te gelden, behoudelyk dat de poorteren van Haarlem gelyke vryheid in de stede van Amsteldam sullen hebben» 3). WAGENAAR 4) geeft als aanleiding tot die overeenkomst op de sterfte welke toen door de pest veroorzaakt was, en voegt er bij, dat de Regering van Amsterdam altijd bereid was om dergelyke verdragen aan te gaan, ten einde den toevloed van vreemdelingen niet te missen, die er zich des te eerder kwamen nederzetten, wanneer zij verzekerd waren dat hunne nalatenschap zonder belasting op hunne elders wonende erfgenamen zoude kunnen overgaan. In het jaar 1453 werd dan ook dit regt wederkeerig opgeheven met Groningen, 30 April 1470 met Deventer, 26 Oct. 1543 met Dordrecht (voor den tijd van twintig jaren, hetgeen echter ook na het verstrijken van dien termijn heeft voortgeduurd), in 1553 met

1) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 523, 524, 592, 654, 926, 1028, 1029, 1082, 1100, 1118, 1153. ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle. II. bl. 176.

2) Zie WAGENAAR, Amsterdam III. bl. 18.

3) Zie Hantv. enz. der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 36, 68. VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht 3. 11. § 13.

4) Amsterdam I. bl. 157.

Alkmaar, 11 Dec. 1554 met Leiden, in hetzelfde jaar met Delft, in 1555 met 's Gravenhage, in 1557 met Schoonhoven, in 1562 met Enkhuizen, in het volgende jaar met Hoorn, in 1569 met Amersfoort en in 1579 met Brielle 1). Evenwel behield men de belasting als maatregel van retorsie tegen plaatsen, alwaar dezelve ten aanzien van Amsterdam niet was afgeschaft, en wel tot het bedrag van den 15^{den} penning, volgens besluit der stedelijke Regering van 18 April 1495, ten ware men in eene andere plaats nog hooger regt van burgers van Amsterdam vorderde, in welk geval ook dat verhoogde regt te Amsterdam moest betaald worden 2). In het jaar 1561 betoonden sommige personen zich onwillig om dien 15^{den} penning te voldoen, bewerende dat de stedelijke Regering niet bevoegd was die belasting te heffen. Deze wendde zich daarop tot den Geheimen Raad te Brussel, met verzoek om bij haar goed regt te worden gehandhaafd. De Geheime Raad gelastte daarop 14 Julij 1561 den eersten Deurwaarder te Amsterdam naar dat regt onderzoek te doen, en, zoo hij bevond dat de stad hetzelfde van ouds plagt te heffen, elk te bevelen hetzelfde voortaan te betalen. Den 19^{den} Julij daaraanvolgende werd dan ook het regt van de Regering van Amsterdam erkend en bevestigd door Koning Philips, op grond dat die belasting steeds geheven was, « emmers zoo langhe dat geen memorie van menschen en is ter contrarie 3).

Te Naarden gaf Keizer Karel V 13 Mei 1529 een octrooi, om als regt van exuwe den 15^{den} penning te mogen heffen van de goederen, die een poorter de stad verlatende met zich nam, of die bij erfenis uit de stad gingen 4), en evenzoo in het jaar 1541 een octrooi aan de zes Waterlandsche dorpen 5). Meestal gold echter in dien tijd de belasting alleen als maatregel van retorsie, zoo als ook te Utrecht door Keizer Karel 31 Maart 1530 bij het bevestigen van een vroeger privilegie bepaald werd: « die van Utrecht sullen sulck recht van besterffnisse ofte exu mogen gebruyeken jegens poorters ende inwoonders van andere Keyserlicke Maj. steden

1) Zie Handv. enz. der stad Amstelredam. 1748. I. bl. 230 vgg. VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 311. WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 157. III. bl. 19.

2) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 18.

3) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 269. III. bl. 18.

4) Zie Handv. enz. der stad Amstelredam. 1613. bl. XIII.

5) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 18.

in deze Ned. liggende, als men aldair tegens haerlyyden useert³⁷; terwijl het regt van exuwe 13 Oct. 1441 wederkeerig tusschen Utrecht en Dordrecht en 17 Jan. 1578 tusschen Utrecht en Brielle werd afgeschafft 1).

Van het regt van exuwe moet men wel onderscheiden eene belasting die in sommige steden van alle nalatenschappen geheven werd, en waaraan allen, zoowel burgers als vreemdelingen, gelijkelijk waren onderworpen, hetzij de erfgenamen binnen of buiten de stad woonden 2).

d. HANDELINGEN.

Of het beginsel, hetwelk later hier te lande erkend werd, dat hetgeen door vreemdelingen naar de regten van hun land aldaar verrigt was ook hier als wettig werd aangemerkt, ook reeds gedurende de Grafelijke Regering bestond, kunnen wij niet met volkomenc zekerheid bepalen; uit het weinige evenwel dat ons daaromtrent bekend is zouden wij opmaken, dat deze vraag in het algemeen toestemmend moet worden beantwoord; althans in de costumen van Utrecht, in het jaar 1570 verzameld, lezen wij: witem alle certificaten, buyten gepasseert onder behoorlijke zege-

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 322, 369, 370. Te Utrecht was van ouds de heffing van het regt van exuwe niet in gebruik, zooals blijkt uit twee verklaringen, door de Regering van Utrecht 16 Aug. 1475 en 13 Aug. 1479 aan die van Rotterdam gegeven: «dat alle dieghene, buten onser stadt ende stadt vryheyt woenastich ofte gezeten moigen wezen, dien enige ernnisse van hoeren magen, binnen onse stadt gelegen, aenbestorven ende aengheërft waer, diezelve ernnisse vry aentaste ende hoeren orbair daer mede doen, ende die buten onser stadt ende stadt vryheyde voeren ende brengen moigen, dair hem dat belieft, zonder ons ofte onser stadt voerscreve daer yet van te geven of te betalen. Ende want dan die usanciën van onser stadt aldus, gelyck voerscreven staet, is ende alsoe dagelyck gheuseert ende gehantiert wert, daervan wy die contrary oick nye ghehoert ghehadt en hebben.» Zie BURMAN, Utr. Jaarb. III. bl. 123, 421.

2) Zie een zoodanig regt van successie onder anderen bepaald te Schiedam 7 Jan. 1286; tusschen Merwe en Lek 28 Oct. 1320; in Oud Giessen 1 Jan. 1322; in Alblas, Blokwaar en Donkerslote 28 Maart 1323; Bewesterschelde 18 Maart 1327; Beoosterschelde 7 April 1328; te Leiden 14 April 1483, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 464, II. bl. 244, 271, 308, 419, 452, in het Gr. Pl. B. II. bl. 1597, en bij VAN MIERIS, Handvesten van Leiden bl. 415.

len, worden in regten ontvangen" 1). Buitenlandsche vonnissen echter mogten niet worden ten uitvoer gelegd, dan na het bekomen van letteren executoriaal, zoo als door het Hof van Utrecht 20 Dec. 1555 verklaard werd, terwijl ook op dit punt 25 Mei 1574 tusschen Holland en Utrecht eene overeenkomst gesloten werd 2). Evenzoo behoefden de bullen van den Paus en andere kerkelijke verordeningen, om geldig te zijn, in den regel de goedkeuring der Regering 3).

e. REGTSPLEGING.

**Vreem-
deling el-
scher.** In judiciis, zegt VAN DER KESSEL 4), nunc deterior nunc melior est conditio peregrinorum alibi habitantium quam civium et incolarum. Zien wij, hoe het hiermede gesteld was onder de Grafelijke Regering, en wel in de eerste plaats ingeval de vreemdeling eischer en de inlander of burger gedaagde was. In het algemeen gold het beginsel, dat de burgers zoowel door vreemdelingen als door hunne medeburgers voor den Regter mogten gedagvaard worden, opdat de eersten daardoor des te eer zouden aangemoedigd worden deze landen te bezoeken. Bij de meeste privilegiën werd dan ook dit regt van den vreemdeling uitdrukkelijk erkend, onder anderen bij het privilegie van Middelburg van 1217, alwaar wij lezen: «Byaldien een butenwoonder den burger met twist aansagte, sal den burger hem een Schepen-weete doen, ende d'ander dat ontfangen, maer byaldien den burger hiertegens voorneemt, sal ballinck wesen ende van 't ballinckschap niet ontlast zyn totter tyt hy 't Schependom voldoet. Hiertegens ingevalle de clagtige van den burger met clagte wert gedreven, sal terstont Schepenen vonnis voldoen" 5). Nagenoeg dezelfde bepaling komt voor in de keur van Westkappel van Mei 1223, in die van Domburg van hetzelfde jaar, in die van Zierikzee van 11 Maart 1247, in de latere

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 366.

2) Zie VAN DER MUELEN, Ordonnantie ende instructie op de stijl ende manier van procederen voor den Hove van Utrecht, met eenige aantekeningen ende aanmerkingen op dezelve. 1706. I. bl. 126. Utr. Pl. B. II. bl. 1030.

3) Zie A. A. A. BESIER, diss. de juris placeti historia in Belgio. Utr. 1848. pag. 34 vgg.

4) Theses selectae juris Hollandici et Zeelandici, th. 175.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 173.

keur van Middelburg van 11 Maart 1253, alsmede in die van Vlissingen van 2 April 1315 1). Zoo verordende ook de Heer van Beaumont 6 Nov. 1348 omtrent Goes: «Item, so wie regts begeerd op den anderen of op zyn havelyk goed, alse een buurman op iemand van buiten, of iemand van buiten op enen buurman die voorvlugtig werden woude, of iemand van buiten op den anderen van buiten, so soude hem die Baljuw met den Schepenen den personen oft goet besetten. Item so wie komt van buiten ende brenget bi den water te Goes goed te kopen, ende dat iemand borget, is hi van binnen of van buiten, of dat die van binnen dien van buiten verkopen ende borgen, die mag zine schout winnen met drie Schepenen of met meer, of met drie lijfskoopsluiden of meer wonende binnen der Goes, die Schepenen witagtig kennen" 2). Het regt van den vreemdeling werd alsmede erkend door Dirk van Voorne in een privilegie 18 Maart 1343 aan Brielle verleend, en door Hertog Albrecht 1 April 1374 in een privilegie van Reijmerswale, terwijl dezelfde ook bij een handvest van Brouwershaven bepaalde: «Item, wat zaken dat yemand van buyten hevet te klagen op yemande die binnen de keure van den dorpe woond, die zal hem Schependom doen by der keure van den dorpe van saken die binnen der keure geschien" 3).

Bijzondere voorregten werden door Hertog Albrecht 3 April 1390 aan Portugesche kooplieden te Middelburg verleend: zij mogten «mit twee Scepen ende enen portere, ten vermanen van den Oversten van den coepluden of van sinen ghebode, arresteren alle personen die hemlieden sculdich sullen syn van seulde die binnen onser stede voirsz. ghemaect sullen wesen" 4). Ook aan Duitsche kooplieden had hij 7 Mei 1389 de meest onbeperkte vrijheid gegeven om hunne schuldenaren te vervolgen: «Item wart so dat enich van de coeplieden voirsz. vercoften goet binnen onsen landen ende heerschepie voirsz., ende die copere van den worde vorvluchtich eer hi dat goet betaelt hadde, danne die voirsz. verkopere sinen goede volghen mach, ende waer si syn goet vinden mach bi goeder bewisinghe, of mit sinen merke goet doen mach dat het syn goet ghewesen hebbe, so sal men den voirsz. verco-

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 186, 192, 241, 273. II. bl. 153.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 757.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 673. III. bl. 373, 560.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 555.

pere syn goet weder te leverieren, waer dat men vindt sonder vort te vervolghende. Item waert so, dat alsdane vorvluchtig man in enigher stede binnen onsen landen ende heerscepie voirsz. ghevonden worde, dat men den houden sal in vanghenesse der stede wente toter tyt dat hi voldaan heeft voir die scult die hie den coplieden voirsz. sculdich es" 1); terwijl ook het verbond, tusschen Holland, Zeeland en Vriesland en de zes Wendische steden Lubeck, Hamburg, Rostock, Stralsund, Wismar en Lunenburg in het jaar 1441 gesloten, de bepaling inhield, dat de Koning van Denemarken drie personen zoude mogen benoemen, die magt hadden om in Holland voor den Raad alle inschulden te vervolgen van zijne Deensche onderdanen ten laste van die van Holland, Zeeland en Vriesland 2).

Te Dordrecht mogt, volgens privilegie van 28 Jan. 1252, een vreemdeling eenen poorter vrijelijk dagvaarden voor Schepenen ten einde zijne schulden te voldoen, en mogt zelfs de schuldenaar in de magt van den schuldeischer worden overgegeven: «Soe eenich poirter eenen gast of eenich gast eenen poirter syn guet bij Schepenen-kennisse gelovede, en syne penningen tot sekere termine ter betalinge gestelt niet gecrigen en konde, soe sullen wy den schuldenaar bedwingen met pand of met geld; en waers dat hy's niet en hadde waer of hi betalen mocht, soe syn wy gehouden den persoon den schulteysser over te geven" 3); welke bepaling in genoeg dezelfde bewoordingen mede voorkomt in het privilegie van Schiedam van 18 Maart 1274 4).

Ook te Utrecht werd het regt van den vreemdeling erkend bij de costumen dier stad van 1342, alwaar wij lezen: «Waer enich man of wyf de enich goet cofte weder enen gast binnen Utrecht om reet gelt, ende hi hem syn gelt nyet en gawe binnen drie dagen na dien dat hy het loofde, ende de gast dat croende, dien sal men leggen in den toorn, ende de stat sal hem geven water ende brood ende daer en sal hi nyet uyt comen, hi en hebbe der stat ge- moede ende des gasts" 5). Zoo kwam men ook bij het verbond

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 526.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 257.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 265 en daarbij de aant. van VAN DE WALL, Handv. van Dordrecht. bl. 27.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 373.

5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 280.

tusschen Gelder en Kleef van 25 Jan. 1359, alsmede bij dat van 12 Sept. 1378, overeen, dat men den wederzijdschen onderzaten op hunne vorderingen regt zoude doen wedervaren 1); terwijl alsmede in het Kondichboek van Zutphen, in het laatste gedeelte der veertiende eeuw geschreven, de bepaling voorkomt: «Beclaget een gast enen poerter, so sal die poerter daerop antwoorden neen ofte ja. Wat dan die poerter bekent, dat sal hi dien gaste gelden binnen veertien nachte. En doct hi des niet, so mach oen die gast doen peynden vor dat hi oen becant heeft. Ende die pande sullen wesen vervolghet, also dat men sy to hant vercopen mach sonder op bieden » 2).

Daarenboven had de vreemdeling het voorregt, dat op zijnen eisch gewoonlijk spoediger regt werd gedaan dan op dien van den burger, een voorregt dat vooral aan die vreemdelingen zeer te stade kwam, die ter zake van hunnen handel hier kwamen en dikwijls slechts voor korten tijd in de eene of andere plaats vertoefden. Die termijn was op sommige plaatsen bepaald op des anderen daags, op andere binnen drie dagen of *over dweersnacht* 3). Zoo leest men in de keur van Middelburg van 11 Maart 1253: «So wat manne *van buten Walcheren* die recht wil hebben van onghesekerde scout van poorter van Middelburch, die Rechtere ende die Scepenen sulen hem recht doen *op den anderen dach* na dien dat hi recht eischt » 4); welke termijn ook werd vastgesteld door Philips den Schoonen in Aug. 1495 bij de vernieuwing der keur van Zeeland 5). Te Goes werd, volgens een handvest van den Heer van Beaumont

Termijn.

1) Zie NYHOFF, Gedenkw. uit de gesch. van Geld. II. bl. 113. III. bl. 63.

2) Mr. L. A. J. W. Baron SLOET, dat Kondichboek enz. bl. 452.

3) Ouder *dweersnacht* of *dwarsnacht* verstond men eene tijdruimte van vier en twintig uren. Zie ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars 1. tit. 12. § 14. VAN LEEUWEN, Censura forensis pars 2. lib. 1. c. 23. § 9. ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Briele. I. bl. 281. KILIAN, Etymologicum v. *dweersnacht*. Men telde de geregtelijke termijnen bij nachten en niet bij dagen; van daar het formulier: «heer rechter wyst of de nachten zyn verstreken.» Zie VAN DER SPIEGEL, Oorsprong der vaderl. rechten c. 4. § 13. Die gewoonte hadden reeds de oude Germanen, van welke TACITUS, de moribus Germaniae c. 11. schreef: *noctium non dierum numerum computant*; alsmede de Galliërs, volgens CAESAR, de bello Gallico. I. 6. c. 18.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 273.

5) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 983.

van 1312, op den eisch van eenen vreemdeling, «die hem beklaghet van schulde des komende voor den Schoutate, *binnen den derden daghe* regt gedaan 1), terwijl Hertog Albrecht daaromtrent te Brouwershaven bepaalde: «Item den Regter zal elken *uytland-schen persone* recht doen *over dwersnagts*, ten ware dat die Schepenen kenden bij haren eed, dat sy's niet vroet en waren te wysen, soo mogten zy 't vertrekken *op den derden dag*'' 2).

Ook te Haarlem verordende Willem II bij de keur van 23 Nov. 1245: «Wair dat sake dat *een van buten gheen poirter* euen poirter voir 't gerechte treekede, die Rechter soude den vreemden man recht doen *binnen den derden daghen*, om die vorderingen des vreemden mans'' 3), welke bepaling mede voorkomt in de keur van Delft van 14 April 1246, in die van Alkmaar van 11 Junij 1254, in die van Medemblik en in die van Monnikendam, beide van 25 Maart 1288 4). Te Rotterdam moest men, volgens een privilegie door Willem III 25 Julij 1328 aan die stad gegeven, «*gasten* regten *over dwersnagt* bij vonnisse der Gesworen, ende daer sy regts begeren op eenen buyrman die niet tot huis en ware, soude die klager gaen tot elke veertien dagen tot dien dage dat hy verwonen ware. Ende soo wie synen dag niet en hielde, die verbeurde tot elcken 2 sch. ende tot uytterste dage 10 sch.'' 5); terwijl ook te Brielle die termijn op over dwarsnacht bepaald was 6). Evenzoo werd te Enkhuizen door Willem V 16 Maart 1355, te Edam door denzelfden 19 Nov. 1357 en te Grootebroek door Hertog Albrecht 2 Aug. 1364 verordend, dat over den eisch van eenen vreemdeling *binnen den derden dagh* regt zoude worden gedaan, terwijl de termijn voor regtsgedingen tusschen burgers aldaar op twee weken gesteld was 7).

Op gelijke wijze leest men in de ordonnantie van Keizer Karel V op de administratie van de politie en van de justitie te Rhenen van Oct. 1546 cap. 69 en in die van Amersfoort van 20 Mei 1554

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 757.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 563.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 232, 287, 483, 487.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 463.

6) Zie deze bepaling in de costumen dier stad, in de veertiende eeuw opgeteekend, bij ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle. I. bl. 253.

7) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 831. III. bl. 31, 167.

cap. 40: «Item een man van buyten willende spreken met recht op eenige burger oft inwoonder, salmen denselven kort ende onvertogen recht doen, 't welck men heet *over dwersnacht* recht" 1). Hetzelfde gold ook te Utrecht bij vorderingen van uitheemschen tegen burgers, terwijl aldaar bij regtsgedingen tusschen burgers de termijn acht dagen was, volgens de door Keizer Karel V 30 Sept. 1550 bekrachtigde costumen dier stad c. 18 art. 1 en 2 2).

Die korte termijn was ook in Gelderland in gebruik, zoo als blijkt uit het bovengemelde Kondichboek van Zutphen 3), alsmede uit den landbrief door Hertog Arnold in het jaar 1445 aan Overbetuwe gegeven, alwaar wij lezen: «Voirt *vremde weghvoerdige koipluyden* off *vremde buyden* die in den ampt niet geguet en syn, dies geregts in Overbetou te doen hebben, salmen onvertocht regt laeten wedervaeren *binnen drie daegen* 4).

Gelijk regt gold ook te Bolsward, volgens het stadsboek van 1455 art. 38: «Wanneer enich man *van buten lande* comet ende claget in onsse stadrecht op enen burger off buirman, soo sullen die Schepenen den clager een eynde behelpen nae vuytwysinge syns rechtis, *binnen drie daegen*, ende des derden dagis syn gued toewysen ende vuyt te penden, indyen dat dye burger toe huys is, als die vuytheemde man elagende compt" 5).

Was tegen eenen vreemdeling eenig misdrijf gepleegd, dan werd zulks in het algemeen evenzeer gestraft als een dergelijk feit tegen eenen burger. Van het tegendeel kunnen slechts zeer weinige voorbeelden worden bijgebracht, en wel uit het begin der Grafelijke Regering, bij voorbeeld de door Floris V 30 Dec. 1275 bekrachtigde verzoening van Jan van Persijn, Heer van Waterland, met die van Waterland, waarin de bepaling voorkomt: «Item, of een *vreemd man van buitenslants* gestocket worde of ghequetset of ten laetsten doodgeslaghen, daer in bewint hem onse recht in gheenre wys" 6); voornamelijk op die oude tijden slaat dan ook het gezegde van DE GROOT 7), dat eertijds doodslagen en ander ongelijk aan

Misdrijf.
ven tegen
vreemde-
lingen.

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 1072, 1093.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 350.

3) Zie Mr. L. A. J. W. Baron SLOET, dat Kondichboek enz. bl. 453.

4) Zie Geld. Pl. B. II. app. bl. 38.

5) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 556.

6) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 379.

7) Inl. tot de Holl. rechtsgel. 1. 13. § 2.

vreemdelingen overkomen minder gestraft werden dan hetgeen tegen inlanders was misdreven. Veel talrijker zijn de voorbeelden, dat den vreemdeling ook in dit opzigt hier te lande regt geschiedde: zoo namen reeds Gravin Margareta van Vlaanderen en Graaf Floris V van Holland bij hun verbond van 21 Oct. 1256 de verpligting op zich, de wederzijdsche kooplieden tegen belediging en berooving te beveiligen, en die mishandelingen gestreng te straffen 1). Op gelijke wijze beloofde Bisschop Guy van Utrecht 14 Nov. 1305 den vreemden koopman tegen alle onrecht te zullen beschermen: «ende soo wie dien koopman venge of rovede, dat wy den koopman 't zyne weder sullen doen geven van des genens goederen, die dat gedaen hadde, ende nochtans zellen wy de misdaet doen beteren als 't recht is»; terwijl ook in het verdrag van Willem III met het Sticht 11 Sept. 1319 de bepaling voorkomt: «ende waer iemant die den coepman arresteerde of syn goed name, dat souden si met malcanderen also naerstelike berechten na hare macht dats den coepluden ghenoghen soude» 2). In Vriesland was bij art. 8 van de regten, bij den Upstalboom 18 Sept. 1323 vernieuwd en bevestigd, op het dooden van eenen vreemdeling eene boete gesteld van 60 sterlingen aan den Regter en 6 aan de erfgenamen van den verslagene 3). Ook Hertog Reinald van Gelder en Graaf Johan van Kleef verbonden zich 25 Jan. 1359, elk van zijnen kant den onderzaat van den anderen «sinen schade, schande of hyndernisse te helpen weren ende verhueden, tot allen tiden na alle syure macht sonder arghelist. Voert gheschiede enich moert, roef, brant of ghevenkenis op ter straten, op ten strome of in den lande *den coman, den pelegim of anderen varenden of comenden luden* die die straten of stroom bouweden, ende omme des wille onser enich van ons verbondenen of sine macht, Amplude of lude navolgden der verscherdaet, so suelen die anderen van ons verbondenen, tot versueke des gheens die die navolghinge dede, hem te richts sonder merren ende sonder weder rede te hulpe comen mitten hulpen hier na bescre-

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 301.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 51, 217, Utr. Pl. B. III. bl. 68.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 327. Over het dooden van inlanders handelen art. 4 en 12: die eenen leek doodde moest zeventvoudig en die eenen priester doodde tienvoudig aan de erfgenamen en aan den Regter geven; doodde een lijfeigene zijnen Heer om geld of prijs, dan werd bij met den brandstapel gestraft.

ven". Zoo kamen ook Willem van Gulik Hertog van Gelder en Graaf Adolf van Kleef bij hun verbond van 12 Sept. 1378 overeen: «Ende weert sake dat ymant enighen schade dede uyter onss eens lande in des anderen lande, soe welken van onss den die schade ghesciet were in sinen lande, die off die syne mochten den hantdedighen naevolghen in des anderen lande, die hantdedinge te vanghen, te slaen, te halden, buten enighe broeke tegen den van ons Heren vurscr, daer dat ghesciede, ende daertoe sal die Here in welkes lande van ons dat ghescieden ende sine Amptlude na all hoere macht den naevolgheren behulpelich toe wesen, alsoe verre als sy dat van eren wegghen doen moegen"; terwijl eene dergelijke bepaling mede voorkomt in het verdrag door denzelfden Hertog 23 Oct. 1390 met Hertogin Johanna van Braband aangegaan 4). Bijzondere voorregten verleende Hertog Albrecht van Beijeren 7 Mei 1389 aan de Duitsche kooplieden die zijne landen kwamen bezoeken: «Item waert sake dat enich dief der coepliede goet stalen, of enich mordenaer ey mant van den voirsz. coeplieden misdaden of misdoen woude van sinen live, dat si die dieve of mordenaer selven moghen houden to der tyt dat die Here ofte die wet toe come, sonder broke of misdoen, om justicie daer over te doene. Item waert so dat enich goet gherovet ware in anders Heren lande of strome, ende die roverer ofte dat goet quame binnen onsen lande, den rover salmen moghen houden ende justicie daer over doen, ende den coepman syn goet weder te liveriren, bi also dat hyt mach bewisen mit syner merke of mit goeder informacie, al waert in vrien markeden coft" 2).

Op vele plaatsen gold het beginsel, dat de burgers wegens misdrijf tegen vreemdelingen met dezelfde straf werden gestraft, welke die vreemdelingen ter plaatse van waar zij afkomstig waren trof wegens gelijke feiten tegen de burgers dier gemeente gepleegd. Dit was onder anderen uitdrukkelijk bepaald door Hertog Albrecht in het handvest van Brouwershaven, alsmede in het Stadsboek van Bolsward van 1455 en in dat van Sneek van April 1456 3). Om trent misdrijven, tegen inwoners van het Sticht van Utrecht begaan,

1) Zie NYHOFF, Gedenk. uit de gesch. van Gelderland. II. bl. 111, 113. III. bl. 63, 171.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 527.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 561. SCHWARTZENBERG, Charterb. I. bl. 556, 574.

komt hetzelfde beding van reciprociteit voor in de privilegiën van Amstelland en Gooiland van 15 Maart 1388, 26 Junij 1401 en 25 Maart 1407, in dat van Oudewater van 1390, in dat van Monnikendam van 16 Sept. 1400, in dat van Gorinchem van 20 Maart 1458, alsmede in den landbrief door Reinald van Gelder in 1403 aan die van Maas en Waal en in een handvest door denzelfden mede in dat jaar aan Bommelerwaard, Tielerwaard, Beest en Renoij en Herwarden gegeven 1); waaruit wij kunnen opmaken, dat in Utrecht niet altijd even gestreng werd regt gedaan in zake van kwade feiten door Utrechtschen tegen vreemdelingen gepleegd, althans bestond aldaar nog onder de Regering van Keizer Karel V «de corruptele van drie dagen wten lande te gaan en alsdan van den dootslag tegens den Here vry te zyn, of op te poorte te gaan totdat hy borge gestelt hadde den doode te versoenen ende die stede te voldoen.» Dit misbruik werd door den Keizer 31 Maart 1531 afgeschaft, die daarbij verordende, dat een burger wegens eenen doodslag op eenen vreemdeling op dezelfde wijze als wegens eenen doodslag op eenen burger zoude worden gestraft 2).

Getuigen. Daarentegen mogten aanvankelijk in vele steden van ons vaderland vreemdelingen in regten geene getuigenis afleggen tegen eenen poorter; konden zij alzoo tot staving hunner aanklagt geene poorters als getuigen bijbrengen, dan werd hun op dezelve geen regt gedaan. De oorsprong dier gewoonte is, volgens PESTEL 2), niet zoozeer te zoeken in eenig wantrouwen, alsof vreemdelingen in den regel valsche getuigen waren, maar daarin dat zij binnen het regtsgebied der stad geene genoegzame goederen bezaten waarop men, in geval van valsche getuigenis, de schade zoude kunnen verhalen. Zoo gold te Middelburg, volgens de keuren van 1217 en van 11 Maart 1253 niet het getuigenis van dengenen «die geen erf nochte huys in Middelburch en heeft, noch in de pondbouecken bekennt en is», welke bepaling mede voorkomt in de keur van Westkappel van Mei 1223 art. 43, in die van Domburg van

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 486, 726. IV. bl. 49, 50. Geld. Pl. B. II. app. bl. 14, 30. J. H. EGGERS, diss. continens annotationem ad Hug. Grotii Introduct. ad jurisprud. Holl. lib. 1 part. 13 de incolis et peregrinis. Leiden 1839, pag. 17.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 322.

3) Commentarii de Republica Batava. 1795. I. pag. 264.

hetzelfde jaar art. 13, en in die van Zierikzee van 11 Maart 1247 1). Ook in de keuren van Haarlem van 23 Nov. 1245, van Delft van 14 April 1246, van Alkmaar van 11 Junij 1254, van Medemblik en van Monnikendam van 25 Maart 1288, alsmede in die van Beverwijk van 11 Nov. 1298, leest men: een *gast* en mach geen oirconde dragen tgegens enen poirter" 2). Hetzelfde gold te Dordrecht, volgens het handvest van 28 Jan. 1252 3), terwijl ook te 's Hertogenbosch door Hertog Jan van Lotharingen, Brabant en Limburg in het jaar 1329 verordend werd: «een *man van buyten* en sal enghheenssints mogen tughen tegen eenen poirter" 4). Te Brielle mogt, volgens den giftbrief, door Dirk van Voorne in 1342 aan die stad gegeven, niemand «orcunde dragen die yemene scaden of baten sal mogen, dan twee Scepenen of drie wittachtige porters of meer, dien Scepenen dinct dat te geloevene es" 5); en te Rotterdam werd door Willem IV bij het privilegie van 7 Junij 1340 bepaald: «ende geen *nytheemschen man* en sal mogen tuygen over eenen poorter van saecken die binnen der poorten geschien", welke bepaling mede voorkomt in de handvesten van Enkhuizen van 1355, van Edam van 19 Nov. 1357 en van Grootebroek van 2 Aug. 1364 6). Meerdere vrijheid in het afleggen van getuigenis verleende Willem VI bij een privilegie van Hoorn van 20 Febr. 1411, daarbij aan elk, waar ook gezeten, toestaande te getuigen over feiten binnen het Baljuwschap van Medemblik bedreven 7). Op deze wijze werden de beperkende voorschriften op dit punt langzamerhand verzacht, totdat zij geheel werden afgeschaft of in onbruik geraakten.

Tot dus ver hebben wij gezien, dat vreemdelingen in deze landen in den regel de bevoegdheid hadden om hun regt tegen burgers te doen gelden, en dat ook deze naar behooren gestraft werden, indien zij eenig misdrijf tegen den vreemdeling hadden gepleegd.

Regtsge-
dingen tus-
schen
vreemde-
lingen.

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 173, 186, 191, 242, 274.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 226, 235, 289, 485, 490, 602.
- 3) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 23.
- 4) Zie Costuymen ende usantien der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertogenbossche. 1684. bl. 224.
- 5) Zie ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle. II. bl. 25.
- 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 639. III. bl. 33, 169. J. H. EGGERS, diss. continens annotationem ad Hug. Grotii Introd. ad jurispr. Holl. lib. 1. part 13 de incolis et peregrinis, pag. 12.
- 7) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 162.

Maar niet alleen tegen burgers, ook tegen andere vreemdelingen werd hun regt gedaan, waarvan wij boven reeds een voorbeeld hebben aangetroffen in het handvest, door den Heer van Beaumont 6 Nov. 1348 aan Goes verleend 1). Zoo leest men ook in een privilegie van Tholen van 7 Dec. 1366: «Item alle *wilantse luden* salmen den eenen van den anderen recht doen” 2), hetwelk 18 Sept. 1389 bevestigd werd, evenwel met de bijvoeging: «also verre alsoe onsen poorters recht moghen hebben in heur prochien” 3). Willem VI beperkte dit 4 Mei 1409 tot het geval «dat die sake dair binnen geschiet zy, of dat zy hem verwilkueren rechts aldair te plegene voir Rechter ende Scepenen” 4). Gelijke beperking werd gemaakt in eene oude keur van Dordrecht: «Het is te weten dat den *eenenvreemde man* den anderen niet aenspreken en mach van eenige schulden dan die tot Dordrecht gemaect syn, ja soe wat brieven hy daar of hadde, al hadt hyt gesworen by trou, eer ende sekerheit ten heilighen, alsoe verre als den coop tot Dordrecht niet gemaect en es”; en komt mede voor in de in het jaar 1570 op schrift gebragte costumen, alwaar men leest: «dat men aldaer geene kennis nemet tusschen *lyyden van buyten* van alsulcke questiën ende querelen die syluyden malcanderen moegen moveren, daer van die contracten binnen de voorsz. stede niet gemaect en syn, ten ware nochtans dat in de contracten bevoorwaart waere, dat de goeden tot Dordrecht geleverd soude worden” 5). Evenzoo mogten te Middelburgh, volgens de in hetzelfde jaar verzamelde costumen der stad, twee vreemdelingen elkander in regten betrekken wegens contracten of schulden aldaar aangegaan, «of buyten ’s landts gemaect om binnen Middelburgh volbracht te worden” 6), terwijl ook te Amsterdam aan vreemdelingen zoodanige bevoegdheid werd toegekend ter zake van loopende schulden; waren echter beide partijen uit dezelfde plaats afkomstig, dan kon de gedaagde verzoeken dat de zaak naar hunnen dagelijkschen regter wierd verwezen, in welk geval de Schepenen van Amsterdam daarvan geen kennis mogten nemen 7).

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 757.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 203.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 535.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 121.

5) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1335.

6) Zie Gr. Pl. IV. bl. 1013.

7) Zie Handvesten enz. der stad Amstelredam. 1613. bl. 92.

De bloeiende toestand waarin de handel verkeerde en de menigte vreemde kooplieden, die deze gewesten onafgebroken bezochten, gaven aanleiding tot het besluit van Koning Philips van 8 Aug. 1559, om bij art. 10 der Instructie van den Hoogen Raad van Mechelen, aan dezen Raad, welke als het opperste gerechtshof in de Nederlanden met de hoogste regtsmagt bekleed was, ook de kennismeming in eersten aanleg op te dragen der geschillen van «alle *vreemde kooplieden* herwaartsover levende onder privilegie, geen woonsteeden hebbende, of van *diversche kooplieden oock vreemde weesende*, in diverse plaatsen woonende onder verscheiden resorten” 1). Door dezen maatregel werden de kooplieden merklijk gebaat; daardoor toch werden lastige twisten over de competentie van den regter, voor wien zij gedaagd waren, vermeden, terwijl daarenboven Mechelen, als in het middelpunt des lands gelegen, voor allen toegankelijk was, en zij aldaar steeds zeker waren, voor de kundigste regters van den lande te zullen teregt staan. Zulk eene bijzondere rechtspraak had vroeger nooit in die algemeenheid bestaan, ofschoon toch reeds in de veertiende eeuw de Graven van Holland aan sommige vreemde kooplieden het privilegie verleend hadden, van zoowel in burgerlijke rechtsgedingen welke zij onderling te voeren hadden, als ter zake van misdrijven door den eenen tegen den anderen gepleegd, te regt te staan voor regters uit hunne landgenooten gekozen, waarop echter ten aanzien van enkele zware misdaden eene uitzondering was gemaakt; eene rechtspraak welke eenigzins overeenkwam met die, waarmede in later tijd in sommige landen de Consuls van vreemde Mogendheden bekleed waren. Zoo hebben wij boven reeds op bl. 19 een privilegie vermeld, door Hertog Albrecht 6 Jan. 1382 aan de Engelsche kooplieden van den stapel der wol te Middelburg verleend, waarbij hun werd toegestaan eenen «Gouvernerre die him ghenoeghet ende anders Officiers ende dieners van hore gheselschap” te kiezen, die de bevoegdheid zouden hebben, zonder iemand van 's Graven wegen, regt te spreken indien «enich ghescil of twiste viel twischen coman ende coman den stapel voerscreven toebehorende, het ware van schulde jof enighe ander parlemente, daer gheen doetslach, leemte

1) Zie Gr. Pl. B. V. bl. 829. Zie over den bloeienden handel in dien tijd, alsmede over de rechtspraak over vreemde kooplieden E. DEFAQS, Ancien droit Belgique ou précis analytique des lois et coutumes observées en Belgique avant le Code civil. Brussel 1846. livr. 1 pag. 9 vgg.

of vredebroke en waer" 1). Evenzoo vergunde hij 3 April 1390, aan de Portugesche kooplieden te Middelburg eenen Overste te kiezen, die «recht ende besceit" zoude doen «van alle zaken die vallen tusschen haren coepluden van schulden of anderen ghescillen van comansepen", terwijl tevens aan den Steenwachter last gegeven werd, den koopman of schipper, «die ghewyst worden van horen Oversten in die vanghenisse te gane om enighe scoude of misdaet die hi misdaen mochte hebben tieghens hemlieden, te ontfanghen ende houden mit sulken lasten als hi hem ghelevert sal syn, ter tyt toe dat die Overste ende die partyen vernoecht sullen syn ende haer hant daer af doen" 2). Ook werden 1 Aug. 1416 door Willem VI aan de Schotsche kooplieden dezelfde voorregten geschonken, welke in 1382 aan de Engelsche waren verleend 3).

In gelijken geest waren reeds in de dertiende eeuw door de Graven van Holland bepalingen gemaakt ten opzichte van de beregting van misdrijven, door vreemdelingen onderling op hunne schepen gepleegd. Zoo leest men in de privilegiën door Floris V 18 Sept. 1276 aan de kooplieden van Deventer, Kampen, Zwolle en andere omliggende plaatsen, 21 Sept. 1277 aan die van Hamburg en 28 April 1278 op nieuw aan die van Deventer, door Willem III 25 Nov. 1304 en 7 Mei 1322 aan die van Kampen, 8 April 1308 aan die van Zwolle en 1 Sept. 1327 aan die van Lubeck verleend, dat indien de kooplieden of hunne gezellen (socii) of bedienden (famuli) van hetzelfde schip vochten, zonder eenen manslag te be- gaan; zij zulks in der minne zouden doen beteren; vochten lieden van twee schepen onderling, dat zoude des Graven Regter doen beteren bij uitspraak van kooplieden wie de zaak niet aanging; vochten zij daarentegen op het land, daarover zoude de Regter zelf regt spreken naar de wetten des lands 4). Evenzoo bepaalde Willem III 2 April 1315 ten aanzien van alle vreemde kooplieden te Goes: «Wy gheorloven coeplieden ende visschers die buten onser Graeffscepe woenachtich syn ende comen in onse havene om onse

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 384.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 555.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 379.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 385, 394, 396. II. bl. 44, 72, 287, 442. In het privilegie van Lubeck wordt behalve manslag ook ver- minking (mutilatio) als uitzondering genoemd. Vergelijk hiermede het Avis du Conseil d'Etat van 20 Nov. 1806, bij PAILLIET, op Cod. Civ. art. 3, als- mede bij FAUSTIN HÉLIE, traité de l'Instr. crim. II. pag. 512.

poert te beterne, wat malcanderen bin haren scepen misdoet, wtghenomen menke ende doetslach, dat willen wy dat hare meysterscap berecht binnen haren scepen sonder verboernisse 1).

Voor het geval dat burgers rechtsgedingen hadden te voeren tegen vreemdelingen, maakte men onderscheid tusschen hen die in eene plaats gekomen waren met het doel om aldaar hunne woonstede te vestigen, en hen die er slechts tijdelijk vertoefden. De eersten werden, wat het rechtsgebied aangaat, meestal met de burgers gelijk gesteld, en deelden in het voorrecht van deze, van alleen voor den regter van hun domicilie te recht te staan, al hadden zij dan ook nog geene regten van burgerschap of inboorlingschap verworven; en al kan men aannemen, dat, wanneer in de handvesten gesproken wordt van onderzaten, ingezetenen of inwoners, daarmede in de eerste plaats de burgers en inboorlingen bedoeld zijn, zoo waren toch de gedomicilieerde vreemdelingen doorgaans onder die uitdrukking mede begrepen. Zoo werden bij den brief van den Roomschen Koning Willem II 18 Junij 1252 in dit opzigt met de burgers van Utrecht de *in civitate ipsa manentes* gelijk gesteld, en werd ook in het tusschen Philips van Bourgondië en Bisschop Rudolf van Diepholt in 1434 gesloten en 26 Sept. 1462 bevestigde *Concordaat* in het algemeen van de *ondersaten* van Holland, Zeeland en Vriesland gesproken, die niet te Utrecht in regten mogten worden betrokken «om eenige saecken wille, alsoo verre als diegeene die men dagen wille te recht staen wille voor den geestelycken ofte wereltlycken Rechter, daar hy *ondersaet* is”, van welk voorrecht alzoo de vreemdelingen die hunnen zetel in Holland gevestigd hadden niet waren uitgesloten; terwijl men mede leest in de door Keizer Karel V 30 Sept. 1550 bekrachtigde costumen van Utrecht: «Item, die borgers of *ondersaten* van Utrecht of *d'ingesetenen der selver stads vryheit* en zullen malkanderen voor genen vremde rechten buyten der stad in personele actie in rechte mogen betrecken noch aenspreken” 2). Evenzoo was door den Roomschen Koning Hendrik in het jaar 1310 het privilegium de non evocando geschonken aan allen die onder het gebied van Graaf Reinald van Gelder gezeten waren (*hominibus in sua terra et oppidis constitutis*), hetwelk later in de jaren 1543, 1544, 1547

Vreemde-
ling
gedaagde.

Gedomi-
cilieerde
vreemde-
lingen.

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 153.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 276, 350. Gr. Pl. B. II. bl. 1152.

en 1577 op nieuw bevestigd is 1). Hetzelfde werd bepaald door Maximiliaan en Philips den Schoonen in Febr. 1494 omtrent de *ondersaten ende inwonende* der stad Brielle en de *ingesetene* van het land van Voorne 2), alsmede bij de 21 Maart 1570 op schrift gebragte costumen van Middelburg omtrent de *poorters of ingezetenen* dier stad 3). Philips van Bourgondië schonk 11 Junij 1452 het privilegium de non evocando in het algemeen aan al zijne *ondersaten* van Holland en Vriesland, uitgezonderd in vier gevallen waarin zij zouden terecht staan voor hem zelve en zijnen Grooten Raad 4). Zoo wordt ook in het groot privilegie van Maria van 14 Maart 1477 art. 9 in het algemeen van *ingesetenen*, en in art. 220 der Instructie voor het Hof van Holland van 20 Aug. 1531 van *ondersaten* gesproken, terwijl men mede leest in een rescript van het Hof van Brabant van 12 Maart 1553: «dat kennelyk en notoir is, dat de *ingesetenen* van desen Neerlanden, van wat staet ofte conditie deselve soude mogen syn, niet en syn dagbaar of te rechte betrekbaar buiten 's landts, nog by persoon noch bij procureur, selver ook niet voor het hof van Roomen» 5).

Ook deelden de hier gevestigde vreemdelingen veelal in het aan de burgers verzekerde regt van noch in burgerlijke noch in strafzaken te worden gearresteerd dan in enkele gevallen, bij voorbeeld indien er vrees voor ontvlugting bestond of indien zij zich aan zware misdaden hadden schuldig gemaakt. In de oude landregten van Overijssel onder anderen werd zulks toegekend aan allen «die so *huysyttende synt und so geguedet binnen lanndes*, dat men sie met eren gude to rechte bringen mach» 6), en ook omtrent de ingezetenen van Zalt-Bommel was 8 Dec. 1378 door Hertogin Mecheld van Gelder bepaald: «Soe wat mensche die nu binnen der stadt van Zaltboemell *woenafftich is oft naemaels wonen sal*, dat men die nergent tot Zaltboemell, in Boemelrewert, off in Tiellrewert inmaenen noch ingebieden en sall noch en mach, die mensche

- 1) Zie SCHRASSERT, *practicae observationes* Harderw. 1736. I. pag. 33. 34.
- 2) Zie ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, *Beschr. van de stad Brielle* II. bl. 114, 115.
- 3) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 1014.
- 4) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 679.
- 5) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 662, 754. VAN LEEUWEN, *Censura forensis*, pars 2. l. 1 c. 15. § 17.
- 6) Zie WINHOFF, *Landrecht van Averissel*, met aant. van J. DE CHALMOT, bl. 289.

en hebbe openbaerlick gebroeckt, daerom dat die acht Scepenen van Zaltboemell gemeynlick tuychden dat hy syn lyff verboert hadde ende daer aff voervluchtich ware" 1). Te Utrecht was bij de ord. van 1456 vastgesteld: «Item, men en mag onser *borger nog ondersaten* goede bynnen onser stat nogte stat vryhede niet besetten dan van huyshuyr, ten wair of men sinen huysraet geladen vonden op wagen of in scepen of drivende of dragende", hetwelk mede voorkomt in de ord. van den Stadhouder, den Graaf van Hoogstraten, van 31 Julij 1532 c. 2 art. 11, in de door Keizer Karel V 30 Sept. 1550 bekrachtigde costumen van Utrecht c. 19 art. 2, in de ord. van Rhenen van Oct. 1546 art. 74 en in die van Amersfoort van 1554 2). In Holland werd dit voorregt toegekend door Hertog Albrecht 14 Mei 1359 aan allen «die *geseten* zyn in die Baljouschap van Medenblick ende in den Ban van Enchuysen", en 10 Sept. 1400 aan allen «binnen onsen ambachte van den Hage *wonende*, hetwelk 6 Nov. 1407 door Willem VI bevestigd werd 3), terwijl ook Jakoba van Beijeren 16 Julij 1417 dezelfde vryheid verleende aan hen die «in Zuyt-Hollant *woenachtich*" waren 4). Evenzoo werden bij de costumen van Middelburg, in het jaar 1570 verzameld, met de poorters in dit opzigt alle *ingesetenen* gelijkgesteld 5), en mogt ook te Amsterdam geen arrest plaats hebben tegen den persoon of de goederen van iemand «die solvent ende suffisant is ende oock *fixe domicilium* binnen deser stede is houdende; maer wordt tegens den selven, ghelyck als teghen poorters, ordinarie ter Vierschare geprocedeert" 6).

Had daarentegen een burger eene vordering in te stellen tegen eenen vreemdeling die slechts tijdelijk op eene plaats vertoefde, dan gold meestal het beginsel, dat men laatstgemelden mogt aanhouden of bezetten waar men hem vond, waardoor hij gedwongen werd terecht te staan voor den regter der plaats, alwaar het arrest door zijne tegenpartij gedaan was, en van daar niet te vertrekken voordat hij het verschuldigde voldaan had. Men stelde als algemeenen regel:

Niet gedomicilieerde
vreemdelingen.

- 1) Zie NYHOFF, Gedenkw. uit de Gesch. van Geld. III. bl. 66.
- 2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 305, 324, 350, 1073, 1093.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 91, 725. IV. bl. 89.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 402.
- 5) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 1012, 1013.
- 6) Zie G. ROOSEBOOM, Recueil van verscheyde keuren en costumen, midsgaders maniere van procederen binnen de stad Amsterdam. 1656. bl. 79.

Arrest. *arrest fundeert jurisdictie.* Personele arresten mogten ten opzichte van vreemdelingen zelfs gedaan worden door eenen stadsbode zonder voorafgaande magtiging van den regter 1). Het regt om den vreemdeling te arresteren werd dan ook bij onderscheidene privilegiën uitdrukkelijk erkend. Zoo leest men in een handvest door Dirk van Voorne 18 Maart 1343 aan Brielle verleend: «dat elck poorter van den Briel mach doen *bestellen* binnen der vryheyt van den Briel *eenen van buten* die hem goet scoudich is, ende die bestellingen sal doen die Rechtere off een Scepen off der stede bode off een poorter van den Briel. Item, soe wie *van buten* eenen poorter van den Briel goet scoudich es of waere, ende ten Briel quame omme vordeel van den marcdaghe, soe en sal men hem ghen marctdach in scaden staen, meer dan de eerste marctdach als hy ten Briel quam. Ende wanneer die poorter van den Briel kenlyck maken mach mit twien poerters dat hy synen scout vermaent heeft, soe mach hy dien van buten doen bestellen wanneer hy wil daerna. Item als een *vreemt man* in der harinctyt hem verbint met eenigherhande scult off tot eenigen tyden binnen der vryheyt van den Briel ende voer Scepenen, vaert hy wech sonder cerloft desghiens dien hyt goet scoudich is, waer soe men daerna vint in onsen lande van Voerne, mach men legghen voer syne scult" 2). Dit laatste komt nagenoeg in dezelfde bewoordingen mede voor in het handvest door Hertog Albrecht aan Brouwershaven verleend, alwaar ook in het algemeen bepaald werd, dat «alle die binnen deser vryheyt wonen, die mogen *uytlandsche luyden* besetten om alsulke schuld als zy hem schuldig zyn; maar draget die schuld boven 10 pond, die moeten zy kennelyk maken met drie Schepenen van binnen, ende is soo daar beneden, zoo meugent zy doen met drie wettagtige gebueren." Was een vreemdeling, na in eene herberg vernacht te hebben, heengegaan zonder den waard te betalen hetgeen hij dezen schuldig was, «komt hy daerna weder ende ont-saakt die schuld, die waard mag hem halen tusschen 10 sch. grooten Vlaems". Eenem vreemdeling die vertrokken was zonder zijne schulden te hebben betaald, na daartoe geregtelyk te zijn

1) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht 5. 7. § 1 en 31. VAN DER KEESSEL, theses selectae juris Hollandici et Zeelandici, th. 175. HUBER, de jure civitatis l. 3. sect. 2. c. 1. § 15 vgg. F. L. KERSTMAN, Hollandsch Rechtsgeleerd Woordenboek. Amst. 1777. v. arrest.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 674, 676.

aangesproken, mogt niemand huisvesting verleenen, op straffe van persoonlijk aansprakelijk te worden 1). De bevoegdheid om eenen vreemdeling wegens schulden te arresteren werd ook door Heer Jan van Beaumont 6 Nov. 1348 toegekend aan de poorters van Goes, alsmede 7 Dec. 1366 aan die van Tholen, door Jakoba van Beijeren 16 Julij 1417 aan die van den Grooten Waard van Zuid-Holland, door Gravin Maria 14 Maart 1477 en door haren Zoon Philips den Schoonen in Aug. 1495 aan die van Zeeland 2). Hetzelfde gold ook te Middelburg, volgens de in het jaar 1570 op schrift gebragte costumen dier stad, te Amsterdam, volgens de costumen van datzelfde jaar, alsmede te Dordrecht, alwaar zulks evenwel beperkt was tot het geval dat «die coepe of 't contract binnen deser stede geschiet is, ofte die leveringende voldoeninge van 't contract binnen deser stede besproken is» 3). Zoo leest men ook in het Kondichboek van Zutphen: «Queme enich *gast* in onse stat, ende wolde enich burgher dien bezetten met des Hertoghen gherichte, ende of dan onse burgher des Hertogen bezetter bi oen niet en hedde, oft dan die *gast* onsen burgher ontgaen wolde, so mocht onse burgher dien man met twee mannen bezetten ende holden, sonder broecke tegen die stat, thent hy des Hertoghen bezetter daer bi brachte» 4). Hetzelfde beginsel gold mede te Utrecht, volgens de ord. van 1456, 1481, 1508 en 31 Julij 1532, volgens de door Keizer Karel V 30 Sept. 1550 bekrachtigde costumen c. 19 art. 3, alsmede te Amersfoort volgens de ord. van 1554 5).

Slechts weinige voorbeelden kunnen worden aangevoerd van ordonmantien, waarbij het arresteren van vreemdelingen geheel was nitgesloten; dit geschiedde onder anderen in eene oude keur van Schout en Schepenen van Amsterdam, die op de boete van 10 Hollandsche ponden verboden, vreemdelingen van den zeekant komende te bezetten 6).

Daarentegen was het bijna overal gebruikelijk, dat men den **Borgtoet.**

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 561 vgg.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 757. III. bl. 202. IV. bl. 402. Gr. Pl. B. II. bl. 669. IV. bl. 984.
- 3) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 1013. Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 92.
- 4) VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1344.
- 5) Zie Mr. L. A. J. W. Baron SLOET, dat Kondichboek enz. bl. 439.
- 6) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 304, 311, 316, 323, 350, 1073.
- 7) Zie Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 101.

vreemdeling niet mogt arresteren, wanneer hij voldoende zekerheid stelde, en dat men hem die reeds gearresteerd was slechts zoo lang in het arrest mogt houden, totdat die zekerheid door hem gegeven was. Op sommige plaatsen kon de gedaagde zelfs met eenen eed volstaan. Zoo treffen wij reeds in het bekende verbond tusschen de Graven Philips van Vlaanderen en Floris III van Holland 27 Febr. 1168, alsmede in het tractaat tusschen Gravin Margareta en Floris V 21 Oct. 1256, de bepaling aan, dat Vlaamsche kooplieden, op hunne reis door Holland om schuld aangesproken en die loochenende, zich, terwijl zij in hunne schepen waren, met eenen eed mogten zuiveren, zonder in hunne reis te mogen worden belet; was de eischer hiermede niet volstaan, dan moest hij den koopman volgen ter plaatse waar deze woonachtig was, en moest de zaak aldaar bij vonnis van Schepenen beslist worden; werd de koopman door den eischer te lang opgehouden, dan zoude de Graaf van Holland hem schadeloos stellen 1). Evenzoo verordende Jakoba van Beijeren 16 Julij 1417, dat men in den Grooten Waard van Zuid-Holland den vreemdeling uit het arrest moest ontslaan, niet alleen wanneer hij borg stelde, maar ook wanneer hij «him ontrecht heeft mit synen eede» 2). In de handvesten van Amsterdam wordt van geenen eed gesproken, men mogt aldaar evenwel, volgens de handvesten van 1388 en 26 Junij 1401, door Keizer Karel V 2 Oct. 1549 bevestigd, alsmede volgens de costumen van 9 Jan. 1570, niemand te gijzel dagen, vangen noch bekommeren aan lijf of goed, die voldoende borg stelde. De borg werd dan «in absentie van den principale aengesproken als principael, sulck dat een poorter tegens sulcken borchtochte hem niet en mach behelpen met zyn poortterrecht» 3).

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 112, 301: «quod si quis mercatorum Flandriae per terram Comitum Hollandiae transierit, et aliquis eum de debito aliquo impetierit, mercator transiens, si debitum negaverit, in navi sua, ne moram faciat, juramentum impetenti faciens, sine reprehensione sola manu se purgabit. Quod si impetens accipere noluerit, in oppidum vel in villam in qua mercator manet eum sequetur, et judicio Scabinorum illius oppidi vel villae causa inter eos terminabitur. Si vero impetens mercatorem supra hoc detinuerit et retardatio in damnum pervenerit, Comes Hollandiae totum damnum mercatori restituet vel restitui faciet.»

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 402.

3) Zie Hantv. enz. der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 17, 75, 92, 94. WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 406.

Hetzelfde werd bepaald door Hertog Albrecht 24 Mei 1386 bij een privilegie van Kruijningen en Nieuwland, alsmede door Gravin Maria 14 Maart 1477 en door Philips den Schoonen in Aug. 1495 ten opzichte van Zeeland 1). Met eenen eed kon de gedaagde volstaan te Bolsward, volgens het Stadsboek van 1455, en evenzoo te Sneek volgens dat van April 1456 2); terwijl hetzelfde mede te Utrecht bij de ord. van 1481 en 1482 bepaald was; naar luid van de door Keizer Karel V 30 Sept. 1550 bekrachtigde costumen behoefde de eischer evenwel met zulk eenen eed geen genoegen te nemen, maar moest de gearresteerde steeds onder «cautie suffisante» ontslagen worden, «wel verstaende dat zulken cautionaris ontslagen sal zyn, mits levering van den persoon of goederen gearresteert in zulken state ende weerden als die waren ten tyde van den arreste» 3).

Ook in strafzaken werd soms ontslag onder borgtogt toegelaten. Zoo gaf Willem III 1 Sept. 1327 aan de kooplieden uit Lubeck het privilegie, dat zij wegens misdrijf niet mogten worden aangehouden of gevangen gezet, wanneer zij borg stelden, uitgezonderd bij manslag of verminking, en verordende ook Hertog Albrecht dat vreemdelingen, die te Brouwershaven eenig misdrijf hadden gepleegd, door den Baljuw slechts zoo lang mogten worden gevangen gehouden, totdat zij «zeecker gemaakt hadden haar breuke te beteren by den Gerechte van den dorpe», welke bepaling mede gevonden wordt in een privilegie van het land van Putten van 21 Sept. 1434 4). Te Utrecht mogt, volgens de costumen van 1550, de gevangene vreemdeling steeds onder borgtogt worden ontslagen, uitgezonderd «in delicten daer die punitie is van lyve, leden, openbaer schavotteringe, geesseling of diergelyke» 5).

Even als wij boven hebben opgemerkt voor het geval dat de vreemdeling eischer was, zoo stond hij ook meestal als gedaagde binnen eenen korten termijn teregt. Te Tholen werd op den eisch van eenen poorter tegen eenen vreemdeling *over dwersnacht* regt

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 440. Gr. Pl. B. II. bl. 669. IV. bl. 934.

2) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 555, 575.

3) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 311, 312, 350, 351.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 443. III. bl. 563. Gr. Pl. B. IV. bl. 1051.

5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 361.

gedaan, volgens privilegie van 7 Dec. 1366 1), welke termijn ook te Brielle in gebruik was, alwaar tevens voor regt gold dat in geen geval een arrest langer dan veertien dagen mogt duren 2), terwijl ook in Zeeland door Philips den Schoonen in Aug. 1495 verordend werd, dat gearresteerde vreemdelingen zouden teregt staan «binnen den derden dage, is 't mogelyck» 3). Te Bolsward gold hetzelfde in alle zaken waarin vreemdelingen als eischers of gedaagden betrokken waren, volgens het Stadsboek van 1455 4). Te Utrecht werd elken Zaturdag regt gesproken over *vreemde wt-heemschen lieden die beset zyn*, uitgezonderd op heilige dagen of jaarmarkten, of wanneer op dien dag een doodvonnis werd ten uitvoer gelegd, of de klok geluid om het landvolk op den dijk of elders te roepen; begeerde de gearresteerde op eenen anderen dag regt, «zo zal men dengenen die des rechts begeerde op dien dagen *over dwersnacht* een onvertogen recht doen», zoo als bepaald was bij de ord. van 1456, 1482, 1484, 19 Julij 1508 en 31 Julij 1532 5). Bij de door Keizer Karel V 30 Sept. 1550 bekrachtigde costumen was de termijn nog korter gesteld: «Item als yemant beset is, sal hy terstont te rechte gestelt worden: te weten *des selven daechs of ten lancksten daechs daerna*, of by gebreke van dien sal die gearresteerde van den arreste ontsiagen wesen, ende die besetter gecondemneert in de onkosten ende schaden, tot taxatie van den Gerechte, ten ware dat 's daechs daerna heyligh dag ware, ende in dien gevalle 's daechs daeraen»; hetwelk eveneens voorkomt in de ord. van Rhenen van Oct. 1546 cap. 68 en in die van Amersfoort van 20 Mei 1554 cap. 40 6). Die korte termijn van des anderen daags was ook vastgesteld door Willem III 18 Maart 1327 in een privilegie aan die van Beweterschelde en 7 April 1328 in een privilegie aan die van Beooseterschelde verleend, alsmede door Jakoba van Beijeren 16 Julij 1417 in het handvest van den Grooten Waard van Zuid-Holland, alwaar voorkomt: «Item off yemant in onsen lande van Zuid-Hollandt

-
- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 202.
  - 2) Zie ALKMADE EN VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle. I. bl. 252, 253, 295.
  - 3) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 990.
  - 4) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 556.
  - 5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 305, 311, 312, 316, 323, 328.
  - 6) Zie Utr. Pl. B. III. 351, 1072, 1093.

coempt van buyten, ende daer nyet in geervet en is, die moegen onse goede lyden besetten ende recht daer off nemen, ende begeert hy wech veerdich recht, dat sal hy hebben alsoe verre alst *by schynender sonne* is, ende ist daernae, soe sal hy *des anderen daeges* over den noenen recht hebben" 1). Te Naarden werd bij eene keur van 1518 geen bijzondere termijn aangewezen, maar alleen bepaald dat een gearresterde vreemdeling *opten eersten recht-dag* zoude terecht staan 2).

Bij sommige privilegiën werd uitdrukkelijk bepaald, voor wel-^{Regter.}ken regter vreemdelingen moesten worden aangesproken. Zoo verordende Willem II in Mei 1246 bij de keur van 's Gravezande: "die te Sande van schult toegesproken wort die daer gemaect is, salt regt van den stede hebben, *van waer dat hy oock komt*"; en 11 Maart 1247 bij de keur van Zierikzee: "Beklaghet oec een poirter eenen van buten, hy moet hem doen al te handt schependom", welke bepaling eveneens gevonden wordt in het handvest van Vlissingen van 2 April 1315, alsmede in vele andere 3). In de keur van Middelburg van 11 Maart 1253 leest men: "So wat so lieden van buten beloven of zekeren den portres van Middelburch voer Scepenen van Middelburch, dat mach men op hem bedinghen, ghelyck of sy portres waren; moghen oec *die Schoutete ende die Scepenen* die lieden niet bedwinghen, *die Heere* salse bedwinghen te siere naester comst" 4). Te Reijmerswale stonden de vreemdelingen voor den Graaf terecht, volgens privilegie van 1 April 1380, inhoudende: "Soo wat man die buyten woont, die te banne wordt ghedaen om poorters klaghe van Reymerswale, die sal *den Heere* beweldighen tot synre naester komsten recht doen" 5). Een bijzondere regter voor vreemdelingen werd ook aangewezen door Margareta 14 April 1346 en door Willem V 31 Mei 1355, die aan de poorters van Middelburg vergunden, vreemdelingen wegens schulden te dagvaarden voor den Provisor of Deken van Walcheren, hetwelk

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 419, 451. IV. bl. 402.
- 2) Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. XXXIX.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 237, 241. II. bl. 158.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 273.
- 5) Zie VAN MIERIS; Charterb. III. bl. 372.

door Willem VI 30 Junij 1413 eveneens aan de poorters van Goes werd toegestaan 1).

Soms werden ook tusschen verschillende landen of steden overeenkomsten gesloten, waarbij de regter werd aangewezen, voor wien de wederzijdsche onderzaten of burgers zouden terecht staan. Zoo kwamen de steden Utrecht en Amersfoort 29 Junij 1337 overeen, dat de geschillen tusschen de burgers zouden worden beslecht door een gemengd collegie, bestaande uit de Burgemeesters van Utrecht en van Amersfoort «ende eens van horen Raader die van Amersfoerde toe setten» 2); terwijl 13 Dec. 1413 door Hertog Reinald van Gelder en den Bisschop van Utrecht bepaald werd, dat de Hertog de vorderingen zijner onderzaten tegen de Utrechtschen zoude opzenden naar den Raad van Utrecht, en omgekeerd de vorderingen van Utrechtschen tegen die van Gelderland moesten worden ingediend bij den oversten Rentmeester te Arnhem 3). Evenzoo leest men omtrent deze aangelegenheid in een verdrag 1 April 1475 tusschen Leiden en Gouda gesloten: «dat van lange jaeren ende oude tyden aan beyden zyden gewoonlyk is, dat men van de penniglicke schulden die den eenen poorter op ten anderen te seggen off te spreken mogen hebben ende die een den anderen arresteeren ende becommeren, dat men die altyd van ouder gewoonte ofgeschreven heeft ende nog dagelyx ofschryft, te verstaen, wort een poorter van Leyden off zyn goet ter Goude gearresteert ende becommert voor pennickyke schulden, die word by der stede van Leyden ofgeschreven, ende wordt by die van der Goude geremitteert tot Leyden zyn recht te verzoeken», en zoo ook omgekeerd 4).

Regter in strafzaken.

In strafzaken stonden de vreemdelingen doorgaans te regt voor de Schepenen der plaats alwaar het feit gepleegd was, uitgezonderd bij zware misdrijven of bij die tegen de Grafelijkheid, waarover de Graaf zelf regt sprak 5). Dit werd bij onderscheidene

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 705, 854. IV. bl. 238.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 593.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 265.

4) Zie VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 291.

5) De Schepenen oordeelden over misdrijven *beneden eenen halven man*, wat daar boven was behoorde tot de hooge vierschaar van den Graaf; alleen waren sommige steden hierin in zoo ver bevoorregt, dat de Graaf zijne *waarheid* nemen moest met de Schepenen, terwijl dezelve anders met de *Gezwoorenen* genomen werd. Zie VAN DER SPIEGEL, Verhandeling over de

handvesten uitdrukkelijk bepaald, onder anderen door Floris V in een privilegie van Delft 11 Dec. 1287, door Willem III in een handvest van Vlaardingen 6 Jan. 1326, en door Willem VI in een privilegie van Schiedam 27 Aug. 1412, alwaar als uitzondering genoemd wordt: «ten waer off hy ons onsen tollen ontvoert hadde, off anders gebroeckt hadde dat onsen Heerlicheyde tegen droghe" 1). Dat vreemdelingen in den regel voor de Schepenen te regt stonden was ook in andere gewesten van ons vaderland gebruikelijk, onder anderen in Gelderland, zooals blijkt uit het Kondichboek van Zutphen art. 31 en uit een privilegie door Hertog Reinald in het jaar 1410 aan Tiel en Sandwijk verleend 2), alsmede in Vriesland, gelijk blijkt uit het Stadsboek van Bolsward van 1455 en uit dat van Sneek van April 1456 3).

Wat de straf betreft, waartoe vreemdelingen konden worden veroordeeld, deze was slechts op enkele plaatsen voor sommige misdrijven verschillend van die welke tegen burgers bedreigd was, onder anderen te Vlaardingen, alwaar volgens het handvest van 6 Jan. 1326 een vreemdeling die tegen eenen poorter vocht met eene boete van 10 pond gestraft werd, terwijl de boete voor den poorter in een gelijk geval slechts 42 schellingen bedroeg; deze hooge boete werd evenwel alleen gevorderd indien de vreemdeling aanvaller was, anders was zij voor beiden gelijk 4). Aan de Duitsche kooplieden schonk Hertog Albrecht 7 Mei 1389 in dit opzigt het voorregt, dat hunne goederen niet mogten worden verbeurd verklaard, «ten ware van quaden feyten, dats te weten moort, moortbrant, reeroef, vrouwen vercraft of vredebroke, die si selve metter hant ghegheven hadden" 5).

Ook hadden vele vreemdelingen het privilegie verkregen van alleen voor hunne eigene schulden of misdrijven in regten te mogen betrokken worden. In burgerlijke zaken was dit onder anderen toegekend door Floris V 28 April 1278 aan de kooplieden van

Straf.

Alleen
voor eigen
schuld of
misdrijf
aanspra-
kelijk.

opkomst, het gezag en den ondergang der aloude hooge of Grafelijke vrierschare in Zeeland, in de Werken van het Zeeuwseh Genootschap der wetenschappen te Vlissingen. Middelh. 1771. II. bl. 69 vgg.

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 472. II. bl. 377. IV. bl. 221.
- 2) Zie Mr. L. A. J. W. Baron SLOET, Dat Kondichboek enz. bl. 440.
- 3) Geld. Pl. B. II. app. bl. 57.
- 4) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 559, 579.
- 5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 377.
- 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 526.

Deventer en 21 Sept. 1277 aan die van Hamburg, alsmede door Willem III 1 Sept. 1327 aan die van Lubeck 1), terwijl zulks ook wederkeerig bedongen werd door den Bisschop van Utrecht Frederik van Blankenheim en de Vriezen bewesten de Lauwers bij den landvrede van 21 Dec. 1413 2); in strafzaken werd hetzelfde verleend door Willem IV 18 Mei 1416 aan die van Rijpen en Warden uit Denemarken 3), en in het algemeen, zoowel in burgerlijke als in strafzaken, door Willem IV 21 Mei 1340 aan de kooplieden van Pruissen, door Hertog Albrecht 22 April 1363 en 7 Mei 1389 aan die van Duitschland, 6 Jan. 1382 aan de Engelsche wolhandelaars en 3 April 1390 mede aan de Portugesche kooplieden, en door Willem VI 1 Aug. 1416 ook aan die van Schotland 4). Het werd ook wederkeerig bedongen bij het verbond tusschen Groningen en Ommelanden en Oostergoo en Westergoo van 1 Febr. 1422 5), alsmede bij het concordaat tusschen Keizer Karel V en den Hertog van Kleef van 13 Junij 1544 6).

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 394, 396. II. bl. 443.

2) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 378.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 370.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 638, III. bl. 146, 383, 525, 555. IV. bl. 378.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 618. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 446.

6) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 10.

§ 3. *Bevoegdheid van vreemdelingen tot het uitoefenen van beroepen en het aanvaarden van bedieningen en ambten.*

a. BEROEPEN.

In de meeste steden van ons vaderland bestonden voor vele beroepen gilden; wilde iemand als meester eenig ambacht uitoefenen tot zulk eene vereeniging behoorende, dan moest hij vooraf als gildebroeder zijn aangenomen, waartoe veelal tevens het bezit van het burgerschap een vereischte was; vreemdelingen derhalve, die het poorterschap nog niet gewonnen hadden, waren aldaar van het uitoefenen van zulke beroepen als meester uitgesloten; als knecht of leerling evenwel werden zij meestal toegelaten, zoo als onder anderen uitdrukkelijk bepaald was door Schout, Schepenen en Raden van Leiden in het jaar 1363 bij eene ord. op de lakenrederij en vollerij, inhoudende dat elk binnen de vrijheid der stad zoude mogen werken, indien hij «betoich heeft van twee knapen of mit synen ede houden wil, dat hi lest in vryen steden gewrocht heeft” 1). Op gelijke wijze leest men in eene keur van Dordrecht van 18 Jan. 1447: «elc parsonne die van goede name en fame is mach t' Dordrecht in een vry gilde leren ende in knaepschappen dair in wercken”, en werd ook 26 Mei 1562 door de steden van Holland wel besloten, dat men in de weverij geen leerlingen mogt aannemen dan met kennis der Waardijns, maar daarbij van geen burgerschap als vereischte gewag gemaakt 2).

Om in een gild te worden toegelaten werd het poorterschap onder anderen uitdrukkelijk gevorderd te Dordrecht 3), te Woerden 4),

1) Zie VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 364.

2) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 583. WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 270.

3) Zie het besluit van Schepenen en Raden van Dordrecht 1 Sept. 1367, door Hertog Albrecht 13 Dec. daaraanvolgende goedgekeurd en 8 Dec. 1369 bevestigd, alsmede de keur der stedelijke Regering van 30 Mei 1415, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 217, 245, en bij VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 294, 299, 301, 574.

4) Zie het privilegie door Hertog Albrecht 12 Maart 1371 aan die stad verleend, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 256.

alsmede te Sneek 1) ten opzichte van alle gilden, en ten aanzien der bakkers in al de steden van Vriesland 2). Niet overal evenwel was het poorterschap een vereischte, het tegendeel had te Utrecht plaats, alwaar de Regering in het jaar 1390 verordende, dat niemand tot burger mogt worden aangenomen, die niet vooraf het een of ander gild gewonnen had, juist het omgekeerde van hetgeen in vele andere steden gebruikelijk was. En daar nu alleen burgers in de Regering zitting konden hebben, zoo lieten zich te Utrecht vele Edellieden in een gild opnemen, om in het bestuur der stad benoembaar te zijn. De gilden stonden dus aldaar zoowel voor vreemdelingen als voor burgers open, de eersten hadden evenwel nog niet terstond na hunne opname in allen deele gelijke regten met hunne medeleden die geboren burgers waren; zij moesten, volgens den gildebrieff van 1492, eenen eed afleggen, binnen tien jaren in hun gild niet «te morgenspraak» te komen; was er echter «gemeen morgensprake van hoeren gilden wegen», dan mogten zij daar ook verschijnen. Eerst in het jaar 1502 werd door het stedelijk bestuur vastgesteld, dat de Oudermannen geen gildebroeders mogten aannemen, indien hun niet bleek bij handschrift van den Secretaris, dat zij burgers waren, op verbeurte van dubbel burgergeld 3).

Of dit laatste reeds onder de Grafelijke Regering te Amsterdam bedongen werd, blijkt niet stellig, slechts ten aanzien van enkele gilden was zulks uitdrukkelijk bepaald, eene algemeene verordening daaromtrent is ons niet voorgekomen, en er kunnen dan ook onderscheidene voorbeelden worden bijgebracht, dat in die stad somtijds vreemdelingen werden toegelaten om een beroep als meester uit te oefenen, waarvoor een gild bestond. Zoo kwamen in 1512 de *Waardijns der lakenen* overeen met eenen lakenverwer uit Parijs, om in hunne stad zijn handwerk uit te oefenen, en werd ook in het jaar 1527 door de Regering eene som van 100 gulden geleend aan eenen lakenverwer uit Meehelen, om daarmede te Amsterdam zijn ambacht te beginnen. Ook tot de opname in het *Bergenvaardersgild*, later mede onder den naam van

1) Zie het stadsboek van Sneek van April 1456, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 589.

2) Zie de ord. van den Stadhouder Maximiliaan van Egmond Graaf van Buren van 29 April 1542, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. II. bl. 849.

3) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 91, 267. BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 442.

stokvischkoopersgild bekend, komt het burgerschap niet als vereischte voor in de ord. van 10 Febr. 1539, waarbij alleen werd bedongen, dat men twee jaren te Bergen als knecht gediend of twee zomers als zoodanig gevaren moest hebben; die als meester zijne eerste reis naar Bergen deed, betaalde 5 gulden, die het als knecht deed 30 stuivers ten behoeve van het St. Annenaltaar in de Oude kerk, hetwelk door dit gild onderhouden werd 1).

Te Lecuwarden behoefde men tot het doen van nering de toestemming van het plaatselijk bestuur, zonder dat het blijkt, of deze ook gegeven mogt worden aan hen die geen poorters waren 2). Te Workum schijnt mede het poorterschap geen vereischte te zijn geweest, althans bij de gildeartikelen voor de knipers van 20 April 1566 werd de wijze bepaald, waarop vreemdelingen die aldaar kwamen wonen dat gild konden winnen 3), terwijl ook van de opname in het goudsmedengild vreemdelingen, die nog geene regten van burger- of inboorlingschap hadden verworven, in Holland, Gelderland en Vriesland niet waren uitgesloten 4).

Talrijk zijn de verordeningen, ter gunste van de gilden uitgevaardigd, waarbij aan allen die geen gildebroeders waren het verkoopen van zekere goederen of geheel verboden, of alleen op vrije jaarmarkten en soms ook op weekmarkten onder bepaalde voorwaarden vergund was. Reeds in het jaar 1200 treffen wij zulk eene verordening aan in een handvest door Dirk VII aan Dordrecht verleend, waarbij aan elk die geen lid van het wantsnijdersgild was verboden werd eenige nering in laken te doen 5). Te Delft mogt, volgens de keur van 14 April 1246, een *coopman wuytheemsch*, als die woent buyten der *vriheyde van Delfff*, alleen op de jaarmarkten linnen of wollen lakenen of eenige andere goederen verkoopen, niet op de weekmarkt 6). Evenzoo was het te Utrecht in het jaar 1342 op eene boete van 3 pond

1) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 249. II. bl. 441, 458.

2) Zie de ord. van den Stadhouder Graaf Floris van Egmond van 30 Junij 1515, bevestigd door Keizer Karel V 7 Dec. 1524, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. II. bl. 311, 479.

3) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. II. bl. 221.

4) Zie het placcaat van Philips den Schoonen van 2 Febr. 1502, de ord. van het Hof van Vriesland van 4 Dec. 1544, en die van Keizer Karel V van 13 April 1551, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. III. bl. 57, 665. Gr. Pl. B. I. bl. 2732. Geld. Pl. B. I. bl. 101.

5) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 295.

6) Zie VAN NIERIS, Charterb. I. bl. 235.

aan vreemdelingen verboden, aldaar want te snijden. Nogtans werd 26 April 1572 bij de ord. op de draperijen aan meesters en knechts, die van elders in de stad kwamen werken om wol te weven, toegestaan een of twee getouwen op te rigten, zonder genoodzaakt te zijn het burgerschap of het gild te winnen. Om die vergunning te bekomen moesten zij zich aanmelden bij Schout en Burgemeesteren, «leverende betoon van haar laatste residentie, dat zy om geender ketterye, haeresie, nog eenige quade feyten ofte mesusen van daar geweeken en zyn», hunne namen werden dan in een register opgeteekend, en hun werd een eed van getrouwheid aan den Koning en aan de stad afgenomen. «Maar indien zy selver drapenieren willen, zoo sullen zy gehouden zyn burgerschap te winnen ende het gild te voldoen, soo geringe zy een laaken gemaakt ende laten seegelen hebben.» Ten behoeven van dit gild verordende de Regering ook in het volgende jaar, dat vreemde kooplieden geen wol in de stad Utrecht mogten invoeren en verkoopen, «ten zy saecke dat de gemeene drapeniers het selve eerst te kennen geven, ende daarop geladen sullen zyn met den bode daartoe geordonneert», op straffe dat de koop anders niet geldig zoude zyn en de overtreder daarenboven eene boete van 1 gulden zoude moeten betalen, welke bij de ord. van 10 Jan. 1574 tot 4 gulden verhoogd werd 1).

Timmerwerk mogt niemand te Dordrecht verrigten, die niet in het timmerliedengild was opgenomen. Daarop beriepen zich de Overlieden, toen Philips van Bourgondië door vreemde timmerlieden eenig houtwerk voor de artillerie in die stad had laten maken, waarop deze hun 11 Julij 1456 beloofde, dat die speciale vergunning geen nadeel zoude toebrengen aan de hun wettig toekomende voorregten, maar dat zij «dairinne alsoe geheel bliven» zouden, «als zy waeren voer die coopmanscep ende consent voirsz.» 2). Zoo werd ook te Amsterdam door de stedelijke Regering 21 Mei 1524 eene boete van 10 pond voor den Heer en 1 gouden wilhelmusschild voor het gild bedreigd tegen hem die, zonder poorter en gildebroeder te zyn, eenige nering deed het St. Jozefs- of timmerliedengild betreffende; was hij poorter maar geen gildebroeder, dan betaalde hij alleen 1 gouden wilhelmusschild 3).

Evenzoo mogt te Sneek, volgens het stadsboek van April 1456,

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 278, 765 vgg.

2) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 299, 301, 603.

3) Zie Handv. enz. der stad Amstelredam. 1743. III. bl. 1283.

niemand dan die in het smedengild was opgenomen als meester het beroep uitoefenen van grofsmid, hoefslager, slotenmaker, goudsmid, koperslager en dergelijke «die mitten hamer uten vier nye werk maken», terwijl mede te Amsterdam, volgens de keur van 15 Nov. 1554, vreemdelingen alleen op de Maandagsmarkt in voorwerpen tot het smedengild behorende mogten handel drijven. Hetzelfde was te Sneek ten behoeve van het kuipersgild verordend, terwijl op gelijke wijze te Workum 20 April 1566 op het verkoopen van elk stuk door anderen dan leden van genoemd gild een boete van 2 Carolusguldens gesteld werd 1).

Ook ter gunste van het bakkersgild waren vele beperkende maatregelen genomen, onder anderen mogten vreemdelingen te Bolsward en te Sneek alleen op de jaar- en weekmarkten rogge en brood verkoopen, hetgeen door den Stadhouder Maximiliaan van Egmond Graaf van Buren 29 April 1542 tot al de steden van Vriesland werd uitgestrekt 2). Hetzelfde was te Amsterdam verboden bij de keur van 17 Maart 1530, volgens welke de overtreder voor de eerste maal met verbeurte van het brood, voor de tweede daarenboven met eene boete van 1 schelling gestraft werd, welke boete voor de derde maal 1 gulden bedroeg 3).

Dergelijke bepalingen werden ook ten aanzien van het verkoopen van bier gemaakt, onder anderen te Hoorn, alwaar zulks aan vreemdelingen, bij de ord. van 1381, alleen op weekmarkten, en dan nog alleen in het groot, werd toegestaan 4); te Briele, alwaar vreemdelingen, volgens het door Jan van Beijeren 1 Maart 1408 verleende privilegie, mede alleen in het groot, echter ook op gewone dagen, bier mogten verkoopen 5), hetgeen eveneens te Sneek verordend was, naar luid van het stadsboek van April 1456 6).

Zoo mogt ook te Amsterdam geen nering in Engelsch bier gedaan worden dan door de gezworen bierstekers, die door Burgemeesteren waren toegelaten en beëdigd, op de overtreding waarvan, bij de

1) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 539. III. bl. 665. Handv. enz. der stad Amstelredam. 1743. III. bl. 1249.

2) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 557, 584. II. bl. 849 vgg.

3) Zie Handv. enz. der stad Amstelredam. 1743. III. bl. 1181.

4) Zie VELIUS, Chronyck van Hoorn, vierde druk met aant. van SEBASTIAAN CENTEN. 1740. bl. 19.

5) Zie ALKEMADE CH VAN DER SCHELLING, Besch. van de stad Briele, II. bl. 54.

6) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 535.

resolutie der Vroedschap van 19 Julij 1559, eene boete van 6 gulden werd gesteld benevens 6000 dubbele Leidsche steen, ten behoeve van de stad te koopen en te leveren 1).

Zelfs de bier- en wijndragers vormden op onderscheidene plaatsen een gild, waarvan men nog heden ten dage de sporen vindt in de kraankinderen, aan wie deze werkzaamheden in vele steden bij uitsluiting zijn opgedragen. Te Amsterdam onder anderen was, bij de ord. van 22 Jan. 1558, het dragen van bier of wijn verboden aan elk die het poorterschap en het bier- en wijndragersgild niet gewonnen had, op de boete van 3 Hollandsche ponden 2).

Het verkoopen van wijn echter werd op vele plaatsen aan vreemdelingen vergund, onder anderen te Dordrecht bij de keuren van 30 Aug. 1370 en 24 Oct. 1402, mits den dubbelen accijns betalende en geen wijn verkoopende die in de stad gekocht was 3). Evenzoo mogten vreemdelingen te Bolsward wijn tappen, doch moesten daarvoor tweemaal zoo veel betalen als poorters, namelijk 6 mengelen van elken aam, terwijl van de poorters slechts 3 mengelen gevorderd werden 4).

Voor de chirurgijns en de barbiers bestond almede in sommige steden een gild, onder anderen te Amsterdam, alwaar bij de keur van 4 Mei 1552 eene boete van 2 gulden bedreigd werd tegen hen, die zonder poorters en gildebroeders te zijn, als chirurgijn of barbier werkzaam waren 5). Te Utrecht schijnt het dat de chirurgijns en barbiers aanvankelijk met de wantsnijders in één gild vereenigd waren, althans verordende de Regering dier stad in April 1434, dat niemand als «meyster barbier hem latens, tande wt te trecken noch cururgie onderwynden en sall, hy en zy dair ynne besocht ende geoeffent, ende by den Oudermans van der wantsnyder ghilde van onser stad die wy dair bevelinge van doen elken in syner tyd, ende by meysteren van den ampte voirsz. die daartoe gesworen zellen weerden, die nu syn off namels wesen sellen, geprueft en geapproveert weerdich te wesen, die kunst ende dat ambacht te hantieren; behoudelike dat een ygelick barbier, die hair ghilde gewonne heeft off win-

1) Zie Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 190.

2) Zie Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 192.

3) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 302, 379.

4) Zie het stadsboek van Bolsward van 1455, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 564.

5) Zie Handv. enz. der stad Amstelredam 1748. II. bl. 957.

nen zell, waell hair schieren mach ende den lieden daer ynne diene" 1).

Maar niet alleen in de steden, waar gilden bestonden, mogten vreemdelingen geene nering doen tot het een of ander gild behoorende, de uitsluiting van allen die niet in hetzelfde waren opgenomen bepaalde zich dikwijls niet binnen de muren der gemeente, maar strekte zich ook tot het platte land uit. Zoo gaf Willem IV in het jaar 1351 aan Leiden het privilegie, dat niemand binnen den omtrek van derdehalve mijl van de stad burgen of vesten maken mogt, «dan een slechte wooninge, daar de muyr anderhalve steen dick af sal zyn», en dat niemand binnen den omtrek van drie mijlen laken mogt reeden 2). Van meer algemeene strekking was het placcaat van Keizer Karel V van 11 Oct. 1531, dat niemand in Holland buiten de beslotene steden, 's Gravenhage en Alkmaar daaronder begrepen, voortaan weverijen, looijerijen of timmerijen mogt oprigten, of zich met eenige ambachten en neringen bezig houden, welke men gewoon was binnen beslotene steden te doen; voorts dat niemand bakkerijen of tapperijen binnen zeshonderd roeden van de vrijheden der steden, of nieuwe brouwerijen ten platten lande mogt oprigten, op straffe van dezelve te moeten afbreken en daarenboven 50 Carolusguldens boete te betalen 3); terwijl hij ook nog aan enkele steden, ter gunste der gilden, in gelijken geest afzonderlijke privilegiën schonk, zoo als 9 Oct. 1541 en 7 Mei 1554 aan die van Leiden, in het bijzonder ten voordeele der lakenfabrieken, alsmede 4 Nov. 1528 en 20 Mei 1544 aan Amersfoort ten voordeele der brouwers 4). Dit placcaat des Keizers werd dan ook in vele steden herhaalde malen gestreng gehandhaafd, onder anderen te Dordrecht, alwaar de Regering in het naburige Papendrecht slechts ééne smederij toeliet, waarvan jaarlijks eene recognitie ten behoeve van het smedengild moest betaald worden, gelijk blijkt uit de resolutiën der Schepenen van 2 Dec. 1538 en 14 Maart 1557 5), alsmede te Brielle, alwaar de Keizer 6 Julij 1551, op verzoek van het plaatselijk bestuur, zekeren Pieter Cornelis Garreel gelastte, de brouwerij af te breken, welke hij omstreeks twee honderd roeden

1) Zie Tijdschrift voor geschiedenis, oudheden en statistiek van Utrecht. 1839. bl. 245.

2) Zie VAN LEEUWEN, Handvesten van Rijnland, bl. 378.

3) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 1271.

4) Zie VAN LEEUWEN, Handvesten van Rijnland, bl. 236, 395, 396.

A. VAN BEMMEL, Besch. van de stad Amersfoort. Utr. 1760, bl. 776.

5) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1202.

van de stad had opgerigt, en voortaan in het land van Voorne niet meer te bouwen 1).

Ook in Vriesland werd 8 Julij 1515 ter gunste der gilden een dergelijk privilegie op naam des Keizers aan Franeker verleend door den Stadhouders Graaf Floris van Egmond, die daarbij bepaalde, dat niemand in de omstreken dier stad zich met bakken, brouwen of eenige andere neringen mogt bezig houden, maar dat zulke beroepen bij uitsluiting moesten uitgeoefend worden door hen, die als burgers in de stad gevestigd daartoe gerechtigd waren 2).

Tot de vreemdelingen die eene bijzondere bescherming genoten behooren de zogenaamde Lombardiërs, kooplieden die meestal oorspronkelijk uit Lombardije en Toscane afkomstig waren, en wier nijverheid bestond in het wisselen van geld, in het voorschieten van penningen op roerende of onroerende goederen, en soms ook in het sluiten van verzekeringen. Aan deze werden dikwijls ruime voorregten verleend, hetgeen zich mede daaruit laat verklaren, dat zij voor de uitoefening van hun beroep doorgaans eene hooge recognitie aan den Vorst of aan de stad uitkeerden; niet zelden was dan ook de mate van de hun geschonkene gunsten geëvenredigd aan het bedrag der recognitie welke zij te betalen hadden. Zoo gaf Graaf Reinald van Gelder 8 Jan. 1332 aan eenige Lombardiërs te Zaltbommel, en 13 Dec. 1332 mede aan eenige van deze kooplieden te Arnhem en te Gelre, gedurende tien jaren vrijheid om hun beroep uit te oefenen, tegen betaling van eene jaarlijksche som, welke voor Zaltbommel op 100 en voor Arnhem en Gelre op 160 pond bepaald was. Daarbij beloofde hij hun vrij geleide en bescherming overal in zijne landen, schonk hun alle regten en vrijheden aan burgers toekomende, en stelde hen zelfs vrij van alle opbrengsten en diensten waartoe de poorters verplicht waren. Dergelijke voorregten werden ook in andere steden van Gelderland aan Lombardiërs verleend, somtijds echter met de bepaling, dat hunne schuld-brieven ten laste der burgers slechts gedurende een jaar van kracht zouden zijn en dus jaarlijks vernieuwd moesten worden, hetgeen wij onder anderen verordend vinden door Hertog Reinald in het privilegie van Venlo van 9 Sept. en in dat van Goch van 10 Oct. 1371 3).

1) Zie ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, *Beschr. van de stad Brielle*. II. bl. 174 vgg.

2) Zie SCHWARTZENBERG, *Charterb. van Vriesland*. II. bl. 317.

3) Zie NYHOFF, *Gedenkw. uit de gesch. van Geld.* I. bl. XXXI, 274, 289 vgg. II. bl. 277, 290.

zoo werd in het jaar 1338 en op nieuw in 1354 aan zekere Lombardiers te Dordrecht onder meerdere voorregten het burgerregt geschonken met de bevoegdheid om gedurende vijf en twintig jaren, met uitsluiting van alle anderen, hun beroep aldaar uit te oefenen, gedurende welken tijd zij tevens vrij zouden zijn van «scote, van lote, van waken, van heervaerden ende van allen syse van drancke die sy drincken binnen haren huze mit haren huysghesinde ende niet te vercopen” 1). Te Haarlem vergunde Hertog Albrecht 3 Nov. 1369 aan vijf Lombardiers, tegen eene jaarlijksche uitkeering van «8 pont grote payments van horen sonche”, gedurende vijftien jaren koopmanschap te doen en zoodanige vrijheid te genieten als de Lombardiers te Delft, zonder dat daarbij echter opgegeven wordt, waarin die vrijheid bestond 2). Bijzondere voorregten werden te Utrecht bij eenen lomaardbrief van 1375 aan eenige daarbij opgenoemde personen verleend, toen die stad door het maken van de sluizen te Vreeswijk in schulden geraakt was, tot welker voldoening de door deze Lombardiers te betalen recognitie mede strekken moest. Tegen eene jaarlijksche betaling van 100 «goede gulden Vrancryesche vrancken” werd hun toegestaan, gedurende twintig jaren te Utrecht lombard te houden; daarenboven werd hun voor dien tijd het burgerregt geschonken, en werden zij in alles gelijk gesteld met hen die sedert tien jaren burgers geweest waren, met deze ééne uitzondering, dat zij niet in de Regering der stad zouden benoembaar zijn. Voorts genoten zij vrijdom van alle schattingen, van dienst en heervaart, met bepaling evenwel dat, indien zij zich met andere koopmanschap bezig hielden, zij daarvan even als andere burgers accijns moesten betalen 3).

b. BEDIENINGEN.

Onder het getal der procureurs bij het Hof van Holland, hetwelk door Keizer Karel V 21 Maart 1516 op acht en door de Landvoogdes Margareta 28 Sept. 1526 op zestien bepaald was, acht ordinaris en acht extraordinaris, mogten, naar het schijnt, ook vreemdelingen worden toegelaten; althans leest men van geene uitsluiting en wordt

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 611. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht. bl. 180.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 243.

3) Zie Utr. Pl. B. II. bl. 719.

voor die bediening geen ander vereischte opgegeven, dan den leeftijd van vijf en twintig jaren bereikt en een examen afgelegd te hebben. Ook voor de procureurs bij den Hoogen Raad van Mechelen vorderde Koning Philips bij de ord. van 8 Aug. 1559 alleen, dat zij vijf en twintig jaren oud waren en geëxamineerd «ende souffisant bevonden bij autoriteyt van den Hoove.» Advokaten moesten geëxamineerd zijn in eene vermaarde Universiteit en bij den Raad ten eede ontvangen. Ook daar waren dus vreemdelingen niet uitgesloten 1).

Notarissen werden te Amsterdam aangesteld door Burgemeesteren en Schepenen, na geëxamineerd en beëdigd te zijn, volgens placcaat van Keizer Karel V in het jaar 1524 uitgevaardigd, alwaar van geen burger- of inboorlingschap wordt gewag gemaakt, zoodat vreemdelingen als zoodanig niet uitdrukkelijk waren uitgesloten, ofschoon men wel kan aannemen, dat in den regel alleen poorters, als meer bekend met de plaatselijke wetten en gebruiken, daartoe zullen aangesteld zijn. Evenmin komt zoodanig vereischte voor ten aanzien van makelaars te Amsterdam in de keur van 1530, waarbij alleen gevorderd werd, dat zij die de makelaardij wilden uitoefenen vooraf door het Geregt moesten worden bevoegd verklaard; zij werden door Burgemeesteren toegelaten en beëdigd 2). Te Dordrecht daarentegen moesten de makelaars poorters zijn, volgens privilegie door Floris V in 1284 aan die stad verleend, alsmede volgens de keur der stedelijke Regering van 18 Oct. 1291; in het handvest van 8 Febr. 1334 wordt evenwel van geen poorterschap maar alleen van het doen van eenen eed gesproken 3).

C. AMBTEN.

Van het bekleeden van ambten waren niet overal de vreemdelingen uitgesloten. De groot en anderen 4) spreken dan ook alleen

1) Zie MERULA, Manier van procederen in de provintiën van Hollandt, Zeelandt en Westvrieslandt belangende civile zaaken, l. 4. tit. 18, c. 1. § 4—7. Gr. Pl. B. V. bl. 845.

2) Zie Hantv. enz. der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 73. WAGENAAR, Amsterdam. II. bl. 467.

3) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 83, 168. H. C. VISCHER, Theses juris publici ad leges Foederati Belgii fundamentales, praeside. C. H. TROTZ, Franeker 1746. pag. 214.

4) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. 1. 13. § 2. VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht 1. 10. § 2 en Censura forensis. pars 1. l. 1. c. 6. § 8.

van aanzienlijke ambten. BYNKERSHOEK 1) geeft als reden voor die uitsluiting op, dat de Bourgondische en Oostenrijksche Vorsten naar willekeur over de Hollanders en Zeeuwen waren begonnen te heerschen, en, om dit des te gemakkelijker te kunnen doen, Bourgondiërs en Oostenrijkers met ambten hadden begiftigd, waarom men van die Vorsten privilegiën vroeg, ten einde voortaan den toegang tot dezelve voor vreemdelingen te sluiten. Dergelijke privilegiën, waarbij het inboorlingschap als vereischte voor de beroembaarheid tot zekere ambten wordt opgegeven, komen echter reeds onder de Regering der Graven uit het Beijersche huis voor, en VAN DE WALL 2) meent dan ook, dat zij meer tegen de Brabanders dan tegen de Bourgondiërs en Oostenrijkers gerigt waren, daar de laatsten, wegens de afgelegenheid van het land hunner geboorte, in den regel minder in aanmerking kwamen dan de eersten. Daarenboven mogt men in vele steden eerst na eenen langeren of korteren tijd poorter geweest te zijn, tot zekere ambten benoemd worden, waarover wij in de derde Afdeeling van dit Hoofdstuk nader zullen handelen.

Bij het beantwoorden der vraag, of en tot welke ambten vreemdelingen benoembaar waren, moet men letten zoowel op den aard van het ambt als op de personen die hetzelfde te begeben hadden. Waren het ambten, welker begeving stond aan de stedelijke Regering, dan kan men gemakkelijk opmaken, al bestond er geen bepaald voorschrift volgens hetwelk vreemdelingen waren uitgesloten, dat zij althans in den regel geene anderen dan poorters zal hebben toegelaten, en dat derhalve de zoodanigen welke in die stad het burgerregt niet hadden bekomen, zoo al niet jure, dan toch meestal facto van het bekleeden dezer ambten werden geweerd. Hetzelfde kan gezegd worden van die posten, waarbij de benoeming door den Graaf geschiedde uit eene door het plaatselijk bestuur of door de aanzienlijkste burgers gemaakte nominatie, hetgeen meestal met regeringsambten het geval was; het is toch niet te denken, dat men iemand tot medebestuurder der stad aan den Graaf zal hebben voorgedragen, die geen poorter was. Hier kan men dus met nog meer vertrouwen stellen, dat vreemdelingen waren uitgesloten.

Geheel anders was het ten aanzien van ambten, welker vervulling alleen aan den Graaf stond zonder voorafgaande nominatie. Hierin was hij slechts beperkt door de privilegiën, welke sommige steden of

1) *Quaestiones juris publici* l. 1. c. 11.

2) *Handvesten van Dordrecht*, bl. 479.

landen verkregen hadden, en waar dus de zulke niet bestonden, waren vreemdelingen niet uitgesloten. En dat deze werkelijk nu en dan benoemd werden, blijkt juist uit de privilegiën, waarbij zij voor het vervolg werden geweerd, welker grond meestal moet gezocht worden in de vroege benoeming van uitheemschen, die ongeschikt waren voor hun ambt, of voor wier willekeur of kwade praktijken de burgers bevreemd waren. Tot voorbeeld hiervan kan dienen een privilegie door Hertog Albrecht 27 Jan. 1368 aan Alkmaar verleend bij hetwelk hij beloofde, voortaan niemand in de vierschaar te zullen aanstellen, die er niet ten minste sedert drie jaren als poorter gewoond had, als reden uitdrukkelijk opgevend, dat vroeger bij het geregt van Alkmaar aangesteld waren *vreemde luyden, die van buyten komen, dien 't recht van onser stede niet kondigh en is* 1).

Het inboorlingschap wordt als vereischte genoemd in de huwelijksvoorwaarden van Jakoba van Beijeren, waarbij zij beloofde in haren Raad te zullen benoemen «van den besten en nutsten die wy vinden zullen mogen, en geboren zullen wezen van den voorschreven landen en van genen vreemden» 2). Ook aan Middelburg gaf zij 8 Maart 1418 het privilegie, dat alleen geboren Zeeuwen aldaar Schepenen zouden zijn; later werd door Karel V in 1518 verordend, dat de Burgemeesteren en de Schepenen dier stad binnen Bewesterschelde moesten geboren zijn, hetgeen door Koning Philips 21 Julij 1561 bevestigd werd, en mede voorkomt in de in het jaar 1570 verzamelde costumen van Middelburg tit. 1 art. 5 3).

Aan de stad Dordrecht beloofde Jan van Beijeren 24 April 1423, in het slot van Gorinchem en in het land van Arkel geen kastelein noch drossaard te zullen aanstellen, die niet in Holland of Zeeland geboren was 4), en Jan van Braband schonk 8 Febr. 1425 aan Holland en Zeeland het privilegie, «dat wy dieselve lande van Hollandt ende van Zeelandt van nyemande en zullen laten noch doen regieren, noch enighe Tresorieren, Rentmeesteren, Castelleynen, Drossaten, Baeliuwen, Schouten noch *geenrehande amptluden noch dyenres* in den landen ende steden voirsz. setten noch doen setten noch maken dan *Hollanders off Zeelanders*, die in den landen ende steden

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 222.

2) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 7.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 471. Gr. Pl. B. IV. bl. 1010, en de aant. van SCHORER op DE GROOT, Inl. tot de Holl. regtsgel. 1. 13. § 5.

4) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 479.

voorsz. geseten ende truwelie by onsen lieven oem voorsz. gebleven zyn" 1). Hierdoor waren alzoo de vreemdelingen van alle Grafelijke ambten, groote en kleine, uitgesloten. Het schijnt echter, dat de volgende Graven uit het Bourgondische huis zich daaraan weinig gestoord, en vele vreemdelingen met ambten begiftigd hebben, hetgeen onder anderen blijken kan uit de boven aangehaalde plaats van den beroemden VAN BYNKERSHOEK 2). Zoo werd dan ook bij de instructie voor den Stadhouder en de leden van de Kamer van den Rade te 's Gravenhage door Karel den Stouten 4 Sept. 1462 alleen bepaald, dat de leden van dat Hof zouden zijn «notable mannen, wel besocht ende geëxperimenteert in saecken van justitie», zonder dat daarbij van het inboorlingschap werd gewag gemaakt 3). Dit duurde tot aan de regering van Maria, die bij het groot privilegie van 14 Maart 1477 beloofde, niemand in Holland, Zeeland en Vriesland te zullen aanstellen tot Raad, Hoofd van den Raad, Griffier, Rentmeester, Drossaard, Kastelein, Tresorier, Dijkgraaf, Baljuw, Schout, noch tot geenderhande andere officiën kleyn of groot, hoedanich die wesen mogen, dan die van den voorsz. landen gebooren sullen wesen, ende niet van vreemde landen." Om aan hare belofte des te meer kracht bij te zetten, voegde zij er bij: «ende indien eenige giften van den voorschreven officiën of diensten by ons of onse voorsaten contrarie van deser ordonnantie ghegeven waren, of by ons of onse nakomelingen in toekomenden tyden gegeven mochten worden, die sullen nu als dan ende dan als nu doet ende van geenre weerden zijn ende blyven" 4). Hoe deze belofte, afgeperst aan eene jonge en onbedrevene Vorstin, zwak van geest en kunde en door buiten- en binnenlandsche beroerten benaauwd, door kwade raadslieden geprangd en in de stad Gent als het ware opgesloten, door hare opvolgers werd nagekomen, blijkt reeds dadelijk uit hetgeen door haren zoon Philips den Schoonen bij de aanvaarding zijner regering verrigt is, die zelf van het groot privilegie zeide, dat het verkregen was *à la sinistre poursuite et au*

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 751. In het Gr. Pl. B. III. bl. 13 komt dit privilegie voor onder de dagteekening van 27 Febr. 1424 en bij MERULA, Manier van procederen enz. l. 4. tit 9. c. 1. § 4 onder die van 28 Febr. 1420.

2) Zie ook DE GROOT, in de Holl. consultatiën, III. No. 2. bl. 632.

3) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 631.

4) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 660.

prouffit de nos pais de Hollande 1); terwijl zelfs al gedurende het leven van genoemde Vorstin niet altijd overeenkomstig hetzelfde gehandeld was, blijkens onder anderen de benoeming in het jaar 1479 van eenen Vlaming tot Kapitein over de steden Brielle en Goedereede en het land van Voorne, waaromtrent evenwel door Maximiliaan en Maria op de klacht van de Regering dier steden verklaard werd, dat die aanstelling «niet magh ofte behoore prejudiciëren of bejegenen de voorsz. supplianten, noch den voorsz. steden van den Briele, Goedereede ende lande van Voorne, nogh oock den inhoudene van de voorsz. privilegiën ende declaratiën van den usantiën die sy daeraf hebben, noch dat voorsz. officie magh keeren in consequenciën, omme den toekomenden tyt, in wat manieren dat het sy" 2). Philips de Schoone dan bevestigde bij zijne huldiging 12 Dec. 1494 aan Holland de vroegere privilegiën, doch zonderde daarvan uitdrukkelijk die uit, welke sedert den dood van zijnen grootvader Karel gegeven waren, die hij alle, op weinige uitzonderingen na, revoceerde en casseerde. Evenwel beloofde hij 14 Dec. 1495 omtrent het begeven van ambten, «dat niemant eenige diensten ofte officiën binnen onsen voorschreven landen van Hollandt ende Vrieslandt hebben nochte gebruycken sal mogen, tot dat wy totter voorsz. oude van vyf en twintigh jaren gekomen sullen wesen, dan degene die binnen den lande van Hollandt Zeelandt ofte Vrieslandt gebooren syn ofte die bannerye in denselven lande hebben" 3). De duur van dit privilegie was dus beperkt tot op het tijdstip der meerderjarigheid van Philips, en dat werkelijk vreemdelingen tot ambten werden bevorderd blijkt uit de klachten die daarover geuit werden. Zoo beklagden zich de Staten van Holland 18 Junij 1507 bij Margareta van Oostenrijk over de benoeming van vier vreemdelingen tot leden der Rekenkamer, met verzoek hen te ontslaan en inboorlingen in hunne plaats aan te stellen; zij gaf hieraan evenwel niet terstond gehoor, maar beloofde de partijen te zullen hooren en dan te «ordonneren, als 't behooren sal," daarbij de verzekering

1) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 249. VAN IDSINGA, Staatsr. der Ver. Ned. I. bl. 274 vgg. VAN SLINGELANDT, Staatk. geschriften, I. bl. 53 vgg.

2) Zie ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle. II. bl. 95.

3) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 5. Zie hetzelfde ook bij VAN MIERIS, Handv. van Leiden, bl. 55, alwaar het voorkomt onder dagteekening van 22 Dec. 1495, en het daaromtrent aangeteekende door KLUIT. Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 269.

gevende, ten aanzien van het begeven van ambten in het algemeen te zullen handelen, zoo als gedaan was «bij tyden van wylen den Koning Philippus van Castiliën saliger gedachten ende tot syn overlyden toe” 1).

De veelvuldige benoemingen van vreemdelingen, in het bijzonder van personen afkomstig uit Braband, alwaar de Hollanders van het bekleeden van ambten waren uitgesloten, deden gedurig in de vergadering der Staten klagten ontstaan. Den 16^{den} April 1550 besloten zij, bij gelegenheid van eene nieuwe petitie den Keizer te verzoeken, voortaan niemand tot eenig ambt, dat van Stadhouder uitgezonderd, te benoemen dan geboren Hollanders of Zeeuwen, dewijl die van Braband reeds een dergelyk privilegie van den Keizer verkregen hadden. Of toen werkelijk aan dat besluit gevolg is gegeven, blijkt niet stellig, zeker is het dat het verzoek twee jaren later gedaan is, waarop echter door de Landvoogdes geantwoord werd, «dat geduyrende desen oorlogh een onbequame tydt was omme hetselve vervolgh te doen, ende dat daaromme sy deselve saeck uytstellen soude tot een bequamer tydt”, waarmede de Staten toen genoegen namen. Den 16^{den} Maart 1554 werd besloten het verzoek te herhalen, den 9^{den} April daaraanvolgende evenwel vond men het geraden zulks nog uit te stellen, hetgeen echter niet lang duurde, daar er 20 April, 28 Mei en 10 Oct. wederom daartoe besloten, doch daarop door den President Viglius ten antwoord gegeven werd, «dat als nu geen tydt en was daarvan te spreekken, ende dat de Majesteyt van de Koninginne daerop nu niet en soude willen disponeren, midts dat men soo wel de eene als de andere van doen hadde, dat men evenwel geen Brabanders en soude admitteren tot eenige officiën in Hollandt ofte andere landen, soo lange zy de andere excludeerden”. Ofschoon dit antwoord gunstiger luidde dan het vorige, zoo waren de Staten hiermede toch niet te vreden; 30 en 31 Maart 1555 namen zij op nieuw hetzelfde besluit als in het vorige jaar, en wel met de bepaling dat zij geene uitzondering daarbij zouden maken ter gunste van het Stadhouderschap, «ende want deselve scheen te wesen prejudiciabel, alsoo de Keyserlicke Majesteyt ofte zyne nasaeten, nyt krachte van deselve clause, souden mogen tot een Stadhouder een Spangiaert ofte een Engelschman ordonneren, 't welk by de Staten niet gaarne toegelaten en soude worden”. Ditmaal werd op het verzoek gunstig beschikt, en of-

1) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 11.

schoon hetzelfde niet in allen deele werd toegestaan, zoo verkregen zij toch 7 Mei 1555 het privilegie, dat geen personen in Holland met eenige ambten zouden bekleed worden, die afkomstig waren uit landen waar de Hollanders van zulke benoemingen waren uitgesloten, noch ook iemand niet geboren in de landen van herwaarts over, noch personen die de Nederlandsche taal niet verstonden. Hierop werd nogtans uitdrukkelijk eene uitzondering gemaakt ten aanzien van hen die toen reeds in Holland met ambten waren begiftigd, alsmede van de Stadhouders en de Ridders van het gulden Vlies. Toen nu kort daarop de Keizer van den troon ten behoeve van zijnen zoon afstand zoude doen, besloten de Staten den 8sten October, den Koning de bevestiging van dit privilegie te verzoeken, waarop de President Viglius antwoordde, „dat daerinne geen swarigheydt vallen en soude”, en het werd ook in der daad 2 Nov. 1555 en 18 Dec. 1556 door Koning Philips bevestigd 1). In plaats van de algemeene uitsluiting, welke bij het groot privilegie van Maria was vastgesteld, en waarop ook de Staten hadden aangedrongen, werd deze alzo beperkt tot hen die in de landen van herwaarts over niet geboren en tot hen die der landtaal niet kundig waren, terwijl er tusschen die gewesten onderling reciprociteit ontstond. Volgens dit beginsel waren onder anderen die van Mechelen en die van Vlaanderen in Holland benoembaar, dewijl de Hollanders aldaar niet waren uitgesloten. Ten opzichte van die van Utrecht was reeds 17 April 1534 bij de Unie tusschen de beide gewesten overeengekomen, dat de wederzijdsche onderzaten in beide landen tot het bekleeden van ambten zouden worden toegelaten. Uitgesloten waren daarentegen de Brabanders, zooals dan ook de Staten van Holland 8 Nov. 1556 het besluit namen, twee Brabanders te schorsen, die tot Boden waren aangesteld, totdat er onderzoek zoude gedaan zijn, of en op welke wijze in Brabant uit-

1) Zie Holland onder de Regeering van Keizer Karel V, bij den overdragt der Ned. aan, en gedurende het bestier van zijnen zoon Koning Philips II, of verzameling van alle de notulen enz. in de dagvaarden bij de vergadering van de Staaten dier provincie gehouden, door Mr. A. VAN DER GOES. Amst. 1791. III. bl. 45, 377, 473, 489, 496, 510, 550, 551. IV. bl. 28, 33, 118, 131. Gr. Pl. B. II. bl. 2073. III. bl. 26. IV. bl. 37, 39. VAN BINKERSHOEK, Quaestiones juris publici, l. 2. c. 11. MERULA, Manier van procederen enz., l. 4. tit 9. c. 1. § 7. VAN LEEUWEN, Censura forensis, pars I. l. 1. c. 6. § 8.

heemschen tot Boden werden geadmitteerd 1). Op de handhaving van het verkregen privilegie werd herhaalde malen door de Staten aangedrongen, daar de Koning zich weinig aan hetzelfde bekreunde en vele Brabanders, zelfs Spanjaarden en andere vreemdelingen, in Holland met ambten begiftigde. Zoo verzochten zij in het jaar 1559, dat de «sterkten en frontieren bewaert souden werden by personagiën van dese landen ende niet bij uytheemsche, ende dat de Hertoginne tot haren raedt ende assistentie soude gestelt werden eenige personagiën van dese landen en geen uytheemsche», waarop door den Koning geantwoord werd, dat de keuze van de raadslieden der Hertogin zoodanig was, dat de Staten daarin zijne «vaderlijke affectie» zouden erkennen, gelijk deze reeds bleek uit de benoeming zijner eigene zuster tot landvoogdes, die steeds «singuliere affectie den lande van herwaerts over betoont heeft, als daer geboren en opgevoet zynde ende sprekende de tale derselve»; aangaande de Spaansche krijgslieden gaf hij de verzekering, dat zij binnen drie of vier maanden zouden vertrekken, mits de Staten zorg droegen voor de betaling van het krijgsvolk, hetwelk in hunne plaats tot bewaring der grenzen zoude moeten aangenomen worden 2). Het bleek echter, dat die vaderlijke affectie niet groot was, althans dat de inzichten des Konings op dit punt niet met die der Staten overeenstemden: gedurig werden vreemdelingen tot ambten benoemd, waarover dan ook telkens klagten rezen. Zoo beklaagden zich de Staten onder anderen in 1564, dat onderscheidene vreemdelingen door middel van geld ambten hadden weten te verkrijgen, en verzetteden zij zich ook in het jaar 1570 tegen de aanstelling van eenen Brabander tot muntmeester, dewijl de Hollanders steeds in Braband van het bekleeden van ambten werden geweerd 3).

In Utrecht treffen wij mede geene algemeene uitsluiting van vreemdelingen aan, wel ten opzichte van sommige ambten. Zoo moest de Schout der stad Utrecht een geboren burger zijn, hetgeen de stedelijke Regering in het jaar 1364 verklaarde «hoer oude haer comen» te zijn. Hetzelfde komt voor in de ord. van 1456, en was in 1450 ook ten aanzien der Burgemeesteren, Overste Oudermannen en Ka-

Utrecht.

1) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. amten § 12. Holland onder de Regeering van Keizer Karel V enz. IV. bl. 559.

2) Zie Holland onder de Regeering van Keizer Karel V enz. VI. bl. 219, 228 vgg. WAGENAAR, Vad. Hist. VI. bl. 51 vgg.

3) Zie WAGENAAR, Vad. Hist. VI. bl. 100. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1318 vgg.

meraars verordend 1). Zoo beloofde ook Bisschop Jan van Verneborch 19 Mei 1365, bij de bevestiging der landregten van Twente, dat hij niemand tot Pander zoude aanstellen, die geen *geboren dienstman des Stichts van Utrecht* was 2), en verzekerde Arnold van Hoorn bij den landbrief van 1375: «Voorts so en sel wi of onse nacomelingen Bisscopen t' Uytrecht voersz. niemand Borchsate setten in enich van onser kerken slotc noch ambachte, noch hem die bevelen, hi en zi een *welgeboren man ende wel ghegoedet in den Gestichte*»; hetgeen daarna door eene reeks van opvolgers bevestigd is 3).

Koning Philips schonk 2 Nov. 1555 omtrent het bekleeden van ambten aan Utrecht hetzelfde privilegie dat daaromtrent aan Holland verleend was; vreemdelingen waren dus ook hier niet onvoorwaardelijk uitgesloten, met name werden in het Hof van Utrecht dikwijls personen benoemd, die elders geboren waren 4).

Gelder-
land.

Ook in Gelderland waren vreemdelingen tot hertogelijke ambten benoembaar, ofschoon ook daar evenals in Holland de Staten op hunne uitsluiting aandrongen. De Hertogen gaven daaraan geen gehoor, en behielden dus het recht om aan te stellen wie zij wilden. Hertog Arnold beloofde in het jaar 1418 alleen: «Voirt so en soelen wy gheen amptliede setten, noch nyemant onse sloite, stede off ampte bevelen, then soelen Gelresche off Zulphensche *syn gebooren, off then mynsten wonafflich ende geguedt in denselven lande*» 5), waardoor alzoo de vreemdelingen wel voor het grootste gedeelte, maar toch niet volkomen werden geweerd. In het jaar 1501 deden de Staten op nieuw aanzoek bij Hertog Karel om het privilegie te

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 77, 201, 308. BERMAN, Utr. Jaarb. II. bl. 173.

2) Zie VAN MEERIS, Charterb. III. bl. 175.

3) Door Floris van Wevelichoven in 1379, door Frederik van Blankenheim 14 Nov. 1393, door Zweder van Kulenburg 18 Aug. 1425, door Rudolf van Diepholt 4 Jan. 1427 en in 1433, door David van Bourgondië 6 Aug. 1456, door Frederik van Baden 8 Nov. 1496, door Philips van Bourgondië 19 Mei 1517 en door Hendrik van Beijeren 5 Nov. 1523. Zie Utr. Pl. B. I. bl. 29.

4) Zie Utr. Pl. B. II. bl. 1048 vgg. III. bl. 93. Zoo vindt men op de lijst der leden van het Hof onder anderen vermeld: Willem van Diemen, geboren te Rotterdam, in 1535 benoemd, Hoyo Hermannus, Marten van Naarden en Hector Hoxwier, allen vroeger Raden in het Hof van Vriesland, in 1532, 1538 en 1541 benoemd; Georgius Rataller, zoon van eenen Raad van het Hof van Vriesland, vroeger Raadsheer te Mechelen, in 1566 benoemd.

5) Zie NYHOFF, Gedenkw. uit de gesch. van Geld. IV. bl. 5.

verkrijgen, waarbij de toegang tot ambten alleen voor inboorlingen van Gelderland werd opengesteld, doch dit werd hun niet toegestaan, de Hertog wilde in dit opzigt geheel vrij blijven, en beloofde alleen zoo te zullen handelen, «dat onse landtschap daerby tot geene schade kommen en sal” 1).

Zoo komt mede in het tractaat van 1538 tusschen Hertog Karel van Gelder en den Hertog van Gulik en Kleef de bepaling voor, dat de ambtlieden van het Vorstendom Gelder en het Graafschap Zutphen zouden zijn van de Ridderschap, en de Regters en officianten «guede froeme luyden, alle geboren Gelrissche ind landsaten, of genoigsaem geseten ind loetig genoegh, idt en weer dan saeke dat idt guede, uprechte, froeme ind daegsame persoenen weeren ind oeren F. G. trouwelick gedient hadden” 2). Evenmin werd door Keizer Karel V uitdrukkelijk van het inboorlingschap als vereischte tot de benoembaarheid gesproken, toen hij in 1543 te Venlo beloofde, de ambten en officiën te zullen doen bekleeden door «luyden daertho nut ende bequaem synde binnen dieselve Furstendommen, die de tale spreekken sullen ende hoere ampten ende officiën persoentlyck bedienen”, eene belofte, door Koning Philips in het jaar 1555 bevestigd 3). Eindelijk werd in 1577 op den landdag te Arnhem bepaald, dat de provinciale Raden en alle andere ambtlieden en officieren moesten zijn inboorlingen en wel geërfd en gegoed, «ende wes des tractait voer Venloe contrarie is voirgenomen, dat 't selve aenstondt sall werden redintegriert” 4).

In Vriesland waren oudtijds zeker geen vreemdelingen met ambten bekleed, de haat, die aldaar in het algemeen tegen uitheemschen plagt te bestaan, was voldoende reden om hen uit alle ambten te wren. Geen wonder dan ook, dat de Vriezen, toen zij eindelijk onder de heerschappij der Hollandsche Graven kwamen, bij deze op die uitsluiting nadrukkelijk aandrongen, aan welk verlangen Hertog Albrecht 24 Aug. 1398 gehoor gaf, toen hij aan Oostergoo en Westergoo het privilegie schonk, dat de Schout, Baljuw en andere ambtenaren inboorlingen zouden zijn en aldaar gezeten. Zoo bepaalde ook Karel de Stoute 9 Julij 1470, dat de Potestaat een Vries zoude zijn «nobis ac dictae patriae nostrae Frisiae gratus et utilis” 5). Ge-

1) Zie Geld. Pl. B. II. app. bl. 193.

2) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 14.

3) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 30, 61.

4) Zie Geld. Pl. B. I. bl. 735.

5) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 285, 638.

heel uitgesloten bleven de vreemdelingen evenwel niet, de vreemde Vorsten die over Vriesland heerschten trokken het regt tot benoeming van alle ambtenaren aan zich, ook van de Grietmannen, die vroeger steeds door de ingezetenen zelve waren aangesteld, en het gebeurde dan ook nu en dan dat vreemdelingen met die betrekking werden begiftigd; het eenige wat de Vriezen konden bewerken was, dat de Bourgondische Vorsten de verpligting op zich namen, niemand tot Grietman te benoemen, dan die in Vriesland was gevestigd en aldaar een jaarlijksch inkomen van 40 of 50 goudguldens aan vaste goederen bezat, welke som door Keizer Karel V 30 Oct. 1539 op 18 of 20 goudguldens «in liggende erve of goede onlosbare renten» verminderd werd 1). Hierdoor waren wel de meeste doch niet alle vreemdelingen geweerd, en op de lijst der in dien tijd benoemde Grietmannen komen dan ook onderscheidene namen voor van personen buiten Vriesland geboren, tot groot ongenoegen der Staten, die eindelijk in het jaar 1578, met goedvinden van den Stadhouder, besloten, de door den Koning aangestelde Grietmannen af te zetten, en eene nominatie te maken, waaruit de Stadhouder nieuwe kiezen zoude 2).

1) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. II. bl. 771.

2) Zie Jhr. Mr. H. BAERDT VAN SMINIA, Nieuwe naamlijst van Grietmannen van de vroegste tijden af tot het jaar 1795, met eenige geschiedkundige aantekeningen. Leeuwarden. 1837. bl. 3 vgg., 91, 92, 174, 204, 207, 208, 212, 304, 375, 376, 399, alwaar van de benoeming van onderscheidene vreemdelingen, zoo wel van Groningers en Overijsselschen als van Brabanders, Henegouwers, Duitschers en zelfs van Spanjaarden, wordt gewag gemaakt.

T W E E D E A F D E E L I N G .

VERKRIJGING VAN DE REGTEN VAN BURGER- EN INBOORLINGSCHAP.

§ 1. *Vereischen tot het burgerschap.*

Wij hebben in de vorige Afdeeling gezien, dat aan vreemdelingen hier te lande doorgaans eene goede behandeling ten deel viel, zoodat hun toestand over het algemeen gunstig kon genoemd worden. Wanneer zij zich hier vestigden, dan werd die toestand nog gunstiger, daar hun in dat geval niet zelden het genot werd verzekerd van regten, welke oorspronkelijk alleen aan burgers of inboorlingen toekwamen. Evenwel stonden zij altijd nog in menig opzigt ten achteren bij de burgers der gemeente, waar zij zich hadden nedergezet, en het was dus voor hen van groot gewigt het burgerschap te erlangen, indien zij volkomen met deze wenschten gelijk gesteld te zijn. En deze weg stond steeds voor hen open: over het algemeen viel het den vreemdeling zeer gemakkelijk, in eene stad het burger- of poorterschap 1) te winnen. Slechts in enkele gemeenten behoefde de Regering tot het verleenen van hetzelfde de toestemming van den Vorst 2), meestal stond het aan de Schepenen, hetzij met

1) Sommigen maken een onderscheid tusschen burgers en poorters, en verstaan onder de eersten dezulken die het burgerrecht door geboorte, onder de laatsten hen die het door koop, huwelijk of schenking verkregen hadden. Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht 1. 10. § 4 en Censura forensis pars 2 l. 1. c. 15. § 23. In de meeste handvesten en keuren echter wordt van burgers en poorters gesproken als woorden van gelijke beteekenis. Mr. TOBIAS BOEL, Aemstelredams privilegie en poorterrecht, bl. 5, verstaat dan ook onder poorters allen «die het poorterrecht door geboorte, huwelijk, schenking of koop gehad, verkregen of gekogt hebben.» Zie ook WAGENAAR, Amsterdam III. bl. 142. ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars 1. tit. 11. § 1 en 2.

2) Deze werd onder anderen gevorderd bij een handvest, door Graaf Reinald van Gelder in het jaar 1316 aan Bommel verleend, in het Geld. Pl. B. II. app. bl. 68: «Niemand sal aldaer tot een burger aangenomen worden, ten sye *by believen des Landtsheeren*»; alsmede bij een privilegie, door Bisschop Johan van Utrecht 17 Mei 1363 aan Vredeland geschonken, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 148: «Voort so en sal onse

of zonder den Schout 1), soms ook alleen aan de Burgemeesteren, vrij, tot poorters aan te nemen wie zij wilden, en werd dan ook bij vele handvesten uitdrukkelijk bepaald, dat het burgerregt voor elken aankomeling zoude toegankelijk zijn 2). Zulks belette echter

stadt van Vredelant niemant aennemē of ontfangen tot haeren borger, ten sy *by consent ende wil onses ofte onsen nacomelingen*, Bisschoppen t' Utrecht, ofte diegeen die Casteleyn is in dier tyt tot Vredelant opten huysē met onsen wille ofte onsen nacomelingen, Bisschoppen t' Utrecht.»

1) Zoo vorderde Floris V 11 Aug. 1270 te Rotterdam de medewerking van den Stadhouder. Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 352, die echter de echtheid van dezen brief betwijfelt. Te Leiden werd men tot burger aangenomen door den Burggraaf en de Schepenen, volgens de privilegiën van 13 Febr. 1274, 1 Mei 1306 en 5 Jan. 1315, bij VAN MIERIS I. bl. 372. II. bl. 56, 149; te Schiedam door den Regter en de Schepenen, volgens handvest van 18 Maart 1274, bij VAN MIERIS I. bl. 374; te Woerden door den Schout en twee Gezworenen, volgens privilegie van 12 Maart 1371, bij VAN MIERIS III. bl. 256. De medewerking van den Schout werd ook gevorderd door Willem IV in het jaar 1342 tot het aannemen van poorters te Amsterdam; bij het handvest van 4 Nov. 1411 evenwel werd zulks overgelaten aan Burgemeesteren met een of twee Schepenen, en bij dat van 20 Sept. 1413 aan de Burgemeesteren alleen. Zie VAN MIERIS IV. bl. 186. Hantv. enz. der stadt Aemstelredam 1613 bl. 2, 19. WAGENAAR, Amsterdam I. bl. 109, 112. III. bl. 156. BOEL, Amstelredams privilegie en poorterregt, bl. 12. Te Amersfoort en te Rhenen werden nieuwe poorters aangenomen door Schout, Burgemeesteren en Schepenen, volgens de ord. van Oct. 1546 en 20 Mei 1554, in het Utr. Pl. B. III. bl. 1077, 1099. In de meeste steden echter geschiedde die aanneming door de Schepenen, ook wel door de Burgemeesteren, zonder medewerking van den Schout, hetgeen onder anderen te Middelburg reeds door Willem II bij de keur van 11 Maart 1253 bepaald was. Zie VAN MIERIS I. bl. 272.

2) Zoo leest men in de keur van Haarlem van 23 Nov. 1245, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 227: «Al so wie *van wat side dat hi quame* in der voirseyde stede, ende wille poirter werden, die poirte ende die inganghe sullen hem open syn.» Hetzelfde werd bepaald door Willem II in de keuren van Delft 14 April 1246, van 's Gravenzande Mei 1246 en van Alkendam 25 Maart 1288; door Floris V in die van Medemblik en van Monnikendam 25 Maart 1288; door Jan I in die van Beverwijk 11 Nov. 1298; door Willem V in die van Edam 19 Nov. 1357; door Hertog Albrecht in die van Grootebroek 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS I. bl. 232, 236, 286, 483, 487, 599. III. bl. 31, 166; door de Duitsche Koningen Hendrik VII 31 Aug. 1230, Richard 22 Mei 1257 en Rudolf 10 Sept. 1282 in die van Nijmegen, bij BONDAM, Charterb. van Geld. I. bl. 372, 519 en bij VAN MIERIS I. bl. 426; door Hertog Jan van Lotharingen, Brabant en Limburg in het jaar 1329 bij een handvest van 's Hertogenbosch, in de Costuymen ende usantiën der Hoofststadt ende Meyerye van 's Hertogenbossche. 1684. bl. 230.

niet, dat de zoodanigen geweerd werden die dit voorregt onwaardig schenen, en dat zelfs zij die reeds waren aangenomen het genot van hetzelfde niet behielden, indien later bleek dat zij niet te goeder naam en faam stonden. Zoo verordende Willem IV 16 April 1344 bij een privilegie van Haarlem: «dat niemand voertaen poirter worden mach *die broke ghedaen heeft eer hi poirterscip ontfaet*” 1), en komt ook in vele handvesten en keuren uitdrukkelijk de bepaling voor, dat alleen goede eerlijke lieden poorters mogten worden. Zoo werd door Willem IV in het jaar 1342 aan die van Amsterdam beloofd: «ende wat poorters den Schout ende die Schepenen ontfaen, *die een goet knape is ende onberuft*, daer en sullen wy niet wederseggen.” In de latere handvesten van 4 Nov. 1411 en 21 Sept. 1414 vindt men die bepaling niet meer, de stedelijke Regcring was toen aan geenerlei voorschrift gebonden, en over het algemeen niet keurig in het aannemen van poorters, ofschoon aan deze toch het genot der aan het burgerschap verbondene regten terstond ontzegd werd, zoodra bleek, dat zij kwalijk berncht waren. Niet zelden werden dan ook de namen van nieuwe poorters op denzelfden dag, waarop zij waren aangenomen en den eed hadden afgelegd, op bevel van Burgemeesteren in het poorterboek doorgeschrapd, omdat zij het burgerregt onwaardig waren 3). Ook te Weesp werd door Willem V 30 Mei 1355 verordend, dat een nieuw poorter *een goet knaep ende onberuft* moest zijn 4), terwijl mede te Utrecht, volgens de resolutiën der Vroedschap van 1343 en 1368, ieder die burger wenschte te worden bewijzen moest *van genen quaden gerufte* te zijn, en aldaar ook in het jaar 1377 bepaald werd, dat alleen *reckelike personen* tot burgers mogten ontvangen worden 5). Evenzoo mogten de plaatselijke besturen van Bolsward en Sneek aan niemand het burgerregt verleenen dan aan «een goed machtich man die orkenscip doen mach, ende *die vry is van alle quaede lastige saeken, daer onsse stadt off burgers schaede off verdriet off comen mochte*” 6), en leest men ook in de costumen

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 632.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 156.

3) Zie Hanlv. enz. der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 2, 19. VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 186. ROOSEBOOM, Recueil van keuren enz. bl. 16. WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 157.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 349.

5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 266, 267, 279.

6) Zie het stadsboek van Bolsward van 1455 en dat van Sneek van April 1456, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 556, 582.

van Middelburg van 1570, dat ieder die aldaar kwam wonen poorter worden mogt, mits *goet bescheyt* hebbende van de wereldlijke en geestelijke overheid van zijne laatste woonplaats 1).

Behalve misdadigers en personen van een kennelijk wangedrag waren in sommige steden nu en dan ook uitdrukkelijk 's Graven vijanden en degenen die hem zijne jaarlijkse bede schuldig waren gebleven, uitgesloten. Dit laatste vinden wij onder anderen verordend te Delft in de keur van 14 April 1346, terwijl ook Willem IV 19 Julij 1342 de Regering dier stad berispte, omdat zij onderscheidene Noord-Hollanders die in dat geval verkeerden tot burgers aangenomen had, tegen den inhoud van hare handvesten luidende «dat sy ghynen man in Noorthollandt woenende, *die den Graeve syn jaerlixer bede schuldich is*, tot eenen poorter binnen Delft ontfaen en moeghen" 2). 's Graven vijanden en zelfs hunne kinderen werden met name geweerd door Willem V in de privilegien van Schiedam 23 Dec., van Leiden 25 Dec. en van Rotterdam 28 Dec. 1351, alwaar wij lezen: «dat alle dieghene, die ten deesen oorlogen, dat wy nu ter tyd hebben tegens onse vyanden, binnen onsen landen onser steden voorscreven gevangene geweest hebben, off die hem gewapent hebben jegens onse stede voorscreven, off voorvluchtich geweest hebben vuyt onse landen van Hollandt off van Zeelandt, off die op die huse geleghe hebben jegens ons off onse stede, off die in den stryde op Maze jegens ons geweest hebben, *si noch haere kinderen*, nemermeer poirter wesen en sellen noch werden mogen binnen derselver stede" 3).

Voorts werden in sommige steden lijfeigenen geweerd, onder anderen te Harderwijk bij de privilegien van 1231, 1340 en 1348, uitgezonderd wanneer hun Heer zulks uitdrukkelijk toestond 4). Zoo was ook te Utrecht door de Vroedschap in 1343 en 1368 verordend, dat ieder, alvorens tot burger ontvangen te worden, moest aantoonen dat hij niemands lijfeigene was; bleek later nog het tegendeel, dan zoude hem het verkregen burgerregt niet te stade komen 5); terwijl mede door den Heer van Putten en Strijen 4 April 1337 van de stad Dordrecht werd bedongen, dat geen zijner lijfeigenen aldaar als burger zoude toegelaten worden, dan na er

1) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 1014.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 232. II. bl. 658.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 806, 807.

4) Zie SCHRASSERT, Beschr. der stad Harderwyck. I. bl. 120, 133.

5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 267, 279.

een jaar gewoond te hebben 1). Doch de geheele uitsluiting van lijf-eigenen was verre van algemeen te zijn, in de meeste steden mogten ook deze het poorterschap winnen, doch werd tevens aan hunnen Heer het regt toegekend, hen binnen eenen zekeren termijn op te eischen.

Bij enkele handvesten werd ook aan de Regering verboden, inwoners eener bepaalde plaats of streek tot burgers hunner stad aan te nemen, gelijk door Willem V 16 Maart 1355 te Enkhuizen als zoodanig werden geweerd de burgers van Medemblik en de «nae-gebueren van 't Overleecker ambacht» 2), en te Hoorn 27 Maart 1356 degenen die woonachtig waren binnen de Baljuwschappen van Kennemerland, Vriesland en Medemblik, uitgezonderd wanneer zij jaar en dag als poorters binnen eene vrije stad gewoond hadden; welk verbod evenwel in 1383 door Hertog Albrecht opgeheven is 3).

Eene inwoning van zes weken komt als vereischte voor in een privilegie van Schiedam van 18 Maart 1274 4). Te Utrecht was het, volgens eene resolutie der Vroedschap van 1368, «een oude gewoente», dat men geen burger mogt aannemen, dan die zulks een jaar te voren verzocht had, zonder dat het evenwel blijkt, of de zoodanige gedurende dat jaar verplicht was in de stad te wonen. Tegen den Burgemeester of Oversten Ouderman die dat voorschrift overtreden had was de straf bedreigd van twee jaren uit de Regering verwijderd te worden. Soms werd evenwel hiervan afgeweken, onder anderen in 1377, toen de Regering aan «alle degene die woonachtig zyn binnen Utrecht, die also ghegoet zyn dat zij burgerschap winnen mogen», vergunde poorters te worden «sonder *versoek* tussehen hier en onser Vrouwen Lichtmisse.» Een bepaald vereischte werd in het jaar 1390 gesteld, toen het stedelijk bestuur verbood, voortaan het burgerregt te verleenen aan iemand die niet het een of ander gild gewonnen had, hetgeen tot in 1502 heeft voortgeduurd, toen het omgekeerde verordend werd, gelijk wij boven op bl. 82 gezien hebben 5).

Stelde men derhalve geene zware vereischten voor hen die poorters wenschten te worden, en was op deze wijze het burgerschap in het

1) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 120. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 67, 174.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 831.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 865. VELIUS, Chronyck van Hoorn, met aant. VAN SEBASTIAAN CENTEN, bl. 15, 19.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 374.

5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 266, 267. BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 440 vgg.

algemeen toegankelijk voor ieder die het verlangde en te goeder naam en faam stond, zoo was men ook omgekeerd in sommige gemeenten verplicht, althans wanneer men genoegzaam goeod was, na eene inwoning gedurende eenen zekeren tijd, zich tot bekoming van het burgerschap aan te melden, hetgeen onder anderen verordend werd in het privilegie van Wieringen van 10 Aug. 1432, alsmede in het stadsboek van Bolsward van 1455 en in dat van Sneek van April 1456. Te Bolsward moest het verzoek binnen een jaar na de vestiging geschieden, te Sneek zoodra het plaatselijk bestuur daarop aandrang, en werd het verzoek geweigerd, dan moest men jaarlijks eene zekere som aan de stad betalen, welke te Bolsward 7 en te Sneek 6 «olde vleemsch» bedroeg, waarop evenwel ten behoeve van «guede schamelen luyden» eene uitzondering gemaakt werd 1). Soms tijds werd ook van die verplichte verwerving van het burgerschap dispensatie verleend, zoo als 24 Dec. 1557 de Regering van Hoorn bekend maakte: «dat wie van nu voortaan binnen deze stede met ter woon belieft te komen, zou mogen komen te wonen, zyn renten leven of koopmanschap doen, *zonder dat dezelve gehouden zou wezen poorter te worden*» 2); terwijl mede de Staten van Vriesland 22 Maart 1580 bevalen, «dat de steden gehouden sullen zyn, t' allen tyden als d'ingesetenen van de platte landen believen sal, *in tyd van nood*, haerlieden met hun wyven en kinderen en goederen binnen hun poorten in de steden in te nemen en te laeten woonen, mits genietende burgers profyten en draegende burgers lasten, *sonder dat de huislieden voorsz. gehouden sullen syn eenige burgerie te winnen*», met bepaling evenwel dat «nieuwe inkomelingen of geen natuurlijke ingeboorne derselven onser landen» in deze gunst niet zouden deelen 3).

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 1004. SCHWARTZENBERG, Charterb. I. bl. 556, 582. Vergelijk hiermede de Pruisische Städte-Ordnung van 1831, § 15, welke evenals die van 1808 in menig opzigt met de voormalige inrigting van het gemeentewezen in ons vaderland overeenkomt.

2) Zie VELIUS, Chronyck van Hoorn, met aant. van SEBASTIAAN CENTEN, bl. 679.

3) Zie F. VAN ALTEXA, Theses juris publici ad leges Foederati Belgii fundamentales, praeside c. H. TROTZ, pag. 50.

§ 2. *Wijze waarop het burgerschap verkregen werd.*

Het burgerschap eener stad kon door vreemdelingen verkregen worden bij koop, huwelijk of schenking. De meest gebruikelijke opname was die door koop, zij die langs dezen weg het burgerrecht gewonnen hadden werden *gekochte poorters* genoemd. Men moest zich daartoe aanmelden bij het plaatselijk bestuur, en wanneer men dan de vereischten in zich vereenigde, of wanneer, waar deze niet bepaald waren, de Regering of diegenen aan wie zulks opgedragen was zich bereid verklaarden den vreemdeling tot burger aan te nemen, moest de zoodanige eene bij de handvesten vastgestelde som voldoen, welke naar mate van de meerdere of mindere welvaart der stad verschillend, doch doorgaans niet groot was. Te Haarlem en in vele andere steden bedroeg zij 4 penningen aan den Schout, 1 penning aan den Bode en 3 schellingen aan de Schepenen 1), te Delft 4 penningen aan den Schout, 2 penningen aan den Bode en 5 schellingen aan de stad 2), te 's Gravezande 4 penningen aan den Bode en 3 schellingen aan de Schepenen 3), te Rotterdam 6 Hollandsche ponden, waarvan 3 voor den Stadhouder en 3 voor de Schepenen 4), te Leiden 40 Hollandsche penningen, die tusschen den Burggraaf en de Schepenen verdeeld werden 5), te 's Hertogenbosch 5 pond aan den Hertog en de stad, 1 grooten tornoysen aan de St. Janskerk, 2 grooten aan

1) Zie de keuren van Haarlem van 23 Nov. 1245, van Alkmaar van 11 Junij 1254, van Medemblik en van Monnikendam van 25 Maart 1288, van Beverwijk van 11 Nov. 1298, van Enkhuizen van 16 Maart 1355, van Hoorn van 27 Maart 1356, van Edam van 19 Nov. 1357, van Grootebroek van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223, 286, 483, 487, 599. II. bl. 331, 365. III. bl. 31, 166. Vergelijk over dit onderwerp ook de Pruisische Städte-Ordnung van 1808. § 24 en 25, en die van 1831. § 12 en 13.

2) Zie de keur van Delft van 14 April 1246, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 232.

3) Zie de keur van 's Gravezande van Mei 1246, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 236.

4) Zie het handvest van Rotterdam van 11 Aug. 1270, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 352.

5) Zie de privilegiën van 13 Febr. 1274, 1 Mei 1306 en 5 Jan. 1315, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 372. II. bl. 56, 149.

den Regter en 1 engelschen aan den Vorster 1). Te Utrecht moest men, volgens eene resolutie der Vroedschap van 1343, aan de stad 20 grooten en aan den Stadsschrijver en den Stadsknaap elk 6 engelsche betalen. In het jaar 1377 werd aan elk die genoegzaam gegoed was en binnen de stad woonde vergund, het burgerschap te winnen tegen voldoening van 1 mark zilver, doch dit was slechts een tijdelijke maatregel. Later, toen niemand als burger mogt worden aangenomen die niet vooraf een gild gewonnen had, kwam er eene verandering in de vroeger vastgestelde som, en werd bij den gildebrieff van 1455 bepaald, dat men voor de opname als gildebroeder en als burger te zamen 5 oude schil den zoude betalen benevens aan de Stadsdienaren hun rantsoen in het gild. Nadat echter sedert 1502 het omgekeerde plaats had, en geene gildebroeders werden aangenomen zonder vooraf als burgers te zijn toegelaten, hield ook deze bepaling op van kracht te zijn, en betaalde men voor het burgerschap 6 gulden en 8 stuivers ten behoeve van de stad en 16 stuivers ten behoeve van den stadssecretaris, den Secretaris der Oudermannen en de beide Stadsdeurwaarders, alzoo te zamen 7 gulden en 4 stuivers, welke som bij de resolutie der Vroedschap van 15 Oct. 1550 op nieuw werd vastgesteld 2). Te Amersfoort en te Rhenen was de te voldoende som veel geringer, elk nieuw burger betaalde aldaar slechts 12 stuivers aan de stad en 3 stuivers aan den Secretaris 3), en ook in Gelderland was zij blijkbaar niet groot, vermits te Arnhem het burgerregt in 1352 door dertig, in 1368 door vijf en zeventig en in 1379 door vier en vijftig personen gewonnen werd 4). In de meeste steden moest even veel betaald worden door hem die reeds vroeger burger was geweest als door dengenen die voor het eerst in de stad kwam 5), ook was het bedrag doorgaans hetzelfde

1) Zie het privilegie van 1329, in de Costuymen ende usantiën der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertoghenbossche, bl. 230.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 84, 259, 266, 268, 269.

3) Zie de ord. van Keizer Karel V op de administratie van de justitie en van de politie te Rhenen en te Amersfoort van Oct. 1546 en 20 Mei 1554, in het Utr. Pl. B. III. bl. 1077, 1099.

4) Zie Mr. G. A. DE MEESTER, Hoe lang en hoe verre heeft het beginsel van volkskeuze zich in Gelderland doen gelden? in de Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, van Mrs. C. A. DEN TEN EN J. VAN HALL. II. bl. 16.

5) Zie dit onder anderen uitdrukkelijk verordend door de Regering van

voor een ieder, van waar ook afkomstig, waarop slechts op enkele plaatsen eene uitzondering gemaakt werd, onder anderen te Amsterdam bij de resolutie der Vroedschap van 24 April 1574, waarbij hetzelfde voor eenen Hollander op 15 en voor iemand buiten Holland geboren op 21 gulden gesteld werd; vroeger was het voor allen gelijk, namelijk 5 ponden of kroonen, benevens aan den Secretaris en andere stadsdienaren zooveel «als costumelyck is», welke som 20 Sept. 1413 op 2 kroonen en 11 grooten verminderd werd; ook later bij de resolutie van 3 Junij 1578 wordt van dat onderscheid geen gewag gemaakt en alleen verordend, dat elk 5 gulden aan de stad, 6 stuivers aan den Secretaris en 3 gulden aan het weeshuis betalen zoude 1). Te Bolsward, te Sneek en waarschijnlijk ook in andere steden van Vriesland maakte men onderscheid tusschen Vriezen en anderen, zoo moest te Bolsward een Vries 14 en een Duitscher 28, te Sneek een Vries 10 en een Duitscher 20 stenschen aan de stad voldoen, terwijl de Secretaris van elk 1 stensche ontving 2).

Daarenboven moest men, alvorens van het regt van burgerschap genot te kunnen hebben, in handen van het plaatselijk bestuur den eed van getrouwheid aan den Vorst en aan de stad 3), soms alleen aan de stad 4), afleggen, terwijl men ook in vele steden zekerheid stellen moest, gedurende een bepaald aantal jaren poorter te blijven, een beding waardoor men verhoedde, dat niet de een of ander het poorterschap begeerde, om bij voorbeeld vrijdom van tolleren te

Utrecht in het jaar 1443, bij BURMAN, Utr. Jaarb. II. bl. 33, alsmede te Bolsward in het stadsboek van 1455, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 556.

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 186. Hantv. enz. der stad Aemstredam. 1613. bl. 19. BOEL, Amstelredams privilegie en poorterregt, bl. 12. WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 112, III. bl. 155.

2) Zie het stadsboek van Bolsward van 1455 en dat van Sneek van April 1456, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 556, 582.

3) Zie deze eed onder anderen verordend te Haarlem bij de keur van 23 Nov. 1245, te Alkmaar bij die van 11 Junij 1254, te Medembli en te Monnikendam bij die van 25 Maart 1288, te Beverwijk bij die van 11 Nov. 1298, te Enkhuizen bij die van 16 Maart 1355, te Hoorn bij die van 27 Maart 1356, te Edam bij die van 19 Nov. 1357, te Grootebroek bij die van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223, 286, 483, 487, 599. II. bl. 831, 865. III. 31, 166.

4) Onder anderen te Utrecht, volgens eene resolutie der Vroedschap van 1343, in het Utr. Pl. B. III. bl. 266.

genieten, en na het genot daarvan hetzelfde weder opzeide en zich met der woon elders begaf, tot nadeel der inwonende poorters, die hun aandeel in de burgerlijke lasten moesten dragen 1). Had de vreemdeling de daartoe staande som voldaan, den eed afgelegd, en waar zulks gevorderd werd de zekerheid gesteld, dan werd hij in het register der burgers ingeschreven, terwijl het ook in enkele steden gebruikelijk was, dat de namen der nieuwe burgers in het openbaar werden bekend gemaakt, onder anderen te Utrecht, alwaar de Regering in het jaar 1470 weigerde zekeren Henric Hermansse als burger te erkennen, omdat zijn burgerschap niet ter klokke was afgekondigd 2).

Behalve door koop kon men in sommige steden ook door het verrigten van zekere diensten het burgerschap bekomen, onder anderen te Utrecht, alwaar eene bepaalde soort van burgers onder den naam van *slijkburgers* bekend was, aan wie zoodanig regt verleend werd, opdat zij de bruggen, kerkhoven en andere publicke plaatsen zouden schoon houden; kwamen zij te kort in de vervulling der hun opgedragene taak, dan werd hun het burgerschap ontnomen. Van deze slijkburgers vindt men nog gedurende de zestiende eeuw in onderscheidene placaten gewag gemaakt, bij vele van welke zij met het verlies van het hun toegekende regt bedreigd werden, indien zij niet beter aan hunne verpligting beantwoordden. Eindelijk besloot de Vroedschap 7 Febr. 1603, hun het burgerschap op te zeggen en hunne werkzaamheden te doen verrigten door eenige daartoe aangestelde vuilnis- of aschlieden 3).

1) Zoo moest men te Haarlem zekerheid stellen, gedurende drie, te Leiden gedurende vijf, te Brielle gedurende drie, te Amsterdam eveneens gedurende drie, te Amersfoort gedurende zes, en te Dordrecht gedurende tien jaren poorter te blijven; in laatstgenoemde stad kon men evenwel met eenen eed volstaan. Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1345. ROOSEBOOM, Recueil van keuren enz. bl. 196. VAA BEMMEL, Beschrie- van de stad Amersfoort, bl. 753.

2) Zie U. r. Pl. B. III. bl. 266, 268. In het jaar 1377 besloot de Regering: «ende dat eerste dat men dan buersprake hout, so sel men't daar kundigen, dat si ingekomen zyn mitter woene, ende dat men van dier tyt voert hoer borgerscap stade doen sel.»

3) Zoo had men slijkburgers op de Viebrug, Reguliersbrug, Volderbrug, Gaartbrug, Weerbrug, voor het Zegelhuis, op de lange bank bij de Minrebroeders, op den aftogt en den wal voor het Nicolaaskerkhof, op de Beijerbrug, op den aftogt bij St. Agniete aan het einde van de Lange

Het voornaamste onderscheid tusschen deze en de gewone gekochte poorters bestond daarin, dat de eerste slechts tot wederopzeggens toe van het burgerregt genot hadden, en dat hetzelfde ook niet op hunne kinderen overging 1), terwijl daarentegen de laatste op alle daaraan verbondene regten aanspraak konden maken, totdat zij hetzelfde opzielden, zich elders met der woon nederzetterden, of wegens wangedrag ontpoorterd werden; en ook de kinderen der laatste, hetzij voor of na dien tijd geboren, werden als burgers beschouwd, met uitsluiting van hen die, op het oogenblik dat hun vader het poortterregt won, reeds uit zijne magt ontslagen waren, alsmede van voorkinderen 2). Joodsche poorters te Amsterdam evenwel deelden hun burgerregt niet aan hunne kinderen mede, zoodat deze genoodzaakt waren het op nieuw voor zich te koopen 2).

Een ander middel, waardoor men het burgerschap winnen kon, **Huwelijk.** bestond in het aangaan van een huwelijk met de dochter van eenen poorter. In sommige steden werd men op deze wijze terstond poorter, mits men er zich met der woon vestigde en den poortereed aflegde, in andere werd daarenboven de betaling eener som gelds gevorderd, welke evenwel doorgaans veel geringer was dan die, voor welke men het burgerregt kocht 3). Deze wijze van opname komt reeds voor in de keur van Middelburg van 11 Maart 1253, alsmede in die van Hoorn van 27 Maart 1356, zonder dat daarbij van eenige formaliteiten of van het betalen eener geldsom wordt gewag gemaakt 4). Te Amersfoort werd men door het huwelijk zelf nog

Nieuwstraat, op den trap over de Lage Merssegracht, enz. Zie over deze slijkburgers de placcaten van 28 Mei 1569, 24 Mei 1574, 6 Sept. 1587, 13 Nov. 1593, 26 Febr. 1596, 17 Dec. 1599, 23 April en 14 Junij 1602, in het Utr. Pl. B. III. bl. 269.

1) Zie de costumen van Utrecht van 1570 art. 56, in het Utr. Pl. B. III. bl. 367.

2) Zie HUBER, Hedensdaegse rechtsgeleertheit, 1. 4. § 38. VAN LEEUWEN, Censura forensis, pars 1. l. 1. c. 6. § 6; alsmede de costumen van Middelburg van 21 Maart 1570 in het Gr. Pl. B. IV. bl. 1014, die van Brielle bij ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle I. bl. 275, en die van Amsterdam bij ROOSEBOOM, Recueil van keuren enz. bl. 196.

3) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht, 1. 10. § 3. ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars 1. tit. 11. § 2. KERSTEMAN, Hollandsch rechtsgel. woordenboek, v. burgers.

4) Zie VAN MIERS, Charterb. I. bl. 272. II. bl. 865.

niet terstond burger, men moest daartoe binnen een jaar en zes weken een verzoek aan het plaatselijk bestuur rigten, «ende wie 't alzo niet en verzogte, die was met zyn wyf daarmede ontburgert" 1). Te Amsterdam moest aanvankelijk degene, die met eene poortersdochter gehuwd was, binnen zes weken na de voltrekking des huwelijks in de stad komen wonen en den poortereed afleggen. Die termijn van zes weken is later in onbruik geraakt, men mogt zich te Amsterdam vestigen wanneer men wilde, maar genoot de voordeelen van het burgerschap niet voordat men den eed gedaan had, hetgeen vóór 1579 binnen eene maand en sedert binnen veertien dagen na de vestiging geschieden moest 2).

Schenking.

Daarenboven hadden de plaatselijke besturen het regt, aan enkele personen, wegens bijzondere verdiensten of om andere gewigtige redenen, het burgerregt te schenken. Voorbeelden van bijzondere personen hebben wij reeds boven op bl. 89 aangetroffen in onderscheidene Lombardiërs, aan wie door de Regering der gemeente alwaar zij zich nederzetterden het burgerschap om niet verleend werd. Van eene algemeene schenking vinden wij een merkwaardig voorbeeld in het verbond, tusschen Alkmaar, Delft en Oudewater in het jaar 1420 gesloten, waarbij men overeenkwam, de burgers dier steden wederkeerig als eigene ingeborenen te beschouwen. Op de jaarmarkten werden zij dan ook wederzijds als zoodanig erkend, en niet zelden gebeurde het, dat poorters van Alkmaar te Oudewater of te Delft in de Regering benoemd werden 3).

1) Zie VAN BEMMEL, Beschr. van de stad Amersfoort, bl. 753.

2) Zie Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 103. BOEL, Amstelredams privilegien poorterregt, bl. 15. WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 155. ROOSEBOOM, Recueil van keuren enz. bl. 195.

3) Zie G. DOOMKAMP, Alkmaar en deszelfs geschiedenissen. Rotterdam. 1747, bl. 11.

§ 3. *Plichten der burgers.*

Eene van de voornaamste verplichtingen, waaraan men zich bij ^{Inwoonag.} de verkrijging van het poorterschap onderwierp, was de voortdurende inwoning in de gemeente 1). Het was evenwel niet overal een vereichte binnen de muren der stad te wonen, mits men slechts in het rechtsgebied zijne woonplaats vestigde. In vele handvesten treffen wij dan ook de bepaling aan, dat diegenen die tot op zekeren afstand buiten de stad woonden, mede genot van het poorterrecht zouden hebben, onder anderen te Haarlem, alwaar Jan I 14 Febr. 1297 vaststelde, dat « alle die gemiene liede die an Harlem woenen *buten muren*, beide over die bregghe ende te Ruttsevoert, te Scotenwaert ende in den Hout, butet grafte, die an der grafte woenen, in horen poortrechte ende in horen coere van den poerte” zouden zijn en blijven tot wederzeggens toe 2). Op gelijke wijze bepaalde Willem III 25 Julij 1328, dat zij die in het Baljuwschap van Schieland woonden te Rotterdam als poorters zouden worden aangemerkt 3), en gaf Hertog Jan van Brabant 28 Febr. 1425 aan Delft het privilegie, dat zij die ten zuiden van de stad tot aan de Maas binnen veertien roeden aan beide zijden van de vaart gevestigd waren, dezelfde regten zouden genieten als de ingezetene poorters, mits zulks aan het plaatselijk bestuur verzoekende 4). Daarenboven waren er velen, wier beroep medebragt buiten de poort te wonen, zoo als molenaars, bleekers en anderen, aan wie zulks dan ook gereedelijk werd toegestaan, zonder dat dit buiten wonen cenig nadeel aan het genot van het burgerrecht toebragt 5). Een voorbeeld daarvan treffen wij aan in een besluit der Regering van Utrecht van 1435: « dat alle molenare voirscreven bij horen mole-

1) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht, 1. 10. § 5.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 582. BOEL, Amstelredams privilegie en poorterrecht, bl. 7, 340.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. M. 463.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 762. Bij VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht 1. 10. § 3 draagt dit privilegie de dagteekening van 28 Febr. 1420.

5) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht, 1. 10. § 3. en Censura forensis pars 1. 1. 1. c. 6. § 5. KERSTEMAN, Hollandsche rechtsgel. woordenboek, v. burgers.

nen nacht als dach *buten muren*, mer binnen onser stadt vryheden, wesen mogen ende dair op woenen sellen ende hair ampt dair op doen, als voirscreven is, ende dair op burgerscappen wynnen, die geen burgeren en zyn, ende hoir borgerscappen dair bewaren ende bescutten, off sy in onser stadt binnenmueren woenastich waren, durende also lange als sy dat ampte selver doen zellen, zonder argelist" 1). Behalve aan deze werd zulks ook in enkele gevallen aan Edelen, die op hunne landgoederen gezeten waren 2), of ook aan anderen 3) vergund; zelfs had men in sommige steden eene bepaalde soort van burgers, onder den naam van *landpoorters*, *haagpoorters*, *buitenburgers* of *grasburgers*, die buiten mogten wonen en desniettegenstaande de voordeelen van het burgerschap genoten. Daardoor werd echter de Graaf soms aanmerkelijk in zijne inkomsten benadeeld, daar velen in eene stad landpoorter wordende en toch

1) Zie BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 462.

2) Dergelijke vergunning om buiten de stad te wonen en desniettemin het burgerrecht te blijven genieten werd onder anderen verleend te Dordrecht door Hertog Albrecht 11 April 1404 aan de Vrouw van Dassel en door het plaatselijk bestuur in het volgende jaar aan den Ridder Jan van Groesbeec; te Leiden door Hertog Albrecht 5 Mei 1404 aan dengenen die op den Huize Wouterswerf in het ambacht van Soeterswoude woonde en poorter van Leiden was; en te Utrecht door het plaatselijk bestuur in 1403 aan Frederik van Drakenborch, wonende op den Huize Drakenstein, in 1439 aan Melis uten Enge, wonende te Langbroek, en in 1439 aan Steven van Nyvelt, wonende te Vleuten. Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 274. VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 789. BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 505, 506.

3) Zoo werd te Dordrecht door Schepenen en Raden in 1338 aan eenige Lombardiërs vergund, met behoud van hun poorterrecht te «riden, varen ende keeren waer ende wanneer dat si willen *buten onser stede*, ende so wanneer of tot wat tiden dat hem beliest, haren orbaer te doen», door Hertog Albrecht 16 Junij 1363 aan Meester Abel, Meester Janszoon van Bledgom, en zijne nakomelingen, om, wonende binnen of buiten Dordrecht, alle vrijheden te genieten, welke aan de burgers toekwamen, en door het plaatselijk bestuur op gelijke wijze 15 Dec. 1414 aan Wouter Schoenhout, en 16 Dec. 1536 aan Claes Maertynszoon en zijne nakomelingen, «alzo verre als zy hoer drie hoechtiden jaarlik t' Dordrecht binnen verware»; te Leiden door Karel den Stouten 4 Maart 1474 aan Louweris Willemsz., en door Maximiliaan en Maria 7 Nov. 1478 aan Willem van Buschuysen. Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 611. III. bl. 149. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 274. VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 290, 292.

ten platten lande gevestigd blijvende, de betaling van het aan den Graaf verschuldigde schot en ongeld trachtten te ontduiken en tolvrijheid te bekomen. Dit was dan ook de reden waarom Willem IV in het jaar 1342 aan al zijne Baljuwen gelastte zorg te dragen, dat de Regeringen der steden geene landpoorters aannamen, maar dat elk poorter binnen de gemeente moest wonen, of anders het burgerregt zoude verliezen 1); welk verbod evenwel niet lang stand hield, daar Willem V reeds 11 Mei 1355 aan die van Oudewater vergunde, «dat sy alle hoer landpoorters, die buten onsen lande gheseten syn, behouden moghen ende andere poerters ontfanen, alsoe verre alst jehghens de zoene van Utrecht niet en draecht», waarbij hij nogtans aan het genoemde bezwaar trachtte te gemoet te komen door te bepalen, dat de zoodanigen geenen vrijdom van tollen genieten zouden 2). Ook te Delft waren landpoorters, die echter in het jaar 1359 op bevel van Machtelt van Lancaster en Hertog Albrecht hun regt verbeurden, omdat zij «op troost van beschermnisse der stede van Delf dat opset maekten, ende deden die ondaet op Kasterkimmersandt, daer vele onruste wtghecomen is» 3), terwijl hij ook 28 Aug. 1357 en 10 Oct. 1358 verordende, dat de Regering van Heusden zonder zijne toestemming geene landpoorters meer aannemen mogt, en dat dit poorterschap niet op hunne kinderen zoude overgaan 4). Aan die van Geertruidenberg gaf hij daarentegen 13 Mei 1388 het privilegie, twee honderd landpoorters te mogen houden, wier getal door denzelfden 6 Sept. 1389 en door Willem VI 20 Maart 1405 tot vierhonderd verhoogd werd 5). Nogtans bepaalde deze 25 Sept. 1411, dat allen die buiten gezeten waren, niettegenstaande zij in eenige stad als landpoorters mogten zijn aangenomen, evenals hunne bureu aan den Graaf schot en ongeld moesten betalen en geene tolvrijheid zouden genieten 6). In denzelfden zin had reeds Hertog Albrecht 28 April 1395 eenen maatregel genomen, toen hij aan de Regering van Dordrecht, alwaar reeds in 1365 en 1366 landpoorters bestonden, verbood, voortaan

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 671.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 341.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 93.
- 4) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 27, 63.
- 5) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 488, 533. IV. bl. 6.
- 6) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 176. KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 153, 154.

dezulken aan te nemen die niet in Zuid-Holland gezeten waren 1), die dan jaarlijks eene vaste som zouden voldoen 2), en niet tolvrij zijn, dan wanneer zij zich binnen de stad vestigden 3). Voorts werd haar gelast, binnen twee maanden schriftelijke opgave te doen van de namen der landpoorters, «omme die te zetten in onsen boucke», welke opgave zij jaarlijks moesten aanvullen met de namen van hen die intusschen als zoodanig waren aangenomen 4). De bevoegdheid van het plaatselijk bestuur van Dordrecht om onder zekere voorwaarden landpoorters te houden, werd ook in het vervolg bij onderscheidene handvesten, alsmede bij art. 34 der costumen van 1570, erkend 5). Aan de Regering van Gouda werd nog in 1505 eene dergelijke vergunning door Philips den Schoonen verleend 6), en ook te Rhenen en te Amersfoort waren de zoodanigen onder den naam van *grasburgers* bekend; zij misten echter even als elders enkele regten aan inwonende poorters toekomende, zoo als vrijdom van tollen en benoembaarheid tot ambten, en moesten jaarlijks 1 wilhelmusschild aan de stad betalen, op verbeurte van het burgerschap, tot dat Keizer Karel V in Oct. 1546 aan die van Rhenen en 20 Mei 1554 aan die van Amersfoort verbood, voortaan grasburgers aan te nemen, met bevel om aan hen die er waren hun regt op te zeggen, onder bedreiging van eene boete van 10

1) Door Willem VI werd zelfs 3 Sept. 1414 vereischt, dat zij binnen Zuid-Holland minstens tien morgen lands in huur hadden, aan eenen poorter van Dordrecht sedert jaar en dag toebehoorende. Sedert 10 Junij 1418 was het echter voldoende dat zij in Zuid-Holland gezeten waren. Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 431, 451.

2) Die som bedroeg, volgens het privilegie van 28 April 1395, alsmede volgens dat van 3 Sept. 1414, 3 Dordrechtsche guldens, waarvan twee derde voor den Graaf en een derde voor de stad; volgens dat van 20 Junij 1418 een halve nobel en drie jaren later 1 kroon voor de stad; volgens dat van 4 Sept. 1520 2 en volgens dat van 6 Nov. 1536 1 Philipsgulden, waarvan de helft voor den Graaf en de helft voor de stad. Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 358, 431, 451, 890, 985.

3) Bij de privilegiën van 20 Junij 1418 en 4 Sept. 1520 werd evenwel eene uitzondering gemaakt ten behoeve der voortbrengselen van hunnen grond. Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 451, 890.

4) Bij het privilegie van 15 Sept. 1409 werd de opgave bevolen binnen drie, en bij dat van 3 Sept. 1414 binnen acht dagen na de aanneming van elken landpoorter. Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 413, 431.

5) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1342.

6) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 358.

Carolusgulden en arbitraire correctie tegen «diegene die daar overstaan sullen, 't zy Schout, Borgemeester, Schepenen ende Secretaris.» Evenwel werden ook na dien tijd, althans te Amersfoort, weder grasburgers toegelaten 1). Te Utrecht daarentegen waren zij reeds in 1463 afgeschaft, toen de Vroedschap het besluit nam, voortaan niemand als burger te zullen aanmerken, dan die zijne vaste woonplaats in de stad hield, tenzij hem in vorige tijden het buitenverblijf bij een bijzonder Raadsbesluit ware toegestaan. Vroeger bestond er te Utrecht, behalve de speciale vergunningen aan enkele personen waarvan wij boven gewag maakten, ook eene bijzondere soort van burgers onder den naam van *buitenburgers*, aan welke in het jaar 1410 werd toegestaan, tegen eene jaarlijksche betaling van 1 ouden Frankrijkschen schilt, en mits in de stad een domicilie aanwijzende «daar men sy bieden en rechtvordering, gheestelick of weerlick, op doen mach», waak- en dienstvrij te zijn binnen «ende vry van den molensys buten der stat in horen husen, ende mede van allen reysen die men doet, daar der stat banner niet mede uyt en is», evenwel moesten zij «den klokkeslach volgen als het watersnoot is», op welke laatste verpligting bij een Raadsbesluit van 1412 nog nader werd aangedrongen. In het volgende jaar werd hun een termijn gesteld, binnen welchen zij, op verbeurte van het poorterschap, in de stad moesten komen wonen, waarbij de Regering tevens te kennen gaf, geen buitenburgers meer te zullen aannemen. Doch deze maatregel was slechts voorbijgaande, weldra werden zij op nieuw toegelaten, ofschoon dan ook in menig opzigt bij de inwonende poorters ten achteren staande, en onder gehoudenheid om jaarlijks eene som aan de stad te betalen, welke in het jaar 1443 op 100 pond gesteld werd 2).

De algemeene regel was alzoo dat men, om van de gezamenlijke regten van het burgerschap genot te kunnen hebben, in de stad moest wonen 3); in sommige gemeenten zelfs waren de nieuwe

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 1077, 1099. VAN BEMMEL, Besch. van de stad Amersfoort, bl. 757.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 268, 290. BORMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 101, 121, 126. II. bl. 15, 39, 449.

3) Zie de verpligte inwoning vermeld in de privilegiën van Rotterdam van 11 Aug. 1270 en 7 Junij 1340; van Leiden van 13 Febr. 1274, 1 Mei 1306 en 5 Jan. 1315; van Zaltbommel van 1316; van Vlaardinghen van 6 Jan. 1326; in het boven aangehaalde gebod van Willem IV aan al zijne Baljuwen, 16 Dec. 1342; in het privilegie van Dordrecht van 21 Julij 1348

poorters verplicht hun domicilie binnen eenen zekeren termijn over te brengen, welke in de eene op veertien 1), in de andere op veertig dagen 2) of zes weken 3) bepaald was. Deze verplichte inwoning bragt evenwel niet mede, dat men de stad nimmer mogt verlaten, het was meestal voldoende dat men er zijn hoofdverblijf gevestigd hield. Bij sommige privilegiën werd uitdrukkelijk aan de burgers vergund, eenen zekeren tijd, doorgaans tweemaal in het jaar gedurende den zaaitijd en den oogsttijd, buiten te vertoeven. Zoo leest men in de keur van Haarlem van 23 Nov. 1245: «Elk poirter, is dattet noet is, mach *veertig daghe* sitten wter poirte te wesen in die hoeymaente, in die oestmaente *veertig dagen*, syn hoey ende syn coern te vergaderen ende also menigen dach in den herfste te sayen, alsoe als die voersejde tyt voirleden is dat hi weder come ter poirte aldair te bliven ende te wonen” 4), hetgeen ook in vele andere steden voor een of twee maanden 5), voor veer-

en in de costumen dier stad van 1570 art. 43; in de handvesten van Zuid-Holland van 10 Mei 1346 en 16 Julij 1417; in de verzoening van Bisschop Jan van Arkel met Willem V 25 Mei 1351 en met Margareta 24 Julij 1352; in het privilegie van Woerden van 12 Maart 1371; alsmede in het stadsboek van Bolsward van 1455 en in dat van Sneek van April 1456, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 352, 372. II. bl. 56, 149, 377, 633, 671, 709, 792, 811. III. bl. 256. IV. bl. 402, in het Geld. Pl. B. II. app. bl. 69, bij VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 210, 1345, en bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 556, 582.

1) Zie het privilegie van Beverwijk van 11 Nov. 1298, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 599.

2) Zie de keuren van Haarlem van 23 Nov. 1245, van Delft van 14 April 1246, van Alkmaar van 11 Junij 1254, van Medemblik en van Monnikendam van 25 Maart 1288, van Enkhuizen van 16 Maart 1355, van Hoorn van 27 Maart 1356, van Edam van 19 Nov. 1357 en van Grootebroek van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223, 232, 287, 483, 487. II. bl. 831, 865. III. 31, 167.

3) Zie de handvesten van Amsterdam van 9 Dec. 1342, van Naarden en van Weesp van 20 Mei 1355, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 669, 848, 849.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223.

5) Zie de keuren van Delft van 14 April 1246, van Alkmaar van 11 Junij 1254, van Medemblik en van Monnikendam van 25 Maart 1288, van Beverwijk van 11 Nov. 1298, van Enkhuizen van 16 Maart 1355, van Hoorn van 27 Maart 1356, van Edam van 19 Nov. 1357 en van Grootebroek van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 232, 287, 483, 487, 599. II. bl. 831, 865. III. bl. 31, 167.

tig dagen 1) of zes weken 2) werd toegestaan. De grond van vele dezer privilegiën is te zoeken in de vroeger bestaan hebbende lijfeigenschap: de meeste steden hadden, gelijk wij boven reeds opmerkten, het privilegie dat de nieuw aangenomene poorters, voor een groot gedeelte gevlugte lijfeigenen, na verloop van zekeren tijd, niet meer door hunne Heeren mogten worden opgeëischt; was nu deze termijn nog niet daar, dan had men te vreezen dat die lieden, indien zij buiten de stad kwamen, door hunne Heeren niet ongemoeid zouden worden gelaten, en om zulks te voorkomen stond hun de Graaf toe, zonder hunne vrijheid te verliezen, tweemaal in het jaar ter bebouwing van den grond en ter inzameling van den oogst op het land te vertoeven 3). Doch behalve deze vergunning treffen wij ook in onderscheidene handvesten de bepaling aan, dan men slechts een klein gedeelte van het jaar in de stad behoefde door te brengen en overigens veilig buiten mogt wonen, hetgeen reeds 11 Maart 1253 werd vastgesteld door Willem II in de keur van Middelburg, alwaar wij lezen: «Niemene ne mach portre wesen in Middelburch, hine wone *van Karsdage tot Sinte Marie Lichtmisse* ende *van half Meye tot Sinte Jansmisse* binder port" 4); den overigen tijd van het jaar mogt men dus vrijelijk buiten de stad doorbrengen, en dit heeft onder de geheele Grafelijke Regering voortgeduurd, daar wij in de costumen van 1570 nog dezelfde bepaling aantreffen 5). Zoo werd ook te Dordrecht in het jaar 1439 vastgesteld, dat de poorters zoo dikwijls zij wilden tijdelijk de stad mogten verlaten, mits daarbinnen *huysvesting, vier ende licht* houdende, en werd aldaar ook bij art. 43 der costumen van 1570 alleen diegene met verbeurte van het burgerregt bedreigd die «*mit alinger syure woenstede* buyten die baillinscap van Zuythollant voere te woenen", en daarbij nog de beperking gevoegd: «ten ware hy eenloepen ware" 6); eenloopende ge-

1) Zie de privilegiën van Rotterdam van 7 Junij 1340, van Amsterdam van 9 Dec. 1342, van Dordrecht van 21 Julij 1348 en van Weesp van 20 Mei 1355, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 638, 669, 849. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht; bl. 210.

2) Zie het privilegie van Vlaardingen van 1273, bij KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 119.

3) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 119.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 272.

5) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 266.

6) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1345, 1346.

zellen derhalve, die geen vrouw noch huisgezin hadden, genoten in dit opzigt nog meerdere vrijheid. Op gelijke wijze verloor men te Utrecht, alsmede te Rhenen en te Amersfoort, eerst dan het burgerregt, wanneer men jaar en dag buiten de stad gewoond had, zonder daarbinnen *licht en vuer* gehouden te hebben; alleen werd te Utrecht in 1443 eene uitzondering gemaakt omtrent hen die tot Schepen, Raad of Ouderman gekozen waren; deze verbeurden terstond het burgerregt, zoodra zij elders gingen wonen 1).

Lasten en diensten.

Eene tweede voorname verplichting der nieuwe burgers bestond daarin, dat zij gehouden waren met de overige de lasten te dragen en de diensten te verrigten, welke ten behoeve van den Vorst of van de stad aan de gezamenlijke poorters waren opgelegd 2). De meeste steden hadden haren oorsprong te danken aan de vrijverklaring door den Vorst van eigene of hofhoorige lieden, die op de Vorstelijke landen ontslagen werden van alle slaafsche diensten voor hunne personen en voor de binnen het bereik van dien grond liggende onroerende goederen; maar daarbij werd doorgaans bedongen, dat, tot schadevergoeding voor den *cyns* of *lyns*, welke anders uit dat terrein, nu eenen vrijgemaakten grond, aan den Grondheer toekwam, de gezamenlijke poorters jaarlijks eene zekere som (*annua quaedam pensio*) en daarenboven nog iets bij bijzondere gelegenheden aan den Vorst zouden betalen. Een *poorter* geraakte dus vrij van *schot*, maar de *stad* zelve werd, om haren grond, bij verdrag op zeker *schot* gesteld 3). Die gewone belasting aan den Graaf bedroeg te Haarlem jaarlijks 20 pond 4), te Delft 50 Hollandsche schellingen 5), te 's Gravezande «een matige ende redelycke bede» 6), te Dordrecht 60 Hollandsche ponden 7), te Alkmaar eene

1) Zie de resolutiën der Vroedschap van Utrecht van 1343, 1344, 1390, 1398 en 1443, alsmede de ord. van Rhenen van Oct. 1546 en die van Amersfoort van 20 Mei 1554, in het Utr. Pl. B. III. bl. 266, 290, 1077, 1099.

2) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht, 1. 10. § 5.

3) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 106 vgg.

4) Zie de keur van Haarlem van 23 Nov. 1245, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223.

5) Zie de keur van Delft van 14 April 1246, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 235.

6) Zie de keur van 's Gravezande van Mei 1246, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 236.

7) Zie de keur van Dordrecht van 28 Jan. 1252, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 265. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 31, meldt dat deze som nog te zijner tijd door de stad Dordrecht betaald werd.

«bede in gesette tyden, als wy mit onsen Rade ende mit de stede Schepenen redelicke schatten” 1), te Leiden «de caligia dewelke bottinge genoemt wordt, die van het derde tot het derde jaer wordt ingezamelt, te weten dat dezelve niet te boven gaande 3 ponden en 5 schellingen” 2), te Rotterdam jaarlijks 20 pond 3).

Als buitengewone belasting moesten door Ouderkerk 10 Hollandsche ponden worden betaald, wanneer de Graaf zich naar den Keizer begaf, eenen oorlog voerde of een huwelijk sloot, en 6 ponden wanneer zijn broeder of zoon tot Ridder werd geslagen, of zijne zuster, dochter of zoon een huwelijk aanging 4); door Geertruidenberg 10 Hollandsche schellingen, wanneer «den Grave sigh begeeft naar 't Hoff des Keysers, ende over de brugge by Maestricht trekt, of wel in den oorlogh gevangen wert, of ingevalle syn soon Ridder werde of syn dogter haer ten houwlyck begave” 5); door Delft 20 schellingen, wanneer de Graaf in het huwelijk trad, Ridder werd of zich naar het Hof des Keizers begaf, en 15 schellingen wanneer zijn broeder Ridder werd, of bij het huwelijk van zijnen broeder, zuster, zoon of dochter 6); door 's Gravezande eene nader te bepalen som bij de bruiloft van den Graaf of bij die van een' zijner broeders of zusters 7); door Alkmaar «alsoo menigh pond als wy mit onsen Rade ende mit Schepenen derselver poorteren redelicke taxeren ende

1) Zie de keur van Alkmaar van 11 Junij 1254, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 290.

2) Zie het privilegie van Leiden van 19 Dec. 1266, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 354. Deze som is aldaar tot 13 Dec. 1583 betaald. Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 110.

3) Zie het privilegie van Rotterdam van 7 Junij 1340, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 639.

4) Zie het handvest van Ouderkerk van 15 Junij 1097, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 76. Over de dagteekening van dit handvest is verschil, sommigen stellen hetzelfde veel later ten tijde van Floris V. Zie Mr. J. VAN HALL, de stedelijke handvesten en keuren in Holland en Zeeland in de 13de en 14de eeuw, in derzelver onderling verband, in de Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, van Mrs. C. A. DEN TEX EN J. VAN HALL, I. bl. 558. Zie over den aard van die buitengewone opbrengsten KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 122 vgg.

5) Zie de handvesten van Geertruidenberg van 1 Oct. 1213 en 23 Jan. 1274, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 158, 371.

6) Zie de keur van Delft van 14 April 1246, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 235.

7) Zie de keur van 's Gravezande van Mei 1246, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 236.

ordineren sullen", bij het gaan naar den Keizer of bij een huwelijk van hem of een' der zijnen 1); door Leiden 10 Hollandsche ponden bij dezelfde gelegenheden, alsmede wanneer de Graaf, zijn zoon of broeder tot Ridder werd geslagen 2); door Medemblik en door eenige andere steden «precaren ofte beden, soo veel ponden als wy met onsen Rade ende met Schepenen van Medemblik redelycken sullen taxeren ende ordineren", even als te Leiden 3) en door Rotterdam eene nader te bepalen som, wanneer «wy of onse zoone Ridder worden, of wyven nemen, of dochters doen huwen, of tot Coningen van Aelmaguiën of der Keyseren Hoven varen" 4).

Behalve deze sommen, die jaarlijks of bij buitengewone gelegenheden aan den Graaf voldaan werden, en waartoe elk het zijne moest bijdragen, waren de burgers ook gehouden belasting te betalen ten behoeve der gemeente hunner inwoning, om daarmede de huishoudelijke uitgaven te bestrijden. Van die verplichting wordt dan ook in sommige handvesten uitdrukkelijk melding gemaakt, onder anderen in dat van Vlaardinghen van 6 Jan. 1326, waarbij Willem III verordende: «dat alle deghene, die binnen der poirte woonachtich zyn ende goet hebben binnen der poirte, tote den ghe-meenen oirbair der poirte van dien goede dat sy daer binnen hebben cost doen ghelike anderen poorters" 5).

Daarenboven houden bijna al de vermelde handvesten de bepaling in, dat de stad in tijd van oorlog den Graaf met een zeker aantal manschappen moest bijstaan. Ook waren de poorters verplicht de stad te helpen verdedigen en de regten hunner medeburgers te beschermen. Zoo leest men onder anderen in de keur van Alkmaar van 11 Junij 1254, alsmede in de boven aangehaalde van Medemblik, Monnikendam, Beverwijk, Enkhuizen, Hoorn, Edam

1) Zie de keur van Alkmaar van 11 Junij 1254, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 390.

2) Zie het privilegie van Leiden van 19 Dec. 1266, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 345.

3) Zie de handvesten van Medemblik en van Monnikendam van 25 Maart 1288, van Beverwijk van 11 Nov. 1298, van Enkhuizen van 16 Maart 1355, van Hoorn van 27 Maart 1356, van Edam van 19 Nov. 1357, van Grootebroek van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 486, 491, 603. II. bl. 835, 865. III. bl. 34, 169.

4) Zie het privilegie van Rotterdam van 7 Junij 1340, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 639.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 377.

en Grootebroek: «Voort soo wat poorter der gemeenten niet en helpe die uytheemsche luyden te verdryven, opdat sy doen teghens recht der poorteren van Alemaer, soude ons gelden 10 pont ende die poorte een jaer verliesen" 1).

Tot aankweeking van zelfstandigen burgerzin en om elken schijn van afhankelijkheid van een ander gezag te vermijden, was het voorts aan de burgers in sommige steden op gestreng straf verboden, de kleederen van eenen anderen Heer te dragen, zoo als Willem III 31 Mei 1308 aan den Baljuw, Schout en Raad van Zierikzee beval:

Andere
pligten.

«Wy bidden ende ontbieden u ende willen, dat ghy verbiedt gemeenlyck in onsen poorte voorsz. van onsent wegen, dat niemandt so coene en sy *enich mans cleederen draghen die buyten der poorte woent*, sonder ons selfs cleederen, onsen Burchgraves van Zeelandt, ende wie se draecht, dat hy syn poorterschap verwint twee jaer daer naer incomende sonder weder ontfangen ende 10 pont, also dicke als hy se aentrekt, sonder yemandt te verdragen"; gelijk mede de stedelijke Regering van Utrecht in het jaar 1409 het besluit nam: «dat van deser tyt voert gheen onzen borger ofte ondersaet *enigher Heren ofte andere luden, gheestelike ofte weerlike, rok noch caproen, nochle gheenrehande zac draghen* en sellen; ende yemant die dit verbrake, dat woude die Raet aen hem rechten tot horen goetdoncken, ten waer dat zy hoer stede huysgesinde waren ende daghelix in horen cost waren, die mogen horen Heren cleederen, caproen ofte zac draghen sonder brueken" 2).

In vele plaatsen ook verloor men het burgerregt, wanneer men hetzelfde elders gewonnen had, in andere moest men, om het te behouden, daartoe vergunning vragen aan het stedelijk bestuur, dat dan soms om gewigtige redenen het verzoek toestond. Zoo was te Amsterdam het aannemen van het poorterschap in eene andere stad op zich zelf niet voldoende om hetzelfde te verbeuren, naar laud van eene oude keur: «Ende waer enich poirter, die anders wair in enigher stede of dorpe poirter of buer worde, die soude dair betooch af bringen binnen vier daghen nadat hy poirter of buer wair gheworden, by 4 pont Hollants; ende dit sal staen tots gherechts pruevinghe" 3). Stelliger nog verordende de Regering

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 289, 486, 491, 603. II. bl. 834, III. bl. 34, 169.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. b.. 76. BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 95.

3) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 160.

van Utrecht in het jaar 1342: «Waer ymand van onsen borgeren die ergens anders waar borgerscap of poerterscap gewonnen hadde of nog wonne *ter stad wederville*, die waar zyn borgerscap quyt, also verre als hi dat gedaen hadde, ende nimmermeer zyn borgerscap weder te verkrigen, *ten ware dat gedaen hadde ofte nog dede bi oorlove der stat*” 1).

Andere verplichtingen van minder belang op te sommen of de zoodanige, waaraan slechts in enkele steden de burgers onderworpen waren, zoude ons bestek niet gedoogen; het kwam ons voldoende voor, van de voornaamste melding te maken, die in de meeste handvesten gelijkelyk worden genoemd, en welker nakoming men dus zeggen kan dat in het algemeen gevorderd werd van hen, die in eenige stad van ons vaderland het borgerschap verkregen hadden.

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 266, 281.

§ 4. *Naturalisatie.*

Tot dus ver hebben wij gesproken over het burgerschap, hetwelk door de stedelijke Regeringen aan vreemdelingen kon verleend worden. Daarenboven had de Vorst het regt van naturalisatie, waardoor hij iemand tot inboorling verklaarde 1). Omtrent de wijze evenwel waarop dat geschiedde, is ons niets bekend; DE GROOT zegt, dat zulks van ouds niet «in de macht der Graven *alleen*» is geweest, zonder nadere toelichting, en de aanteekenaars op dat werk beweren daaromtrent mede een diep stilzwijgen. Ook de Heer EGGERS 2) geeft op dit punt geen meerdere opheldering, zeggende: «antiquissima tempora (namelijk de Grafelijke Regering) plane omittimus, quippe quibus omnia quae ad hoc argumentum pertinent tam sunt obscura et vaga, ut certi quid in medium proferre nos posse omnino desperemus.» De bedoeling van DE GROOT is waarschijnlijk, dat de Graven geene naturalisatie mogten verleenen zonder toestemming van de Staten des lands; als eene regelmatig bijeenkomende vergadering treffen wij deze evenwel eerst na het overlijden van Karel den Stouten, bij de opvolging zijner dochter Maria, aan, terwijl de naam van *Staten* voor het eerst genoemd wordt in het verdrag van verzoening tusschen Philips van Bourgondië en Jakoba van Beijeren van 3 Julij 1428, ofschoon toch reeds vroeger de Edelen en steden te zamen of afzonderlijk bij enkele gelegenheden door den Graaf waren bijeengeroepen, doch alleen tot het geven van advies 3). Waarschijnlijk is het dat de Graaf in den regel geene naturalisatie zal hebben verleend, zonder daaromtrent het gevoelen van zijnen Raad of van de steden die in de zaak konden betrokken zijn, te hebben ingewonnen, zonder echter aan dat advies gebonden te zijn; slechts in enkele gevallen beloofde de Graaf zich naar het gevoelen der Edelen of steden te zullen gedragen, en daarbij wordt de naturalisatie nergens genoemd 4). Hoe dit ook

1) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. 1. 13. § 6. KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 533.

2) Diss. continens annotationem ad Hug. Grotii Introduct. ad jurisprud. Holl. lib. 1 part 13 de incolis et peregrinis, pag. 55.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 917. WAGENAAR, Vad. Hist. III. bl. 486. KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 367, 372 vgg.

4) Zeer onbestemd is het feit, waaruit RAEPSAET, hist. de l'origine etc.

zij, er heerscht op dit punt groote onzekerheid, wij hebben geen enkel voorbeeld van eene gedurende de Grafelijke Regering verleende naturalisatie kunnen vinden, en het is ook waarschijnlijk dat deze hoogst zelden zal zijn verzocht 1): door dezelve toch verkreeg men het regt van inboorlingschap: was nu hieraan het burgerschap van de eene of andere stad niet verknocht, dan hielp dit inboorlingschap zonder poorterregt den vreemdeling weinig; en al mogt ook soms de naturalisatie iemand tot poorter maken, dan nog zal daaraan weinig behoefte gevoeld zijn, dewijl het poorterregt zonder inboorlingschap voor de meesten genoeg voordeelen opleverde, en veel gemakkelijker te verkrijgen was, daar men immers tot het bekomen van naturalisatie een verzoek moest indienen aan den Graaf, die soms op verren afstand van de woonplaats des verzoekers verwarderd was, zoodat er noodzakelijk veel tijd moest verlopen, voordat het kon worden toegestaan.

---

des Etats Généraux et Provinciaux des Gaulois, den oorsprong der medewerking van 's lands Staten tot het verleenen van naturalisatie tracht af te leiden. Zie Oeuvres complètes de J. J. RAEPSAET. II. pag. 18.

1) In Frankrijk, waar het droit d' aubaine in al zijne gestrengheid op vreemdelingen werd toegepast, bestond meer grond tot het verzoeken van naturalisatie. De eerste brieven van dien aard in dat Rijk zijn van Jan. 1397. Zie ISAMBERT, DECRUSY et JOURDAN, Recueil général des anciennes lois françaises. 1824. VI. pag. 783.

DERDE AFDEELING.

REGTEN AAN HET BURGER- EN INBOORLINGSCHAP VERBONDEN.

§ 1. *Regten door het burgerschap verkregen.*

Werd iemand burger, dan kwam hij in het bezit van onderscheidene regten; sommige van deze verkreeg hij terstond bij zijne opname, tot andere werd hem eerst na eenig tijdsverloop de toegang geopend, na dien termijn was hij volkomen met alle burgers gelijk gesteld; de regten toch, tot welker genot in enkele gemeenten alleen geboren burgers werden toegelaten, zijn uiterst gering in getal. De algemeene regel was, dat hij op dat genot terstond aanspraak kon maken, en dat daarvan alleen die regten waren uitgezonderd, welke bij de handvesten met name waren opgegeven als bij uitsluiting toekomende aan hen die sedert eenen bepaalden tijd poorters waren geweest. In sommige privilegiën lezen wij dan ook uitdrukkelijk: «ende als hi dat gedaen heeft» (namelijk de verschuldigde gelden betaald en den eed afgelegd) «soe sel hi gebruiken voort meer der poirte recht»¹⁾. In enkele steden daarentegen, doch in uiterst weinige, werd men tot het genot van geen aan het burgerschap verknocht regt toegelaten dan na eene inwoning gedurende zekeren tijd, onder anderen te Woerden, alwaar Hertog Albrecht 12 Maart 1371 verordende, dat een nieuw poorter zes weken in de stad gewoond moest hebben «met synre alinger woonstadt, eer hy des poortrechts genieten mach, dat gedaen, mach hy sulcker vryheden genieten alse wy onser stede voorschreven gegeven hebben»²⁾.

1) Zie de privilegiën van Haarlem van 23 Nov. 1245, van Alkmaar van 11 Junij 1254, van Leiden van 13 Febr. 1274, van Dordrecht van 14 Sept. 1284, van Medemblik en van Monnikendam van 25 Maart 1288, van Beverwijk van 11 Nov. 1298, van Enkhuizen van 16 Maart 1355, van Hoorn van 27 Maart 1356, van Edam van 19 Nov. 1357, en van Grootebroek van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223, 286, 372, 443, 483, 487, 599. II. bl. 831, 865. III. bl. 31, 166.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 256.

Verschillend waren de regten die iemand ten gevolge van het burgerschap, hetzij dan terstond hetzij na verloop van eenigen tijd, verkreeg, verschillend ook naarmate van de stad waarvan hij burger geworden was. Met al die uiteenloopende regten en privilegiën zullen wij ons hier niet bezig houden 1), maar ons bepalen tot de voornaamste, die aan de burgers van de meeste steden gemeen waren, en van welke men dus in het algemeen zeggen kan dat ook aan den vreemdeling het genot verzekerd werd ten gevolge van het door hem verkregen poorterregt.

a. VRIJHEID VAN LIJFEIGENSCHAP.

Onder de oudste privilegiën der steden kan voorzeker dat gerangschikt worden, krachtens hetwelk alle lijfeigenen, die aldaar tot poorters waren aangenomen, terstond vrij werden, of althans niet dan binnen eenen zekeren tijd door hunnen Heer konden worden opgeëischt. Te Delft werd die termijn door Willem II 14 April 1246 op jaar en dag gesteld 2), en evenzoo te Dordrecht, alwaar 28 Jan. 1252 verordend werd: «Waert sake dat yements eighen man quame te wonen binnen der vriheit van Dordrecht, ende hi jaer en dach onghēyscht van sinen Here blyft, dien sullen van dien last quyt ende vry houden » 3). Hetzelfde gold ook te Nij-

1) Zoo mogten in vele steden alleen poorters in zekere liefdadige gestichten worden opgenomen, onder anderen te Amsterdam, alwaar de Regering 31 Maart 1523 besloot, dat uitsluitend kinderen van poorters in het Weeshuis zouden worden verpleegd; 16 Jan. 1554 werd dit beperkt tot diegenen, wier ouders een van beide gedurende zeven jaren poorter waren geweest. Ook in het Oude mannen- en vrouwenhuis werden alleen poorters en poortersessen opgenomen, volgens eene resolutie van 1550. Niet in alle dergelijke gestichten nochtans werden zij die geen poorters waren geweest, onder anderen stond de toegang tot het Dolhuis onbepaald open, ofschoon men ook daar, volgens de resolutie van 15 Junij 1572, aan poorters de voorkeur geven moest. Zie Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 79, 80. WAGENAAR, Amsterdam I. bl. 531.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 232.

3) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 27. In het latere privilegie van 14 Sept. 1284 wordt gezegd, dat elk nieuw poorter terstond in de voordeelen van het burgerregt zoude deelen, waaruit VAN DE WALL, bl. 67, afleidt, dat sedert dien tijd een lijfeigene terstond vrij werd, waaruit zich dan ook het boven vermeldde beding van den Heer van Patten en Strijen van 1337 gemakkelijk laat verklaren.

megen 1) en te Stavoren 2). Daarentegen was te Haarlem, te Alkmaar, te Medemblik, te Monnikendam, te Beverwijk, te Enkhuizen, te Hoorn, te Edam en te Grootebroek geen termijn bepaald, in de handvesten dier steden wordt alleen gezegd: «Voort after dien dat een man poorter is geworden, en is niet schuldigh yemants dienstman te wesen, maer hy sal die vryheyt ghebruycken na der rechten der poorteren.» Het schijnt dus dat lijfeigenen in die steden terstond na het verkrijgen van het burgerschap ontslagen waren, waarvoor VAN DE WALL als reden opgeeft, dat men daardoor deze lieden des te meer wilde uitlokken om in de Westvriesche steden het poorterschap te winnen, hetwelk toen ter tijd, welligt wegens de waterachtigheid der landstreek, minder gezocht werd 3). Evenmin komt zulk een termijn voor in het privilegie van 's Hertogenbosch van 1329 4). In Overijssel daarentegen behield de Heer gedurende dertig jaren het regt om zijnen lijfeigene terug te vorderen, al was deze in eene stad tot poorter aangenomen 5).

b. TOLVRIJHEID.

Bijna alle steden van ons vaderland hadden het privilegie, dat hare burgers met al hunne koopmanschappen 6), of althans met

1) Zie het privilegie door den Roomsche Koning Rudolf 10 Sept. 1282 aan Nijmegen verleend, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 426.

2) Zie het privilegie door Floris V 1 April 1292 aan Stavoren verleend, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 544.

3) Zie de handvesten van Haarlem van 23 Nov. 1245, van Alkmaar van 11 Junij 1254, van Medemblik en van Monnikendam van 25 Maart 1288, van Beverwijk van 11 Nov. 1298, van Enkhuizen van 16 Maart 1355, van Hoorn van 27 Maart 1356, van Edam van 19 Nov. 1357, en van Grootebroek van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 227, 289, 486, 491, 602. II. bl. 834, 865. III. bl. 33, 169. Zie ook VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 28. Volgens KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 118 mogt evenwel de Heer aldaar zijne lijfeigenen binnen veertig dagen opeischen.

4) Zie Costuymen ende usantien der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertogenbossche, bl. 226.

5) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 120.

6) Deze tolvrijheid was door de Vorsten voornamelijk verleend met het doel om daardoor den handel en het verkeer te bevorderen; wanneer dus in de privilegiën in het algemeen van *goederen* gesproken wordt, moet men

enkele derzelve, voorbij alle of sommige Vorstelijke tollē mogten varen en trekken, zonder tot eenige betaling gehouden te zijn, voor welken vrijdom in vele steden de Regering eene bepaalde som aan den Vorst uitkeerde. Dit voorregt van tolvrijheid vinden wij reeds in de vroegste handvesten vermeld, het oudste in Holland is dat van 15 Junij 1097, waarbij Floris II die van Ouderkerk van de betaling van alle tollē onthief 1). In de volgende eeuwen werden dergelijke vrijdommen door de Vorsten zoowel in Holland als in andere gewesten van ons vaderland in menigte verleend, en niet alleen aan hunne eigene onderzaten, maar ook veelal aan de burgers van andere gemeenten, met welke die onderzaten handel dreven. Door alzoo het burgerschap te winnen, bekwam men niet alleen het genot van tolvrijheid binnen het gebied van den Vorst, waaronder die stad gelegen was, maar niet zelden ook tot ver over de grenzen. Eene volledige lijst te leveren van alle steden wier burgers dat voorregt bezaten, zoude ons te ver heen voeren, wij zullen ons bij de voornaamste in de verschillende gewesten van ons vaderland bepalen, met bijvoeging van het tijdstip, waarop die gemeenten zoodanig privilegie verworven hebben.

Holland. Wanneer wij alzoo in de eerste plaats de onderscheidene privilegiën nagaan, door de Graven van Holland verleend, dan ontmoeten wij als een der eerste een handvest van Geertruidenberg, waarbij Willem I 1 Oct. 1213 beloofde: «een yder sal mogen met syn goederen vry vaeren op de marcten van Hollandt; vorder de poorters van 's Hertogenbosch syn vry van tollē van St. Geertruidenberg, soo syn oock die van Geertruidenberg tot Bosch»; hetwelk door Floris V 23 Jan. 1274 bevestigd werd 2).

Nog ruimer waren de voorregten door Willem II 23 Nov. 1245 aan de poorters van Haarlem geschonken; mogten die van Geertruidenberg tolvrij varen op de markten, die van Haarlem genoten dien vrijdom overal in 's Graven landen «van alre tolne ende van alre bescattinge van tolne after water ende after lande», terwijl Willem VI hen 30 April 1407 ook vrij verklaarde van de marktollē te Wou-

daaronder in den regel koopmanschappen verstaan; van andere goederen, b. v. huisraad, werd dan ook doorgaans tol betaald. Zie WAGENAAR, Amsterdam III. bl. 144.

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 76. Zie echter omtrent de dagteekening van dit privilegie het boven op bl. 121 aangemerkte.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 159, 372.

driehem en te Heusden. En niet alleen in Holland waren zij in dit opzicht bevoorregt, ook te Kampen behoefden zij geen tol te betalen van koorn, hout of bier 1).

Delft verkreeg 14 April 1246 en 14 Jan. 1266 hetzelfde privilegie, en ook 30 April 1407 ten aanzien van de markttollen te Woudrichem en te Heusden, terwijl de poorters van die stad mede 5 Junij 1355 door den Burggraaf van Leiden Dirk van Wassenaar vrij gesteld werden van den Wassenaarschen tol 2).

Gelijke bepaling als in de keuren van Haarlem en Delft worden aangetroffen in die van 's Gravezande van Mei 1246, van Alkmaar van 11 Junij 1254, 20 Mei 1407 en 11 April 1426, van Medemblik van 25 Maart 1288, en van Beverwijk van 11 Nov. 1298 3).

Dat de poorters eener zoo aanzienlijke handelsstad als Dordrecht op vele plaatsen vrijdom genoten, laat zich gemakkelijk begrijpen. Reeds in Mei 1246 verleende hun Willem II dien te Ammers, Moordrecht, Niemandsvriend en Almsvoet, uitgezonderd van wijn, lakenen, staal en ijzer, waarvan zij den geheelen, en van zout en mondkost, waarvan zij den halven tol moesten betalen. Ook Floris V beval 8 Sept. 1280 den Ridder Willem van Strien, van hen geen wijn- of broodgeld te Strienmonde te vorderen, en bevestigde 7 Junij 1284 de hun vroeger toegekende voorregten. Deze werden 14 Sept. nog vermeerderd, terwijl hun ook Willem III 27 Aug. 1322 vergunde, «dat sy tollenvry vaeren ende keeren moegen doer al ons lant met allen hoeren godden, dat sy brengen of voeren sullen, *ewewelycken gedurende sonder eenich wederseggen*», alsmede 27 Junij 1326, dat zij voortaan geen «roedergelt» meer te Nieuwervaart aan den Heer van Putten en Strijen zouden behoeven te betalen. Op gelijke wijze bleven de volgende Graven niet in gebreke in dit opzigt den handel der stad te bevorderen, daar Hertog Albrecht 15 Maart 1359 aan zijne tollenaars te Heusden beval, de poorters van Dordrecht tolvrij te «laten varen mit hoeren guede te lande ende te water, gelyc zi doen voir andere tollen van Hollant ende van Zee-lant», en Willem VI hen 3 Sept. 1414 van alle markttollen vrij verklaarde 4).

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223. IV. bl. 62. WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 147.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 233, 342. II. bl. 353. IV. bl. 61.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 237, 286, 482, 599. IV. bl. 65, 339.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 410, 435, 442. II. bl. 299, 395. III. bl. 31. IV. bl. 301.

Bij onderscheidene privilegiën waren dergelijke gunsten ook aan de poorters van Leiden geschonken, aan welke door Floris V 19 Dec. 1266, door Willem III 1 Mei 1306 en 5 Jan. 1315 en door Margareta 30 Mei 1346 werd toegestaan, overal door 's Graven gebied hunne koopmanschappen te voeren, zonder eenigen tol schuldig te zijn, terwijl hun mede Willem VI 3 Oct. 1413 beloofde, dat zij met hunne goederen ongehinderd de markten in zijne landen mogten bezoeken, zonder dat van hen eenige tol, stal- of ander ongeld zoude geëischt worden 1).

Hetzelfde werd door Floris V in 1270, 24 Nov. 1273 en 5 Aug. 1281, door Willem IV 4 Jan. 1340 en door Willem VI 12 Oct. 1413 ten aanzien der poorters van Schiedam verordend 2); terwijl Floris V 23 Julij 1272 mede aan die van Gouda vrijdom verzekerde van alle grafelijke tollē, « met allen hoeren eygen schepen en mit hoere eygene goeden », en zulks 15 Aug. 1282 nader bevestigde, « alsoe verre als dat goet niet ne leghet op sceepsbodem dat tolnebare sy. » Hertog Albrecht schonk hun in het jaar 1395 op nieuw tolvrijheid in zijne landen, en Willem VI onthief hen 1 Mei 1407 van de marktollē te Woudrichem en te Heusden. Daarenboven genoten zij een gelijk regt in Gelderland, volgens eene privilegie hun 17 Maart 1372 door den Hertog van Gelder Jan van Bloys verleend 3).

Zeer begunstigd in de verschillende gewesten van ons vaderland waren de poorters van Amsterdam, wier handel zich dan ook wijd en zijd uitstreckte. Algemeene privilegiën ten opzichte der grafelijke tollē bekwamen zij van Floris V 27 Oct. 1275 en 3 Febr. 1291, van Willem III 11 Oct. 1317, van Willem IV 9 Dec. 1342, van Jan van Beijeren 18 Jan. 1421 en van Koning Philips 12 Maart 1574. Onder de bijzondere treffen wij eene overeenkomst aan, door bemiddeling van de Heeren van Brederode en van Heemstede 22 April 1360 met den Burggraaf van Leiden Dirk van Wasse naar aangegaan, waarbij de stad Amsterdam tegen eene jaarlijksche uitkeering van 32 Hollandsehe ponden voor hare poorteren vrijdom erlangde op de Wassenaarsche tollē, uitgezonderd bij gelegenheid van de jaarmarkten te Vlaardingē, Voorschoten en Valkenburg.

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 345. II. bl. 55, 148, 716. IV. bl. 256.
 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 355, 371, 414. II. bl. 629. IV. bl. 257.
 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 363, 425. III. bl. 266. IV. bl. 63.
 Gr. Pl. B. III. bl. 751.

welk voorregt hun 26 Mei 1480 door Maximiliaan en Maria bevestigd werd, toen die tollē door het uitsterven van den ouderen stam van Wassenaar aan de Grafelijkheid van Holland vervallen waren. Evenzoo stelde hen Heer Jan van Blois 20 Julij 1367, tegen eene jaarlijksche betaling van 4 Keulsche mark zilvers, vrij van zijne tollē te land en te water, met uitzondering evenwel van de marktollē te Schoonhoven en Gouda, en toen ook deze na den dood van Guy van Châtillon aan het land vervallen waren, werden zij niet alleen in het genot van dat privilegie bevestigd, maar werd zelfs aan de stad 20 Oct. 1398 de jaarlijksche uitkeering door Hertog Albrecht kwijtgescholden, die ook geene uitzondering voor de tollē van Schoonhoven en Gouda maakte, terwijl hen Willem VI 30 April 1409 mede vrij verklaarde van alle betaling op de marktollē te Woudrichem en Heusden. Buiten Holland en Zeeland behoefden de poorters van Amsterdam mede geen tol te betalen in het Sticht, wanner zij met hunne koopmanschappen de rivieren afkwamen, opwaarts varende waren zij vrij tot aan Rhenen, in welk voorregt zij 31 Jan. 1478 door Bisschop David van Bourgondië werden bevestigd. Bij eene oude ord. op het tolregt te Utrecht was bepaald, dat zij half geld zouden betalen «tot Geyn of op te Vaert», doch dat zij te Utrecht even als te Wijk bij Duurstede geheel vrij zouden zijn. Ook in Overijssel waren zij reeds van ouds in het genot van gelijken vrijdom, althans gaf de Regering van Amsterdam aan «den Scholte en stad tot Vollenhoe» 31 Maart 1475 te kennen, «dat wy ende alle onse medepoorteren, als een lit van Aemsterlant ende dat principaelste lit van dien, seuldich syn met U tot Vollenhoe ende anders wair daer omtrent, tollenvry te wesen, ende altyt vry geweest hebben over 200 ende 300 jaren ofte meer, ende ymmer alsoe lange jaren dat geen mensche ter contrarie gewat zoude zijn af te dingen, zoo blijkt het toch, dat de poorters van Amsterdam, althans te Kampen, reeds vroeg tolvrij erkend zijn. In het jaar 1330 ontstond er geschil tusschen Amsterdam en Deventer over de gehoudenheid tot betaling van den Kotertol of Katertol in laatstgenoemde stad, hetwelk eindelijk na herhaalde vergeefsche pogingen 27 Febr. 1347 werd bijgelegd door de bepaling, dat de poorters van Amsterdam voortaan dien tol niet zouden betalen van boter, kaas en zout, en van andere waren zoo veel als twaalf Schepenen van Deventer op hunnen eed erkenden dat regt was. Met Zwolle werd 13 Maart 1469 eene overeenkomst gesloten, waarbij

die van Amsterdam vrij verklaard werden van den Bisschopstol welken Zwolle in erfpacht had, op voorwaarde dat van de burgers dezer stad te Amsterdam geen hooger regt zoude worden gevorderd dan van de ingezetenen zelve; terwijl mede de Regering van Stavoren 19 Junij 1353 verklaarde, dat de poorters der vrije steden van Holland, en dus ook die van Amsterdam, tolvrij waren ten opzichte van den Bisschopstol aldaar 1).

Veel meer beperkt dan die van Amsterdam was de tolvrijheid der poorters van Rotterdam; geene andere privilegiën althans zijn ons voorgekomen dan die van 1298 en 7 Junij 1340 betreffende alle grafelijke tollē, en van 12 Aug. 1412 betreffende de markt-tollē 2).

Onder de vrijdommen door Floris V aan andere steden toegekend komen voorts nog in aanmerking die van 16 Dec. 1280, waarbij de poorters van Brielle werden ontheven van betaling voor al hunne goederen, in wat schip ook, «als ze maar verdeeld leggen of zy dezelve met eenig vast merk van andere goederen zouden kunnen onderscheiden», waartegen die poorters gehouden waren, den Graaf en de Gravin «in 't komen en henengaan met eene kogge of andere schepen te voeren en te geleiden over de Maas», zoo dikwijls zulks verlangd werd. Willem VI verklaarde hen 20 Maart 1415 vrij te Sprendam, Beverwijk en Wijk op Zee, alsmede van de markt-tollē te Heusden, Woudrichem en Gorinchem 3); terwijl een gelijk voorregt 31 Mei 1290 en 28 Aug. 1357 werd geschonken aan de poorters van Heusden, die 13 Oct. 1356 door Hertogin Johanna van Luxemburg, Lotharingen, Brabant en Limburg tevens ontheven werden van de betaling van land- en watertollē in Brabant 4).

Vervolgens verdient naar de tijdorde het eerst melding te worden gemaakt van een privilegie door Willem III 7 Sept. 1320 aan Muiden verleend 5).

Twee jaren later schonk die Vorst gelijken vrijdom aan de poor-

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 379. II. bl. 189, 668. III. bl. 119 vgg., 209, 687. IV. bl. 118, 566. Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 1, 2, 6, 11, 18. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. Amsterdam § 5. WAGENAAR, Amsterdam I. bl. 3, 116 vgg., 333. III. bl. 144 vgg., 155. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 211.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 596. II. bl. 638. IV. bl. 211.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 411. IV. bl. 319.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 505. III. bl. 6, 27.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 242.

ters van Schoonhoven, die 17 Maart 1372 ook met hetzelfde voorrecht in Gelderland werden begiftigd 1), en 6 Jan. 1326 eveneens aan die van Vlaardingen, «ten ware of huere eenich ander liede goet tollenzaer name te varen ende hy seyde dattet sine ware, want loosheynt niemant beschutten zal, zoo soude hy der voorschreve vrihedequite wesen, als so verre als men dat proeven mochte mit twien wittachtigen oirconden», en tevens met bepaling, dat, indien zij met hunne goederen buitenslands voeren, zij deze moesten verkoopen «ter hoogster markt, of willen si goede copen buten onsen lande in onsen lande te brenghen, dat zullen si coepen ter hooghster markte, of zy zullenre tollen of geven ghelyke of zy gheene vrihedeen hadden» 2).

Onder de privilegiën door Willem V verleend komen hier nog inaanmerking die van 16 Maart 1355 aan Enkhuizen, 20 Mei 1355aan Naarden en in hetzelfde jaar aan Monnikendam, welks poorters10 Junij 1400, evenals die van Enkhuizen in 1367, door HertogAlbrecht ook vrij werden verklaard van de tollent te Sparendam en te Heusden en door Willem VI 15 Jan. 1414 mede te Woudrichem en te Heusden 3). Dezelfde voorregten die Medemblick genoot werden 27 Maart 1556 ook aan de poorters van Hoorn toegekend, aan welke Hertog Albrecht 15 Mei 1401 mede vrijdom verleende van de tollent te Sparendam, te Heusden en in Oostvriesland, en Willem VI van de marktollent te Woudrichem en te Heusden 4).

Hertog Albrecht schonk 12 Maart 1370 hetzelfde privilegie aan Leerdam, hetwelk 7 April 1407 door Willem VI bevestigd werd; 12 Maart 1371 aan Woerden, en 18 Mei 1373 en 10 Sept. 1400aan 's Gravenhage, bevestigd 6 Nov. 1407 door Willem VI, die 7 April 1407 en 24 Aug. 1412 ook de poorters van Gorinchem van alle betaling van tollent te land en te water onthief 5).

Waren, gelijk wij zagen, de Hollandsche steden op dit punt niet **Zeeland**. alleen in haar eigen gewest begunstigd, maar ook in Zeeland, als

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 285. III. bl. 266.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 377.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 831, 847. III. bl. 722. IV. bl. 272. Gr. Pl. B. III. bl. 752. G. BRANDT, Historie der vermaarde zee- en koopstadt Enkhuisen, met aant. van SEBASTIAAN CENTEN. Hoorn 1747. bl. 17.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 865. III. bl. 737. IV. bl. 162.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 246, 256, 278, 725. IV. bl. 55, 57, 89, 218.

tot het gebied van denzelfden Graaf behoorende, wederkeerig genoten de Zeeuwsche poorters een gelijk voorregt in Holland, waarvan wij reeds onder de Regering van Floris V een voorbeeld aantreffen in die van Zierikzee, aan welke 13 Jan. 1289 het privilegie verleend werd, zonder tol te betalen overal door 's Graven landen te mogen varen. Hierin werden zij door onderscheidene opvolgende Graven gehandhaafd, als door Willem III 15 Jan. 1321 en 10 Aug. 1327, door Willem IV 28 Oct. 1338, waarbij Graaf Jan van Blois in Mei 1366 nog den vrijdom voegde van zijnen tol te Sparendam 1).

Op welk tijdstip Middelburg tolvrijheid verkreeg, is ons niet gebleken, het schijnt evenwel dat zij mede van de Regering van Floris V dagteekent, althans beval Willem III 25 Febr. 1305 aan zijne tolnaren, de poorters van Middelburg ongehinderd te laten varen «met alsulcken regte, als zy plaegen te vaerene in des Graven Florens tyden en des Graven Jans syns soons», terwijl zijn opvolger Willem IV 10 Junij 1340 op nieuw het bevel uitvaardigde, hen overal in Holland en Zeeland te land en te water te laten «varen ende keeren», zonder eenige betaling te vorderen «ende zonder enich belet hemlieden te doene, meer dair zy up comen zullen ende hoer teyken van porterscippen toghen ende orlof nemen an onse tolnaeren, ende also daarmede vry varen met hoeren goede, als voerscreven es», en Willem VI hen 30 April 1407 mede vrij stelde van de marktollen te Woudrichem en te Heusden 2). Hetzelfde voorregt werd 2 April 1315 toegekend en 8 Mei 1477 bevestigd aan de poorters van Vlissingen, 15 Dec. 1340 aan die van Westkappel, 23 Nov. 1344 en 25 Maart 1361 aan die van Brouwershaven, 15 Junij 1346 *ewelyck* aan die van Tholen, en 25 Julij 1416 ook aan die van Goes, welke volgens een handvest van 1 Aug. 1355 mede vrij waren van tolleren op de Hont, en zelfs reeds voor dat die plaats tot een stad was verheven, in de landen van Hertog Jan van Lotharingen, Brabant en Limburg vrijdom genoten, zoo als blijkt uit een privilegie door hem 7 Nov. 1298 geschonken aan «alle de luiden die woonagtig zyn ofte namaals woonagtig sellen syn ende die behoren tot den dorpe, dat men heet ter Goes.» Dezelfde had reeds vroeger 9 Nov. 1291 verklaard, dat die van Tholen «van alle tolleren ende geleyden

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 494. II. bl. 249, 438, 613. III. bl. 346.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 46, 640. IV. bl. 62.

opter Honte ende opter Schelt *van ouden tyden van regtswegen syn schuldigh vry te wesen* 1).

In Braband werden de burgers van 's Hertogenbosch in het jaar **Braband.** 1329 door Hertog Jan tolvrij verklaard, en door Hertogin Johanna 15 Junij 1384 eveneens te Woudrichem. Daarenboven waren zij reeds vroeg door de Graven van Gelder begunstigd, als in de jaren 1197 en 1203, welke voorregten hun door Keizer Karel in 1549 en door Koning Philip 14 Junij 1563 en 20 Febr. 1570 op nieuw werden verzekerd. Van den vrijdom te Geertruidenberg hebben wij boven reeds gesproken, doch behalve dezen verkreeg de stad 's Hertogenbosch voor hare poorters 29 Mei 1412 gelijken vrijdom overal in Holland en Zeeland, door Jakoba van Beijeren en haren gemaal Jan van Braband 5 Febr. 1419 tegen betaling van 9000 Fransche kroonen, en later ook door Philips van Bourgondië en 31 Julij 1480 door Maximiliaan en Maria bevestigd 2).

Vroeger nog dan in Holland, wanneer wij het onzekere privilegie **Gelder-** van Ouderkerk uitzondercn, vinden wij in Gelderland tolvrijheid **land.** beloofd. Reeds 3 Jan. 1180 werd deze aan de burgers der oude stad Nijmegen door Keizer Frederik te Worms verzekerd, hetgeen door Hendrik VII tot al zijne tollcn werd uitgestrekt, en 10 Sept. 1280 door Koning Rudolf bevestigd, terwijl de gunsten, hun door den Hertog van Braband in 1301 op zijnen tol te Antwerpen toegestaan, mede ten bewijze strekken van den aanzienlijken handel, die toen reeds door Nijmegen gedreven werd. In Gelderland werd hun vrijdom erkend bij de privilegiën van 26 Aug. 1381 en 31 Maart 1394, en ook in Holland en Zeeland werden de vroegere voorregten herhaalde malen bevestigd 3).

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 541, 575. II. bl. 160, 644, 683, 718, 860. III. bl. 125. IV. bl. 377.

2) Zie Costuymen ende usantiën der Hoofstat ende Meyerye van 's Hertogenbosche, bl. 214. VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 159, 372. III. bl. 414. IV. bl. 203, 520, 530. BONDAM, Charterb. van Geld. I. bl. 265, 281. Geld. Pl. B. I. bl. 300, 429. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. 's Hertogenbosch, § 1. J. H. EGGERS, diss. pag. 43.

3) Onder anderen door Hertog Albrecht 20 Dec. 1379, 5 Sept. 1385 en 7 Julij 1396 *tot ewige dagen*, door Jan van Beijeren 9 Oct. 1421 en door Keizer Karel V 3 Mei 1530. Zie BONDAM, Charterb. van Geld. I. bl. 231, 372. VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 426. III. bl. 359, 360, 382, 643. IV. bl. 602. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. Nijmegen, § 1. NYHOFF, Gedenk. uit de gesch. van Geld. I. bl. XXIII.

Onder de oudste privilegiën behoort mede dat van Zutphen, waarbij Graaf Otto II de burgers dier stad in het jaar 1190 onthief van al zijne tollën in Gelderland, hetwelk hun 7 Febr. 1375 door Hertogin Mechtelt op nieuw verzekerd werd, terwijl zij mede reeds 8 Maart 1206 door den Roomschkoning Philips vrij waren verklaard van den tol te Keizerswaard 1).

Drie en veertig jaren later dan aan Zutphen, 13 Julij 1233, vinden wij dezelfde gunst in Gelderland verleend aan de burgers van Arnhem, 1 Jan. 1237 aan die van Doesburg, en 12 Junij 1263 aan Wageningen, met uitzondering evenwel van den tol te Lobith 2). Of zij ook buiten hun gewest tolvrij waren blijkt niet stellig, wel daarentegen van de poorters van Grave, die bij onderscheidene privilegiën in Holland en Zeeland verklaard werden van de betaling dezer gelden ontheven te zijn 3). Onder de vrijdommen in de veertiende eeuw en vervolgens verleend, komt in de eerste plaats in aanmerking die welken de burgers van Zaltbommel, volgens het handvest van 1327, overal in Gelderland, uitgezonderd te Lobith en te Roermond, genoten 4). Bijzondere vermelding verdient ook de hanzestad Tiel, welker voorregten in de jaren 1361 en 1388 door de Hertogen van Gelder op nieuw werden erkend, gelijk hare burgers mede in Utrecht, Overijssel en Brabant tolvrij mogten varen 5); voorts de steden Goch en Roermond, die in de jaren 1371 en 1372, Venlo hetwelk in 1371, en Kuilenburg hetwelk in 1388 in het genot van dien vrijdom werd gesteld 6), en eindelijk mede de stad Harderwijk, welker burgers naar luid van het privilegie van 1425 in Gelderland en volgens dat van 10 April 1306 in Westvriesland overal mogten varen zonder tol schuldig te zijn 7).

1) Zie BONDAM, Charterb. van Geld. I. bl. 249, 301. NYHOFF, Gedenkw. uit de gesch. van Geld. III. bl. 21.

2) Zie BONDAM, Charterb. van Geld. I. bl. 405, 420, 560. Zie ook de bevestiging der privilegiën van Doesburg 28 Febr. 1381 en 3 Maart 1402 bij NYHOFF, Gedenkw. uit de gesch. van Geld. III. bl. 87, 249.

3) Zie de privilegiën van 22 April 1290, 4 Dec. 1415, 17 Jan. 1422 en 13 Nov. 1427, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 504. IV. bl. 357, 612, 904.

4) Zie Geld. Pl. B. II. app. bl. 74.

5) Zie Mr. E. D. RINK, Beschr. der stad Tiel. 1836. bl. 218 vgg.

6) Zie NYHOFF, Gedenkw. uit de gesch. van Geld. II. bl. 277, 278, 290. III. bl. 7, 9, 10, 151. Zie ook de bevestiging van het privilegie van Roermond 20 Febr. 1479 bij NYHOFF V bl. 103.

7) Zie NYHOFF, Gedenkw. uit de gesch. van Geld. IV. bl. XII. VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 54.

Van oudere dagteekening zelfs dan die in Gelderland zijn de ^{Utrecht} vrijdommen waarin men zich in het Sticht mogt verheugen. Het eerste privilegie van die van Utrecht is reeds uit den tijd van Keizer Hendrik V, van het jaar 1122, afkomstig, en in den verderen loop der eeuwen hebben de burgers der stad in verschillende streken, zoowel buiten als binnen ons vaderland, in dit opzigt uitnemende voorregten verkregen. Van den tol te Keizerswaard werden zij 2 Aug. 1174 door Frederik I en 19 April 1220 op nieuw door Frederik II vrijgesteld, welke laatste in Jan. 1223 mede den Graaf van Gelder gelastte, de onderzaten van den Bisschop van Utrecht met geene tolleren te bezwaren, gelijk vroeger reeds in het jaar 1177 door den Graaf van Gelder aan de Utrechtsche burgers ten opzichte van den tol te Rinwijk mindere lasten waren opgelegd. In Holland en Zeeland verkreeg de stad Utrecht 19 Nov. 1399 tolvrijheid tegen eene jaarlijksche betaling van 400 oude schilden, welke 11 Oct. 1415 *tot ewigen dagen* en 31 Jan. 1418 op nieuw bevestigd werd, terwijl ook de Hooge Raad van Mechelen 24 April 1534 besliste, dat hare poorters vrij waren van den maand- of zwijgenden tol te Ameide. Daarenboven genoten zij een gelijk voorregt te Antwerpen, waarentrent 20 Aug. 1416 door de beide plaatselijke besturen eene overeenkomst werd aangegaan, en waren zij reeds in het jaar 1270 door den Aartsbisschop Hildebold van Bremen van den tol te Stade vrijgesteld 1).

Niet zoo vele en verschillende privilegiën kunnen wij van Amersfoort optellen, deze stad dreef dan ook op verre na geen en zoo uitgebreiden handel als Utrecht, ofschoon aldaar toch één tak van nijverheid bijzonder bloeide, namelijk het brouwen van bier, zoo zelfs dat er een tijdstip was waarop naar men beweert het getal der brouwerijen binnen Amersfoort drie honderd vijftig bedroeg. Ter bevordering van die nering was de stedelijke Regering er steeds op uit, zoo veel mogelijk vrijdom van tolleren voor het vervoer van bier te verkrijgen, welke haar dan ook, tegen eene jaarlijksche betaling van 100 Fransche schilden of kroonen, herhaalde malen door de Graven van Holland werd toegekend. Ten opzichte van

1) Zie Jhr. Mr. H. M. A. J. VAN ASCH VAN WYCK, *Geschiedkundige beschouwing van het oude handelsverkeer der stad Utrecht*, bl. 425. BONDAM, *Charterb. van Geld.* I. bl. 220, 320. VAN MIERIS, *Charterb.* I. bl. 118, 125, 178, 182, 355. II. bl. 641. III. bl. 708, 709. IV. bl. 351, 387, 453. Utr. Pl. B. III. bl. 1046, 1051. BURMAN, *Utr. Jaarb.* I. bl. 197.

andere koopmanschappen werden zij 1 Aug. 1388 door Hertog Albrecht met de burgers van Utrecht gelijk gesteld, terwijl Willem VI hen 14 Sept. 1413 wegens alle goederen zonder onderscheid op zijne tollèn vrij verklaarde 1).

Ook aan de burgers van Wijk bij Duurstede werd door Willem IV 1 April 1341 het genot van tolvrijheid in Holland en Zeeland te water en te land verzekerd, «het en ware van ghoede dat die voirsz. poirters van Wyc coften op den stroom, dair sullen si tollèn of gheven gheliken anderen copmannen die ghene vryhede en hebben, dat es te verstaen van al den ghoede dat si in den water copen beneden Coelen of beneden Vellen. Vord soe en moghen si en ghen zout vercopen in den water van hoeren schepen in anderen scepen te leveren beneden Coelne of beneden Velne, ende dat zout sullen si copen in onse stede tot Dordrecht" 2).

Overijssel. Onder de steden van Overijssel, welker poorters vrijdom van tollèn hadden verkregen, verdienen vooral Zwolle en Kampem genoemd te worden, aan welke 8 April 1308 door Willem III het privilegie geschonken werd, dat hare burgers overal in zijne landen tolvrij zouden mogen varen, hetwelk door Hertog Albrecht 13 Mei 1363, 12 Aug. 1390 en 20 April 1400 aan die van Kampen op nieuw verzekerd werd. Daarenboven werden de poorters van beide steden, alsmede die van Hasselt, 7 Mei 1328 door den Utrechtschen Bisschop Jan van Diest vrijgesteld van tol en weggeld in Twente 3). Van de begunstiging van die van Zwolle te Amsterdam hebben wij boven reeds gesproken.

Vriesland. Ook aan de poorters der Vriesche stad Stavoren was in Holland en Zeeland tolvrijheid toegekend door Floris V 1 April 1292 en door Willem IV 7 Dec. 1340 en 29 Nov. 1342, «also verre als si anders gheen ghoet en hebben in den scepe dan hem selven toebehoert”;

1) Zie de privilegiën aan de poorters van Amersfoort verleend door Willem III 10 Dec. 1326, door Hertog Albrecht 1 Aug. 1388 en in 1398, door Willem VI 14 Sept. 1413, door Jakoba van Beijeren in 1417, door Jan van Beijeren in 1422 en door Keizer Karel V in 1523, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 407. III. bl. 498, 503. IV. bl. 250, en bij VAN BEMMEL, Beschr. van de stad Amersfoort, bl. 776 vgg.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 649.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 72, 455. III. bl. 147, 568, 719.

terwijl hen Graaf Jan van Blois in Julij 1367 mede van alle betaling op den tol te Sparendam onthief 1).

Zagen wij uit het bovenstaande, dat zich de Vorsten dezer **Vreemde-
lingen.** landen bij het toekennen van dit voorregt niet bepaalden tot hunne onderzaten, maar dikwijls vrijdom van hunne tollèn verleenden aan burgers van steden buiten hunne landpalen gelegen, zoo strekte zich deze niet zelden uit tot alle kooplieden, uit een ander land afkomstig. Behalve toch dat Floris III reeds 27 Febr. 1168 een verbond aanging met Graaf Philips van Vlaanderen, waarbij hij beloofde, van de Vlaamsche kooplieden voortaan geen tollèn te heffen, zoo verklaarde ook Willem III 7 Mei 1313, de kooplieden «van Oostlande» tolvrij ten opzichte van alle koopmanschappen, «die zy by der zee in onsen landen bringhen en gheheelre last opcomen tot onser poorte van Dordrecht», hetgeen echter geen betrekking had op goederen door hen in Holland gekocht, terwijl zij ook tollèn zouden moeten betalen, indien zij «hoeren last braken, eer sy t' Dordrecht quamen»; en kende Hertog Albrecht 22 Oct. 1388 mede aan de kooplieden uit Lombardije, Genua, Lucea, Catalonië, Plaisance, Spanje, Florence en Portugal het privilegie toe, dat zij op de tollèn in Holland en Zeeland gelijken vrijdom als de Duitsche kooplieden zouden genieten 2). Eveneens werden in Gelderland door Graaf Otto I in het jaar 1197 de Brabandsche kooplieden vrijgesteld van den tol te Arnhem, mits geene goederen van kooplieden van andere landen medebrengeude, en door denzelfden in 1203 in het algemeen de onderdanen van den Hertog van Lotharingen van alle tollèn op den Rijn 3).

Werd door al deze vrijdommen aan den eenen kant de handel aanmerkelijk bevorderd, zoo was aan de andere zijde daarvan toch het noodwendig gevolg, dat de Grafelijke schatkist een niet gering nadeel leed, hetwelk dan door verhoogde belastingen der onderzaten moest worden vergoed, en het is dan ook geenzins te verwonderen, dat deze, veelal minder lettende op de algemeene dan op hunne bijzondere belangen, zich daarover grootelijks beklagden, beweerende dat zij ten behoeve van vreemdelingen werden bezwaard. Eindelijk wisten zij het zoo ver te brengen, dat Jan van Brabant,

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 544. II. bl. 667. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. I. bl. 198, 199, 230.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 114. II. bl. 132. III. bl. 507.

3) Zie BONDAM, Charterb. van Geld. I. bl. 265, 281.

de gemaal van Jakoba van Beijeren, 9 Febr. 1425 beloofde, voortaan aan niemand buiten Holland en Zeeland woonachtig eenigen vrijdom van tollē te verleenen, dan «by consente ende goetduncken» van zijne «Raden ende steden der landen voirsz.», welke belofte mede voorkomt in het privilegie van Delft van den 28sten Februarij van dat jaar. Hieraan schijnt men zich echter in het vervolg weinig gestoord te hebben, althans Philips van Bourgondië schonk dien vrijdom op eigen gezag onder anderen aan de burgers van 's Hertogenbosch en Bergen op Zoom, waarover de Staten sterk klaagden als over een tegen hen gepleegd onrecht en eene schending der bezwoorene privilegiën. Het gevolg daarvan was dat Philips op nieuw zich verbinden moest, zonder hunne toestemming geenen vrijdom of vermindering van tollē toe te zullen staan aan steden of personen «van buten zyne voirsz. landen», met bepaling tevens, dat, indien in het vervolg van dezen regel werd afgeweken, die privilegiën niet geldig zouden zijn, «maer als nu en dan wy revoceeren ende doen te niet mit dezen onsen voirsz. brieve alle 't ghene dat contrarie van dien verleent ende ghegonnen soudē syn, wien of om wat saccke datter ware.» Die belofte werd sedert door Keizer Karol V in het jaar 1518 vernieuwd, die nochtans geen zwaarigheid maakte om aan de burgers van Gent en anderen op nieuw vrijdom te verleenen, tot groot ongenoegen der Staten 1).

Voorwaarden.

In de eerste tijden waren voor het genot der tolvrijheid geenerlei voorwaarden bepaald, elk poorter eener stad welke op dat punt een privilegie verkregen had, mogt zich op dien vrijdom beroepen, en 's Graven ambtenaren hadden slechts te onderzoeken of de zoodanige in der daad poorter was, hetgeen blijken kon uit een certificaat of eenen tolbrief door het plaatselijk bestuur afgegeven. Hieruit ontstonden echter zwaarigheden: het gebeurde somtijds dat iemand, die reeds sedert eenigen tijd het burgerrecht opgezegd of verloren had, zich nog met dien verouderden tolbrief voor de tollēnaren vertoonde en op dien grond de verschuldigde belasting trachtte te ontduiken. Dit was dan ook de reden, waarom Willem IV 16 Dec. 1342 een algemeen gebod aan zijne Baljuwen mitvaardigde, inhoudende, dat niemand vrij voorbij de tollēn mogt varen dan op vertoon van eenen tolbrief, in den loop van het laatste jaar

Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 753, 761. Gr. Pl. B. III. bl. 13.
J. H. EGGERS, diss. pag. 43 vgg.

door de Regering zijner stad afgegeven of vernieuwd, «ten waer of zy buytenlandts soo langhe gheweest hadden, dat sy binnen den jare niet vernieuwen en mochte.» Had de schipper of voerman dien brief niet bij zich, «soo sal hy weder achterwaert varen ende halen syn betooch, ende daermede soude hy vry wesen.» Ook bij sommige bijzondere handvesten zooals bij dat van Amsterdam van 9 Dec. 1342 en bij dat van Monnikendam van 10 Junij 1400, werd die jaarlijksche vernieuwing verordend 1), en in het algemeen bij de tolordonnantie van Keizer Karel V van 13 Mei 1518, bevestigd door Koning Philips 23 Jan. 1560, welke tevens de bepaling inhield, dat ieder poorter, alvorens den tolbrief te bekomen, den eed moest afleggen, dat het daarin gestelde merk zijn eigen en gewoon merk was, en dat hij «geene goederen van onvryen» voorbij 's lands tollen zoude laten voeren, van welke eedsaflegging in den brief zelve moest gewag gemaakt worden. Werd hij daarna van eenig bedrog overtuigd, dan verbeurde hij terstond den vrijdom 2).

Vóór 1342 kon elk die het burgerregt gewonnen had zich terstond na het afleggen van den poortereed op de tolvrijheid van de stad zijner inwoning beroepen. Bij de ord. van dat jaar daar-entegen, alsmede bij die van 1518 en 1560, werd den plaatselijken besturen verboden tolbriefen af te geven aan hen die nog geen jaar en dag poorters waren, hetzij deze het burgerregt door koop of door huwelijk verworven hadden, ofschoon de laatsten in andere gevallen doorgaans met geboren burgers waren gelijkgesteld 3). Hierop bestonden evenwel enkele uitzonderingen: zoo waren die van Amersfoort reeds na een half jaar tolvrij, die van

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 669, 671. III. bl. 722. Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 103. BOEL, Amstelredams privilegie en poorterregt, bl. 15. WAGENAAR, Amsterdam III. bl. 155.

2) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 1544. Geld. Pl. B. I. bl. 271. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. tollen, § 13. Mr. D. GRASWINCKEL, Speciale beschr. van het gebruik ofte daadelycke bezitting van opperste macht der Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, bl. 381, 385. WAGENAAR, Amsterdam III. bl. 146.

3) Zie dit ook verordend bij de boven aangehaalde privilegiën van Amsterdam en Monnikendam, alsmede bij die van Oudewater van 1 Sept. 1345 en van 's Hertogenbosch van 5 Febr. 1419, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 697. IV. bl. 530.

Dordrecht tot op het einde der Grafelijke Regering terstond na hunne opname tot poorters 1).

Daarenboven moest men, volgens de genoemde ordonnantiën, zijne woonplaats in de stad gevestigd hebben, gelijk dan ook, zoowel bij het algemeen gebod van Willem VI 25 Sept. 1411 als bij onderscheidene bijzondere handvesten, uitdrukkelijk bepaald was, dat de landpoorters steeds den tol moesten blijven betalen 2).

c. GEREGTELIJKE PRIVILEGIËN.

Kampen. Gelijk bekend is plagt men gedurende de middeleeuwen, ook hier te lande, duistere regtsgedingen meermalen bij gebreke van ander bewijs door een kampgevecht te beslechten 3). Deze betreuwenswaardige gewoonte trachtten de Vorsten, die over de verschillende gewesten van ons vaderland het gebied voerden, allengs te keer te gaan, en van daar vinden wij reeds vroegtijdig in de handvesten van vele steden aan de burgers het privilege toegekend, dat zij noch door vreemdelingen noch door hunne medeburgers ten tweestrijd mogten worden gedaagd, maar dat zij steeds gehouden waren hunne geschillen voor den gewonen regter te brengen. De oudste privilegiën op dat punt treffen wij in Gelderland aan, alwaar Graaf Otto II reeds in het jaar 1190 verordende, dat iemand die eenig geschil had met eenen poorter van Zutphen, zijne tegenpartij niet tot een kampgevecht mogt noodzaken, maar de vordering moest instellen bij de Schepenen dier stad 4), welk voorregt vervolgens ook verleend werd aan Emmerik, Arnhem, Lochem,

1) Zie VAN BEMMEL, Beschr. van de stad Amersfoort, bl. 753. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1134.

2) Zie dat algemeene gebod, alsmede de privilegiën van Oudewater van 1 Sept. 1345 en 11 Mei 1355, van Naarden van 20 Mei 1355, van Heusden van 28 Aug. 1357, van Leerdam van 12 Maart 1370, van Woerden van 12 Maart 1371 en van Dordrecht van 28 April 1395, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 697, 841, 847. III. bl. 27, 246, 256, 627. IV. bl. 176.

3) Zie ALKEMADE CH VAN DER SCHELLING, Behandeling van 't kampregt. Rott. 1740. VAN IDSINGA, Staatsr. der Ver. Ned. I. bl. 242. WAGENAAR, Vad. Hist. III. bl. 118. MR. L. PH. C. VAN DEN BERGH, Verhandeling over de oude wijze van strafvordering in Gelderland, Holland en Zeeland. Leiden 1842. bl. 97 vgg.

4) Zie BONDAM, Charterb. van Geld. I. bl. 249.

Doesburg, Deutinchem, Wageningen, Nijmegen, Zaltbommel en Kuilenburg 1).

Ook in Zeeland werden aan de burgers reeds vroeg privilegiën op dit punt toegekend: zoo bepaalden in 1217 Gravin Johanna van Vlaanderen en Graaf Willem I van Holland in de keur van Middelburg: «'t is den burgeren ongeoorlooft d' een den anderen in campvegt aen te tasten, oock en staetet niet vry dengeenigen buten Middelburgh woonende den inwoonders totten campgevegt te noodigen», terwijl men mede in die van 11 Maart 1253 leest: «ne gheen poortre ne mach camp nemen weder den anderen, ne man van buten weder portre.» Nagenoeg dezelfde bepaling vindt men in die van Westkappel en Domburg van 1223 en in die van Zierikzee van 11 Maart 1247 2).

Onder de steden van Holland, die te dezen aanzien bevoorregt waren, vinden wij het eerst gewag gemaakt van Haarlem, Delft en 's Gravezande, welker handvesten inhouden: «voirt heb ik desen voirseiden burghers dusdanich recht gegeven, dat gien *gast* noch *buer*, ridder noch enich ander mensche enigen burger in enigherhande reden te campen roepen of aenspreken sal mogen binnen de voirseider stede of ouwer in mynre macht of mynre nacomelinger, noch die ene burger den anderen» 3); welk privilegie later mede verleend werd aan Dordrecht, Alkmaar, Leiden, Schiedam, Medemblik, Monnikendam, Beverwijk, Vlaardingen, Rotterdam, Amsterdam, Enkhuizen, Weesp, Hoorn, Edam en Grootbroek 4).

1) Zie de privilegiën van Emmerik van 31 Mei 1233 en 15 Sept. 1247, van Arnhem van 13 Julij 1233, van Lochem van 16 Julij 1233, van Doesburg van 1 Maart 1237, van Deutinchem en van Wageningen van 12 Julij 1263, bij BONDAM, Charterb. van Geld. I. bl. 399, 405, 408, 420, 421, 463, 560; dat van Zaltbommel van 1316, in het Geld. Pl. B. II. app. bl. 68; alsmede dat van Nijmegen, en die van Kuilenburg van 1318 en 1413, bij ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Behandeling van 't kampregt, bl. 200, 201.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 173, 186, 192, 241, 274.

3) Zie de keuren van Haarlem van 23 Nov. 1245, van Delft van 14 April en van 's Gravezande van Mei 1246, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 226, 234, en bij ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Behandeling van 't kampregt, bl. 197.

4) Zie de handvesten van Dordrecht van 18 Jan. 1252, van Alkmaar van 11 Junij 1254, van Leiden van 19 Dec. 1266 en 1 Mei 1306, van Schiedam van 18 Maart 1274, van Medemblik en van Monnikendam van 25 Maart 1288, van Beverwijk van 11 Nov. 1298, van Vlaardingen van

Op gelijke wijze mogten de burgers van Utrecht sedert het jaar 1300 door niemand in het Sticht worden genoodzaakt tot een geregteijk tweegevecht, terwijl hun mede door Graaf Willem IV 10 April 1340 verzekerd werd, dat niemand hen in zijne landen «te campe anespreken en zal moghen, niet verder dan men anderen onsen poirters van onsen landen en mach doen.» In het genot van hetzelfde regt waren die van Amersfoort, alsmede die van 's Hertogenbosch volgens een handvest van 1329 in de landen van Hertog Jan van Lotharingen, Brabant en Limburg 1).

Bij het beoordelen dezer bepalingen moet men steeds in het oog houden, dat daarbij een voorregt aan de burgers werd toegekend, en dat zij derhalve, althans in den regel, niet als een stellig verbod van kampgevechten moeten worden aangemerkt 2). Bij onderscheidene handvesten, onder anderen bij die van Rotterdam, Amsterdam en Weesp, wordt dan ook uitdrukkelijk de uitzondering gemaakt: «hy en wil hem selve daer in verwillecopen», en in die waar deze niet voorkomt moet men haar toch in den regel vooronderstellen, en zoo mogten derhalve de burgers dier steden zich wel te kamp laten dagen, indien zij zulks geraden vonden, gelijk onder anderen te Utrecht deze wijze om een einde te maken aan sommige twistgedingen geenszins was afgeschaft, hetgeen blijkt uit eene acte van Bisschop Ghye, waarbij hij in het jaar 1310 verklaarde: «dat wy niet en houden voer regt of woente van onser stat ofte van den lande van Utrecht, dien camp die Geraert Lokeman en Meylk Heindrik de Engelsch aengenomen hebt, *maer als voer eenen willekoer*, behouden hare stat regt en haer vryheit» 3).

3 Jan. 1326, van Rotterdam van 7 Junij 1340, van Amsterdam van 9 Dec. 1342, van Enkhuizen van 16 Maart en van Weesp van 20 Mei 1355, van Hoorn van 27 Maart 1356, van Edam van 19 Nov. 1357 en van Grootebroek van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 265, 289, 346, 373, 485, 490, 602. II. bl. 56, 377, 638, 669, 834, 849, 865. III. bl. 33, 169.

1) Zie ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Behandeling van 't kampregt, bl. 200, 201. VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 634. Costuymen ende usantiën der Hoofststadt ende Meyerye van 's Hertoghenbossche, bl. 223.

2) Zie ook WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 114.

3) Zie ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Behandeling van 't kampregt, bl. 201. Bij de Engelschen vooral zijn de geregteijke tweegevechten in sommige regtsgedingen zeer lang in zwang gebleven, zelfs nog in 1817 werd ter zake van eene beschuldiging van doodslag het bewijs door middel van een tweegevecht aangeboden, en eerst in 1819 deze verouderde gewoonte geheel en

En dit lag ook in den aard der zaak: want ofschoon de bedoeling was, de eigen rigting zoo veel mogelijk tegen te gaan, den eerbied voor het wettig gezag te versterken, en daardoor de rust des lands te bevorderen, zoo komt toch het *niet te kamp gedaagd* te worden in de handvesten steeds voor als eene gunst, waardoor de burgers ontheven werden van de verplichting om hunne geschillen door middel van eenen geregtelijken tweestrijd te beslechten, en het stond dus ieder vrij, van die gunst al of niet gebruik te maken. Wilde alzoo iemand zijn geschil met eenen burger door eenen kamp beslechten, dan had deze de bevoegdheid dit middel af te wijzen en te vorderen, dat de zaak aan de beslissing van den gewonen regter onderworpen wierd; wilde hij echter daarvan geen gebruik maken en stemde hij toe in het door de tegenpartij voorgestelde middel, dan bleef hij geheel vrij in zijne handelingen, en niemand kon hem het aan de burgers zijner stad verleende voorrecht opdringen. Deze meening wint nog in waarschijnlijkheid, wanneer wij opmerken, dat in geen der genoemde privilegiën eenige straf bedreigd werd tegen hen die eenen tweestrijd voerden ter beëindiging hunner geschillen, zoodat, al wilde men genoemde bepaling als een geheel verbod van kampen aanmerken, dezelve toch slechts een voorschrift zoude zijn, hetwelk straffeloos mogt overtreden worden. Eerst op het laatst der veertiende en in de vijftiende eeuw vinden wij in enkele handvesten eene straf bedreigd, en dan nog alleen tegen dengenen die eenen burger te kamp gedaagd 1),

al bij eene wet afgeschaft. Zie MEYER, Institutions judiciaires II. pag. 228. MITTERMAIER, das englische, schottische und nordamerikanische Strafverfahren. Erlangen. 1851. pag. 14. LORD CAMPBELL, the lives of the Lord Chancellors. VII. pag. 342.

1) Zoo werd door Hertog Albrecht in 1380 eene boete van 6 pond bedreigd tegen dengenen die eenen poorter van Reijmerswale te kamp gedaagd had, en door Heer Jakob van Altena 18 Dec. 1476 bij een handvest van Woudrichem en het land van Altena verordend: «Niemand zal den anderen te kamp eischen, op verboorte van zijn regterhand;» terwijl mede door de Regering van Amersfoort daaromtrent bepaald werd: «Eenigh van onse borgeren, die den anderen aensprak ten campe, dien zelve borger ontwaer wy die borgerschap, en wy verwillekoeren hem nimmermeer onse borger te werden off binnen onse stads vryheid te laten komen: en dien zoud men uitloiden mit die klokke, en kwam hy daer en booven binnen onser stad vryheid, die zoude onse stad antasten en zetten in onser stad slot, en geven hem zout en brool.» Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 371. ALKEMADE en VAN DER SCHELLING, Behandeling van 't kampregt, bl. 196, 350.

niet tegen den gedaagde die zich vrijwillig aan dat middel onderworpen had.

Privilegium de non evocando.

Een der gewichtigste regten aan het burgerschap verbonden was het privilegium de non evocando, waarbij aan de poorters een bepaalde regter in de stad hunner inwoning werd aangewezen, van wien zij niet mogten worden afgetrokken, zoodat ieder die eene vordering tegen hen had in te stellen hen voor dien regter moest en hen voor geenen anderen mogt dagvaarden. Vreemdelingen verkregen dus door het winnen van het poorterschap ook dien waarborg en op vele plaatsen zelfs, gelijk wij boven in de eerste Afdeeling zagen, reeds vóór die opname door het enkel vestigen hunner woonstede in eene gemeente welke in het bezit van dat privilegie was. Tot de oudste handvesten, krachtens welke over eenen burger alleen de Schepenen van de stad zijner inwoning regt mogten spreken, behoort de keur van Middelburg van 1217 inhoudende: «Alle inwoonders van Middelburgh sullen onder een regt gehouden werden, ende yder is gehouden syn medeburger *Schependom* te plegen. Wie buten Middelburgh woont ende een burger van Middelburgh ballinck maeckt, van wat schult het ballinck ende schult sy, en sal geensins vermogen totter tyt hy in 't righthuys van Middelburgh metten Schautet ende synne Schepenen syn ballincksal hebben vercondigt, ende alsdan sal den Officier der stadt ende de Schepenen het ballincksal ende beteringe doen betalen wtte goederen van den ballinck.» Hetzelfde komt voor in de latere keuring van 11 Maart 1253 en heeft tot op het einde der Grafelijke Regering aldaar gegolden, blijkens de costumen van 21 Maart 1570, waarbij wij verordend vinden, dat de burgers of ingezetenen elkan- der ter eerster instantie voor geenen anderen regter mogten betrekken dan voor Burgemeesteren en Schepenen, uitgezonderd in geval van «fugie of suspicie van dien.» Om geenerlei zaken of misdrijven mogten zij buiten de stad gedagvaard worden, dan alleen bij crimen laesae majestatis 1).

Hetzelfde voorregt werd in de dertiende eeuw geschonken aan de poorters van Westkappel, Domburg en Zierikzee 2), en later door

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 172, 173, 272. Gr. Pl. B. IV. bl. 1014.

2) Zie de keuren van Westkappel en Domburg van 1223 en die van Zierikzee van 11 Maart 1247 en 3 Maart 1297, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 185, 191, 241, 582.

Hertog Albrecht mede aan die van Reijmerswale, *ten waer off sy hun alware verbonden joff verwilkoerden*, en met uitzondering van misdrijven ter zake van de Grafelijke tollē, waarover de tolle naar uitspraak zoude doen 1); terwijl ook door Maria van Bourgondië 14 Maart 1477 in het algemeen aan de burgers en ingezetenen van alle steden van Zeeland het privilegie werd toegekend van alleen voor Schepenen gedagvaard te worden 2).

In Holland werd aan Haarlem, Delft, 's Gravezande en Alkmaar reeds door Willem II het privilegie verleend, dat, indien iemand iets in regten van eenen poorter te eischen had, «die en souder niet of hebben dan Schepenen vonnisse, want wy noch onse nakomelingen en sullen ander recht daer of eysschen», hetwelk in 1426 door Jakoba van Beijeren aan Alkmaar en in 1477 door Maria van Bourgondie aan Delft op nieuw bevestigd is 3).

Ook Dordrecht was reeds vroeg in het bezit van het privilegium de non evocando 4), waarop de Regering zich in het jaar 1299 beriep, toen de Baljuw van Zuid-Holland Aloud, daartoe aangezet door Wolfert van Borselen, in strijd daarmede eenige poorters voor zijnen regterstoel wilde teregt stellen 5). Dit voorregt kwam niet alleen toe aan hen die binnen Dordrecht woonachtig waren, maar werd bij onderscheidene handvesten ook tot de landpoorters uitgestrekt, die telkens wanneer zij voor den Baljuw van Zuid-Holland waren gedagvaard, op zoogenaamde brieven van «hantsluytinge ende afleydinge» van de Schepenen aan de regtspraak van deze moesten worden overgegeven 6).

Behalve de genoemde werden ook vele andere Hollandsche steden,

1) Zie de privilegiën van Reijmerswale van 1 April 1374 en 1 April 1380, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 289, 372.

2) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 669.

3) Zie de keur van Haarlem van 23 Nov. 1245, van Delft van 14 April 1246 en Aug. 1477, van 's Gravezande van Mei 1246 en van Alkmaar 11 Junij 1254 en 11 April 1426, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 223, 232, 236, 286. IV. bl. 840, en bij VAN LEEUWEN, Censura forensis, pars 2. l. 1. c. 15. § 21.

4) Zie de privilegiën van 28 Jan. 1252, 21 Dec. 1270 en 14 Sept. 1284, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 265, 354, 443.

5) Zie WAGENAAR, Vad. Hist. III. bl. 116 vgg.

6) Zie de privilegiën van 28 April 1395, 4 Sept. 1520; 6 Nov. 1536, en de costumen van 1570 art. 34 en 35, bij VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 357, 358, 890, 985, 1342.

zoo als Geertruidenberg, Gouda, Medemblik, Monnikendam, Beverwijk en Schiedam, reeds in den loop der dertiende eeuw in het genot van dit privilegie gesteld 1). Leiden bekwam het in het jaar 1306, en weigerde op dien grond nog in het jaar 1569 de ten uitvoerlegging van eenige door den Bloedraad over Leidsche poorters gevelde vonnissen 2).

Ook aan Schoonhoven werd door Heer Jan van Beaumont 4 Jan. 1320 beloofd «elck man recht te doen binnen onsen poorten van Schoonhoven by Schepenen vonnisse sonder wederseggen», en twee jaren later door Willem III, dat de poorters dier stad nergens zouden teregt staan «dan binnen vryen steden, *het en zy dat zy hem verwilcoren voor eenighe ghewaerde Rechter ende voer zeven bueren off voer Scepenen, off dat zy ergent misdaden ende mense mitter verscher daet begrepe*, dat souden zy beteren alsoe dan recht ware daer zy misdeden» 3).

Op gelijke wijze mogt over die van Vlaardingen, volgens de handvesten van 6 Jan. 1326 en 23 Aug. 1407, noch in burgerlijke zaken noch wegens aldaar gepleegde misdrijven, een andere regter dan de Schepenen dier stad vonnis geven 4), hetgeen door Willem IV 7 Junij 1340 ook aan die van Rotterdam verzekerd werd. Ter zake van hetgeen daarbuiten geschied was, mogten zij derhalve elders voor het geregt geroepen worden, en zelfs voor dat geval stond Willem VI 2 Dec. 1407 aan de laatstgemelden het privilegium de non evocando toe, indien zij, na het plegen van het feit, onvervolgd in de stad waren terug gekomen 5).

Het privilegie van de poorters van Amsterdam op dit punt werd mede bij onderscheidene handvesten erkend 6), evenwel zonder de

1) Zie de handvesten van Geertruidenberg van 4 Julij 1271, van Gouda van 23 Julij 1272, van Medemblik en Monnikendam van 25 Maart 1283, van Beverwijk van 11 Nov. 1298, van Schiedam van 21 Julij 1299, bij VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 357, 363, 482, 487, 599, 604.

2) Zie de privilegiën van 1 Mei 1306 en 5 Jan. 1315 bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 56, 149. Zie ook VAN LEEUWEN, Censura forensis pars I. l. 2. c. 15. § 21, en VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 293.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 236, 285.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 377. IV. bl. 73.

5) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 639. IV. bl. 91.

6) Zie de handvesten van 9 Dec. 1342, 15 Maart 1388 en 26 Junij 1401, alsmede de costumen van 9 Jan. 1570 art. 15, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 669. III. bl. 486, en in de Hantv. enz. der stad Amstelredam. 1613. bl. 9, 17, 93.

gunstige bepaling waarvan wij zoo even omtrent Rotterdam gewag maakten. Gelijk regt gold te Enkhuizen, Hoorn, Edam en Grootebroek 1); in het handvest van Hoorn van 20 Febr. 1411 vinden wij zelfs door Willem VI verordend, dat de poorters wegens misdrijven buiten de stad in het Baljuwschap van Medemblik begaan, indien zij onbezet en onbelet terugkwamen, te Hoorn voor den Schout zouden terecht staan, even alsof die zaken binnen de stad geschied waren, terwijl dezelfde Vorst 24 Aug. 1412 eveneens aan de inwonende burgers van Gorinchem de gunst verleende van, ook wanneer zij buiten de stad of buitenslands «tegen malcanderen vochten», geen ander vonnis dan van de Schepenen hunner woonplaats te ontvangen 2).

Niet minder dan de steden van Holland was Utrecht bevoorregt. Reeds 18 Junij 1252 had Koning Willem II bevolen: «ut nullus princeps, marchio, dux, comes vel nobilis, ecclesiastica vel secularis persona aliquem ipsorum civium vel in civitate ipsa manentium extra muros civitatis ejusdem, nisi Imperator vel Rex, super his quae ad iudicium seculare spectant duntaxat, possit ad iudicium evocare, citare seu etiam coram aliquo convenire, cum parati existant coram Episcopo Trajectensi, coram domino vel iudice qui pro tempore fuit deputatus ab ipso in civitate Trajectensi praedicta, exhibere cuique justitiae complementum. Unde praesenti edicto districtius inhibemus, ne quis ipsos contra hanc concessionem nostram impedire audeat seu etiam molestare. Quod qui facere praesumpserit disgratiam nostrae Celsitudinis se noverit incursum, et in reatus sui poenam centum marcas auri fisco nostro componat» 3), terwijl ook in den gildebrieff van 1304 de bepaling voorkomt: «ende en zal gheen man die onse borgher is enen ander borgher beclagen buten der stat om enigherhande dinghe», met bedreiging van verbeurte van het burgerregt gedurende een jaar tegen dengenen die dit gebod overtrad 4). Dit regt der poorters werd later zoowel door den Bisschop als door de stedelijke Regering herhaalde malen

1) Zie de handvesten van Enkhuizen van 16 Maart 1355, van Hoorn van 27 Maart 1356 en 16 Junij 1408, van Edam van 19 Nov. 1357, en van Grootebroek van 2 Aug. 1364, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 831, 865. III. bl. 31, 166 en bij VELIUS, Chronyck van Hoorn, bl. 31.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 162, 219.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 267. Utr. Pl. B. III. bl. 276.

4) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 67.

bevestigd en gehandhaafd 1), en het gold niet alleen burgerlijke regtsgedingen, ook in strafzaken stonden de burgers voor den regter hunner woonplaats terecht, al was het feit ten platten lande gepleegd, alleen over zware misdaden deed de Bisschop uitspraak. Buitenburgers evenwel konden zich op dit privilege niet beroepen, in-gevolge de ord. van 1413 en 1441 2).

In het jaar 1364 beloofde de Bisschop in het algemeen dat geen burger eener stad onder zijn gebied gelegen door hem of door iemand van zijnentwege van zijn gewonen regter zoude worden afgetrokken. Met name wordt aldaar gewag gemaakt van Utrecht; Amersfoort, Rhenen en Vredeland, welke laatste stad reeds in het vorige jaar op dat punt een privilege verkregen had, evenwel met bepaling, dat hare burgers wel voor den Bisschop alsmede met brieven van den Paus mogten gedagvaard worden. Die van Montfoort waren minder begunstigd, zij stonden wegens alle door hen gepleegde misdrijven voor den Bisschop terecht 3).

Te Amersfoort was het aan de burgers ten strengste verboden elkander elders voor eenen geestelijken of wereldlijken regter te betrekken, en ook aan die van Rhenen werd het privilegium de non evocando bij de ord. van 1546 op nieuw verzekerd 4).

In Brabant heerschten dezelfde beginselen, blijkens de belofte aan 's Hertogenbosch in het jaar 1329 door Hertog Jan van Lotharingen, Brabant en Limburg gedaan: « Voert waert dat sake dat yemandt iet werende weer teghen eenigen poirter van der stadt van den Bosch, daer en sal deghene niet anders af hebben dan vonnisse der Schepen, noch wy ende onse nakomelinge en solen daer af niet anders eysschen noch soecken » 5), terwijl dergelijke

1) Zie de ord. van den Bisschop van 15 Dec. 1362 en die van de stedelijke Regering van 1365, 1377, 1397, 1403 en 1438, alsmede de costu-
men van 1343 en 1550 c. 19 art. 1, in het Utr. Pl. B. III. bl. 277, 280,
289, 350, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 142, en bij BURMAN, Utr.
Jaarb. I. bl. 498. II. bl. 48.

2) Zie BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 121 vgg. II. bl. 15. Utr. Pl. B. III.
bl. 268.

3) Zie Utr. Pl. B. II. bl. 946 vgg. VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 148.

4) Zie omtrent Amersfoort de keuren der stedelijke Regering van 1414
en 1438, alsmede de ord. van Keizer Karel V van 20 Mei 1554 art. 40,
en omtrent Rhenen de ord. van Oct. 1546 art. 75, bij VAN BEMMEL, Beschr.
van de stad Amersfoort, bl. 754 vgg., en in het Utr. Pl. B. III. bl. 1072, 1093.

5) Zie Costuymen ende usantiën der Hoofststadt ende Meyerye van 's Her-
togenbossche, bl. 214.

bepalingen mede in de handvesten van onderscheidene steden van Gelderland worden aangetroffen 1).

In naauw verband met het regt van alleen voor den Schepenbank **Arrest.** der woonplaats gedagvaard te worden stond het aan vele steden toegekende privilegie, dat hare burgers niet dan in enkele bepaald uitgedrukte gevallen in persoon of in hunne goederen mogten worden aangehouden of gearresteerd, althans niet indien zij voldoende zekerheid stelden. Zoo leest men in de handvesten van Dordrecht van 21 Dec. 1270 en 14 April 1284: «Onse lieve poorteren van Dordrecht mogen in Zuyt-Hollant om geene voorgaende oorsaek of rede, *behoudens altyd de vryheid van onse stad van Sinte Geertruydenberge ende ons recht van tollén*, werden belet, gearresteert ofte aangehouden te werden in persoon of in hare goeden, *ten zy voor sodanige schulden welke verleden ende bekent zyn voor den waere Rechter tot sodanige ende diergelycke zaken gemachticht, welke gemeenelyck Gewaert Rechter geseyd werd, ende ses of meerder getwigen, die de voornoemde verlydenisse of bekentenisse van de voorsejde schulden om de vorige redene erkenne.*» Ook wanneer de schuldeischer gewaar werd, dat zijn schuldenaar «ruymen ofte wechvaren» wilde, mogt hij, volgens de keur van 24 Aug. 1454, de goederen van dezen, onverschillig of hij poorter was of niet, «voor die schult terstont besetten ende bekommeren tot hare somme toe van den hoofgelde ende oock van den onkost die hem ontbrack», terwijl mede bij art. 41 der costumen van 1570 op het privilegie van arrest uitdrukkelijk de uitzondering gemaakt werd: «*ten ware hy latiteerde, voorvluchtich ofte suspect van vluchte waere*»; welk arrest nogtans niet mogt geschieden dan met toestemming van den Burgemeester. Voor het geval dat een poorter van Dordrecht te Sluis in Vlaanderen wegens «lyfpenciën» of om eenige andere reden gearresteerd was, had Philips van Bourgondië 11 Nov. 1425 bepaald, dat hij steeds uit de gevangenis zoude worden ontslagen onder behoorlijke borgstelling «om wet te nemen ende te voldoen na den rechte»; alleen bij «quade faeyten» mogt hij' zich op dit privilegie niet beroepen 2).

1) Zie onder anderen de handvesten van Zaltbommel van 1327 en 8 Dec. 1378, van Goch en Venlo van 13 Dec. 1377, van Roermond van 26 Julij 1380 en 20 Febr. 1479, alsmede van Tiel van 1410, in het Geld. Pl. B. II. app. bl. 74, bij NYHOFF, Gedenkw. uit de gesch. van Geld. III. bl. 57, 58, 66, 82. V. bl. 103, en bij RINK, Beschr. der stad Tiel, bl. 232.

2) Zie van MIERIS, Charterb. I. bl. 354, 443. IV. bl. 802. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1344, 1345.

Hetzelfde privilegie als aan Dordrecht, met dezelfde uitzonderingen, was door Floris V 4 Julij 1271 aan Geertruidenberg verleend 1). Daarentegen komen geene beperkingen voor in de handvesten van Medemblik en Monnikendam van 25 Maart 1288, noch in dat van Beverwijk van 11 Nov. 1298, terwijl ook bij de latere van 1 en 27 April 1405 door Willem VI aan de poorters der beide eerstgenoemde steden beloofd werd, dat men hen niet zoude «te gysel dagen, noch vangen, noch binden, noch syn goet bekommeren, noch nemen om eenigherhande misdade wille, *alsoo verre als hy borge setten magh en wil voor syn lyf ende goet tot onser voorschreven stede recht te komen*»; werd iemand desniettegenstaande «te gysel ghedaeght, die sal t' huys mogen blyven sonder yet daeraen te verbeuren» 2).

Die van Oudewater waren, volgens de privilegiën van 18 April 1322 en 1 Sept. 1345, mede vrij van arrest in burgerlijke en in strafzaken, indien zij zich zelve of hun goed niet hadden «verwilkoort in anders onsen steden voor Schepenen binnen vryheden, off in ambachte voer den gewaerden Rechter» en zes of zeven getuigen 3). Evenmin mogten poorters van Rotterdam of hun goed «van onverplogender schout» ergens bezet worden, wel daarentegen van «*verplogender schout*» d. i. van *verpligte* of gehypothekeerde schuld, alsmede ter zake van breuken tegen de Grafelijkheid 4) of van Grafelijke beden, in welk laatste geval zij evenwel, volgens privilegie van 26 Mei 1480, even als die van Haarlem, Delft, Leiden en Amsterdam, niet in besloten gevangenis maar *in eene goede herberg* zouden gegijzeld worden 5). De poorters van laatstgenoemde stad waren mede vrij van arrest in persoon en goederen ter zake «van schade ofte van schoude onverwillekeurt» ten platten lande «van den de Maas, volgens de handvesten van 9 Dec. 1342 en 3 Nov. 1422, herhaalde malen onder anderen in 1560 door het Hof van Holland gehandhaafd en mede bevestigd bij art. 16 der costumen van Heer Jan van Persijn geslotene overeenkomst, terwijl hun ook door Hertog Albrecht in het jaar 1388 verzekerd was, aan lijf of goed

- 1) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 357.
- 2) Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 486, 487, 599. IV. bl. 11, 14.
- 3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 281, 698.
- 4) Zie het privilegie van 7 Junij 1340, bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 638. Zie ook VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 41.
- 5) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 182.

niet te worden gegijzeld, gevangen of bekommerd, indien zij ten genoegen van Schepenen zekerheid stelden, uitgezonderd bij moord, brandstichting, verkrachting, zecroof en gewapenden wederstand tegen de hooge overheid. Daarenboven verbood Koning Philips 24 Nov. 1575, hen in Gelderland te arresteren of beslag te leggen op hunne goederen wegens schulden van de Staten van Holland 1).

Naarden verkreeg 20 Mei 1355 eveneens vrijdom van arrest ten platten lande voor zijne burgers, uitgezonderd ingeval «zy hun *verwillekeurden* voor Rechtere off voor wettachtige luyden, of dat zy *met verscher misdaet* begrepen worden, of dattie clager met opene brieven betooghen mochte.” Hetzelfde werd aan die van Weesp ten noorden van de Maas verleend, waarbij evenwel niet van het betrappen op heeter daad gesproken wordt, en Jan van Beijeren verbood 6 Nov. 1407 aan zijne ambtenaren, op straffe van ontslag uit hunne bediening, de poorters en buurlieden van Naarden, Muiden, Weesp en Gooiland gevangen te nemen, indien zij borg konden stellen 2).

Op gelijke wijze waren de burgers van Hoorn 3), 's Gravenhage en Gorinchem bevoorregt, uitgezonderd wanneer zij op heeter daad betrapt waren of beschuldigd van zware misdrijven, waaronder behalve de boven bij Amsterdam vermelde ook genoemd worden, misdrijven in 's Graven wildernissen, valscheid in geschrift en valsche munt 4), terwijl ook te Brielle, volgens de costumen der veertiende eeuw, geen beslag op de goederen eens poorters mogt worden gelegd dan ter zake van huishuur of erfhuur, op de overtreding waarvan bij het privilegie van 18 Aug. 1477 eene boete van 10 pond gesteld werd 5).

Te Middelburg was eveneens, volgens de costumen van 21 Maart

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 669. IV. bl. 661. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. costumen. § 2. Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 93. ROOSEBOOM, Recueil van keuren, bl. 200, 203. Geld. Pl. B. I. bl. 681.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 847, 849. IV. bl. 49.

3) Zie de privilegiën van 1359 en 1398, bij VELIUS, Chronyck van Hoorn. bl. 26, 671.

4) Zie de privilegiën van 's Gravenhage van 10 Sept. 1400 en 6 Nov. 1407, en die van Gorinchem van 7 April 1407 en 24 Aug. 1412, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 725. IV. bl. 55, 89, 218.

5) Zie ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle, I. bl. 252. II. bl. 88.

1570, beslag alleen geoorloofd «in cas van fugie of van huyshuyre, packhuyshuyre, kelderhuyre», in strafzaken mogt niemand worden aangehouden zonder verlof van «die van de Wet», terwijl reeds Willem VI 22 Aug. 1412 den Baljuw verboden had eenen burger gevangen te nemen, die naar het oordeel van Burgemeesteren en drie Schepenen voldoende zekerheid kon stellen 1). Hetzelfde voorregt gaf Philips van Bourgondië aan de poorters van Zierikzee te Sluis, uitgezonderd bij «quade faeyten», en ook Maria maakte 14 Maart 1477 voor al de burgers in Zeeland op het privilegie van arrest in burgerlijke en strafzaken alleen eene uitzondering ten opzichte van hare domeinen 2).

Ook buiten Holland en Zeeland treft men in onderscheidene handvesten op dit punt voordeelige bepalingen voor de poorters aan, onder anderen in dat van 's Hertogenbosch van 1329, alwaar als eenige uitzondering misdrijven genoemd worden, wegens welke men zijn lijf verbeurd had 3).

Niet minder begunstigd waren de burgers van Utrecht, aan wie reeds in 1351 en 1352 vrijdom van arrest was verzekerd «tusschen der Noede ende Bodegraven», hetgeen 24 Junij 1402 door Hertog Albrecht bevestigd werd, met uitzondering evenwel van breuken tegen de Grafelijkheid 4). Binnen de stad zelve konden zij, volgens den gildebrief van 1455, alleen gevangen worden genomen, indien zij beschuldigd waren van «opsetten, moerdadeliken saken en ondeden, en die na der stat wilcoeren 't lijf verboert hebben, ende dieven die men dryvende ende dragende vynt»; overigens mogt iemand, die «by nachte ofte dage onseedicheyt bedreve», slechts zoo lang in arrest genomen worden tot dat hij zekerheid gesteld had 5). In burgerlijke zaken mogt geen beslag worden gelegd op het goed eens poorters «dan van huyshuyr, ten wair of men sinen huysraet geladen vonden op wagen of in scepen, of drivende of dragende» 6), welke

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 213. Gr. Pl. B. IV. bl. 1212.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 829. Gr. Pl. B. II. bl. 669.

3) Zie Costuymen ende usantiën der Hooftstadt ende Meyerye van 's Hertogenbossche, bl. 229.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 792, 811. III. bl. 767.

5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 83.

6) Zie de ord. van 1456 en die van 31 Julij 1532 c. 2. art. 11, als mede de costumen van 30 Sept. 1550. c. 19. art. 2, in het Utr. Pl. B. III. bl. 305, 324, 350.

bepaling mede in de ord. van Rhenen en Amersfoort gevonden wordt 1).

In vele handvesten treffen wij mede eene bepaling aan in het belang der nagelatene betrekkingen van eenen poorter, die lijf en goed verbeurd had, opdat zij niet onschuldig zouden boeten voor eene misdaad waaraan zij persoonlijk vreemd waren, en gevrijwaard wierden van door de veroordeeling van hunnen echtgenoot of vader tot den bedelstaf te geraken. Daarom hadden onderscheidene steden het privilegie verkregen, dat hare poorters boven hun leven slechts eene zekere som of een bepaald gedeelte hunner goederen mogten verbeuren, en dat het overige aan de vrouw en kinderen of aan de verdere erfgenamen moest gelaten worden. In sommige gemeenten was dit privilegie beperkt tot het geval dat de veroordeelde gehuwd of weduenaar was, in de meeste echter had het ook op ongehuwde poorters betrekking, terwijl enkele handvesten mede de bepaling bevatten, dat kinderen alleen een zeker gedeelte van het goed hunner ouders mogten verbeuren.

Reeds Floris V stelde in het jaar 1272 vast, dat tegen wettig gehuwde poorters van Gouda bij doodslag geen verbeurdverklaring van goederen zoude worden uitgesproken, maar dat in dat geval niet meer dan 60 pond behoefde betaald te worden; Graaf Jan van Blois strekte dit 14 Jan. 1373 tot alle misdrijven uit, die met den dood gestraft werden, en bepaalde het bedrag op de helft der goederen, hetwelk nochtans door Philips van Bourgondië 28 Sept. op 60 pond werd teruggebragt 2).

De meeste voorregten op dit punt dagteekenen echter van het jaar 1346, toen Margareta bij drie algemeene privilegiën aan «allen die nu woonachtigh zyn of namaals woonachtigh sullen weesen» in Noord- en Zuid-Holland gelijk in Kennemerland en Westvriesland verzekerde, dat niemand wegens doodslag of andere misdrijven behalve zijn lijf meer dan de helft zijner goederen zoude verbeuren, hetwelk ten opzichte van laatstgenoemd gewest door Willem VI 3 April 1415 bevestigd werd 3).

1) Zie de ord. van Rhenen van Oct. 1546 art. 74 en die van Amersfoort van 20 Mei 1554, in het Utr. Pl. B. III. bl. 1073, 1093.

2) Zie BOEL, Amstelredams privilegie en poorterregt, bl. 292, 293. VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 277.

3) Zie Gr. Pl. B. V. bl. 714, 715. VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 330. BOEL, bl. 86, 337, 338, 352.

Behalve deze werden ook aan onderscheidene steden afzonderlijke handvesten geschonken, in welke veelal enkel van doodslag gesproken werd, zoodat de poorters zich bij andere misdrijven op de algemeene konden beroepen. In hetzelfde jaar 1346 kwamen in het toenmalig Noord-Holland Vlaardingen en Schiedam en 13 Mei 1355 eveneens Rotterdam in het bezit van eenen zoodanigen bijzonderen giftbrief, terwijl te Schiedam door Willem VI 27 Aug. 1412 en te Rotterdam door Koning Philips 13 Febr. 1580 het maximum der bij doodslag te verbeuren som op 80 pond gesteld werd 1). Te Delft bedroeg het maximum bij doodslag 80 en bij andere misdrijven 60 2), te Leiden bij alle capitale feiten 60 pond, op grond waarvan alsmede van het privilegium de non evocando de Regering dier stad, gelijk boven reeds gemeld is, in het jaar 1569 de ten uitvoerlegging weigerde van eenige vonnissen van den Bloedraad, waarbij tegen poorters van Leiden de doodstraf en confiscatie van al hunne goederen was uitgesproken 3). Zoo komt ook in een handvest van Woerden van 14 Jan. 1402 de bepaling voor, dat een poorter, die zich aan doodslag had schuldig gemaakt, wel zijn lijf maar niet zijne goederen verbeuren mogt 4), en leest men in de costumen van Oudewater: «dat soo yemandt eenen doodslag ofte andere diergelyke groote misdaadt deede, hy daardoor verbeurt zyn lyf ende goedt, *wel verstaende dat daarin des misdaadigers huisvrouwen goederen niet begrepen sullen zyn*» 5).

Ook in Westvriesland werd zoodanig voorregt behalve in het algemeene in vele bijzondere handvesten aan de poorters verzekerd, onder anderen reeds in het jaar 1346 in zake van doodslag aan Westzaanen en Krommenie en aan Monnikendam, alwaar het door Willem V 23 Nov. 1356 ook tot andere misdrijven uitgestrekt en door Hertog Albrecht 10 Oct. 1395 nader bevestigd werd 6). In

1) Zie BOEL, bl. 290, 293, 294, 297.

2) Zie de handvesten van 6 Julij 1394 en 28 Oct. 1464, bij BOEL, bl. 93, 291, en bij D. VAN BLEYSWYCK, Beschv. der stad Delft. 1667. bl. 71.

3) Zie het privilegie van 20 April 1418, bij BOEL, bl. 292, bij VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 482, en Handvesten van Leiden, bl. 293.

4) Zie VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 753. BOEL, bl. 295.

5) Zie J. VAN HEEMSKERK, Batavische Arcadia. Amst. 1751. bl. 428.

6) Zie deze privilegiën, welke ook aan Westzaanen en Krommenie 31 Dec. 1396, 30 Junij 1492 en 13 Maart 1497 bevestigd werden, bij BOEL, bl. 343, 362, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 8, en in de Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. III, XII.

1355 ontvingen Amsterdam, Haarlem, Alkmaar en Medemblik, in het volgende jaar Enkhuizen en Hoorn, en in 1357 Edam privilegiën van gelijke strekking. Aan die van Enkhuizen werd zulks 3 Maart 1451 op nieuw beloofd, terwijl het maximum der te verbeuren som te Haarlem door Hertog Albrecht 16 Junij 1394 bij doodslag op 80 en bij andere misdrijven op 60 pond, te Hoorn door Philips den Schoonen 22 Aug. 1504 in het eerste geval op 60 pond van 40 groot, dus op 80 Hollandsche ponden van 30 groot, gesteld werd 1). Over den zin van het privilegie van Amsterdam is in later tijd verschil van gevoelen ontstaan, daar Hertog Albrecht bij de bevestiging van hetzelfde 15 Maart 1388 en 26 Junij 1401 bepaald had: «Voort so en mach niemant meer verbeuren in onsen lande voorschreven *van geenen saecken* dan half zyn goet, ende die ander helft sal hebben zyn wyf ende zyn kinders of zyn rechten erven.» Sommigen meenden dat men zich daarop ook beroepen kon in zake van misdrijven waarvoor men zijn lijf niet verbeurd had, welk gevoelen werd voorgestaan door BORT in zijn tract. crim. tit. 10. No. 135, 138—140, alsmede door Mr. ABRAHAM WESTERVEEN in een in het jaar 1703 daarover uitgebragt advies; Mr. PAULUS BUYS en anderen echter beantwoordden die vraag in eenen tegenovergestelden geest. Behalve de genoemde giftbrieven beloofden Willem VI 21 Maart 1405 en Keizer Karel V 2 Oct. 1549, dat een poorter van Amsterdam in geen geval boven zijn lijf meer dan 100 ponden van 15 stuivers verbeuren zoude, welke privilegiën door het Hof van Holland herhaalde malen, onder anderen in de jaren 1537 en 1539, zijn gehandhaafd 2).

Onder de steden van Zuid-Holland komen behalve Gouda, waarvan wij boven reeds gesproken hebben, nog in aanmerking Geertruidenberg, Woudrichem, Schoonhoven, Gorinchem, Heusden en Heukelom, welker poorters alle boven hun lijf niet meer dan de helft hunner goederen mogten verliezen 3); in de vier laatstge-

1) Zie BOEL, bl. 104, 105, 339, 340, 341, 353, 354, 358. VAN MERIS, Charterb. III. bl. 4, 609. VELIUS, Chronyck van Hoorn, bl. 16, 169. Hantv. enz. der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 4.

2) Zie BOEL, bl. 18, 29 vgg., 38 vgg., 376. VAN MERIS, Charterb. III. bl. 486. IV. bl. 8. Hantv. enz. der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 9, 18, 94. ROOSEBOOM, Recueil van keuren, bl. 203, 204.

3) Zie de privilegiën van Geertruidenberg van 1355 en 1 Sept. 1520, van Woudrichem van 1388 en 18 Dec. 1476, van Schoonhoven van 4 Dec. 1356, van Gorinchem van 11 Nov. 1382, van Heusden van 27 Mei 1403,

noemde plaatsen had zulks evenwel alleen op gehuwde poorters betrekking, het werd nogtans te Gorinchem door Willem VI 24 Aug. 1412 ook tot ongehuwden uitgestrekt 1). Het maximum der te verbeuren som was aldaar reeds vroeger, 7 April 1407, voor elk burger zonder onderscheid op 10 pond gesteld 2).

Daarenboven mogten ook te Brielle en te Geervliet de poorters in geen geval meer verbeuren dan 50 Hollandsche ponden 3), welke som door Maria van Bourgondië 16 Aug. 1477, bij een algemeen privilegie aan het land van Voorne, tot 100 ponden van 40 groot en dus tot ruim 133 Hollandsche verhoogd werd. Tevens verzekerde zij, dat geen man het goed zijner vrouw, geen vrouw dat van haren man, en geen kind dat van zijne ouders zoude verbeuren 4). Laatstgenoemde bepaling komt mede voor in het boven aangehaalde handvest van Amsterdam van 1388, terwijl Schoonhoven reeds 4 Dec. 1356 van Graaf Jan van Blois het privilegie verkregen had: « dat onse poortere kynderen aldaer, die inhems zyn ende in haers vaders ende moeders broode zyn, voert meer jegens ons niet meer verbueren moghen van huers ouderen goeden dan 10 pont Hollants" 5).

In Zeeland werd mede aan Reijmerswale door Hertog Albrecht in 1380 toegestaan, dat de vrouw van eenen veroordeelden poorter de helft der goederen behouden zoude en door Willem VI 24 Junij 1412 aan Zierikzee, dat geen poorter meer zoude verbeuren dan 60 Parijsche ponden voor den Graaf en 10 voor de stad, welke som voor die van Brouwershaven door Koning Philips 30 Dec. 1566 op 60

en van Heukelom van 1433, bij BOEL, bl. 81, 83, 306, 308, 314, 319, 323, en bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 10, 512, 514, 779.

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 216: Geen man en sal noch en mach syns wyffs goet verbueren, noch geen wyff hoirs mans goet anders dan elck syn helfte van hoiren gemeynen goede, *noch geen eenloep man noch wyff en sal noch en mach meer verbeuren dan halff hoir goet*, ende welck dattet verbuerde, daer sal bekende scout voir aff gaen van hoiren gemeynen goede.»

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 56.

3) Zie de privilegiën van Brielle van 18 Nov. 1407 en van Geervliet van 3 April 1429, bij VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 90, 946, en bij BOEL, bl. 101, 303.

4) Dit privilegie is aan het land van Voorne door Philips den Schoonen in Dec. 1494 bevestigd. Zie BOEL, bl. 327, 331. VAN HEEMSKERK, Bat. Arcadia, bl. 438.

5) Zie ROOSEBOOM, Recueil van keuren, bl. 202. VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 10.

Hollandsche ponden werd gesteld, met bepaling evenwel, dat alleen diegenen welke jaar en dag poorters waren daarvan genot zouden hebben 1). Daarenboven schonk Philips de Schoone in het jaar 1495 aan Zeeland in het algemeen het privilegie, dat geen man het goed zijner vrouw, en geene vrouw dat van haren man mogt verbeuren 2), en was mede te Vlissingen en te Veere geene confiscatie geoorloofd, en te Middelburg alleen bij voortvlugtigheid van eenen wegens capitale misdrijven beschuldigde 3).

Ook in andere gewesten van ons vaderland vinden wij die straf op onderscheidene plaatsen uitgesloten. Aangaande het Sticht blijkt zulks uit eenen brief door Willem VI in het jaar 1413 geschreven, waarin de volgende zinsnede voorkomt: « want het een oud landrecht is in den Gestichte van Utrecht, dat niemand syn goederen aldaar verbeuren mag.” Zoodanige bepaling vinden wij ook in den gildebrief van 1455 art. 27, in de costumen van Utrecht van 31 Maart 1530 en in de ord. van Rhenen van Oct. 1546; zelfs bij voortvlugtigheid verbeurde een burger hoogstens 80 Carolusgulden 4).

In Gelderland treffen wij mede vele dergelijke giftbrieven aan, waarvan tot voorbeeld strekken kan een handvest van Bommelerwaard, Tielerwaard, Beest, Renoy en Herwarden van 1409, inhoudende dat geene ingezetenen meer dan de helft hunner goederen zouden verbeuren, en een privilegie van Tiel, waarbij Hertog Reinald in het volgende jaar aan de poorters verzekerde, dat bij veroordeeling van den man die som niet uit den gemeenen boedel zoude gevorderd worden 5); terwijl zoodanig voorregt mede in Overijssel, met name aan de burgers van Deventer, en in Brabant, met name aan die van Bergen op Zoom, was toegekend 6).

Nogtans werden in sommige der aangehaalde handvesten uitzonderingen gemaakt ten aanzien van enkele misdrijven, onder anderen te Geertruidenberg bij crimen laesae majestatis; zoo verbeurden scha-

1) Het privilegie van Zierikzee is 4 Julij 1515 door Keizer Karel V bevestigd. Zie VAN MIERIS, Charterb. IV. bl. 204. BOEL, bl. 388, 390, 391.

2) Zie BOEL, bl. 387.

3) Zie de privilegiën van Vlissingen van 2 en van Veere van 11 Maart 1574, alsmede de costumen van Middelburg van 1570, bij BOEL, bl. 388, bij Mr. JOHAN DE MAUREGNAULT, Juridique observatiën. 's Grav. 1758. bl. 170, en in het Gr. Pl. B. IV. bl. 1012.

4) Zie Ur. Pl. B. I. bl. 742. III. bl. 83, 322. BOEL, bl. 394, 396.

5) Zie Geld. Pl. B. II. app. bl. 80. RINK, Beschr. der stad Tiel, bl. 232.

6) Zie BOEL, bl. 397, 398, 400.

kers te Gorinchem al hunne goederen, en gold te Utrecht volgens de costumen van 1530 het genoemde privilegie niet in geval van crimen laesae majestatis, rebellie, commotie « of diergelycke groote excessen ende delicten ». In het land van Voorne werd zelfs eene uitzondering gemaakt ten opzichte van « moordt, moordbrandt, vrouwekragt, straatroof, zeeroof, kerkroof, wanhoop, opkoop van eetwaaren tot verduuringe derselver, opstandt tegen den Heer, ende doodslagen met ingesetter laage, daar af deugdelyke blyke » 1).

Andere privilegiën. Tot de gerechtelijke privilegiën behoort mede dat van de poorters van Amsterdam, volgens hetwelk zij niet mogten worden gepijngd dan met voorafgaande toestemming van Burgemeesteren en Schepenen 2). Te Middelburg gold hetzelfde regt, volgens de costumen van 1570, waarbij tevens bepaald was, dat, indien de toepassing der pijnbank op eenen poorter noodig geoordeeld werd, deze eerst op eene wettige wijze moest verklaard worden van het burgerregt vervallen te zijn 3). Daarenboven was in onderscheidene steden de verjaring van de vervolging wegens misdrijven ter gunste der poorters op een jaar gesteld 4), terwijl in sommige gemeenten nog meer gelijksoortige voorregten aan het burgerschap verbonden waren, welke wij hier evenwel met stilzwijgen zullen voorbijgaan.

Vroegere misdrijven. De genoemde privilegiën hadden evenwel geene terugwerkende kracht, zoodat de nieuwe burgers zich daarop niet konden beroepen ten aanzien van misdrijven vóór hunne opname gepleegd, ja het gebeurde somtijds dat aan de zoodanigen in geval van schuldigverklaring, als aan onwaardigen, het burgerregt weder ontnomen werd 5).

1) Zie BOEL, bl. 306, 319. Utr. Pl. B. III. bl. 322. VAN HEEMSKERK, Bat. Arcadia, bl. 438.

2) Zie ROOSEBOOM, Recueil van keuren, bl. 30.

3) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 1212, 1213.

4) Zie onder anderen het boven aangehaalde handvest van Amsterdam van 1388, alsmede dat van Haarlem van 16 Junij 1394, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 484, 609.

5) Eene uitzondering op dat beginsel treffen wij echter te Utrecht aan, alwaar in het jaar 1475 iemand tot burger werd aangenomen, die een' doodslag op eenen buitenman begaan had, en aan wien de stedelijke Regeering vergunde terstond genot te hebben van het aan de poorters toekomende voorregt (door Keizer Karel V teregt *corruptele* genoemd), van in dat geval slechts met eene geringe geldboete te worden gestraft, terwijl op dezelfde misdaad tegen eenen poorter gepleegd de dood gesteld was. Zie BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 122.

Te Brielle was het te dien opzigte de gewoonte, dat de Burgemeester aan elk die het poorterschap won terstond bij zijne opname plegtig aankondigde, « dat die stede hem niet verantwoordten en sal van broken die hy *voir die tyt* gedaen moge hebben" 1).

De vervolging wegens zulke feiten moest echter doorgaans binnen het jaar geschieden, bij gebreke waarvan er op de nieuwe burgers geen verhaal meer zoude zijn, hetgeen wij onder anderen uitdrukkelijk verordend vinden te Rotterdam, Haarlem, Hoorn en Amsterdam 2). Te Weesp schijnt het dat de regtsvordering ook nog na dien tijd mogt aangevangen worden, althans in het handvest van 20 Mei 1355 wordt van geen termijn gewag gemaakt, men leest er alleen: « Voort soo wien dat sy te poorter ontfaen, die sal alle broke of doen, die hy tegens ons ende ons heerlyckheyt misdaen heeft eer hy poorter wert; ende al waer dat sake dat wine niet beschuldigt en hadden eer die tyt dat hy poorter werde, so soudt onse Bailliu nochtans berechten als onser Heerlycheit toebehoort" 3).

d. BEVOEGDHEID TOT HET UITOEFENEN VAN BEROEPEN.

Wij hebben boven in § 3 der eerste Afdeeling gezien, dat, ofschoon niet overal het burgerschap een uitsluitend vereischte was tot het drijven van eenig beroep, toch in vele steden de meeste beroepen alleen door poorters mogten worden uitgeoefend. Al werden der-

1) Zie ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle. I. bl. 274.

2) Zie het handvest van Rotterdam van 7 Junij 1340, inhoudende: « Soo wie niewelycks poorter wordt, alsulcke broeke als hy misdaen hadde eer hy poorter wort, ende men ter waerheyt vinden mogten, die magh die Bailliu of die dagelysche Rechter, daer hy onder misdaen hadde, rechten *binnen den eersten jaren, gelyck of hy geen poorter en waere*»; die van Haarlem van 16 April 1344 en van Hoorn van 27 Maart 1356, alsmede die van Amsterdam van 4 Nov. 1411 en 2 Oct. 1549: «Maer waert dat yemandt van den aenghenomen poorteren tegens ons te vooren ghebreuckt hadde, dat soude hy ons beteren *na den recht van den lande daer die saecke geschiet waer*, ende des soo soudmen hem van den breucken aldaer *binnen den eersten jaere daer naest volgende* aenspreken met rechte, of *hy soude daer af quyt wesen*», bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 633, 682, 866. IV. bl. 186, en in de Hantv. enz. der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 19, 94.

3) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 850.

halve vreemdelingen niet altijd belemmerd, indien zij het een of ander ambacht bij de hand wilden nemen om zich en de hunnen een middel van bestaan te verschaffen, zeker is het, dat zij door het verkrijgen van het burgerregt zich den toegang geopend zagen tot alle zoogenaamde poortersneringen 1), hetzij terstond, hetzij na eenen zekeren tijd, of na in een gild opgenomen of op eenige andere wijze bevoegd verklaard te zijn. In vele gemeenten vinden wij zulks uitdrukkelijk bij de handvesten bepaald, onder anderen te Vlissingen bij het privilegie van 2 April 1315, alwaar wij lezen: « Ende wy willen dat alle die ghene, die binnen der vryhede van Vlissingen woenen off coemen sullen woenen, moghen coepen ende vercoepen, tappen, backen, brouwen ende alrehande coemenscepe die sy hebben ende mit haren goede haer oerbaer doen, na dien dat hem nuttelik ende oerbaerlik sal doncken, *soe wanneer dat sy daer binnen woenen ende poerters syn* 2). Wilden de nieuwe burgers in een gild worden opgenomen, zoo moesten zij zich bij de Dekens of Overlieden aanmelden, die hen dan, indien zij overigens de daartoe vastgestelde vereischten in zich vereenigden, tot de uitoefening van zoodanig beroep als meester toelieten, na het afleggen van eene proef en het betalen van het inkomgeld, hetwelk evenwel op vele plaatsen meer bedroeg voor gekochte dan voor geboren poorters 3). Voor het overige kunnen wij korthedshalve verwijzen naar hetgeen omtrent de beroepen boven in de eerste Afdeeling gezegd is.

e. BENOEMBAARHEID TOT AMBTEN.

Meer nog dan tot het uitoefenen van beroepen was meestal het burgerschap een uitdrukkelijk 4) of stilzwijgend vereischte tot het

1) Vergelijk de Pruisische Städte-Ordnung van 1808. § 15 en 42. In die van 1831 komt deze bepaling niet meer voor, maar wordt bij § 15 aan allen die een beroep uitoefenen, hetwelk hun een zuiver inkomen van 200 tot 600 Rthlr oplevert, de verplichting opgelegd, het burgerschap te winnen.

2) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 156.

3) Zoo bedroeg te Dordrecht, volgens de keur van 18 Jan. 1447, het inkomgeld voor kinderen van gildebroeders 1 Hollandsch pond, voor geboren of aangehuwde poorters 2 nobelen, voor inboorlingen van Zuid-Holland $2\frac{1}{2}$, hen die buiten Zuid-Holland doch in Holland of Zeeland geboren waren 3, en voor hen die buiten Holland en Zeeland geboren waren 5 nobelen. Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 583.

4) Zie onder anderen de privilegiën van Gouda van 26 Febr. 1431,

bekleeden van ambten, althans van regeringsambten, wanneer de benoeming daartoe onmiddellijk van het plaatselijk bestuur of van de aanzienlijkste ingezetenen uitging, of door den Vorst geschiedde uit eene voorafgaande nominatie. Had een vreemdeling het burgerrecht gewonnen, dan werd hij, hetzij terstond, hetzij na eenigen tijd, mits in de stad wonende 1), aldaar tot alle ambten verkiesbaar 2), met uitzondering van zeer weinige betrekkingen, welke alleen door geboren burgers mogten bekleed worden, gelijk wij boven op bl. 97 opmerkten, en zelfs tot deze werd men soms toegelaten, wanneer men door een huwelijk met eene poortersdochter het burgerschap verkregen had, daar dezulken doorgaans met geboren burgers gelijke regten genoten.

In de meeste steden moest men gedurende eenen zekeren tijd poorter geweest zijn, om in de Regering benoemd te kunnen worden. Te Gorinchem was die tijd bij het privilegie van 25 Aug. 1409 voor alle ambten op een jaar gesteld; twee jaren vroeger had Willem VI alleen het poorterschap gevorderd 3).

Sedert drie jaren moest men poorter geweest zijn om te Hoorn en te Enkhuizen tot Schout, Schepen of Raad, te Alkmaar, Barsingerhorn en Haringhuizen alsmede te Brielle tot Schepen, te

---

23 Maart 1477 en 10 Nov. 1481, van Weesp van 2 Dec. 1445, van Schiedam van 8 Aug. 1463, 23 Maart 1477 en 1527, alsmede van Edam van 6 April 1574, in het Gr. Pl. B. III. bl. 535, 537 en bij VAN MERIS, Charterb. IV. bl. 994.

1) Zie dit uitdrukkelijk bepaald door de Regering van Utrecht in de jaren 1443 en 1449, bij BURMAN, Utr. Jaarb. II. bl. 39, 167. Zie ook omtrent Amersfoort VAN BEMMEL, Besch. der stad Amersfoort, bl. 357.

2) Niet allen evenwel beschouwden dit als een voorregt, te Leiden onder anderen gebeurde het niet zelden dat lakenfabrickanten het poorterschap opzeiden, om van de eer der benoeming verschoond te blijven. Hiertegen vaardigde Keizer Karel V zeer gestrenge placcaten uit, en verordende 3 Nov. 1542, dat de zoodanigen uit Holland zouden gebannen worden en het regt van exuwe moesten betalen. Tegen hen die, tot Burgemeester, Schepen, Thesaurier of Waardijn gekozen zijnde, aanvankelijk die betrekking aannamen, doch tusschen tijds het burgerrecht opzeiden, bedreigde hij in het volgende jaar eene boete van 1000 Carolusguldens, met bepaling dat zij niet ontpoorterd zouden worden, alvorens den 10den penning van al hunne goederen als regt van exuwe te hebben voldaan, al wilden zij in de stad blijven wonen. Zie VAN MERIS, Handvesten van Leiden, bl. 150, 292.

3) Zie VAN MERIS, Charterb. IV. bl. 56, 128.

Medemblik tot Burgemeester, Schepen, Kerkmeester of Gasthuisvoogd benoembaar te zijn 1).

Een poorterschap van vijf jaren werd gevorderd voor den Baljuw, de Schepenen en Raden te Rotterdam, voor Burgemeesteren en Schepenen van Delft, alsmede voor Schepenen in de stad en het land van Wieringen 2); van zes jaren voor Schepenen te Monnikendam en voor Schepenen en Raden te Schoonhoven 3).

Te Amsterdam mogt niemand aangesteld worden tot Schout, Schepen, Raad of Weesmeester, dan die zeven jaren lang het burgerregt bezeten had 4). Hetzelfde gold te Leiden voor de betrekkingen van Schout, Schepen, Raad, Kerkmeester, Heiligengeestmeester, Secretaris en Bode, naar luid van de privilegiën van 24 Junij 1351 en 15 Junij 1386. In het volgende jaar werd door den Burggraaf Philips van Wassenaar, met goedvinden van Hertog Albrecht, die tijd voor den Schout op vier jaren verminderd, mits hij onafgebroken in de stad gewoond had, hetgeen echter geen blijvende maatregel schijnt geweest te zijn, blijkens de acte van nonprejudicie, door Keizer Karel V 10 Oct. 1532 aan die van Leiden verleend, toen hij iemand met den post van Schout bekleed had, die nog geen zeven jaren poorter geweest was, terwijl ook van het zevenjarig poorterschap als vereischte voor alle ambten nog in het

1) Zie de privilegiën van Alkmaar van 27 Jan. 1368, van Hoorn van 19 April 1396 en 10 April 1412, van Barsingerhorn en Haringhuizen van 12 Mei 1414, van Brielle van 4 Jan. 1416, en van Medemblik van 4 Aug. 1422, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 222. IV. bl. 197, 337, 651, en bij ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Besch. van de stad Brielle II. bl. 57. Vroegere handvesten dier steden spreken alleen van poorterschap, als dat van Brielle van 18 Maart 1342 alwaar hetzelfde voor den Schout bedongen wordt, en dat van Medemblik van 1379. In een later handvest van Alkmaar van 12 Nov. 1401 wordt die termijn op zes jaren gebragt. Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 674. Gr. Pl. B. III. bl. 537.

2) Zie de privilegiën van Rotterdam van 13 Maart 1382, van Delft van 20 Dec. 1417 en van Wieringen van 10 Aug. 1432, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 386. IV. bl. 439, 1004.

3) Zie de privilegiën van Monnikendam van 16 Sept. 1400 en 22 Junij 1405, en van Schoonhoven 4 Dec. 1356 en 3 Maart 1382, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 9, 385, 726, 790.

4) Zie de handvesten van 21 Jan. 1395 en 26 Junij 1401, en de resolutie der Vroedschap van 27 Jan. 1563, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 622, in de Hantv. enz. der stadt Aemstelredam. 1613. bl. 13, 81, en bij WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 130. III. bl. 142, 273, 376.

placcaat des Keizers van 24 Julij 1543 en in een adres der Regering aan den Prins van Oranje van 14 Oct. 1574 wordt gewag gemaakt. Soms tijds evenwel werd hiervan dispensatie verleend, onder anderen 2 Maart 1447 door Philips van Bourgondië, die aan het plaatselijk bestuur toestond, zekeren Meester Reinier Klaaszoon van Eten tot Secretaris te benoemen, dewijl « die voornoemde Meester Reynier een notabel geleert persoon is, gelicencieert in beyden rechten, ende van alsuleken faemen dat het onse ende onse voorsz. stede groote eer ende orboir is, alsucken notablen persoon aldair Clerck ende Secretarys te wesen », en op gelijke wijze door Keizer Karel 28 Jan. 1553, daar « zy op desen tyt nyemandt en weten bequaem, die zoo langen tyt poorter derzelve stede geweest is, omme 't selve officie te bedienen » 1).

Te Dordrecht verordende Willem VI 15 Sept. 1409, dat men eerst na tien jaren tot « Achte » of tot Deken zoude kunnen benoemd worden, voor de Schepenen was evenwel een poorterschap van vijf jaren voldoende 2). Eerstgemelde termijn gold ook te Utrecht voor Schepenen, Raden en Oudermannen, alsmede voor de Kasteleinen op de sloten aan deze zijde van den Yssel 3). Om Schout, Bur-

1) Zie VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 796. III. bl. 444, 475, en Handvesten van Leiden, bl. 150, 153, 223, 227. VAN LEEUWEN, Handvesten van Rijnland, bl. 379. Dezelfde, Roomsche Holl. recht 1. 10. § 4, zegt, dat het zevenjarig poorterschap mede gevorderd werd voor de Schepenen te Gouda, volgens een privilegie door Floris V aan die stad geschonken « donderdags na den feestdag der H. H. Peter en Paul », en te Naarden volgens dat van 20 Mei 1355. In het laatstgenoemde evenwel (bij VAN MIERIS, Charterb. II. bl. 347) is eene dergelijke bepaling niet te vinden, en ook ten opzichte van Gouda heeft hij zich blijkbaar vergist. Hij bedoelt zeker het privilegie van « des dingsdaegs na St. Margrietendage » of 23 Julij 1272, bevestigd door Bisschop Jan van Utrecht « des donderdaeghs op St. Pieter ende St. Pauwelusdach » 1335, waarbij zulks echter niet bedongen was; wel werden daarbij aan de poorters van Gouda dezelfde regten toegekend als aan die van Leiden, doch het handvest van Leiden waarnaar aldaar verwezen wordt kan geen ander zijn dan dat van 19 Dec. 1266, waarin nogtans zoodanige bepaling evenmin voorkomt; eerst in 1351 vinden wij te Leiden gemeld vereischte vastgesteld. Zie VAN MIERIS, Charterb. I. bl. 345, 363.

2) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 413.

3) Zie de costumen van 1342, de resolutiën der Vroedschap van 1364 en 1408 en den gildebrief van 1455 art. 10, alwaar hetzelfde werd bepaald ten aanzien der Overste Oudermannen, die sedert 1450 geboren burgers

gemeester of Kameraar te worden moest men geboren burger zijn, gelijk wij boven zagen, hiertoe waren dus in geen geval vreemdelingen benoembaar, al hadden zij het burgerregt gekocht.

Nog langer, sedert elf jaren, moest men te Haarlem poorter geweest zijn, om het ambt van Schout, Schepen of Raad te kunnen bekleeden, de langste termijn echter was te Zierikzee voor de Schepenen gevorderd, namelijk een poorterschap van twintig jaren 1).

---

hadden moeten zijn, in het Utr. Pl. B. III. bl. 70, 82, 201, 281, 303. Zie ook BURMAN, Utr. Jaarb. I. bl. 81.

1) Zie de handvesten van Haarlem van 16 Junij 1394, en van Zierikzee van 13 Maart 1426, bij VAN MIERIS, Charterb. III. bl. 610. IV. bl. 826.

§ 2. *Regten door de naturalisatie verkregen.*

Welke regten vreemdelingen door de naturalisatie verkregen, is, bij het ontbreken van de noodige bronnen, niet met zekerheid te bepalen. Evenzoo is het gesteld met de beantwoording der vraag, of de genaturaliseerden meerdere regten genoten dan zij die het burgerschap gewonnen hadden. Maakte de naturalisatie den vreemdeling tot inboorling van eene bepaalde stad, dan was zeker de zoodanige in menig opzigt bevoorregt boven hen die het burgerschap gekocht hadden, hij werd dan als een geboren poorter aangemerkt en kon terstond de daaraan verbondene regten uitoefenen, althans na het afleggen van den poortereed, welke men in sommige steden, met name te Amsterdam, ook van geboren poorters vorderde. Werd men daarentegen door de naturalisatie alleen verklaard inboorling te zijn van des Graven landen in het algemeen, dan stond zulk een genaturaliseerde vreemdeling verre bij eenen gekochten poorter ten achteren. De voordeelen aan het inboorlingschap zonder het poorterschap verknocht, waarvan hij in dat geval genot kon hebben, zouden zich dan voornamelijk bepalen tot het privilegium de non evocando op sommige plaatsen, en tot de bevoegdheid om zekere ambten te bekleeden, voor welke het inboorlingschap uitdrukkelijk als vereischte bepaald was. Aangaande het eerste kan men echter aanmerken, dat om zich daarop te kunnen beroepen in sommige steden het burgerschap en in andere als mede ten platten lande dikwijls alleen het ingezetenschap als vereischte werd gesteld; in het eerste geval mogt de genaturaliseerde daarvan toch geen genot hebben, wanneer hij niet tevens poorter was, en in het laatste ware er geene naturalisatie noodig geweest om hem het genot van dit privilegie te schenken, eene eenvoudige vestiging van zijne woonplaats ware daartoe voldoende geweest. Ook de benoembaarheid tot zekere ambten waarvoor het inboorlingschap vereischt werd, zoude met grond kunnen betwijfeld worden; althans wanneer wij met KLUIT 1) die bekwaamheid als rechtsgevolg der naturalisatie aannemen, dan valt het niet te ontkennen dat zoodanige privilegiën veel, zoo niet alle waarde

1) Hist. der Holl. Staatsr. IV. bl. 533.

verloren. Wanneer toch de Graaf aan den eenen kant zich plegtig verbond, geene anderen dan inboorlingen tot zekere ambten te benoemen, en hij behield zich aan de andere zijde het regt voor om iederen vreemdeling te naturaliseren en daardoor bevoegd te maken voor dat ambt, dan had zulk een privilegie al zeer weinig te beduiden. Het eenige bezwaar dat dit dan voor den Graaf opleverde, bestond daarin, dat hij nu twee besluiten in plaats van vroeger één te onderteekenen had; vroeger kon hij dadelijk eenen vreemdeling benoemen, en door het privilegie werd hij genoodzaakt, indien hij den zoodanigen met het een of ander ambt wilde begiffigen, hem eerst te naturaliseren en dan bij een volgend besluit te benoemen. Deze zwaarigheid vermindert, wanneer wij met DE GROOT 1) stellen, dat tot het verleenen van naturalisatie de toestemming der Staten gevorderd werd, eene meening waarvoor echter geene bewijzen worden bijgebracht, en waarvoor wij er ook geene hebben kunnen vinden.

---

1) Inl. tot de Holl. Rechtsgel. 1. 13. § 6.

TWEEDE HOOFDSTUK.

REPUBLIEK DER VEREENIGDE NEDERLANDEN.

EERSTE AFDEELING.

TOESTAND DER VREEMDELINGEN.

§ 1. *Begrip van vreemdeling. Toelating van vreemdelingen hier te lande.*

Het begrip van vreemdeling, ofschoon allens eenigermate ge- **Begrip.**
wijzigd, bleef toch gedurende de Republiek in beginsel grooten-
deels hetzelfde als onder de Grafelijke Regering. In de steden
behield men de onderscheiding tusschen *burgers*, *ingezetenen* en
aankomelingen: onder burgers verstond men dan allen, die hetzij
door geboorte hetzij op eenige andere wijze het burgerschap ver-
kregen hadden, ingezetenen of inwoners waren diegenen welke,
zonder poorters te zijn, nogtans hunne woonplaats in de stad ge-
vestigd hadden, terwijl men den naam van aankomelingen gaf
aan hen die aldaar slechts tijdelijk vertoefden 1). Het onderscheid
tusschen die verschillende klassen werd evenwel bij verloop van
tijd minder scherp in acht genomen, met name werden aan de
ingezetenen, in ruimere mate nog dan vroeger, vele regten toege-
kend welke oorspronkelijk alleen aan burgers toekwamen.

Wat de betrekking der provinciën onderling aangaat, zoo deed
de Unie van Utrecht tusschen deze wel eenen nauweren band
ontstaan, zoodat er behalve de boven opgenoemde nog een derde
begrip van vreemdeling in zwang kwam, en men met dien naam
ook in eenen meer beperkten zin diegenen bestempelde, welke bui-

1) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 4. c. 22. Meijer, Institutions
judiciaires IV pag. 132.

ten het gebied der Vereenigde Nederlanden waren geboren en in deze landen geene regten van burger- of inboorlingschap hadden verworven, maar die band was toch niet zoo vast als men oppervlakkig zoude vermoeden 1): ons vaderland bleef eene federative republiek, Nederlandsche staatsburgers in de hedendaagsche betekenis des woords kende men toen nog niet, elk gewest werd naar zijne eigene regten bestuurd, de Staten Generaal konden slechts in enkele gevallen, waarin de belangen der geheele republiek betrokken waren, zoo als bij de verdediging des lands tegen den gemeenschappelijken vijand, aan de Staten der provinciën bevelen geven, overigens stond elk gewest geheel op zich zelf, en bleef men in het eene de onderzaten van het andere, althans in zekere mate, als vreemdelingen aanmerken 2).

Ook zij die in de koloniën geboren waren werden meestal als vreemdelingen beschouwd. Sommigen strekten dit zelfs uit tot hen die aldaar uit Hollandsche ouders waren gesproten, welke vraag nogtans ten opzichte van laatstgenoemden door de Staten van Holland 11 Maart 1712 en 27 Nov. 1716 ontkenning werd beantwoord. Zoo verklaarden ook de Staten Generaal 2 Dec. 1634, dat zeker persoon, die in het jaar 1621 naar Oost-Indië gevaren en aldaar in 1632 overleden was, moest gerekend worden in die kolonie slechts forensis te zijn geweest en zijn domicilie in Zeeland te hebben behouden, en adviseerde CORN. BOSCH 12 April 1640, dat in het algemeen diegenen, welke naar Oost-Indië vertrokken waren, daardoor regtens hunne woonstede hier te lande niet hadden verloren 3).

Betrek- Waren derhalve de onderzaten der eene provincie in de andere
king tus- niet in allen deele met inboorlingen gelijk gesteld, zoo bestonden
schen de tusschen hen toch de meest vriendschappelijke betrekkingen, en
onderza- werden zij wederkeerig met de meeste welwillendheid ontvangen.
ten der
provinci-
ën onder-
ling.

1) Zie PIETER PAULUS, Verklaring der Unie van Utrecht. 1775. I. bl. 104 vgg.

2) Zoo werd aan Johan van Oldenbarneveld na eene ambtsbediening van twee en dertig jaren nog verweten, dat hij een vreemdeling was, als te Amersfoort geboren. Zie Waarachtige hist. van 't geslachte, geboorte, leven enz. van Wijlen den Heer J. VAN OLDENBARNEVELT, Rott. 1670. bl. 206. Zie ook VAN BYNKERSHOEK, Quaestiones juris publici. I. 2. c. 11.

3) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. Oost-Indische Compagnie, § 23. v. naturalisatie § 2. N. 2. Gr. Pl. B. II. bl. 1322. Holl. Cons. III. No. 2. bl. 574.

Reeds 8 Nov. 1576 had men zich bij de pacificatie van Gent verbonden, «dat van nu voortaan d' inwoonderen ende ondersaten van d' een en d' ander zyde, *van wat landen van herwaerts overe ofte van wat staete, qualiteyt of conditie hy zy*, overalle zullen mogen hanteren, gaen ende keeren, woenen en trafficqueren, coopmanschgewyse ende andersints, in alle vrydom ende versekertheyt», en in het volgende jaar sloten Holland, Zceland en Utrecht een accoord, dat de wederzijdsche onderzaten vryelijk in die gewesten mogten handel drijven, terwijl men 29 Jan. 1579 bij de Unie van Utrecht overeenkwam, dat de provinciën zouden verbonden blijven «in alle forme ende manieren *alsof syluyden maar één provincie waren*» 1), en ofschoon dit laatste inzonderheid sloeg op de gemeenschappelijke verdediging tegen den vijand, oefende zulks toch eenen aanmerkelijken invloed uit op de betrekking der onderzaten over en weder tot elkander. Van die welwillende behandeling kunnen talrijke voorbeelden worden bijgebracht, wij zullen ons hier slechts tot enkele bepalen, onder anderen van de Regering van Utrecht, die 24 Dec. 1685 aan «alle personen van conditie, *uyt Hollant ende elders in dese stad komende wonen*», voor den tijd van zes jaren vrydom van «tocht ende wacht» beloofde, terwijl zij mede bij het placcaat van 14 Julij 1614, hetwelk daarna jaarlijks vernieuwd is, aan allen die de Utrechtsche jaarmarkt bezochten (ballingen, crimineel veroordeelden en vijanden uitgezonderd) «goet ende vast geleyde» verzekerde, «omme gedurende den voorschre- teeren tyt alhier vryelyk, vreedelyk ende onbelet te mogen komen han- teren ende verkeerren, koopmanschaps-gewyse ende andersinds» 2), onder welke in de eerste plaats de ingezetenen der naburige ge- westen behoorden. Door de Staten van Holland werd hetzelfde be- loofd aan «alle de ingezetenen van de lande van Voorne en *alle andere personen*» die te Brielle op de week- en jaarmarkten kwa- men 3), alsmede aan alle bezoekers van de beide veemarkten te Leiden 4), en ook de Staten van Gelderland verordenden hetzelfde ten aanzien van de jaar-, paarden- en beestenmarkten te Zutphen,

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 3. Utr. Pl. B. I. bl. 43, 50, 59.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 600, 678.

3) Zie de placcaten van 18 Dec. 1610 en 12 Sept. 1642, bij ALKEMADE EN VAN DER SCHELLING, Beschr. van de stad Brielle. II. bl. 200, 210.

4) Zie het octrooi van 23 Maart 1624, bij VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 335.

te Geldermalsem, te Elst, in de Heerlijkheid Gent, te Barneveld en in de Heerlijkheid Horssen 1).

**Vreemde-
lingen uit
andere lan-
den afkom-
stig.** Wat personen betreft, afkomstig uit landen buiten den kring der Vereenigde Provinciën gelegen, zoo hebben wij boven gezien, dat aan deze onder de Grafelijke Regering eene welwillende bejegening ten deel viel; en was zulks toen reeds gebruikelijk, in geene geringere mate voorzeker kan men hetzelfde getuigen van de Republiek, welker onderzaten bij voortdoring toonden niet ontvaard te zijn van de door TACITUS zoozeer geprezene gastvrijheid der Germanen. 2).

**Min gun-
stige be-
handeling.** Slechts enkele voorbeelden kunnen worden bijgebracht van geval-
len, waarin vreemdelingen door onze voorouders werden geweerd of min gunstig behandeld, namelijk òf indien het personen waren die men gevaarlijk achtte voor de rust van den staat of van bijzondere personen, òf bij oorlog of maatregel van represaille. Tot de laatste soort behoort eene aanschrijving van Gedeputeerden der Staten van Vriesland, op aanzoek van den Raad van State, van 11 Nov. 1585, waarbij bevolen werd alle kooplieden uit Embden en hunne goederen aan te houden, als wedervergelding wegens hetgeen in die stad met Kapitein Onno van Eussum gebeurd was 3). Zoo bevalen ook de Staten van Holland 26 April 1657 beslag te leggen op alle schepen, koopmanschappen, penningen, effecten, wissels en uitstaande schulden, aan Franschen toekomende, en verboden zij den 11^{den} Mei van hetzelfde jaar den invoer van voortbrengselen van landbouw en manufacturen, en den 8sten Augustus daaraanvolgende allen handel met en alle scheepvaart naar Frankrijk alsmede het aannemen van paspoorten van den Koning. Den 17^{den} Augustus evenwel werden die placcaten reeds weder ingetrokken,

1) Zie de placcaten van 15 Mei 1643, 18 Sept. 1716, 19 Jan. 1720, 27 Junij 1724, 19 Sept. 1726 en 23 Febr. 1736, in het Geld Pl. B. II. bl. 307. III. bl. 188, 191, 324, 435 en 537.

2) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. amten, § 1. N. 1. DE LACOURT, Aanwysing der heilsame politike gronden en maximen van de republike van Holland en Westvriesland, deel 1. cap. 15.

3) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. IV. bl. 553. Een gelijk besluit namen de Staten van Vriesland 6 Dec. 1602 zelfs ten aanzien van die van Overijssel, omdat aldaar eenige ingezetenen van Stellingwerf Westeinde waren aangehouden en gevankelijk naar Kampem en Deventer gevoerd. Zie SCHWARTZENBERG IV. bl. 1239.

met bevel dat men zich voortaan zoude houden aan het tractaat van marine, tusschen dat rijk en de Hanzesteden 10 Mei 1655 gesloten. Evenceens dreigden de Staten Generaal 31 Jan. 1731, maatregelen van retorsie te zullen nemen wegens de harde behandeling der protestanten te Oudenaarden, en besloten die van Holland den 19den April van hetzelfde jaar, zulke vreemdelingen te weren, in wier land de onzen niet werden toegelaten 1).

Doch dergelijke gevallen waren zeldzame uitzonderingen, de algemeene regel was, dat vreemdelingen die te goeder naam en faam stonden gaarne werden toegelaten en de meeste bescherming genoten; «schot en lot betalende,» zegt ROMEIN DE HOOGHE 2), «waren ze welkom onder de goede wetten en borgerlyke ommevang, zonder onderscheyd leefde elk gerust.» Van daar dan ook dat zich hier te lande eene menigte vreemdelingen nederzetterden, en PESTEL 3) teregt zeggen kon: «externorum inde ab ortu reipublicae in hos fines confluentium multitudo ingens.» De bloeiende handel, de bijstand die men van de overheid steeds ondervond, de meerdere vrijheid van godsdienst, de vrijheid van drukpers die althans facto hier bestond 4), lokte vele vreemdelingen van allerlei rang en stand herwaarts, overal trof men uitheemschen aan, Bovenlanders hielpen den landman zijnen oogst inzamelen, tot bemanning der schepen gebruikte men vele Jutten, Denen en Noren, terwijl er bijna geene fabriek bestond, waarin geene vreemdelingen werkzaam waren 5). Inzonderheid werd ons vaderland het toevlugtoord voor hen, die ten hunnent met de rampen des oorlogs hadden te worstelen, of vervolgd of verdreven waren 6), vooral kwa-

Gunstige
behandeling.

- 1) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 545, 547, 549, 551. VI. bl. 369. J. M. VAN PABST, diss. de jure naturalisationis. Utr. 1763. pag. 11.
- 2) Spiegel van Staat der Ver. Ned. I. bl. 173.
- 3) Commentarii de republica Batava. Leiden. 1782. pag. 46.
- 4) Zie MEIJER, Institutions judiciaires IV pag. 420, 421. Mr. H. W. TYDEMAN, Drie voorlezingen over de voormalige staatspartijen in de Nederlandsche republiek. Leiden. 1849. bl. 99.
- 5) Zie Jhr. Mr. W. E. J. BERG VAN DUSSEN MULKERK, de Réfugiés in de Ned. na de herroeping van het edict van Nantes. Amst. 1845. I. bl. 301 vgg.
- 6) Zie LUZAC, Hollands rijkdom. III. bl. 3: «De constante politique van deese republicq, om deese landen te maaken tot een veilige en altoos verseekerde vryplaats voor alle vervolgde en verdrukte vreemdelingen: geen alliantien, geen verdrag, geen consideratie voor eenig Vorst, en geen verzoek van eenige Mogentheid in de waereld is ooit(?) bequaem geweest, om den staat van deese bescherming en beveiliging dergeene, die hunne toe-

men zich velen hier vestigen, die om der godsdienst wille waren uitgeweken, onder welke eene menigte zeer bekwame en nijvere lieden, die door hunne overkomst de welvaart niet weinig bevorderden; men kan dan ook met volle overtuiging stellen, dat de aanmerkelijke vermeerdering in bevolking, aanzien en bloei, welke de meeste steden, inzonderheid van Holland, in de zeventiende eeuw ondervonden, voor een groot gedeelte moet worden toegeschreven aan de talrijke vreemdelingen, die zich aldaar met der woon kwamen nederzetten 1).

**Uitge-
wekenen
vóór 1585.** Reeds in de zestiende eeuw vestigden zich velen, die wegens den oorlog uit Brabant, Vlaanderen en naburige streken waren gekomen, hier te lande en werden er met de meeste bereidwilligheid ontvangen. De Staten van Holland namen ten hunnen voordeele 5 Mei 1584 een besluit, dat geene regters hen mogten veroordeelen tot betaling van schulden of «achterwesen», noch provisie van arresten tegen hen verleenen, dan ingeval zij overtuigd waren, dat de gedaagden middelen hadden om te betalen 2). Onder die Waalsche vluchtelingen bevonden zich uitstekende geleerden en zeer ervaren kooplieden 3), die niet weinig toebragten tot den bloei van ons vaderland, vooral te Leiden en te Haarlem werd de bevolking door een aantal dier vluchtelingen aanzienlijk vermeerderd. Ook te Delft kwamen in het jaar 1596 onderscheidene Vlaamsche huisgezinnen aan, daar de Regering, die hen vroeger uit vrees voor de wraak der Spanjaarden had geweerd, zelfs premiën uitloofde aan diegenen welke in de stad wilden komen wonen en nering doen, en het St. Urselenklooster ten hunnen behoeve met eene menigte kleine woonhuizen deed betimmeren en met straten doorsnijden 4). Zoo waren reeds uit Engeland gedurende de Regering van Maria velen naar het vaste land geweken, wier getal door HOOFT 5) op dertig duizend begroot wordt, en van welke de meesten zich naar de Nederlanden begaven.

Toen Hendrik III in het jaar 1585 een edict uitvaardigde

vlugt in dit land genoomen hebben, te doen afwyken.» Zie ook PESTEL, Commentarii de republica Batava. Leiden. 1795. I. pag. 264.

1) Zie BERG, bl. 5 vgg. Mr. H. J. KOENEN, Gesch. van de vestiging en den invloed der Fransche vluchtelingen in Ned. bl. 73.

2) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2161.

3) Zie eenige van deze opgenoemd bij KOENEN, bl. 345, 346.

4) Zie VAN BLEISWYCK, Beschr. der stad Delft, bl. 425, 602 vgg., 740.

5) Ned. hist. I. bl. 12.

den last inhoudende, dat alle Calvinisten binnen zes maanden Frankrijk moesten verlaten, namen onderscheidene van deze de wijk herwaarts, en na de overgave van Rochelle werd hun getal nog vermeerderd, terwijl mede gedurende den dertigjarigen oorlog vele Duitschers tot ons overkwamen 1).

In de tweede helft der zeventiende eeuw nam op nieuw de emigratie uit Frankrijk naar deze gewesten aanmerkelijk toe: de weinige vrijheid van drukpers welke elders bestond deed vele geleerden en letterkundigen tot ons overkomen 2), maar vooral de vervolging waaraan de protestanten bloot stonden, was oorzaak dat zoo velen hunner op ons vaderland als eene veilige wijkplaats het oog gevestigd hielden. Reeds in het jaar 1672 was een Hugenoot, Jean Barton Marquis de Montbas, als Commissarisgeneraal aan het hoofd van onze ruitery geplaatst 3), terwijl het getal der Fransche Edelen, die van 1675 tot 1685 zich hier nederzetterden, door CAPEFIGUE 4) op vijf duizend wordt begroot.

Inzonderheid gaf het bevel des Konings van 17 Junij 1681, inhoudende dat alle kinderen van protestanten, zoodra zij hun zevende jaar bereikt hadden, tot de Catholijke godsdienst mogten worden aangenomen, aanleiding tot het voornemen van vele zijner onderdanen om hun vaderland te verlaten. Een aanzienlijk Franschman, Amonet, begaf zich in dat jaar naar 's Gravenhage, en beraamde met Scion, die uit hoofde van vroegere staatkundige betrekkingen een jaargeld van de Staten Generaal genoot, de middelen om aan zijne landgenooten de overkomst naar deze gewesten gemakkelijk te maken. Zij stelden gezamenlijk een verzoeg op, het ontwerp behelzende om eenige belangrijke nijverheidsondernemingen uit Frankrijk herwaarts over te brengen, indien de stedelijke Regeringen aan die

1) Zie KOENEN, bl. 74, 75.

2) Onder deze bekleedden Jurieu en Pierre Bayle eene voorname plaats, die zich in het jaar 1681 te Rotterdam vestigden, alwaar laatstgenoemde tot Hoogleeraar aan de doorluchtige school werd aangesteld. In 1684 werd le Clerc tot Hoogleeraar in de wijsbegeerte, fraaije letteren en Hebreeuwsche taal bij de Remonstranten te Amsterdam benoemd, welke stad reeds in 1629 de woonplaats van Descartes geworden was, die tot in 1649 hier te lande vertoefde, toen hij op uitnoodiging van Koningin Christina naar Zweden vertrok. Zie A. SAYOUS, Hist. de la littérature française à l'étranger depuis le commencement du 17me siècle. 1853. I. pag. 136, 152, 221. II. pag. 37.

3) Zie SYLVIVS, Hist. onzes tyds, I. bl. 217.

4) Louis XIV, II. pag. 141.

vlugtelingen ruime voordeelen wilden toestaan. De Burgemeesteren van Amsterdam benoemden daarop eene commissie, welke 7 Oct. 1681 rapport uitbragt en voorstelde, hun het burgerregt te schenken, hen te ontheffen van de verpligting om een gild te winnen, en hun daarenboven voor drie jaren vrijdom van stadsaccijnsen en burgerwacht te verleenen, terwijl zij overigens op alle mogelijke bescherming zouden kunnen rekenen 1). Overeenkomstig het rapport werd besloten, met dit gevolg dat nog in hetzelfde jaar zich vele te Amsterdam vestigden, onder anderen Pierre Poulain, Matthieu le Noble en eenige anderen, die aldaar hunne weverij voortzetterden, welke zij in Frankrijk hadden moeten verlaten. Men koos drie Regeringsleden, om op de aankomende Franschen het toezigt te houden, en zoo veel mogelijk zorg te dragen dat zij aan werk geholpen wierden. Hunne zieken werden in het gasthuis verpleegd, en de armen ontvingen behoorlijk bedeeing van de diaconie der Waalsche gemeente, aan welke men daarvoor in dat jaar een subsidie van 20,000 gulden verstrekte 2).

In hetzelfde jaar, den 25sten September, beloofden de Staten van Holland vrijdom van extraordinaris lasten en schattingen voor den tijd van twaalf jaren aan alle huisgezinnen van de gereformeerde godsdienst, die uit andere landen, van waar zij wegens de vervolging hadden moeten vertrekken, zich herwaarts begaven met het doel om in Holland hunne woonstede te vestigen, en zich daartoe aanmeldden bij en lieten inschrijven door de Magistraten der gemeente, waar zij hun vast verblijf wilden houden. En dat dit besluit nadrukkelijk werd gehandhaafd, kan onder anderen blijken uit de resolutie van 17 Sept. 1688, waarbij de Staten verklaarden, dat de Fransche vlugtelingen diensvolgens vrij waren van den 200sten penning of de halve verponding van alle vaste goederen, welke zij in het vorige jaar hadden aangekocht 3).

Reeds 7 Mei 1681 hadden de Staten van Vriesland een placcaat uitgevaardigd, dat alle vreemde geloofsgenooten, welke zich met der woon in die provincie kwamen nederzetten, zouden «gaudeeren van alle privilegiën, vryheden en gerechtigheden als andere ingesetenen», en beloofden zij den 15^{den} October daaraanvolgende aan alle uitgewekenen om der godsdienst wille, die zich daartoe aangaven

1) Zie KOENEN, bl. 75, 76, 362 vgg.

2) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 668.

3) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 1414. IV. bl. 930, 974.

bij de Grietmannen ten platten lande of bij de Magistraten in de steden, alwaar zij zich wenschten te vestigen, eveneens voor den tijd van twaalf jaren vrijdom van alle extraordinaris lasten of schattingen, met vergunning aan hen, die ter hunner laatste woonplaats meesters geweest waren, om ongehinderd hun handwerk uit te oefenen, zonder genoodzaakt te zijn eenig gild te winnen of eenige recognitie te betalen 1). Opmerkelijk is het, dat die besluiten genomen werden, voordat er nog dergelijke uitgewekenen in Vriesland aankwamen 2). Toen deze werkelijk gekomen waren, meestal landbouwers, terwijl de fabrikanten en kooplieden voor het grootste gedeelte naar de steden van Holland togen, namen de Staten op nieuw een besluit, waarbij hun onderscheidene voorregten werden toegekend. Men stond hun namelijk eenige landen ter bewoning af, die aan desolate boedels behoorden, en over geheel Vriesland werd eene collecte uitgeschreven, uit welke opbrengst hun het noodige tot bebouwing der landen en tot hun onderhoud werd verstrekt; voorts genoten zij gedurende tien jaren vrijdom van hoofd- en schoorsteengelden en floreenschatting 3).

Ook het stedelijk bestuur van Groningen trachtte reeds in 1681 de uitgewekenen door het uitloven van allerlei voordeelen derwaarts te lokken. Zoo verklaarden zij den 5^{den} September « aen alle grosiers of kooplieden van buyten inkomende ende in 't gros haer koopmanschappen dryvende, mitsgaders aen alle sydewerckers, drapiers van sayen, heerensayen, fusteynen, sergiën, bombasynen, grogreinen, bajen, baratten, rassen, lakenen ende alle andere diergelycke manufacturen en handwercken, mitsgaders derselver verwers, dewelke haer met hare familiën in dese stadt tot 't dryven van den koophandel in 't gros, 't wercken van voorschreven manufacturen mochten komen ter neder setten, te sullen vereeren 't ghemeen burgerrecht ende de ghilde deser stadt voor haer ende haere kinderen, mitsgaders vrydom van wachtgelt, alles voor den tydt van gelycke tien jaren; daerenboven alle derselver onverarbeide syde, wolle, hayr en kottoen, mitsgaders kottoengaren en andere waren, tot 't dryven van voorsz. coopmanschappen ende hanteringe wordende gerequireert, by 't inkomen, ende haere alhyr gewrochte lakenen off andere stoffen by 't uytgaen, t'eximeren van onses punkkamer accyn-

1) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 1193, 1197.

2) Zie KOENEN, bl. 79.

3) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 1214.

sen, impositiën van cracne, waege en wipgelden. Sullen oock de weesen in 't groene ende blauwe kinderhuys mitsgaders in 't borgerweeshuys deser stadt voor 't toekomende geen ander kleedinge van linnen ofte wollen mogen gebruycken, als alhyr zyn of mochten worden gewrocht ende gemaakt" 1).

Aan Pierre Baille, een' voornaam fabrickant van Clermont in Languedoc, die zich met zijne familie uit acht personen bestaande te Amsterdam vestigde, werd door de Regering 26 Sept 1682 het voormalig aalmoezeniers-ziekenhuis afgestaan en een renteloos voorschot van 10,000 gulden verstrekt, om hem in staat te stellen aldaar zijne manufacturen en étoffes de laine et de soie en diverser sorten onder de firma van Jean Baille et Fils voort te zetten, en vooreerst aan honderd Fransche vlugtelingen werk te verschaffen. In het volgende jaar, toen hij reeds zestig weefgetouwen had opgericht, en het geheele Noordsche Bosch met ziju werkvolk bezet was, werd hem nogmaals eene som van 10,000 en later nog eene van 15,000 gulden voorgeschoten, terwijl men daarenboven 4,400 gulden bankgeld op wisselbrieven voor hem betaalde, na inzage van zijne boeken genomen te hebben. Ook werd hem vergund, twee honderd veertig meisjes uit de wees-, aalmoezeniers- en diaconiehuizen aan het werk te stellen om point de Venise en andere kanten te naaijen. Aan Dinant Laures werd ter zelfder tijd onder gunstige voorwaarden de oprigting toegestaan van vijftig getouwen tot het weven van wollen stoffen, en aan Jean Pineau een voorschot verstrekt van 4,000 gulden, mits hij de door hem vervaardigde serges de Nîmes aan de stad ter hand stelde, terwijl ook aan den Marquis de Venours eene woning werd ingeruimd voor jonge Fransche juffrouwen, die aldaar kant zouden werken. Den 28sten Januarij 1683 besloot de Regering van Amsterdam, jaarlijks ten behoeve der nitgewekenen twee collecten te doen en de opbrengst ter beschikking te stellen van de Waalsche diaconie. In het volgende jaar schoot zij aan eenige vlugtelingen, die eene fabriek van serges de Nîmes hadden opgericht, op de vervaardigde goederen tot de helft der waarde voor, welke gunst mede werd toegestaan aan zekeren Péréneau, mits deze zich verbond, minstens vijftig getouwen in werking te brengen van manufacturen welke te voren te Amsterdam niet vervaardigd waren 2).

1) Zie FEITH, diss. de gildis Groninganis, 1838. pag. 93.

2) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 668. BERG, bl. 165. KOENEN, bl. 267.

Het grootste gedeelte der Fransche uitgewekenen kwam echter eerst na de herroeping van het edict van Nantes 8 Oct. 1685 tot ons over, onder welke vele uitstekende geleerden 1) en een aantal vermogende lieden 2). Eene maand na de herroeping van het edict waren te 's Gravenhage reeds twee en dertig Hugonoten-Officieren aangekomen, die dagelijks in de antichambre van den Prins van Oranje om eene betrekking aanhielden; de Prins wilde voor hen twee regimenten oprigten, doch dit voorstel vond tegenkanting bij de Staten van Holland, die het leger niet zoo aanzienlijk wilden vermeerderen; bij de resolutie van 15 Jan. 1686 werd hun nogtans 100,000 gulden in het jaar toegestaan 3). Tot ondersteuning der uitgewekene Predikanten hadden de Staten reeds 22 Dec. 1685 eene jaarlijksche som van 12,000 gulden aangewezen, welke in het volgende jaar tot 25,000 verhoogd werd 4). De Prinses trok zich in het bijzonder het lot der vrouwen aan, en nam het onderhoud en de opvoeding van een aantal dochters van uitgewekenen voor hare rekening; vele inrigtingen daartoe waren onder hare bescherming geplaatst, waaronder dat te Haarlem eene voorname plaats bekleedde, hetwelk daarenboven van de Staten van Holland eene jaarlijksche toelage van 2,000 gulden genoot 5).

Te Amsterdam stond de Vroedschap 9 Nov. 1685 de beide collecten, die in 1683 voor twee jaren ten behoeve der Fransche vlug-

1) Te Rotterdam zetteden zich in 1685 Jacques en Henri Basnage, du Rosc, Daniel de Superville, la Plautte, Jaquelot en Ancillon neder; te 's Gravenhage vond de Predikant Claude eene gereede opname, aan wien slechts vier en twintig uren waren gelaten om uit Frankrijk te vertrekken, terwijl de overige Predikanten daartoe veertien dagen tijd hadden gehad; tot de later uitgewekenen behoort de welsprekende redenaar Jacques Saurin, die in 1700 als Predikant te Londen beroepen, kort daarna eene reis naar 's Gravenhage deed, alwaar zijne prediking zulk eene geestdrift verwekte, dat men hem terstond de betrekking van Ministre des nobles opdroeg, welke hij tot aan zijnen dood vervuld heeft. Zie SAYOUS, Hist. de la littérature française à Pétranger au 17me siècle. I. pag. 291. II. pag. 90, 107.

2) Op sommige schepen werd zelfs tot 300,000 kroonen in goud en edelgesteenten aangevoerd. Vooral in het laatst van 1687 trokken vele rijke Fransche kooplieden herwaarts. Zie Négociations de M. LE COMTE D' AVAUX en Hollande. 1754. VI. pag. 53. KOENEN, bl. 89.

3) Zie Négociations de M. LE COMTE D' AVAUX. V. pag. 97, 102, 109, 114. BERG, bl. 26.

4) Zie KOENEN, bl. 85.

5) Zie KOENEN, bl. 87.

telingen vergund waren, nogmaals voor denzelfden tijd toe. Reeds eene maand vroeger was aan acht van de bekwaamste Predikanten uit hun midden eene jaarlijksche toelage van 200 gulden voor elk verleend, mits zij zich te Amsterdam vestigden en aldaar de predikdienst waarnamen, terwijl 5 Jan. 1686 nog aan vier andere Predikanten eene gelijke som werd verstrekt. Aan Jan Cabrier, die te Amsterdam de taffetas lustreerde, schonk de Regering 23 Oct. 1685 in eens 500 en jaarlijks daarenboven 200 gulden, op voorwaarde dat hij zijne kunst aan geene buitenlieden zoude leeren. Ook rigtte men de schermschool op de Prinsengracht tot eene tweede Waalsche kerk ten behoeve der uitgewekenen in, en stond hun daarbij 22 Dec. 1685 van stadswege twee woningen af voor de diaconie en den Koster. In het volgende jaar werd aan de fabrikanten van gouden, zilveren, zijden en wollen stoffen de noodige ruimte aangewezen tot het oprigten hunner werkplaatsen, en 20 Mei 1688 stelde men nog ten behoeve der arme Fransche vlugtelingen eene belasting in van 3 stuivers op iederen zak tarwe en van 6 stuivers op ieder anker wijn, alsmede 18 Jan. 1689 eene belasting op de courtage der makelaars in Oost- en West-Indische actiën 1).

Toen echter ten gevolge der wreedheden, op last van Louvois in het jaar 1689 in den Paltz aangerigt, vele Hugenoten die derwaarts de wijk genomen hadden, genoodzaakt werden dat land te ruimen, en zich meestal naar de Nederlanden, en met name naar Amsterdam, begaven, werden de behoeften der Waalsche diaconie zoo groot, dat de Regering dier stad 31 Julij 1690 besloot, de aan de Fransche uitgewekenen toegekende vrijheden eenigzins in te korten, mede op de klagt van sommige burgers welke beweerden, dat zij door die gunsten in hunne nering en handwerk eene aanmerkelijke schade leden. Men besloot derhalve, den driejarigen vrijdom van de stadsaccijusen en de ontheffing van de gilden voortaan niet meer aan nieuw aangekomenen te verleen, en deze vlugtelingen in alles, ook in het verkrijgen van het burgerregt, met de overige inwoners gelijk te stellen, met vergunning evenwel aan de Burgemeesteren, om in enkele gevallen de vroeger geschonkene voorregten alsnog toe te staan aan hen die regtstreeks uit Frankrijk overkwamen. Daarbij werd aan de Waalsche diaconie «in dezen kommerlyken tyd» eene som van 50,000 gulden uit de stadskas verstrekt en haar daarenboven haar verschot te goet gedaan, met

1) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 690, 695.

bepaling tevens, dat de plaatsen der overledene of vertrokken Predikanten niet weder zouden vervuld worden. In de jaren 1694 en 1695 ontving de diaconie een subsidie van 30,000 en later zelfs van 40,000 gulden jaarlijks, terwijl haar van 1700 tot 1703 wegens de duurte der levensmiddelen daarenboven 30,000, in 1707 tot dekking van het te kort 19,000 en in 1708 nogmaals 8,365 gulden verstrekt werden. In het jaar 1709 besloot de Regering echter, haar voortaan met geen grooter subsidie dan 40,000 gulden te ondersteunen.

Was men vroeger reeds begonnen de buitengewone voorregten der Fransche uitgewekenen te Amsterdam eenigzins in te korten, bij de resolutie van 31 Jan. 1720 ging men op nieuw daartoe over, door te verordenen, dat diegenen onder hen, welke wenschten opgenomen te worden in het St. Jozefs- of timmerliedengild, gehouden zouden zijn even als anderen bij den Deken en de Overlieden proeven af te leggen; en ook bij de overige gilden werden allengs alle vroeger verleende vrijdommen ingetrokken 1).

Hebben wij uit het bovenstaande gezien, welk eene gunstige opname aan de Fransche uitgewekenen te Amsterdam ten deel viel, niet minder welwillend werden zij te Haarlem ontvangen, alwaar hun reeds vóór de herroeping van het edict van Nantes gedurende drie jaren vrijdom van stedelijke accijnsen, toelating in de gilden en andere voorregten beloofd waren, en in 1682 ten hunnen behoeve in de protestantsche kerken eene collecte gedaan was welke 7,645 gulden had opgebracht. In het jaar 1686 schreef de Regering wederom eene collecte uit, met dat gevolg, dat haar de aanzienlijke som van 8,430 gulden werd ter hand gesteld, waarvan zelfs 2,886 door de Roomschen was bijeengebragt. Bij de resolutie van 11 Jan. 1687 werd hun op nieuw voor drie jaren vrijdom van stedelijke accijnsen toegezegd, waarvan de uitslag was, dat eene menigte hunner zich te Haarlem nederzetterden, waardoor de Haarlemsche fabrieken tot eenen hoogen trap van bloei stegen, even als die te Leiden, alwaar men zich evenzeer beijverde aan de réfugiés een goed onthaal te verzekeren 2).

Ook te Dordrecht werd hun het burgerregt, vrijdom van accijnsen en geldelijke ondersteuning geschonken, waardoor de fabrieken in

1) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 706, 709, 710, 724, 728. BERG, bl. 196. KOENEN, bl. 100, 110, 277, 278.

2) Zie BERG, bl. 41, 42, 201 vgg. KOENEN, bl. 269 vgg.

die stad meer dan ooit bloeiden ; terwijl mede de Regering van Gouda in het jaar 1692 de van buiten inkomende lakendrapiers begunstigde met eene premie voor elk getouw dat zij opzetterden , boven de onkosten van vervoer, en de Burgemeesteren aldaar drie jaren later nog eene overeenkomst maakten om acht of twaalf lakengetouwen op te rigten 1).

In Zeeland bleef men niet ten achteren om eveneens , door het toekennen van vele voorregten , de uitgewekenen derwaarts te lokken. Middelburg besloot 24 Oct. 1685, in de Couranten te doen bekend maken , dat de gereformeerden , die zich ter zake van de godsdienst aldaar met der woon kwamen nederzetten , in alle gilden zonder betaling zouden worden opgenomen , en gedurende tien jaren vrij zouden zijn van stedelijke lasten. Ingevolge dit besluit werd een poortersboek der vlugtelingen aangelegd , waaruit blijkt , dat zich van 1685 tot 1693 in die stad vijf honderd twee en zestig réfugiés hebben gevestigd. De Staten verstrekten daarenboven 20 Febr. 1686 eene som van 4,000 gulden tot ondersteuning der Fransche Predikanten , en bevalen eene collecte in de geheele provincie ten behoeve van hen die derwaarts de wijk hadden genomen 2).

Onder de steden van Noord-Brabant zullen wij alleen van 's Hertogenbosch spreken , alwaar hun 17 Dec. 1685 zelfs voor twaalf jaren vrijdom verleend werd van het poorterregt , van de stedelijke accijnsen , van het ijsbijten , van inkwartiering en optrekking onder de schutterijen , met bepaling tevens , dat elk met open winkel zijne nering of hantering mogt doen , zonder verplicht te zijn het burgerschap te koopen of iets aan de gilden te betalen 3).

Evenzoo vaardigde de Regering van Utrecht 16 Nov. 1685 eene publicatie uit , dat alle gereformeerden , die wegens de godsdienst uit hun vaderland hadden moeten wijken en zich met hunne huisgezinnen aldaar wilden nederzetten , «vryheyt van borgerschap , tocht ende wacht» en voorts gedurende twaalf jaren vrijdom van familiegeld , extraordinaris middel en andere personele lasten zouden genieten , met toezegging aan alle handwerksheden , dat zij vrijelijk hun ambacht zouden mogen uitoefenen zonder iets aan de gilden verschuldigd te zijn 4). Ook werd te Utrecht in het jaar 1686 , op

1) Zie BERG , bl. 211.

2) Zie KOENEN , bl. 368 , 369.

3) Zie BERG , bl. 40 , 195.

4) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 274.

last der Staten Generaal, eene compagnie uitgewekene kadetten opgericht, bestaande uit vijftig man onder bevel van twee Kapiteins, welke tot in 1709 in stand bleef, toen na den slag van Malplaquet, volgens resolutie der Staten Generaal, uit dezelve en uit de bestaande compagnie grenadiers drie compagniën gevormd werden, om bij de drie bataljons gardes te worden ingedceld 1). En dat de Fransche vlugtelingen te Utrecht eene goede ontvangst genoten, daarvan strekt de gedenkpenning ten bewijze, welken zij in het jaar 1688 lieten slaan met het opschrift: « *Almae Matri Trajectensi Reipub. Galli reformati ad ipsam religionis causa profugi omnes ut propria viscera excepti plerique pia alumnorum sorte donati hunc nummum grati offerebant A. D. MDCLXXXVIII* » 2).

In Groningen vermeerderden de Staten 5 Febr. 1686 de vroeger toegestane voordeelen nog met vele vrijdommen voor den tijd van veertien jaren; ook mogten zij vrijelijk bij testament als anderszins over hunne goederen beschikken, en bij hun vertrek al hunne have verkoopen of vervoeren, zonder daarvoor iets verschuldigd te zijn. Bij de Fransche Gemeente werden elf predikanten op een behoorlijk traktement beroepen 3).

Ook in Vriesland, waar hun, gelijk wij boven zagen, reeds zoovele voorregten waren geschonken, werd ten hunnen behoeve door de Staten 9 Febr. 1686 op nieuw eene collecte uitgeschreven 4).

Wij zouden ons bestek te buiten gaan, wanneer wij hier achtereenvolgens wilden opsommen, welke voordeelen in de verschillende steden van ons vaderland aan de Fransche uitgewekenen werden toegekend, het zij ons hier genoeg op te merken, dat zij overal de meeste bescherming genoten, en dat er bijna geene stad was, die niet meerder of minder weldadige gevolgen ondervond van de nijverheid, welke deze vlugtelingen herwaarts overbragten.

Zelfs in onze koloniën zetteden vele zich neder. Op St. Eustatius werd een hunner, Vignon, tot Griffier en Secretaris van den Gouverneur benoemd. Te St. Thomas was Marcel, afkomstig uit Metz, als Predikant gevestigd. De Heer van Aerssen van Sommeldijk, zelf met eene Fransche vrouw gehuwd, voerde reeds in

1) Zie *Négociations de M. LE COMTE D' AYAUX*. V. pag. 120. Gr. Pl. B. V. bl. 186. Zie het formulier van hunnen eed in het Gr. Pl. B. IV. bl. 166.

2) Zie VAN LOON, *Ned. Historiepenningen*. III. bl. 355.

3) Zie BERG, bl. 39, 193. KOENEN, bl. 84, 370 vgg.

4) Zie SCHWARTZENBERG, *Charterb. van Vriesland*. V. bl. 1248.

September 1683 een groot aantal uitgewekenen, mede onder geleide van den Franschen Predikant Dalbus, met zich naar Suriname, onder welke vele handwerkslieden en landbouwers. In het begin van 1686 vertrok nog het schip de Profeet Samuel derwaarts, eene menigte zoodanige vreemdelingen met vrouwen en kinderen aan boord hebbende. Naar de Kaap de Goede Hoop stevenden almede eenige réfugiés, onder aanvoering van eenen bloedverwant van den Admiraal Duquesne. In het jaar 1684 werden op kosten der Oost-Indische Compagnie tachtig huisgezinnen derwaarts overgebracht, die zich in de zoogenoemde Drakensteinsche kolonie vestigden, alwaar zij eene aanmerkelijke verbetering in den wijn- en ooftbouw teweeg bragten. In de registers van het bestuur der Kaapkolonie treft men ook de namen van vele Burgemeesters aan, die uit de Fransche vlugtelingen gekozen waren 1).

Het getal der protestanten, die uit Frankrijk naar ons vaderland de wijk genomen hebben, wordt door den Abt DE CAVEIRAC op vijftig duizend begroot, welk getal echter nog te laag berekend is 2).

In het leger, waarmede Willem III in 1688 naar Engeland overstak, bevonden zich niet minder dan zeven honderd zes en dertig Hugenoten-Officieren, aan wier hoofd de Hertog Frédéric Armand de Schomberg. Vooral de hoop op terugkeer naar hun vaderland deed hen hunne schatten aan Willem III voor dien togt ten offer brengen 3).

In 1703 toen, na den dood van Willem III, Lodewijk XIV zich van het Prinsdom Oranje geheel meester maakte, kwamen ook van daar vele protestanten tot ons over. Na den vrede van Utrecht, toen de stad Rijssel en omstreken weder onder de magt van Frankrijk geraakten, vlugten eene menigte dier geloofsgenooten uit de streken van Rijssel, Armentières, Meenen enz. naar deze gewesten, en zetteden zich later voornamelijk in den omtrek van Almelo neder. Door de Regering van Amsterdam werd ten hunnen behoeve eene buitengewone collecte toegestaan. In het jaar 1733 zijn in Holland nog omstreeks vier honderd personen uit de valleijen van Piemont overgekomen, en in 1752,

1) Zie BERG, bl. 51 vgg. KOENEN, bl. 69, 98, 99, 283, 376 vgg.

2) Zie KOENEN, bl. 95.

3) Zie *Négociations de M. LE COMTE D' AVAUX*. VI. pag. 153. BERG, bl. 28, 66 vgg. KOENEN, bl. 101 vgg., 133 vgg.

bij de vernieuwing van de vervolging der protestanten in Frankrijk onder Lodewijk XV, namen weder eene menigte van deze naar de Nederlanden de wijk 1).

Doch niet alleen door eene welwillende behandeling van zooda- Handels-
verkeer.
Engeland.
nige vreemdelingen, welke wegens de godsdienst hun vaderland hadden moeten verlaten, onderscheidden zich onze voorouders, in het algemeen kon ieder, van waar ook afkomstig, mits hij te goeder naam en faam stond, zoowel ten tijde der Republiek als onder de Grafelijke Regering, zich van eene goede ontvangst verzekerd houden. Reeds in de eerste Afdeeling hebben wij gewag gemaakt van onderscheidene voorregten aan de Engelsche kooplieden verleend, in het bijzonder aan de wolhandelaars die hunnen stapel te Middelburg hielden. In de zestiende eeuw waren de Engelsche lakenfabrieken in vollen bloei, een genootschap Engelsche kooplieden, avonturiers genoemd, vestigde zich in Duitschland, ten einde aldaar die goederen te slijten, en ook hier te lande beijverde men zich hen herwaarts te lokken, de Staten Generaal beloofden hun, 9 Jan. 1587, indien zij zich hier wilden nederzetten, zulke vrijheid en privilegiën, als zij elders bezaten of hadden genoten. In dat jaar kwamen dan ook vele van hen te Middelburg, doch het grootste gedeelte der avonturiers begaf zich in 1598 naar deze landen, nadat zij van Keizer Rudolf II bevel hadden ontvangen om het Deutsche rijk te ruimen. Bij octrooi van 14 Julij 1598, 17 Sept. 1608, 22 Mei 1617 en 4 Aug. 1631 vernieuwd, werden hun nogmaals vele voorregten toegestaan, zij mochten echter hunne koopmanschappen in geene steden of plaatsen onder het gebied der Vereenigde Nederlanden invoeren, dan waar zij hunnen stapel hielden, op straffe van verbeurdverklaring dier goederen. Onderscheidene Hollandsche gemeente-besturen, onder anderen Amsterdam en Dordrecht, gaven zich veel moeite, hen door allerlei beloften te bewegen, zich in hunne stad neder te zetten, zij gaven echter aan Middelburg de voorkeur, alwaar hun door Koningin Elisabeth het voorregt werd geschonken, dat alle lakenen uit Engeland naar Holland uitgevoerd, aan het genootschap der avonturiers moesten geleverd worden, waardoor Middelburg een aanzienlijk voordeel genoot, hetwelk anderen met nijdighe oogen aanzagen, die dan ook niets onbeproefd lieten, om het Hof

1) Zie BERG, bl. 49, 55, 73. KOENEN, bl. 100, 101, 104.

van Engeland te bewegen, den stapel naar elders te verleggen. Uit Dordrecht werd daartoe in het jaar 1616 de Pensionaris Johan Berck naar Londen gezonden, doch zijne pogingen bleven vruchteloos. In 1621 nogtans verlieten zij Middelburg en begaven zich naar Delft, en van daar in 1635 naar Rotterdam, alwaar zij tot aan den oorlog met Cromwell verbleven, toen zij elders heentrokken. Na het sluiten van den vrede bereikte Dordrecht eindelijk zijn oogmerk, zij vestigden er in 1655 voor vijftien jaren hunne *court* en genoten aldaar bijzondere voordeelen en vrijheden, als vrijdom «van waecken, wachten ofte houden van garnisoenen, ende van alle contributiën, taxatiën ende subsidiën.» Men begon echter langzamerhand de lakenen in Engeland zelf te verwen en dezelve aldus bereid naar Holland te zenden, waarover onze verwers luide klagten aanhieven en van de Staten het verbod van invoer van geverwde Engelsche lakenen wisten te verkrijgen. Dit gaf eerlang aanleiding tot het verval van dezen tak van handel: wel werd er aanvankelijk eene schikking met Engeland gemaakt, en vastgesteld, dat er tot een zeker getal ongeverwde lakenen herwaarts zoude gezonden worden, doch het mogt niet baten. Men wilde de Engelschen bewegen hunne lakenen hier te lande te laten verwen, en alzoo een dubbel voordeel genieten, en wat was het gevolg? Door te veel te verlangen bekwam men in der daad niets en verloor daarbij nog hetgeen men had, de meeste dezer kooplieden verlieten ons vaderland, en er bleef ten slotte niets over dan eene les voor de nakomelingschap, welke jammerlijke gevolgen verbodswetten na zich slepen. In het jaar 1669 werden de vrijdommen der avonturiers door de Staten vernietigd, eenige hunner bleven echter te Dordrecht wonen en genoten aldaar nog de vroeger verleende vrijdommen van lands- en stads-accijnsen 1).

Aan alle wederzijdsche onderzaten werd bij art. 12 van het traact van Cromwell met de Staten Generaal 28 April 1654 vergund, vrijelijk in elkanders landen te komen en te blijven zoo lang zij zouden goedvinden, en aldaar in alle soorten van goederen handel te drijven; ook mogten van hen geene meerdere belastingen, impositiën, tollen of schattingen gevorderd worden dan van andere vreemdelingen die ter zake van den handel deze gewesten bezoech-

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 757 vgg. LUZAC, Hollands rijkdom. I. bl. 355 vgg. WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 416. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1742 vgg.

ten. Evenzoo mogten de Engelschen volgens art. 16 van het tractaat van Sept. 1662 hier te lande veilig komen met of zonder hunne goederen, en zich begeven werwaarts zij wilden; gewapend nogtans werden er niet meer dan veertig te gelijk toegelaten. Nagenoeg dezelfde bepaling komt voor in art. 24 van het tractaat van 31 Julij 1667; art. 34 stond mede aan de onderzaten over en weder toe, met oorlogschepen in de havens binnen te loopen, hetzij door onweder of gevaar van de zee gedwongen, hetzij om de schepen te herstellen of levensmiddelen aan te koopen, evenwel met niet meer dan acht oorlogsvaartuigen te gelijk en niet langer dan tot de reparatie of den inkoop noodzakelijk was; alleen in geval van storm of door eenig geweld of nood gedrongen, mogten er meer dan acht binnenloopen, mits daarvan terstond aangifte doende aan de plaatselijke overheid, die dan den tijd van het verblijf bepaalde. Dit tractaat werd later 9 Junij 1703 en 24 Febr. 1716 uitdrukkelijk bevestigd 1).

Met Schotland vernieuwden de Staten Generaal 14 Sept. 1594 het vroeger door Keizer Karel V 15 Dec. 1550 geslotene tractaat, waarbij men zich wederkeurig verbond de onderzaten te beschermen die in een der beide landen zouden komen. Zoo werden ook in 1625 de voorregten bevestigd der Schotsche kooplieden, die sedert het jaar 1444 hunnen stapel te Veere gevestigd en dien alleen in 1572 wegens den oorlog naar Brugge verlegd hadden, totdat zij in 1578 naar Veere wederkeerden. In 1668 werd die stapel naar Dordrecht verplaatst, alwaar de Regering hun vele vrijdommen toestond en beloofde, « ter vergaderinge van haer Ed. Groot Mogentheden d' Heeren Staten van Hollandt ende Westvrieslandt ende vervolgens ter Generaliteyt alle goede ende mogelycke devoiren te sullen aanwenden, ten eynde de Schotsche stapelwaren souden werden geëximeert ende vrygesteld van inkomende convoy ende licentgelden.” Niet lang echter mogt men zich te Dordrecht over hunne overkomst verheugen, reeds in 1675 gingen zij met de stad Veere een nieuw verdrag aan en keerden derwaarts terug, alwaar zij in het vervolg steeds zijn gebleven, terwijl de hun toegekende regten in de jaren 1697, 1718, 1736 en 1748 op nieuw bevestigd werden 2).

1) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 526, 2877. III. bl. 330, 332. V. bl. 415, 540.

2) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 260 vgg. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. Schotten, § 5. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1806 vgg., 1825. Tegenw. Staat der Ver. Ned. X. bl. 177 vgg.

Frankrijk. De Franschen mogten, ingevolge het tractaat van 31 Oct. 1596, in de jaren 1608, 1609, 1624, 1630, 1635, 1636, 1643, 1644 en 1647 vernieuwd, «vryelyk en veyliglyk frequenteeën, kopen, verkopen, mangelen, ligten en transporteeën alle soorten van waaren en koopmanschappen buiten en in alle Vereenigde Provinciën, steden en landen van dien.» Den 27sten April 1662 werd met Lodewijk XIV het beroemde tractaat van commercie voor den tijd van vijf en twintig jaren gesloten, waarbij art. 20 aan de wederzijdsche onderzaten vrijheid gaf om met hunne schepen en koopmanschappen in elkanders landen te komen en handel te drijven, uitgezonderd in traan, welke de Nederlanders in Frankrijk niet mogten invoeren tegen het privilegie aan de Compagnie van de walvischvangst verleend. Dewijl men echter van onze schepen aldaar hoogere inkomende regten vorderde dan van inlandsche, namen de Staten Generaal in het volgende jaar het besluit, om van de Fransche schepen die onze havens bezochten dezelfde regten te heffen. Later heeft gedurende den oorlog bijna alle handel met Frankrijk opgehouden, daar over en weder de invoer òf geheel verboden òf door hooge inkomende regten bezwaard was. Na den vrede van Nijmegen werd evenwel 10 Aug. 1678 weder een tractaat aangegaan, inhoudende dat «de onderdanen van syne Majesteyt ende van de Heeren Staten Generael der Vereenighde Nederlanden sullen reciproquelyck ghenieten deselve vryheyt in 't stuck van commercie en navigatie, die sy gehadt hebben van alle tyden voor desen oorlogh in alle koninghrycken, staten ende provinciën, van den eenen ende van den anderen.» Ook bij dat van Rijswijk van 20 Sept. 1697 werd in art. 6 en 7 op nieuw vrijheid van handel bedongen in alle soorten van waren en koopmanschappen, waarvan de handel en het vervoer niet aan ieder, zoo onderzaat als vreemdeling, verboden was, terwijl mede bij het Utrechtsche van 11 April 1713 de vroegere voorregten werden bevestigd, met de bepaling dat er tusschen de wederzijdsche onderzaten goede vriendschap en correspondentie" zoude bestaan. Ruimere voordeelen nog, over en weder bij het tractaat van 21 Dec. 1739, in het vervolg echter werden onze landgenooten herhaaldelyk gewikkeld in den oorlog tusschen Frankrijk en Engeland en ondervonden daarvan de nadeeligste gevolgen, totdat eindelijk na het sluiten van den vrede, 8 Nov. 1785, de Staten Generaal op nieuw eene overeenkomst met Frankrijk aangingen, waarbij men, in afwachting van

een nader tractaat, beloofde elkanders onderzaten dezelfde bescherming te verleenen als aan de meest bevoorregte natie, hetgeen tot 1793 stand hield, toen de Fransche republiek aan onzen Stadhouder den oorlog verklaarde 1).

Onder de steden van Duitschland waarmede onze landgenooten de vroeger aangeknoopte handelsbetrekkingen onderhielden, bleven Hamburg, Lubeck, Bremen en andere leden der Hanze eene voorname plaats bekleeden. Met Lubeck werd in Mei 1613 de «oude vereeniging ende vriendschap» hernieuwd, men waarborgde elkander «vrye navigatie, commercie en traffiquen» in de Oost- en Noord-zee en bescherming tegen allen die de wederzijdsche onderzaten zouden «hinderen ende turberen» in het genot van de hun toekomende «vryheyden, rechten, privilegiën ende welherghebrachte ghebruycken.» Een gelijk verdrag werd in April 1616 met de tien Oostersche Hanzesteden Hamburg, Lubeck, Bremen, Rostock, Stralsund, Wismar, Magdeburg, Brunswijk, Lunenburg en Greifswald aangegaan, en reeds 5 April 1614 had de Koning van Zweden en Denemarken, den Gustaaf Adolf zich aan het tractaat met Lubeck aangesloten, hetwelk in 1640 te Stockholm en in 1645 te Bromsebrö tusschen dat rijk en de Staten Generaal vernieuwd is. Van de goede verstandhouding tusschen beide landen getuigde mede het tractaat van navigatie en commercie van 31 Maart 1676, waarbij over en weder vrijheid verzekerd werd om handel te drijven in alle waren en koopmanschappen, contrabande uitgezonderd, welke bepaling ook in art. 6 en 15 van het tractaat van 12 Oct. 1679 wordt aangetroffen, terwijl mede 15 Junij 1701 tusschen deze gewesten en Denemarken beloofd werd, te water en te lande «een oprechte en bestendige vriendschap en nabuyschap» te onderhouden, waarbij men tevens vroegere tractaten, met name dat van Spiers van 1544, bevestigde. Bij resolutie der Staten Generaal van 14 Mei 1714 evenwel werd, toen de Nederlanders in de Oostzee belemmering ondervonden, aan alle ingezetenen van ons vaderland die aldaar handel dreven vergund geweld met geweld te keeren, en den 2^{den} Julij daaraanvolgende gaf men aan de eigenaars vrijheid om hunne door de Zwe-

Duitsch-
land.

Zweden
en Dene-
marken.

1) Zie LUZAC, Hollands rijkdom, III. bl. 346, 347. KLUIT, hist. foed. België Foederati, pag. 245 vgg. GR. PL. B. II. bl. 2910, 2921. III. bl. 369. IV. bl. 316. V. bl. 456, 477. DE MARTENS, Recueil des principaux traités, IV. pag. 65. VI. pag. 444.

den verbeurd verklaarde schepen en goederen weder te aanvaarden , waar zij deze ook vinden mogten 1).

Portugal. Ook aan de Portugezen, met wie onze voorouders reeds onder de Grafelijke Regering eenen aanzienlijken handel dreven, werden hier te lande onderscheidene voorregten toegekend door de Staten van Holland bij hunne resolutiën van 19 Julij 1581, 21 Oct. 1584, 2 Oct. 1600 en 1602, en hunne Hoog Mogenden verklaarden 12 Sept. 1603, dat hunne meening bij het verleenen van sauvegarden aan de Portugezen was, dat diegenen onder hen die hier woonden en hunne vrouwen, kinderen en verdere huisgenooten zoo voor zich als voor hunne goederen de bescherming der Staten zouden genieten, zelfs wanneer zij die goederen uitvoerden, mits zulks niet geschiedde naar vijandelijke havens. Ook in de landen der West-Indische Compagnie beloofden de Staten Generaal 16 Mei 1625 aan de onderdanen van den Koning van Portugal, Brazilianen en anderen, dezelfde voorregten als aan hunne eigene onderzaten, zelfs zouden zij tot publieke bedieningen benoembaar zijn. In het jaar 1661 sloot men op nieuw een tractaat met Portugal, waarbij wederkeerig alle bescherming en volkomene vrijheid verzekerd werd, om met hunne schepen in elkanders havens te komen, aldaar te blijven zoo lang zij wilden, en te vertrekken op welk tijdstip zij zouden goedgevonden 2).

Spanje. Ten opzichte der Spanjaarden hield art. 4 van den Munsterschen vrede van 30 Jan. 1648 de bepaling in, dat de wederzijdsche onderzaten mogten «komen ende blijven in de landtschappen, de een van de andere, en daer doen haer traffique ende commercie in alle verseeckertheyt, soo ter zee, andere wateren, als te lande», en bevatte art. 8 het voorschrift, dat de kooplieden geene hoogere regten en imposten in elkanders landen zouden betalen dan de ingezetenen. Evenzoo leest men in art. 11 van het tractaat van vrede en commercie van 26 Junij 1714, dat over en weder «goede vriendschap en correspondentie» zoude bestaan, en dat elk vrijheid zoude hebben om in het andere land te komen, verblijf te houden en handel te drijven; art. 12 vergunde aan de Spaansche kooplieden

1) Zie VAN AITZEMA, Saken van Staet en Oorlogh, I. bl. 82 vgg. Mr. G. W. VREDE, Nederland en Zweden in staatkundige betrekking, bl. 120 vgg. Gr. Pl. B. III. bl. 357, 1396, 1398. V. bl. 398, 1631, 1633.

2) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. Portugal, § 3. Gr. Pl. B. II. 1325, 2300, 2861, 2862.

om in Nederland hunne eigene huizen, magazijnen en kelders te hebben en zoo ook omgekeerd, en art 13 stelde den handel open in alle artikelen, waarvan die niet aan allen, zoowel onderzaten als vreemdelingen, verboden was 1).

Ook met de beide Siciliën werd in het jaar 1753 een handelstractaat gesloten, volgens hetwelk des Konings onderdanen hier te lande en de Nederlanders in zijn rijk vrijheid hadden om handel te drijven in allerlei koopmanschappen, evenals de ingezetenen zelf. Zij mogten zich vrijelijk in deze gewesten in alle plaatsen nederzetten, zonder evenwel daardoor eenig regt van inboorlingschap te verkrijgen, ten ware zij behoorlijke brieven van naturalisatie bekomen hadden 2).

Op de gunstige behandeling der vreemdelingen maakte men nogtans ten aanzien der Turken eene uitzondering. De Staten Generaal besloten 11 Maart 1651 en 8 Julij 1676, dat tegen Turken en Mooren, die gevonden waren aan deze zijde van Finisterre, in de bogt van het Kanaal in de Noordzee of daaromtrent, het oude regt van voetspoeling zoude worden toegepast, en dat de renegaten terstond met den dood zouden gestraft worden; en de Staten van Holland namen 15 Julij 1676 het besluit, de Turken op de Tijger van Algerijnen gekregen naar Spanje te zenden en aldaar als slaven te verkoopen 3).

De bloei onzer hoogeschoolen, de uitstekende geleerden zoowel vreemdelingen als inlanders die aldaar werkzaam waren, en de meerdere vrijheid welke aan deze in het geven van onderwijs was toegestaan, had ten gevolge dat eene menigte jonge lieden uit alle landen van Europa zich herwaarts begaven om in de geheimen der wetenschap te worden ingewijd. Daarbij werden deze studenten van Regeeringswege op velerlei wijze begunstigd. De Staten van Holland verleenden 29 Jan. 1641 aan de uitheemsche studenten te Leiden dezelfde regten als aan de inlandsche, zoo vrijdom van tollens andersins. Reeds bij art. 3 van de statuten der Leidsche hoogeschool

Weten-
schappe-
lijk ver-
keer.
Uitheem-
sche pro-
fessoren
en studen-
ten.

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 83, 86. V. bl. 512. Utr. Pl. B. I. bl. 96. Zie ook het bijzondere artikel rakende den koophandel en de scheepvaart, volgens het tractaat van den Munsterschen vrede 4 Febr. 1648 vastgesteld, en het tractaat van marine van 17 Dec. 1650 tot verduidelijking van dat artikel, in het Utr. Pl. B. I. bl. 105 vgg.

2) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 261, 262.

3) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. Turken, § 1.

waren de Professoren en studenten vrijgesteld van alle gemeene belastingen, daarenboven werden zij 1 April 1681 door de Staten van Holland ontheven van de quotisatie op het middel van het zout, de zeep en het redemptiegeld, en 21 Maart 1693 van den impost en de quotisatie op de koffij en thee, terwijl de Regering van Leiden 17 Mei 1751 aan de Professoren en hunne weduwen mede vrijdom schonk van de stedelijke accijnsen. Zoo besloot ook de Raad van Utrecht 23 Maart 1640, dat allen «die alreets in de academie alhier tot doctoren, licenciaten ende artium magisters gepromoveert zyn, als die nog gepromoveert zullen worden, vry zullen wesen van deser stads ordinaris borgerwagten ende jaarlykse optogt ende wapencieringe, mitsgaders van de jaarlyks ordinaris wagecontributiën; behelptelyk dat zy tot Licutenants ende Vendrigs verkosen zullen mogen worden, ende vorders van sodanige conditie zyn als andere borgers ende contribuanten” 1).

strandregt. Ook in het handhaven van het regt der eigenaars op de door schipbreuk of stranding verlorene goederen bleven onze voorouders zich voortdurend gunstig boven vele andere volken onderscheiden. Zoo gaven de Staten Generaal 9 Jan. 1587 aan de Engelsche avanturiers de bevoegdheid om die voorwerpen tegen betaling van bergloon op te vorderen, en stelde de Regering van Dordrecht hen 29 Nov. 1655 in dat opzigt met de burgers gelijk, terwijl zij 1 Oct. 1668 hetzelfde omtrent de Schotsche kooplieden verordende 2).

Nadat reeds bij de tractaten van 27 April 1662 en 10 Aug. 1678 zoodanig regt der Fransche onderdanen erkend was, sloot men bij dat van 20 Sept. 1697 op nieuw daaromtrent eene overeenkomst, bepalende dat over en weder de goederen uit gestrande schepen afkomstig binnen jaar en dag door de eigenaars konden gereclameerd en aan deze tegen betaling van bergloon moesten overgegeven worden, en ook in het verdrag van 1713 komen op dit punt bepalingen voor. Ook met Zweden was in het jaar 1679 en zelfs met Marocco 24 Sept. 1610 en 26 Mei 1683 overeengekomen, dat de gestrande voorwerpen wederzijds tegen betaling van bergloon moesten teruggegeven worden, terwijl men mede leest in de artikelen van

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 292. VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 562, 563, 577, 582. Utr. Pl. B. III. bl. 600.

2) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 762. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1744, 1814.

vrede tusschen de Staten Generaal en Algiërs van Nov. 1662: «Indien eenige schepen van wederzyds door storm ofte andersins quamen schipbreuck te lyden op cenige derselver kusten, de personen sullen vry zyn, en de goederen gebergt en aan de eygenaars weder geleverd werden" 1).

Ten aanzien van alle gestrande goederen, van waar ook afkomstig, verordenden de Staten van Holland 4 Nov. 1606, dat deze binnen twaalf uren nadat zij gevonden waren aan den Rentmeester van de Espargne of aan zijne Substituten in bewaring moesten gegeven worden, en maakten de Staten Generaal 7 Junij 1617 en 6 Junij 1629 bekend, dat niemand in Vlaanderen zulke voorwerpen mogt aanslaan of bewaren, dan die daartoe door hen gemagtigd was 2).

Bij onderscheidene placcaten op het stuk van de pilotage werd aan de schippers of loodsen ten strengste, op cene boete van 50 gulden behalve schadevergoeding, verboden, het schip of wrak of eenig voorwerp onder zich te houden totdat er een accoord zou zijn gemaakt, met last om ten spoedigste alle hulp te verleenen, en met vergunning om een schip of schuit te huren ten laste van den eigenaar, om daarmede de geborgene goederen te vervoeren waar het behoorde, en om er een' persoon bij te stellen die het bergloon zoude ontvangen 3).

De Gecommitteerde Raden van Zeeland waarschuwdn 2 Oct. 1670 op nieuw tegen het eigenmagtig terughouden van opgevischte ankers, touwen en andere verongelukte voorwerpen, en de Prins van Oranje maakte 2 April 1674 bekend, dat de overtreders met verbeurdverklaring van al hunne goederen en daarenboven «criminelyck naer

1) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2265. IV. bl. 294, 300, 321. VAN DER LINDEN, Rechtsgeleerd practicaal en koopmanshandboek, boek 4, afd. 2. § 8.

2) Zie deze placcaten, alsmede die van de Staten van Holland van 24 Mei 1613, 25 April 1620, 31 Oct. 1626, 4 Febr. 1648, 17 Mei 1651 en 2 Dec. 1663, in het Gr. Pl. B. I. bl. 1072. II. bl. 2303, 3081.

3) Zie de placcaten van de Staten van Holland op het stuk van de pilotage op Huisduinen, den Helder en omliggende plaatsen, op Vlieland en Terschelling van 20 April 1619, 29 Oct. 1620, 4 Oct. 1623, 1 Aug. 1624, 16 Mei 1627, 1 Aug. 1628, 1 Aug. 1630, 1 Jan. 1634, 25 Julij 1635, 10 Sept. 1638, 21 Sept. 1668, 31 Mei en 18 Dec. 1680 en 15 Sept. 1685, in het Gr. Pl. B. I. bl. 1041, 1055. III. bl. 1288, 1296. IV. bl. 1294, 1301, en dat van 24 Oct. 1698, bij VAN HAMELSVELD, Ned. Pandecten, II. bl. 430.

ghelegentheyten van saecken" zouden gestraft worden. Het schijnt echter dat zulks nog geen gewenschten uitslag had om den strandroof geheel te fnuiken, althans 24 Febr. 1698 ging er wederom eene waarschuwing van den Prins uit, houdende dat dezulken zouden gestraft worden als « dieven en andere die de luyden haer goed nemen en onthouden" 1).

Op enkele eilanden, zoo als Terschelling en andere, werd aanvankelijk een gering strandregt geheven, doch door de Staten van Holland 12 Dec. 1663 afgeschafft, uitgezonderd ten opzichte van lieden afkomstig uit streken, alwaar zoodanig regt omtrent Nederlanders in gebruik was. In 1706 nogtans hief de Vorstin Douairière van Nassau steeds een strandregt van den tienden penning op Ameland, door de Staten van Holland den 28sten Augustus erkend; de bergers genoten een derde gedeelte der geredde goederen, waarop evenwel, volgens de ord. van den Prins van Oranje van 30 Sept. 1750, alleen diegenen aanspraak konden maken, die het burgerschap van de Heerlijkheid bezaten. Zoo handhaafden ook die van de Rekening van Gelderland, met goedvinden van de Staten dier provincie, 22 Dec. 1737 het strandregt van Walter Jan van Haersolte in de landen van den huize Bijssel, tegen betaling eener jaarlijksche recognitie van 5 stuivers 2). Doch zoodanige gevallen behooren tot de zeldzame uitzonderingen.

Gestrenge bepalingen tegen strandroof maakten op nieuw de Staten van Holland 4 Jan. 1724, in sommige gevallen daarop zelfs de doodstraf stellende, en voorts aan ieder gelastende, de in nood zijnde schepen zooveel mogelijk hulp te verleenen, ook tot het berijken der goederen; niemand mogt echter aan boord van een schip komen zonder uitdrukkelijke toestemming van den schipper, van den stuurman, of bij hunne afwezigheid van het scheepsvolk, ook mogt de zoodanige toegelaten zijnde niets ondernemen dan met goedvinden van hen die hem daartoe verzocht of aangesteld hadden en moest zich zorgvuldig onthouden van eenig letsel toe te brengen aan personen of goederen 3).

Dewijl er nog steeds nu en dan strandrooverijen plaats hadden, meende het Hof van Holland 28 Jan. 1739, in overweging nemende, «dat de placcaten en ordonnantiën op het stuk van de gestrande

1) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 736. IV. bl. 606. VIII. bl. 906.

2) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 1062, 1070. Geld. Pl. B. III. bl. 576.

3) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 797.

goederen, koopmanschappen en andere zeedriften van tyd tot tyd gedaan emaneren, door baatsoekende menschen worden gevilipendeert en overtreden", op nieuw in het openbaar daartegen te moeten waarschuwen, en de belanghebbenden herinneren aan de bestaande verordeningen, onder verzekering dat deze gestreng zouden worden toegepast. Ook de Staten Generaal gaven 7 Maart 1749 blijken van hunne aanhoudende zucht om het regt van eigendom naauwlettend te handhaven, door tegen de overtreders der placaten in het kwartier van Sluis in Vlaanderen geesseling en brandmerk en in sommige gevallen zelfs den dood te bedreigen. Gaf men echter de voorwerpen binnen vierentwintig uren aan den Rentmeester aan, dan zoude men eene derde gedeelte als bergloon genieten 1).

Door de Staten van Zeeland werd 14 Junij 1751 een nieuw reglement vastgesteld, waarbij zij den Rentmeester aanbevalen te zorgen, dat aan de in nood zijnde schepen zoo spoedig mogelijk hulp werd verstrekt, zonder dat iemand zich eenig heerlijk regt mogt aanmatigen of voor zijnen bijstand eenige recognitie van den schipper vorderen. De goederen moesten binnen twaalf uren worden overgegeven aan den Rentmeester, Waterbaljuw of Ambachtshcer of hunne gemagtigden, om ten behoeve der eigenaars bewaard te worden, die dezelve binnen jaar en dag mogten reclameren. Werden zij binnen dien tijd niet teruggevorderd, dan vervielen zij aan de Grafelijkheid of aan dengenen wien zoodanig regt wettig toekwam. Geschillen over bergloon en andere onkosten werden door Gecommitteerde Raden beslist. Voorts komen tegen de overtreders in dit reglement onderscheidene strafbedreigingen voor. Dergelijke bepalingen treft men mede aan in het placcaat der Staten van Holland van 22 Junij 1772 omtrent de behandeling van geborgene goederen uit gezonkene schepen. De beslissing der geschillen over hulp-, berg- en bewaarloonen enz. werd daarbij in eersten aanleg opgedragen aan den Commissaris van de pilotage en in hooger beroep aan de Gecommitteerde Raden 2).

Ook in Vriesland bleef men niet ten achteren in het nemen van maatregelen in deze aangelegene zaak. De gestrande voorwerpen moest elk aangeven aan den naastbijzijnden Grietman of Magistraat binnen vier en twintig uren nadat zij gevonden waren; deze maakte daarvan weder binnen vier en twintig uren eenen inventaris en deed de bederfelijke goederen in den loop van acht of veertien dagen

1) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 801. VII. bl. 1067.

2) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 907 vgg. IX. bl. 811 vgg.

in het openbaar verkoopen. Meldde zich de eigenaar binnen het jaar niet aan, dan werden dezelve verkocht en de opbrengst aan den Rentmeester der Domeinen ter hand gesteld, na aftrek van 10 per cent voor den Grietman of Magistraat en van een derde voor de bergers 1).

Toezigt. Hebben wij onderscheidene voorbeelden bijgebragt ten bewijze van de welwillendheid onser voorouders jegens vreemdelingen, niet minder talrijke voorbeelden kunnen wij aanvoeren, waaruit blijkt dat er even als vroeger op de aankomende personen steeds een naauwlettend toezigt werd gehouden, hetgeen des te noodzakelijker was in een land, waar de bloeiende handel en milde wetgeving zoo velen uitlokte om zich derwaarts te begeven, onder welke zich uit den aard der zaak niet alleen enkele misdadigers moesten bevinden, maar ook velen die, in hun vaderland geene genoegzame middelen van bestaan hebbende, elders een goed heenkomen zochten, en veelal, niet met de noodige kennis of arbeidzaamheid toegerust, na eenige jaren alhier vertoefd te hebben, aan de armbesturen zouden vervallen en alzoo ten koste van onze gastvrije voorouders onderhouden worden. Op het weren van dezulken van wie men dien last te vreezen had was men steeds bedacht 2); talrijk waren de placcaten in de verschillende provinciën tegen vreemde bedelaars en vagebonden uitgevaardigd; gestrengte straffen werden tegen hen bedreigd, zoo als geesseling en brandmerk, waarna zij voor altijd verbannen werden, zelfs bij recidive werden zij soms met den dood gestraft 3).

1) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 581.

2) Zie GRASWINGKEL, Speciale beschryvingh van het gebruyck enz. van opperste macht der Staten van Hollandt ende Westvrieslandt, bl. 784 vgg. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. bedelaars, § 2. HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. I. c. 23. § 43. b. 6. c. 14. § 10.

3) Zie onderscheidene placcaten van Prins Willem, Prins Maurits en de Staten van Holland, bij VAN ZURCK, Codex Batavus, v. straetschenders, § 1, en in het Gr. Pl. B. I. bl. 475 vgg. IV. bl. 509. VI. bl. 576. IX. bl. 587; van de Vroedschap van Amsterdam, in de Hantv. enz. der stad Aemsterdam. 1613. bl. 123, 125, 233; van de Staten van Zeeland in het Gr. Pl. B. I. bl. 498, 503. IV. bl. 1031; van de Staten en van de stedelijke Regering van Utrecht, in het Utr. Pl. B. I. bl. 702 vgg., 762, 763. III. bl. 423, 546 vgg., 555, 562; van de Staten van Gelderland, in het Geld. Pl. B. I. bl. 63, 119, 134, 170, 190, 222, 240, 245. II. bl. 317, 379, 445, 603, 644, 647. III. bl. 82, 87, 250, 404; van de Staten van

Vooraf gedurende den Spaanschen opstand noopten de tijdsomstandigheden de verschillende besturen, zoo gewestelijke als plaatselijke, naauwlettend toe te zien op hen die zich onder hun ressort kwamen nederzetten. Reeds bij de Unie tussehen Holland en Zeeland van 15 April 1576 was men overeengekomen, dat in de eene stad geene burgers of inwoners uit de andere zouden worden toegelaten dan met toestemming van de Regering hunner laatste woonplaats, en had men zich wederkeerig bij de pacificatie van Gent 8 Nov. daaraanvolgende verbonden, uit het land te verdrijven en daar buiten te houden niet alleen de Spaansche soldaten maar ook alle andere «nytheemsche ende vreemde, gepooght hebbende buyten wege van rechte den Heeren ende Edelen 't leven te benemen, den ryckdom van den lande te hunwaarts t' applicueren ende die gemeynde voorsz. in eeuwiger slavernye te brengen ende houden" 1). Te Leeuwarden werd 12 Julij 1580 op last van den Prins van Oranje verordend, dat gedurende de jaarmarkt alle vreemde en onbekende manspersonen, die er geene noodzakelijke bezigheden hadden te verrigten, zich des avonds een half uur na gedanen trommelslag uit de stad moesten verwijderen, en werd aan elk verboden denzulken huisvesting te verleenen, en in het volgende jaar verscheen er eene publicatie van Burgemeesteren, Schepenen en Raden, dat ieder des avonds, op straffe van 1 pond groot en arbitraire correctie, opgave moest doen van de ten zijnent vertoevende vreemdelingen, en dat niemand hun huizen of kamers mogt verhuren zonder toestemming der Regering, welk verbod 23 Dec. 1587 herhaald werd 2). Evenzoo moesten te Utrecht, volgens de ord. van 6 Nov. 1595, de Gecommitteerden van den Raad en de Burgerhoplieden bij de dagwacht in de poorten zorgvuldig allen die zij niet kenden daar buiten

---

Overijssel, in de Landrechten van Overijssel. Deventer. 1724. bl. 70 vgg., 143 vgg.; van de Staten van Vriesland, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland IV. bl. 362, 381, 913. V. bl. 322, 323, 640, 665, 681, 694, 703, 751, 775, 828; van de Staten Generaal, in het Gr. Pl. B. I. bl. 510. IV. bl. 510. VI. bl. 110, 546, 547. VIII. bl. 752, 753, 764. IX. bl. 579; alsmede de overeenkomsten op dit punt door de Staten van Holland gesloten met die van Gelderland 23 Oct. 1709 en 11 Julij 1725 en met die van Utrecht 9 Aug. 1725, in het Gr. Pl. B. V. bl. 909. VI. bl. 303, 310.

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 3. II. bl. 2127. KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. I. bl. 117. GRASWINCKEL, bl. 671, 709, 1026.

2) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. IV. bl. 180, 260, 691.

houden, voorts alle vreemdelingen die gewapend of ongewapend in de stad kwamen naauwkeurig afvragen, van waar zij kwamen en waar zij nachtverblijf wilden houden, en hunne namen, woonplaatsen en herberg doen opteekenen en daarvan des avonds aan de wacht kennis geven; hadden zij op iemand vermoeden van verraad, verspieding of iets dergelijks, dan moest de zoodanige in verzekerde bewaring gesteld en daarvan kennis gegeven worden aan den Schout en de Burgemeesteren; daarenboven mogten zij geene vreemdelingen in schepen, schuiten of op wagens de stad laten binnen gaan, maar alleen te voet, uitgezonderd «Gedeputeerden van de steeden ofte gequalificeerde ende bekende persoonen, daarop men discretie dragen sal» 1). Ten tijde van Leicester hadden ook de Staten van Holland in 1586 het besluit genomen, dat vreemdelingen in alle steden den eed van getrouwheid moesten afleggen aan de Vereenigde Nederlanden in het algemeen en aan de provincie Holland en de stad hunner inwoning in het bijzonder; weigerde iemand den eed, dan moest hij «binnen 's daegs sonnenschyn» de stad en binnen zes dagen de provincie ruimen, zonder ooit te mogen terugkeeren, op straffe van arbitraire correctie en verbeurdverklaring van goederen. Als voorbeeld van de toepassing dezer verordening kunnen wij het bevel der Regering van Gouda aanhalen, waarbij in dat jaar het verblijf in de stad en in de provincie ontzegd werd aan Nicolaas de Drivere, die door den Graaf van Leicester aangesteld was om de fraudeurs te achterhalen en den eed geweigerd had. In Oct. 1587 werd mede te Gouda om dezelfde reden als ook wegens smadelijke bejegening van den Magistraat zekere Ambrosius Martini veroordeeld om 12 gulden boete te betalen en daarenboven de stad zelfs binnen twee uren en de provincie binnen drie dagen te verlaten 2).

Doch niet alleen in die onrustige dagen werden dergelijke maatregelen genomen, onze voorouders begrepen terecht dat men ten alle tijde een waakzaam oog op de vreemdelingen houden moest, en bleven steeds aan het beginsel getrouw, dat de ware gastvrijheid met eene goede politie hand aan hand moet gaan. Zoo werd te Utrecht herhaalde malen aan de herbergiers de verplichting opgelegd om elken avond opgave te doen van de vreemdelingen die bij hen hunnen intrek hadden genomen, op de boete van 3 gulden per

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 588.

2) Zie GRASWINCKEL, bl. 728 vgg.

persoon 1). De Schouten van de buurten waren gehouden een waakzaam toezigt te houden op de «vreemde geringe menschen» die in hunne buurt woonden, ter belooning waarvan zij vrijdom genoten van togt en wacht, indien de Hoofdman onder wien zij stonden hen die gunst waardig keurde 2). Geen vreemde personen mochten in de stad komen wonen dan na van de Regering het regt van inwoning te hebben bekomen, hetwelk niet verleend werd dan op vertoon van eene acte van het bestuur hunner laatste woonplaats, waarbij het zich verbond hen in geval van armoede weder tot zich te nemen, welke acte zij aan den Schout van de buurt moesten ter hand stellen, die voor zijne nalatigheid telkens 3 gulden zoude verbeuren. Van de verplichting om zulk eene acte te vertoonen en om het regt van inwoning te verzoeken waren nogtans ontheven «renteniers en andere gequalificeerde persoonen, dewelke uit Holland of elders sig alhier komen nedersetten», alsmede ongehuwde dienstboden en werklieden bij burgers in dienst zijnde. Overigens mogt niemand aan hen die niet in het bezit eener acte waren huizen of kamers verhuren, op straffe van persoonlijk voor hun onderhoud en verzorging aansprakelijk te zijn. Bij onderscheidene gelegenheden verordende de Regering ook, dat vreemde behoeftige personen die in de stad geen regt van inwoning hadden binnen eenen zekeren termijn, meestal binnen veertien dagen, naar de plaats van hunne geboorte of hun vorig verblijf moesten vertrekken, en dat de vrouwen en kinderen van soldaten zich moesten begeven naar de garnizoenen van hunne echtgenoten en vaders, op welke laatste bepaling evenwel eene uitzondering werd gemaakt omtrent burgeressen, mits deze daartoe de toestemming van de Vroedschap verzocht en bekomen hadden 3). Zoo verbood men ook 2 Maart 1729 en 4 Julij

1) Zie de publ. van 4 Febr. 1623, 16 Julij 1629, 29 Sept. 1665 en 16 April 1763. Utr. Pl. B. III. bl. 594. Hetgeen hier en in het vervolg omtrent Utrecht vermeld wordt als na het jaar 1728 hebbende plaats gehad, is ontleend aan eene verzameling van publicatiën en Vroedschapsresolutiën ten stadhuize van Utrecht.

2) Zie de resolutiën der Vroedschap van 28 April en 13 Mei 1726 en 31 Oct. 1740. Utr. Pl. B. III. bl. 600.

3) Zie de publicatiën van 24 Dec. 1744, 7 Febr. 1747, 18 Febr. 1751, 24 Dec. 1755, 8 Junij 1756, 30 Maart 1761, 21 Dec. 1765 en 27 Dec. 1777, op de nakoming van welke de Regering 20 Oct. 1787 en 8 Mei 1790 nader aandrang. Bij die van 27 Dec. 1788 werd zelfs de ter gunste der renteniers en gequalificeerde personen gemaakte uitzondering opgeheven.

1730 het bouwen of herstellen van woningen voor arme lieden die van buiten kwamen zonder toestemming der Regering, op eene boete van 150 gulden voor de eigenaars en verbeurte van het burgerregt voor de werkbazen. Toen in het jaar 1793 vele Franschen in de stad gekomen waren, vaardigde de Regering den 5den Maart op nieuw eene publicatie uit inhoudende dat elk hunner binnen tweemaal vier en twintig uren na zijne aankomst zich vervoegeu moest ten stadhuize ten einde, na opgave van zijnen naam, qualiteit en vorige woonplaats, een certificaat van inwoning te erlangen; werd hem hetzelfde geweigerd, dan moest hij binnen tweemaal vier en twintig uren de stad ruimen.

In Rijnland waren mede alle uitheemschen gehouden, binnen vier dagen na hunne aankomst aan den Officier te vertoonen «behoorlyk bescheyt van de laatste plaatse haarder residentie ende in wat voegen sy hen aldaar gedragen hebben», op de boete van 10 ponden van 40 groot. Niemand mogt hun, op dezelfde boete, huisvesting verleenen of woningen verhuren voor dat zij zekerheid gesteld hadden aan den Schout en de Ambachtsbewaarders, «dat het Ambagt ende den Heyligen Geest met sodanige personen niet en sullen werden belast” 1). Een naauwkeurig toezigt werd ook door Willem III 14 Jan. 1688, in het vooruitzigt van den naderenden oorlog, bevolen, bepalende dat de Officieren aan de poorten der steden alle van buiten inkomende vreemdelingen zouden ondervragen naar hunne qualiteiten, de plaats van waar zij kwamen en waar zij verblijf wenschen te houden 2). Evenzoo verordenden de Staten Generaal gedurende de achttiende eeuw in verscheidene plaatsen der Generaliteitslanden, dat de vreemdelingen die er zich wilden vestigen, behoorlijke attestatiën moesten vertoonen van hunne laatste woonstede benevens een borgbriefje voor de kinderen die zij medebragten, opdat deze later niet ten laste der armbesturen zouden komen, met bepaling dat hun geene huizen mogten worden verhuurd, voor dat zij zekerheid hadden gesteld ter somme van 300 gulden; vlugtelingen tijdens den laatsten oorlog evenwel mogten, volgens de resolutie van 29 Maart 1749, onvoorwaardelijk worden toegelaten 3). Ook

1) Zie VAN LEEUWEN, Costumen van Rijnland, bl. 478, 479.

2) Zie Gr. Pl. Bl. IV. bl. 173.

3) Zie de placcaten der Staten Generaal omtrent Fijnard en Heijningen van 25 Mei 1709, omtrent het kwartier van Kempenland van 12 Dec. 1716, van Palland van 18 Maart 1717, omtrent het amt van Montfort van 25

het Hof van Holland vaardigde te midden van zorgwekkende tijden 23 Dec. 1747 eene publicatie uit, dat allen die aan vreemdelingen voor geld nachtverblijf verleenden of woningen verhuurden hunne namen, qualiteiten en laatste woonplaats moesten opgeven en daarvan behoorlijke lijsten houden. Later, in 1764, was de al te groote toevloed van vreemdelingen die weinig waarborgen aanboden oorzaak, dat de Staten Generaal de toelating verboden van Duitsche en andere emigranten, indien deze niet voorzien waren van eene acte van permissie door hen afgegeven op den voet waarop zulks ook vroeger en het laatst in 1753 had plaats gehad. Eene schriftelijke opgave van hunne namen, woonplaatsen, qualiteiten of beroepen, van waar zij kwamen, hoe lang zij hier dachten te blijven, en bij wien zij binnen het gebied van dezen staat bekend waren, werd mede 10 Nov. 1792 gevorderd van alle uitheemschen die in de Generaliteitslanden binnenkwamen; deze biljetten moesten door hen bij wie zij hunnen intrek hadden genomen worden afgegeven aan den Officier of het Geregt, en bleek het dat zij niet in staat waren aan de gestelde vereischten te voldoen of voor zich en de hunnen de noodige middelen van bestaan te verwerven, dan werd hun aangezegd, binnen vier en twintig uren te vertrekken; terwijl de Staten Generaal 1 Nov. en 16 Dec. 1794 tijdens den oorlog met Frankrijk verordenen, dat niemand uit het land van den vijand of uit de door dezen in bezit genomene plaatsen, binnen de republiek, hetzij in eene der provinciën hetzij in de landen der Generaliteit, komen mogt langs het geheele frontier tusschen de Schelde en den Rijn, zonder voorzien te zijn van behoorlijke door de Staten Generaal, den Raad van State of den Prins van Oranje afgegevene brieven van paspoort, welke zij moesten vertoonen ter secretarie van de eerste gemeente waar zij aankwamen 1).

Bijzonder op het weren van misdadigers en andere gevaarlijke Misdadigers. personen waren Staten van Holland bedacht bij het placcaat van 17 April 1585, het verbod inhoudende aan degenen, die uit eenige steden van Holland of van eenige andere der Vereenigde Pro-

Maart 1717, omtrent het kwartier van Maasland van 3 Febr. 1720, van Oosterwijk van 25 Maart 1720, omtrent de Meijerij van 's Hertogenbosch van 1 Dec. 1725, alsmede die van 7 Febr. 1731, 12 Febr. 1734, 27 Oct. 1735 en 29 Maart 1749, en dat van 23 Sept. 1751 omtrent Oorschot, in het Gr. Pl. B. V. bl. 656, 906, 907, 908, 911. VI. bl. 660, 682. VII. bl. 707. VIII. bl. 452.

1) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 775. IX. bl. 20, 50, 132, 134.

vinciën gebannen waren, om terug te komen zonder uitdrukkelijke toestemming der Staten, op straffe van gevat, van hunne goederen beroofd en voor altijd gebannen te worden. Op gelijke wijze bepaalde Prins Maurits 6 Julij 1595, dat zij die uit andere plaatsen *om delicten of quaet regiment* verdreven waren, te 's Gravenhage geen herberg mogten houden, en verordenden de Staten Generaal 5 Aug. 1612, dat niemand gebannen personen, begrepen in de in Mei en December van het vorige jaar te Utrecht gevelde vonnissen, bij zich mogt ontvangen, maar dat men de zoodanigen moest overleveren in handen der justitie, waarvoor den aanbrengrer eene belooning van 100 halve gouden ridders per persoon zoude worden toegeld 1). Zoo kwam ook gewoonlijk in de met Engeland gesloten tractaten de bepaling voor, dat men wederzijds geen rebellen zoude toelaten 2), en werd dien ten gevolge in het jaar 1686 aan een aantal Engelschen het verblijf in deze gewesten ontzegd, met bevel om binnen veertien dagen het land re ruimen 3). Hoe gestreng men zich aan die tractaten hield, daarvan kan hetgeen in 1699 voorviel ten bewijze verstrekken, toen niet alleen de Staten Generaal den 1sten Augustus op nieuw eene waarschuwing uitvaardigden, het bevel inhoudende aan alle Engelsche rebellen om binnen tien dagen het land te verlaten, maar zelfs die van Gelderland den 2^{den} December dien maatregel toepasten op zekeren Patric Barnevel, die reeds sedert twintig jaren aldaar gevestigd was, welk bevel evenwel 29 Maart 1707 werd opgeheven, toen zijne onschuld gebleken was 4).

In het Graafschap Kuilenburg verboden de Staten van Holland 4 Mei 1664 nadrukkelijk het geven van vrijgeleide aan *capitale delinquenten, malitieuze bankeroetiers* en dergelijken die van elders aldaar aankwamen 5). Ruim eene eeuw later, 15 Nov. 1792, gaven

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 431, 434. II. bl. 2221. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. herbergen, § 5. v. 's Gravenhage, § 5.

2) Zie de tractaten van 1654, Sept. 1662, 31 Julij 1667, 1674, 17 Aug. 1685 en 24 Aug. 1689, in het Gr. Pl. B. II. bl. 2870. III. bl. 328, en bij VAN ZURCK, Codex Batavus, v. Engeland, § 1. v. vlugtelingen, § 1 en 2.

3) Zie de placaten der Staten Generaal van 20 Mei en 4 Junij 1686, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 382, 384.

4) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 393. Geld. Pl. B. III. bl. 8, 100.

5) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. Kuilenburg, § 1. De aanleiding hiertoe was de schaking van Jonkvrouwe Catrina van Orleans door Hans Diderik van Mortaigne. Zie BOEL, Decisiën en obs. van LOENIUS, bl. 66 vgg.

zij mede last, dezulken te wren die zich in hun vaderland aan eenig bedrijf hadden schuldig gemaakt, hetwelk hen tot het voorwerp van *recherches* of *reclames* zoude kunnen maken, en in het volgende jaar deden zij een gebod afkondigen tot verwijdering van *suspecte* Fransche vreemdelingen of emigranten 1).

Het aanhouden en uitleveren van vreemde misdadigers die naar deze landen gevlugt waren, werd door de Staten Generaal 28 April 1691 bevolen, indien vreemde regterlijke overheden zulks verzochten, terwijl aan deze van onzen kant eene premie van 100 gulden werd beloofd, wanneer zij aldaar gevlugte moordenaars, doodslagers, brandstichters, roovers en andere «enorme delinquenten» in handen stelden van den criminelen Officier, onder wiens ressort het feit gepleegd was 2). Zoo werd ook 3 Febr. 1745 het verzoek toegestaan van den Cancelier, Vicepresident en Raden van den Guliksch en Bergschen Hofraad van den Keurvorst van den Paltz tot uitlevering van twee van moord beschuldigden, indien men hen hier te lande konde vatten, en stonden de Staten van Holland 19 Dec. 1749 de uitlevering toe van eenen van hetzelfde feit beschuldigden Engelschman, hetgeen 15 Julij 1747 mede geschied was ten aanzien van acht weggeloopene Engelsche matrozen, ofschoon daaromtrent geen uitdrukkelijk beding in de tractaten voorkwam, welke alleen over de deserteurs handelden 3). In het jaar 1751 stonden de Staten van Holland ook de uitlevering toe van eenen te 's Gravenhage gevatten Franschman, die zich in zijn vaderland aan onderscheidene misdrijven had schuldig gemaakt, onder beding van reciprociteit in dergelijke gevallen 4).

Zoodanige uitlevering had evenwel alleen plaats ter zake van zware misdrijven en niet dan na een behoorlijk onderzoek, herhaalde malen werd zij dan ook geweigerd, onder anderen door de Staten Generaal 5 Aug. 1754 ten opzichte van zekeren Tancrède de Hauteville, be-

1) Zie Gr. Pl. B. IX. bl. 51, 52. Zie onderscheidene voorbeelden opgenoemd van vreemdelingen, aan wie in dien tijd het verblijf in het land of in eenige stad ontzegd werd, bij L. R. BOUWENS, Aan zyne committenten, Amst. 1797. bl. 209 vgg.

2) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 506.

3) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 972, 977, 980. Zie de tractaten tot wederkeerige uitlevering van deserteurs met Engeland van 12 Maart 1745, 28 Dec. 1746 en 3 April 1748, en met Zweden van 21 Maart 1747, in het Gr. Pl. B. VII. bl. 268, 305, 316, 368.

4) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 755.

schuldigd van valsheid en van het uitgeven in Engeland van een schotschrift tegen den Koning van Frankrijk, dewijl het hun niet genoegzaam gebleken was, dat hij zulke zware feiten zoude gepleegd hebben ten gevolge waarvan het verzoek van den Franschen gezant kon worden ingewilligd. Evenzoo beschikten die van Holland 3 Mei 1792 afwijzend op het verzoek van denzelfden gezant tot uitlevering van iemand die valsche assignaten had vervaardigd en te Amsterdam gevat was, op grond dat deze, een geboren Paltzer, slechts eenigen tijd in Frankrijk en sedert onafgebroken te Amsterdam gewoond had, weshalve hij in laatstgenoemde stad moest teregt staan 1).

Ook tusschen de provinciën onderling waren overeenkomsten gesloten tot wederkeerige uitlevering van misdadigers 2), en werd dien ten gevolge door de Staten van Gelderland 15 Julij 1713 het verzoek toegestaan van den Substituut Hoogschout van de stad en Meijerij van 's Hertogenbosch ter zake van eenen burger van 's Hertogenbosch, die aldaar eenen manslag had begaan en naar Gelderland gevlugt was 3).

Hooge personagiën.

Doch niet alleen misdadigers werden geweerd, ook de overkomst van de zoodanigen werd bemoeijelijkt, wier verblijf uit een politisch oogpunt in sommige gevallen minder gewenscht kon zijn. Zoo bepaalden de Staten van Holland 4 Aug. 1653, ter gelegenheid dat Karel II van Engeland zich naar de Nederlanden wilde begeven, dat geene hooge personagiën onder hun gebied zouden worden toegelaten, zonder daarvan vooraf aan de Staten kennis gegeven en hunne toestemming verworven te hebben 4).

Jezuïten en geestelijke orden.

Zeer gestreng ijverde men gedurende de Republiek steeds tegen de Jezuïten en leden van andere geestelijke orden, welke men gevaarlijk achtte voor de rust van den staat. Hunne Hoog Mogenden vaardigden 26 Febr. 1622 een placcaat uit, hetwelk in het jaar

1) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 772. IX. bl. 728.

2) Dergelijke overeenkomsten werden onder anderen aangegaan door de Staten van Utrecht met Gelderland 10 Mei 1709 en met Holland 4 Aug. 1725; met Gelderland met Overijssel 27 Maart 1709 en 1 Aug. 1731 en met Holland 8 Mei 1711 en 4 Julij 1725, terwijl zij ook 26 Oct. 1661 met den Vorst van Kleef en 5 Maart 1709 met den Bisschop van Munster verdragen op dat punt hadden gesloten. Zie Utr. Pl. B. II. bl. 1035, 1036. Codex Gelro-Zutphanicus, v. Cleefsche, § 3.

3) Zie Geld. Pl. B. III. bl. 229.

4) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 85. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. ceremoniën, § 3. GÜNTHER, Europäisches Völkerrecht in Friedenszeiten I. pag. 300.

1638 op nieuw in Gelderland werd afgekondigd, dat alle Jezuïten en andere geordende personen van de Roomsche godsdienst uit de Vereenigde Nederlanden zouden worden geweerd, en de Staten van Holland verboden 30 Aug. 1641 en 25 Mei 1720 aan Jezuïten, priesters, papen, monniken en andere geordende personen van de Roomsche godsdienst in hunne provincie te komen en verblijf te houden 1). Te Utrecht was reeds vroeger, 18 Junij 1580, bij ord. van den Stadhouder, den Schout de Burgemeesteren en Schepenen aan priesters en geordende personen de bevoegdheid ontzegd om de Roomsche godsdienst uit te oefenen, op straffe van 10 gulden boete en arbitraire correctie, welk verbod 11 Julij 1588, 23 Dec. 1589 en 5 Jan. 1608 herhaald werd met de bedreiging, dat de overtreders vervallen zouden zijn van hun prebende of alimentatie en daarenboven tot betaling eener boete van 50 gulden en bij onvermogen tot arbitraire correctie zouden worden veroordeeld. Voorts beval de Vroedschap 11 Jan. 1636 aan alle Jezuïten enz. binnen zes dagen te vertrekken en niet terug te keeren «op poene van voor goeden prinse gehouden te werden ende rantsonnabel als 's lands vyanden,» met uitzondering nogtans van hen die geene Jezuïten waren en vóór 1622 in de stad hadden gewoond, terwijl mede 28 Nov. 1655 aan de quesels, kloppen, geestelijke dochters, Jezuïteressen en dergelijke een termijn van vier weken gelaten werd om de stad te ruimen, zonder terug te mogen komen dan met toestemming van de Regering, op de boete van 50 gulden, welke voor de tweede keer verdubbeld zoude worden; inboorlingen der stad moesten zich binnen dien tijd ter secretarie aanmelden «om te ontfangen sodanigen ordre als haer sal werden gegeven», op straffe van verbeurte van het burgerregt en gelijk gesteld te worden met de buitenkloppen 2). Ook de Staten van Utrecht en die van Gelderland vaardigden onderscheidene placcaten uit tegen het verblijf en de toelating van dergelijke geestelijken 3), in welke laatstgenoemde provincie mede bepaald was,

1) Zie Geld. Pl. B. II. bl. 290. Gr. Pl. B. VIII. bl. 279.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 466 vgg.

3) Zie de placcaten der Staten van Utrecht van 9 April 1639 en 23 Mei 1703, in het Utr. Pl. B. I. bl. 395, 402, en die der Staten van Gelderland van 12 Febr. 1605, 26 Nov. 1633, 27 Aug. 1640, 2 Sept. 1641, 22 Junij 1649, 24 Julij 1651, 12 Oct. 1652, 24 Maart 1681, 3 Nov. 1719 en 19 Oct. 1731, in het Geld. Pl. B. II. bl. 300, 323, 335, 513. III. bl. 361, 495. SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. cloppen, § 1. v. Jezuïten, § 1.

dat testamentaire beschikkingen ten hunnen voordeele nietig zouden zijn 1).

Joden. Ook tegen de Joden werden soms harde maatregelen genomen. Zoo verordende de Regering van Utrecht 4 Oct. 1712 en 13 Julij 1713, dat geene «vremde Hoogduytse Joden of Smoussen, derselver wyven of kinderen binnen dese stad, zelfs niet op de vrymarkten, zullen mogen komen of alhier langs de huysen haar koopmanschappen lopen doen, veel min daarinne vernagten, op poene van bij de kop gevat, in deser stads tuchthuys geconfincert of andersints arbitralyk gestraft te worden na bevind van saken.» Zij die hun huisvesting verleenden zouden eene boete van 50 gulden betalen en arbitrair en zelfs aan den lijve gestraft worden, indien die Joden in de stad hadden gestolen of besmette goederen ingevoerd 2). Bij de publicatie van 8 Oct. 1736 werd die boete op 25 gulden verminderd en aan de Joden vergund op de jaarmarkt te komen. Zeer gestreng was mede het placcaat der Staten van hetzelfde gewest van 30 Aug. 1713, waarbij de toelating van alle Hoogduitsche Joden in de provincie verboden werd 3), en ook die van Gelderland bevalen in het jaar 1726, dat niemand van hen zich ten platten lande mogt nederzetten, op straffe van geesseling voor de eerste, geesseling en brandmerk voor de tweede en den dood voor de derde maal; tegen hen die eenig misdrijf pleegden of gewapend of in vereeniging met anderen werden aangetroffen werd de dood, tegen hen die aan de zoodanigen huisvesting verleenden lijfstraf bedreigd 3). Niet op alle Joden evenwel werden die wreede maatregelen toegepast, bij de genoemde placcaten in Gelderland maakte men uitdrukkelijk eene uitzondering ten aanzien van welgestelde kooplieden, en op vele plaatsen waren dan ook onderscheidene rijke Joden gevestigd. Te Amsterdam onder anderen hadden zich in het laatste gedeelte der zestiende eeuw vele voornamen en vermogende lieden uit Portugal nedergezet, en ook uit Spanje kwamen aldaar in 1603 twee schepen met tien Joden en eenige jongens aan, die oorspronkelijk naar Embden waren gestevend.

1) Zie de res. van de Staten van Gelderland van 8 Junij 1699 en de ord. op de testamentmaking in het kwartier der Veluwe van 28 April 1711, in het Geld. Pl. B. II. bl. 654. III. bl. 170, 654.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 465, 466.

3) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 412.

4) Zie SCHRASSENT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. Jooden, § 1.

Te 's Gravenhage vestigden zich vooral in het laatste gedeelte der zeventiende eeuw vele Portugesche Joden. Te Middelburg hadden zij reeds vóór 1705, en sedert te Vlissingen en elders in Zeeland, te Amersfoort, alsmede te Leeuwarden, Harlingen en andere plaatsen in Vriesland synagogen. In de Meijerij van 's Hertogenbosch mogten zij zich, volgens eene ord. van 1767, *blyven* nederzetten 1), en te Utrecht, alwaar men zoo uiterst gestreng tegen hen had geijverd, werd mede 16 Febr. 1789 bekend gemaakt, dat men voortaan ook aan Joden op hun verzoek het regt van inwoning zoude verleenen, indien zij bewezen van een onbesproken gedrag te zijn en bekwaam om op eene eerlijke wijze te bestaan.

---

1) Zie KOENEN, Gesch. der. Joden in Ned. bl. 143, 205, 227 vgg.

§ 2. *Regtstoestand der vreemdelingen.*

a. STAAT DER PERSONEN.

Konden wij over dit onderwerp uit den tijd der Grafelijke Regeering slechts weinig in het midden brengen, stelliger mogen wij thans, tot een minder verwijderd tijdperk genaderd, verzekeren, dat gedurende de Republiek naar het algemeene regtsbeginsel het statutum personale den vreemdeling ook hier volgde. De persoonlijke bevoegdheid, welke hem in het land zijner geboorte toekwam, werd alzoo in deze gewesten mede erkend, zonder dat hij daardoor evenwel meerdere regten dan een inlander kon verkrijgen; de vreemdeling behield de hoedanigheid welke hij in zijn vaderland bezat, en mogt derhalve aanspraak maken op het genot van alle regten welke aan onze landgenooten in gelijke betrekking toekwamen; daarentegen was hem niet alles geoorloofd wat hij elders had mogen verrigten, indien zulks hier te lande aan inlanders van gelijken toestand verboden was 1).

Was een vreemdeling wettig gehuwd, dan werd hij ook als zoodanig hier te lande erkend, na de bewijzen daarvan aan de Regeering der plaats waar hij zich wilde vestigen geleverd te hebben, en genoot alle regten waarop gehuwde lieden konden aanspraak maken 2).

Wenschten vreemdelingen een huwelijk aan te gaan, dan stond hun zulks vrij, indien zij de vereischten hadden welke van inlanders in gelijk geval gevorderd werden. Zoo leest men in art. 38 en 39 van het echtreglement, vastgesteld door de Staten Generaal 18 Maart 1656 voor de steden en het platte land onder de Generaliteit, dat diegenen welke uit vreemde plaatsen kwamen tot het sluiten van een huwelijk zouden worden toegelaten, na aan de geregten of kerkenraden door geloofwaardige getuigenissen te hebben bewezen, eerlijke lieden te zijn van goeden naam en faam; konden zij geene attestatiën vertoonen, dan moesten zij onder eede verklaren, dat

1) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 1. c. 3. § 36, 41, De jure civilatis, l. 3. sect. 4. c. 1. § 26 vgg.

2) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 1. c. 3. § 31 vgg. Zie ook de ord. van Prins Willem op het stuk van de politie in Zeeland van 8 Febr. 1583, art. 10, in het Gr. Pl. B. I. bl. 353.

zij ongehuwd waren «ende mits de ongelegentheit der plaatsen geen attestatiën van haere bloedverwanten ofte voochden konnen versoeken ofte bekomen»; krijgslieden moesten daarenboven van hunne Officiëren getuigschriften overleggen, dat zij eerlijke soldaten en, voor zoo ver bekend, met niemand ondertrouwd of getrouwd waren 1). Dergelijke bepaling komt ook voor in art. 8 der echtordening door de Staten van Gelderland 9 Oct. 1660 vastgesteld: «Item so verre eenige vrende onbekende personen man off vrouw sikh met den anderen verloven wilden, sollen die niet uytgeroepen, ingesegent noch aengenomen worden, zy en hebben dan te vorcens getoont goet schyn ende bescheyt haeres heerkommens, wandels ende wesens, ende voornamentlyck dat sy anders waer niet getrouwt ofte gehylickt syn" 2). De Staten van Utrecht hadden reeds bij art. 3 der ord. van 6 Oct. 1584 bepaald, dat, indien bij een te sluiten huwelijk in hunne provincie brudegom of bruid of beiden uitheemschen waren, de geboden niet alleen op de plaats der huwelijksvoltrekking behoorden gedaan te worden maar ook bij den Magistraat of in de kerk van hunne laatste woonplaats, waarvan zij het bewijs moesten leveren voordat men tot de voltrekking kon overgaan 3). Evenzoo verklaarden Hunne Hoog Mogenden in het jaar 1748, dat, wanneer in eenige gemeente van de Generaliteit zich personen in ondertrouw wilden laten opnemen, die er nog geen jaar en zes weken gewoond hadden, deze plegtigheid, volgens het echtreglement van 1656, zoowel ter plaatse van hun vorig als van hun tegenwoordig verblijf geschieden moest, hetgeen ook te Amsterdam gebruikelijk was ten opzichte van hen die aldaar nog geen drie jaren hadden gewoond, blijkens art. 18 der instructie voor de Commissarissen der huwelijkszaken 4).

Was een vreemdeling ten zynent meerderjarig, dan werd hij ook hier te lande als zoodanig aangemerkt, en werden hem alle regten toegekend welke aan meerderjarigen toekwamen. Als voorbeeld hiervan kunnen wij bijbrengen eene resolutie der Staten van Holland van 26 Sept. 1776, waarbij in een aldaar genoemd geval verklaard werd, dat de meerderjarigheid door iemand ten zij-

1) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2437.

2) Zie Geld. Pl. B. II. bl. 335.

3) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 436.

4) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 811. BOEL, Decisiën en observatiën van LOENIUS, bl. 521.

ment verkregen ook in Holland van kracht behoorde te zijn 1). Evenzoo werd de doctorale graad, elders verkregen, in Holland erkend, daar de Staten 7 en 13 Febr. 1671 uitdrukkelijk verklaarden, dat het, om in Holland als doctor te worden beschouwd, geen bepaald vereischte was aan de Hoogeschool te Leiden gepromoveerd te zijn 2).

Op brieven van adeldom, van vreemde Vorsten afkomstig, kon men zich echter hier te lande niet beroepen. De Staten van Holland besloten 21 Julij 1621, dat geene brieven van Vrijheer, Ridder of Adel, buitenslands verleend, in hunne provincie zouden worden erkend of geregistreerd, en 11 Dec. 1666, «dat geene qualiteiten of eertytulen, 't zy van Princen, Graven, Edelluyden of anderen, hoedanigh die oock souden mogen wesen, van uytheemsche Keiseringen, Koningen, Princen of Staten verkregen, binnen den lande van Hollandt ende Westvrieslandt konnen of mogen werden gerespecteert tot sulcken effecte, dat yemandt andersints onghequalificeert zynde uyt dien hoofde de jacht binnen dese provincie exerceeren of eenige andere praeëminentien ende voorrechten, 't zy van regieringe, magistrature, bedieninge of andersints directelyck of indirectelyck soude konnen of mogen ghenieten» 3). Evenwel waren bij resolutie van 9 Jan. 1593 de vreemde edelen in Holland woonachtig met de inlandsche gelijk gesteld, voor zoo ver het privilegie van redemptie van confiscatie betrof 4).

b. EIGENDOM.

Van de verkrijging van vaste goederen waren vreemdelingen niet uitgesloten 5), zelfs treft men tijdens de Republiek het vroeger ver-

1) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 1. c. 3. § 37 vgg. Gr. Pl. B. IX. bl. 534.

2) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. doctoren, § 1. N. 2.

3) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. edelen, § 2. N. 1. Gr. Pl. B. III. bl. 609.

4) Zie de aant. van LULIUS en VAN DER LINDEN OP MERULA, Manier van procederen enz. l. 4. tit. 2. c. 13.

5) Zie o. a. het accoord tusschen Holland en Utrecht van 31 Oct. 1687, bij VAN ZURCK, Codex Batavus, v. boedels, § 8; het tractaat van vrede en commercie met Spanje van 26 Junij 1714, art. 12, in het Gr. Pl. B. V. bl. 512; het tractaat van commercie met de beide Siciliën van 1753, art. 6 in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 262.

melde beding, dat men wonen moest ter plaatse waar deze gelegen waren, niet meer aan. Niet geheel en al stonden vreemdelingen nogtans op dit punt met inlanders gelijk, daar zij in sommige gemeenten bij de overdracht hunner eigendommen eene hoogere belasting moesten betalen 1). Ook bestonden er op den gemelden regel enkele uitzonderingen: zoo mogten bij voorbeeld in Gelderland geene leengoederen gemaakt worden dan aan leenheeren, die «van desen Furstendomb ende Graeffschap releveerden», zoo als blijkt uit eene waarschuwing van den Erfstadhouder en Raden in naam der Staten van Gelderland van 13 Febr. 1690 2).

Ten aanzien van de vaste goederen, welke vreemdelingen bezaten, mogten zij zich niet beroepen op de wetten van hun land, maar gold steeds het regt der plaats alwaar dezelve waren gelegen 3).

c. ERFOPVOLGING.

Zoowel in het maken van testamenten als in het aanvaarden van erfenissen stonden vreemdelingen in het algemeen met inlanders gelijk 4). Het droit d'aubaine werd dan ook hier te lande niet toegepast dan in zeer enkele gevallen als maatregel van retorsie ten opzichte van personen afkomstig uit landen, waar zoodanig regt tegen Nederlanders in zwang was 5), en daar in Frankrijk onze landgenooten in Aug. 1597 daarvan vrij waren verklaard 6), ging

1) Zie ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars 1. tit. 12. § 5.

2) Zie Geld. Pl. B. II. bl. 573.

3) Zie de res. der Staten Generaal aangaande de Engelsche avonturiers van 9 Jan. 1587, in het Gr. Pl. B. I. bl. 762; het tractaat van commercie met de beide Siciliën van 1753, art. 6, in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 262; het versterfregt van Deventer en dat van Aardenburg, bij VAN DER VORM, Verhandeling van het Holl., Zeel. en Westvr. versterfregt, met aant. van BLONDEEL, bl. 400, 580. Zie ook VAN ZURCK, Codex Batavus, v. ingezeten, § 17, v. testamenten, § 6; HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 1. c. 3. § 45 vgg. en De jure civitatis, l. 3. sect. 4. c. 1. § 22 vgg.; VOET, ad tit. D. ad scum Tertull (38. 17.) § 34; alsmede een advies van R. VAN AMSTELREDAM, in de Holl. cons. II. bl. 74.

4) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. 1. 13. § 3, 2. 16. § 1. GRASWINCKEL, Speciale beschr. enz. van de opperste macht enz., bl. 309, 310.

5) Zie dit uitdrukkelijk verklaard door de Staten van Gelderland 4 Mei 1719, in het Geld. Pl. B. III. bl. 360.

6) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2221. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. successie, § 31. DE VATTEL, Droit des gens, l. 2. ch. 8. § 112. Zie ook een certi-

ook, althans zoo lang men in dat rijk die belofte gestand deed, de nalatenschap van alhier gestorvene Franschen steeds op hunne erfgenamen over 1). Alleen op heerlooze goederen kon de schatkist aanspraak maken, zoo als onder anderen blijkt uit een placcaat der Staten van Gelderland van 22 Oct. 1717, alsmede uit de costumen van 's Hertogenbosch van 1606 alwaar wij in tit. 1 art. 29 lezen: «Item alle vreemt goet, dat men niet en weet wie dat toebehoort, volgt den Heere naer die behoorlycke publicatie daarvan gedaen” 2).

Droit d'aubaine.

Toen aan de herwaarts uitgewekenen en aan hunne kinderen het regt ontzegd was op de nalatenschap van hunne nabestaanden in Frankrijk, besloot men ook van onzen kant het droit d'aubaine, althans eenigermate, toe te passen op de onderdanen van den Franschen Koning, die zich als erfgenamen aanmeldden van hier te lande overledene réfugiés. Daarom vaardigden de Staten Generaal 31 Oct. 1709 een placcaat uit, «dat diegeene, die onder 't gebied van den Koning van Vrankryk met er woon zyn gezeeten, nog uit zaake van huwelyksche voorwaarden, nog uit zaake van successie ab intestato of ex testamento, het zy by erffnisse of legaet, op of teegen de gerefugeerden hier te lande noch op of uit derzelve boedels eenige vorderingen zullen mogen doen, alles met relatie niet alleen tot het geene hierna of in het toekomende zal voorvallen, maar ook tot hetgeene reeds voorgevallen dog by den regter nog niet uiterlyk gedeceideerd is” 3). Het verdient evenwel opmerking, dat deze gestreng maatregel alleen betrekking had op de nalatenschap van de wegens de godsdienst uitgewekenen, niet op die van andere vreemdelingen hier te lande vertoevende 4), en dat ook alleen uitgesloten waren die nabestaanden, welke «onder 't gebied van den Koning van Vrankryk met'er woon gezeeten” wa-

ficaat van het Hof van Gelderland van 16 Julij 1614, bij SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, app. bl. 66.

1) Zie dit uitdrukkelijk verklaard door de Staten Generaal 12 Junij 1634, in het Gr. Pl. B. II. bl. 2359.

2) Zie SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. heerlooze goederen, § 2. Costumen ende usantiën der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertoghenbosche, bl. 16.

3) Zie Gr. Pl. B. V. bl. 74.

4) Dit werd o. a. uitdrukkelijk verklaard door de Staten Generaal 7 Mei 1733, in antwoord op eene missive van den Nederlandschen Gezant te Parijs, te vinden bij VAN DER VORM, Verhandeling van het Holl., Zeel. en Westvr. versterfrecht, met aant. van BLONDEEL, bl. 648, 649.

ren, en niet diegenen welke alhier waren gevestigd, terwijl ook geene schenkingen onder de levenden zelfs aan die uitgesloten verboden waren. WAGENAAR 1) meldt, dat de Utrechtsche vrede van 1713 de wederzijdsche gestrengheid deed ophouden, doch dit duurde niet lang, spoedig werden in Frankrijk die harde bepalingen weder toegepast op allen die sedert Aug. 1669 dat rijk hadden verlaten en op hen die uit zoodanige Fransche ouders waren gesproten, hetgeen aan Hunne Hoog Mogenden aanleiding gaf om de vroegere maatregelen te vernieuwen en uit te strekken tot de nalatenschap van de kinderen der uitgewekenen, en diensvolgens 7 Mei 1726 te verordenen, «dat zoo lang de boovengemelde rigoureuse wetten in Vrankryk subsistereen, de dispositie van onze bovengemelde publicatie van 31 Oct. 1709 ook zal plaatze hebben omtrent diegeene, die uit Vrankryk zyn geretireerd seedert het edict van de maand Aug. 1669 en tot diegeene die uit zoodanige zyn gesproten»; als erfgenamen zouden alleen worden toegelaten «zoodanige, die buyten Vrankryk in deeze of in andere landen, waervan 't aan de ingezetenen gepermitteert zy in deeze landen te mogen erven, jaar en dag voor de vacatuur van alle zulke successiën met 'er woon zullen zyn geëtabliseert geweest of aan zoodanige zullen zyn getrouwt». Noch bij dit placcaat noch bij dat van 1709 werd evenwel het droit d'aubaine in zijne volle gestrengheid toegepast, de genoemde nabestaanden waren wel uitgesloten, maar de erfenis verviel daarom nog niet aan den staat, zij werd toegekend aan de nabestaanden in eenen verderen graad; alleen «by foute van andere erfgenamen als die in Vrankryk actueclyk met 'er woon zullen zyn», kwam zij «te profyete van het gemeene land», en dan nog niet op zulk eene wijze dat de staat over het geheele bedrag naar willekeur mogt beschikken, integendeel moest steeds een derde gedeelte worden besteed «ad pios usus, en wel particulierlyk tot beeter onderstand van de Fransche of Waalsche gemeente, daar die gevonden word, of tot onderhoud van de ordinaris armen, zoo daer geen Fransche of Walsche gemeente zig bevind" 2).

Na deze verordening kwamen vele Franschen zich hier nederzetten, in de hoop van de nalatenschap hunner vroeger uitgewekene bloedverwanten te bekomen, hetgeen aanleiding gaf tot vele regtsgedingen, daar men aan de zoodanigen veelal het regt betwistte

1) Vad. hist. XVII. bl. 349.

2) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 53.

om op die goederen aanspraak te maken. Deze personen wendden zich dan dikwijls met een verzoekschrift tot de Staten Generaal en bekwamen daarop niet zelden de verklaring, dat de placcaten van 1709 en 1726 op hen niet toepasselijk waren en zij derhalve regt hadden op de nalatenschap hunner nabestaanden, mits aan de Hoven van Justitie of aan het bestuur hunner woonplaats de bewijzen overleggende, dat zij in Frankrijk uit gereformeerde ouders waren geboren en zelve altijd dezelfde belijdenis waren toegedaan geweest; voorts moesten hunne namen worden opgeteekend en geregistreerd met bijvoeging van de plaats van waar zij gekomen waren, en werd van hen eene plegtige verklaring gevorderd, dat zij voor goed hunne woonstede in Frankrijk hadden verlaten met het voornemen om hun leven lang hier te lande gevestigd te blijven en alzoo als onderzaten van dezen staat te worden beschouwd; daarenboven moesten zij beloven, geene gelden of goederen uit de hun open gevallen nalatenschap gedurende een zeker aantal jaren te zullen vervoeren of vervreemden, waarvoor die goederen verbonden bleven; begaven zij zich binnen den gestelden termijn buitenslands, dan zoude de geheele nalatenschap op de overige hier aanwezige erfgenamen ab intestato overgaan 1). Hierdoor werden echter die twistgedingen niet beëindigd, daar de tegenpartij veelal de bevoegdheid der Staten Generaal ontkende om aan hunne placcaten eene authentieke interpretatie te geven, beweerende dat de toepassing daarvan aan de regterlijke magt moest worden overgelaten 2). Eindelijk sloot men 27 Julij 1773 met Frankrijk een verdrag, waarbij de onderzaten over en weder werden vrij verklaard van het droit d'aubaine of eenig dergelijk regt onder welke benaming ook met afschaffing van alle daaromtrent uitgevaardigde verordeningen 3). In het aangehaalde werk van VAN DER VOERM lezen wij echter, dat dit verdrag hier te lande niet is gepubliceerd, en uit eene resolutie der Staten van Holland

1) Zie o. a. de resolutie der Staten Generaal van 12 Aug. 1750 ter zake van André Brun, en die van 9 Nov. 1750 ter zake van Pierre Latané, in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 610, 612.

2) Zie Ned. Jaerboeken. 1754. bl. 650 vgg.

3) Zie BERG, De réfugiés enz. bl. 65. Zie ook PESTEL, Commentarij de republica Batava, I. bl. 266, alwaar mede gewag gemaakt wordt van een dergelijk tractaat in 1774 met Zweden gesloten.

van 23 Julij 1777 blijkt ook, dat de placcaten van 1709 en 1726 nog in dat jaar in die provincie zijn toegepast 1).

Op de Veluwe bleef men nog eenen geruimen tijd van de nalatens-**Keur.**chap van vreemdelingen een regt heffen onder den naam van *keur*, waarvan wij reeds boven op bl. 5 gesproken hebben. Daartoe moesten de Schouten aldaar van het overlijden dier personen telkens aangifte doen aan den Keurmeester, hetgeen hun door de Staten van Gelderland bij onderscheidene placcaten tot in 1703 bevolen werd. Van dit regt waren evenwel de Predikanten benevens hunne vrouwen en kinderen vrijgesteld bij de resolutie van 27 Maart 1618, en reeds 26 Maart 1593 hadden de Staten besloten, dat de keur niet zoude gevorderd worden van ingezetenen van die provinciën, alwaar van de nalatenschap van aldaar overledene Gelderschen geenerlei regt aan den lande behoefde betaald te worden. Dien ten gevolge werd de keur afgeschafft ten opzichte van inboorlingen van Overijssel 29 Maart 1604, van Hollanders 22 Mei 1614 en van Utrechtschen 15 Sept. 1658 2).

Ook moest op sommige plaatsen nog het regt van exuwe worden **Regt van** betaald door hen die zich met der woon elders begaven of van **exuwe.**nalatenschappen welke uit de stad of uit het land werden gevoerd, zoo als onder anderen bij art. 41 van den Munsterschen vrede bepaald werd: «Niemant en sal ter eenre ofte andere zyde directelyk of indirectelyk in 't veranderen van syne woonplaats belet worden, *mits betalende de rechten daertoe staende*» 3). Deze belasting bedroeg te Haarlem den 10^{den} penning ten aanzien van een' geboren poorter en den 15^{den} van iemand die van buiten gekomen was, te Leiden den 10^{den} penning zonder onderscheid, te Zwolle, volgens een raadsbesluit van 1587, het tiende gedeelte ten voordeele der weeskinderen van de binnen de vrijheid dier stad gelegene goederen, nagelaten door «vrembde personen, soe alhier binnen onser stadt und derselver fryheitt sterven und geene ehelicke kinderen oft lyfsgebuerce nalaten», te Groningen een vierde gedeelte «van alle erffenissen ofte goederen in dese stadt ende stadts taeffel verstorven op uytheemsche luden buiten de Eeems, Lauwers ende Coeverden geseten» 4). Zoo beval dan ook de Re-

1) Zie VAN DER VORM, bl. 649. Gr. Pl. B. IX. bl. 537.

2) Zie SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. keur, § 3 vgg. Geld. Pl. B. II. bl. 96, 378.

3) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 92.

4) Zie VAN DER VORM, bl. 414, 420.

gering dier stad 22 Mei 1690, dat de erfgenamen van eenen persoon die uit Westphalen geboortig was 80 gulden moesten betalen. Professoren, studenten en Predikanten waren evenwel van alle betaling ontheven, ingevolge de resolutiën van 6 Nov. 1658 en 15 Febr. 1670. De nalatenschap van lijfeigenen verviel geheel aan den Regter en aan de stedelijke kas, waarvan wij nog in 1745 een voorbeeld aantreffen, toen de goederen nagelaten door eenen natuurlijken zoon van zekeren Jan Jans Groot, te Veendam overleden, die de Luthersche diaconie aldaar tot erfgename had ingesteld, werden vervallen verklaard, op grond dat hij «geen vry maar een eigen persoon op het territoir van den Koning van Pruisen was geweest.» Men besloot nogtans, dat de nalatenschap zoude worden verdeeld tusschen de armen der gereformeerden en der Lutherschen te Veendam, dewijl de Regter voor zijne twee derde afstand had gedaan, hetgeen de stad nu ook deed voor haar derde deel 1).

Meestal echter werd het regt van exuwe alleen geheven van goederen vervoerd naar plaatsen, alwaar zoodanige belasting in gebruik was, waarvan wij boven reeds uit den tijd der Grafelijke Regering vele voorbeelden hebben aangehaald, en hetgeen ook uitdrukkelijk door de Staten van Holland 3 Junij 1672 verklaard werd 2). Evenzoo betaalde men te Amsterdam den tienden penning alleen dan, wanneer men niet kon aantoonen, dat ter plaatse verwaarts men de goederen vervoerde minder of niets behoefde voldaan te worden, en meldde de Regering dier stad 22 Oct. 1681 aan de Staten van Vriesland, dat, daar tegen de Amsterdammers noch te Leeuwarden noch elders in Vriesland het regt van exuwe in gebruik was, ook wederkeerig de Vriezen te Amsterdam van dat regt ontheven waren 3). Op gelijke wijze vergunden de Staten van Utrecht 27 Mei 1606 aan Abcoude en 3 Dec. 1609 aan Nichtevecht een regt van exuwe te heffen, doch alleen van goederen vervoerd naar plaatsen alwaar het tegen ingezetenen van die gemeenten in gebruik was 4). Geheel afgeschaft werd het te

1) Zie Prof. A. YPEY en Mr. H. O. FEITH, Oudheden van het Gooregt en Groningen. 1836. bl. 226 vgg.

2) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. exue, § 1.

3) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 19. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 1198.

4) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 475, 476.

Hulst door de Staten Generaal 31 Dec. 1649, doch 2 Maart 1726 hersteld «tot eenig redres van stads vervalte finantie», ofschoon met onderscheidene beperkingen en op voorwaarde, «dat hetselve regt niet sal geëxerceert werden omtrent de inwoonders van landen, steeden of plaatsen, alwaar de burgers en inwoonders van Hulst niet gehouden zyn eenig regt van issue te betalen.» Ook werd nog in 1766 te Axel een dergelyk regt geheven van aldaar gerefde vaste goederen welke door «vreemde of afgeseetenen» werden verkocht, zoo als blijkt uit eene resolutie door Hunne Hoog Mogenden den 1sten October van dat jaar genomen 1).

Was alzoo het regt van exuwe in het algemeen slechts bij wijze van wedervergelding in gebruik, talrijk zijn de verdragen met andere steden of landen aangegaan, waarbij men zich wederkeurig verbond gemeld regt niet te heffen. Van Amsterdam alleen treffen wij uit den tijd der Republiek meer dan zeventig zulke verdragen aan met verschillende steden en landen gesloten, van Medemblik af tot Zweden en zelfs tot New-York toe 2), terwijl mede de Staten Generaal 16 Febr. 1666 met den Keurvorst van Brandenburg overeenkwamen, «dat van het regt van issue of decimatie, 't welk by vertrek van familiën of verval van hereditieiten komt te ontstaan, wederzyds onderdanen vry en exempt zullen zyn en blyven gedurende dese alliantie.» BYNKERSHOEK 3) oppert de vraag, welken invloed dit verdrag had op die steden welke ten opzichte van het regt van exuwe in het bezit van een privilegie waren, hetwelk de Staten Generaal haar niet ontnemen mogten, en beantwoordt die op de volgende wijze: dat, indien gemelde steden het verdrag hadden gezien en goedgekeurd voordat het gesloten was, zij alsdan moesten gerekend worden stilzwijgend van hun privilegie afstand gedaan te hebben, en dat zij in het tegenovergestelde geval wel geen regt van exuwe mogten heffen, dewijl het verdrag haar zulks ver-

1) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2393. VI. bl. 1195. IX. bl. 265.

2) Zie al die verdragen van de Regering van Amsterdam, bij WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 19 en 20, en in de Handv. enz. der stad Amstelredam. 1748. I. bl. 231 vgg., vervolg bl. 1661 vgg., tweede vervolg bl. 11 vgg.; van die van Leiden, bij VAN MERIS, Handvesten van Leiden, bl. 316 vgg., 326 vgg.; van die van Dordrecht, bij VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1437, 1601, 1889, 2046, 2049, 2050; van die van Groningen, bij YPEY en FRITH, bl. 228, 349.

3) Quaestiones juris publici, I. 2. c. 25.

bood, maar dat de Staten alsdan verplicht waren haar daarvoor schadeloos te stellen.

Regt van successie. Onafhankelijk van het regt van exuwe moest op vele plaatsen van de collaterale successiën eene belasting betaald worden, welke doorgaans wel voor vreemdelingen en inlanders dezelfde was, maar toch hier en daar voor de eerstgenoemde meer bedroeg, onder anderen in Groningen, alwaar de Staten 24 Maart 1670 verordenden, dat «van alle roerlicke ende onroerlicke goederen, actiën, crediten, heerlichheden ende gerechtigheden in dese provincie gelegen ofte uitstaande, die imandt van syne bloetvrienden in de collaterale ende sydtlinie, ofte oock van vreemde huiden in dese provincie, Drenthe ende Westerwoldingelant woonachtigh, door successie ab intestato, door testament ende uiterste wille, door opdracht in evelgangh, mitsgaders door gifte soo ten respect van den doodt als vrywilligh uit de handt, de summa van 200 Car. guld. excedeerende, koomt te erven ofte te verkrygen, sal betaalt werden *by de ingesetenen* van dese provincie, Drenthe ende Westerwoldingelant *den 30sten*, ende *by den witheemschen den 20sten penninck*” 1). Zoo werd ook in het kwartier van Nijmegen van de collaterale successiën door inheemschen de 40ste en door uitheemschen de 20ste penning betaald, waaromtrent de Staten van Gelderland 17 Oct. 1732 besloten, dat voortaan de Kleefsche ingezetenen in dat opzigt niet meer als uitheemschen zouden aangemerkt, en alzoo van hen slechts de 40ste penning zoude gevorderd worden 2).

Vrije erfopvolging. Behoudens deze weinige uitzonderingen genoten vreemdelingen op het punt der erfopvolging de meeste vrijheid en stonden hierin geheel met inlanders gelijk 3). Aan de Engelsche avonturiers werd door Hunne Hoog Mogenden 14 Julij 1598 vergund, vrijelijk over hunne nalatenschap te beschikken, met bepaling dat hunne testamenten, naar de Engelsche wetten in Engeland of in Nederland over hunne roerende goederen gemaakt, alhier steeds van kracht zouden zijn, doch dat zij ten opzigte der vaste goederen zich moesten regelen naar het regt der plaats alwaar die gelegen wa-

1) Zie deze ord. achter het Landrecht van Hunsingo, Fyvelingo ende het Westerkwartier enz. 5de druk. Gron. 1664.

2) Zie Geld. Pl. B. III. bl. 508.

3) Zie dit uitdrukkelijk verklaard door de Staten van Holland 7 Mei 1733, in het Gr. Pl. B. VI. bl. 490.

ren 1). Evenzoo vaardigden de Staten van Zeeland ten behoeve der vreemdelingen welke zich in die provincie hadden nedergezet 16 Dec. 1735 een placeaat uit inhoudende, dat, zoo zij wenschten dat de erfopvolging ab intestato van hunne kinderen geschiedde volgens het regt der plaats van waar zij gekomen waren, hun de vrijheid zoude worden gelaten dat regt te verkiezen, mits daarvan kennis gevende aan den Magistraat hunner woonplaats, die er behoorlijk aantekening van moest houden 2). In Overijssel was mede 12 Maart 1630 door de Staten bij deel 2 tit. 5. art. 2 van het toen gearresteerde landregt aan elken vreemdeling de bevoegdheid toegekend om naar goedvinden over zijne nalatenschap te beschikken; waren die testamenten voor eenig stad- of landgerecht aldaar gemaakt, dan golden zij overal in de provincie, ook ten opzichte van goederen welke niet onder dat gerecht gelegen waren, mits die beschikking voor laatstgenoemd gerecht binnen zes weken na het openvallen der erfenis wierd bekend gemaakt, hetgeen op de boete van 4 oude schilden geschieden moest. Tevens hadden uitheemschen even als inheemschen, ingevolge tit. 7 art. 9, het voorregt van boedelbeschrijving, en mogt de regter zelfs ten hunnen behoeve den termijn voor het opmaken van dezelve verlengen 3).

Het regt van vreemdelingen op de hun in deze landen opengevallen erfenissen werd uitdrukkelijk erkend bij art. 62 van den Munsterschen vrede van 1648, alsmede bij art. 25 van den Utrechtschen van 1713. Vijanden van den staat werden echter niet als erfgenamen toegelaten, blijkens hetgeen de Staten van Holland 25 Nov. 1672 verordenden; diensvolgens werd in het jaer 1695 de nalatenschap vervallen verklaard van iemand, wiens erfgenamen in Frankrijk woonden 4). De vrije opvolging in de nagelaten goederen hunner onder het ressort der Generaliteit overleden bloedverwanten verzekerden Hunne Hoog Mogenden mede 20 Jan. 1746 aan de ingezetenen van het Hertogdom Lotharingen, voor

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 762. Hetzelfde werd door de Regering van Dordrecht 29 Nov. 1655 aan de Engelsche avonturiers en 1 Oct. 1668 aan de kooplieden van den Schotschen stapel verzekerd. Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1753, 1820.

2) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 1150.

3) Zie Landrechten van Overijssel. Deventer 1630. bl. 24, 35.

4) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 96. III. bl. 248. GÜNTHER, Europäische Völkerrecht in Friedenzeiten, I. pag. 342. VAN BIJKERSHOEK, Quaestiones juris publici, l. 1. c. 7.

zoo ver aldaar gelijk regt gold ten opzichte van de onderzaten van dezen staat, hetgeen volgens hunne verklaring van den 28sten Febr. reeds van overoude tijden in het Hertogdom Brabant gebruikelijk was geweest 1). Eveneens komt in art. 10 van het tractaat 12 Oct. 1679 met Zweden gesloten de bepaling voor, dat de goederen van eenen in Nederland gestorven Zweed jaar en dag door den Magistraat ten behoeve van zijne erfgenamen zouden bewaard worden, en leest men in art. 39 van het tractaat met de beide Siciliën van 1753: «de onderdanen der contracteerende partyen zullen over en weder in weederzydsche landen en staaten van hunne goederen by testament, donatie of andersints moogen disponeeren, en hunne erfgenaamen zynde onderdaanen van eene der partyen in de landen van de andere of wel elders woonagtig zullen derselver nalaatenschap kunnen ontfangen, zelfs ab intestato, hetzy in persoon hetzy by hun procureur of by gemagtigde, schoon zy geen brieven van naturalisatie zouden moogen hebben geobtineert, zonder dat het effect van die commissie hun zal kunnen werden betwist onder pretext van eenige regten of voorregten van provinciën, steeden of particuliere personen” 2). Zelfs de onderdanen van den Keizer van Marocco waren gerechtigd tot de erfenissen hunner nabestaanden hier te lande, blijkens art. 10 van het tractaat van 24 Sept. 1610, terwijl wij mede in het tractaat, 7 Febr. 1631 door de Staten Generaal met den Koning van Perzië aangegaan, bepaald vinden, dat de goederen door eenen Perziaan in deze gewesten nagelaten, van Regeringswege behoorlijk beschreven en ten behoeve der afwezige erfgenamen in goede bewaring genomen zouden worden 3).

d. HANDELINGEN.

Handelingen, door eenen vreemdeling elders wettig verrigt, waren ook hier te lande van kracht 4). Ten aanzien van huwelijken hebben wij boven reeds gezien dat deze, door uitheemschen naar het regt hunner vorige woonplaats aangegaan, ook in deze landen als

1) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 92, 853.

2) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 1398. VIII. bl. 268.

3) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 1320, 2265.

4) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 1. c. 3. § 31, 32. De jure civitatis, l. 3. sect. 4. c. 1. § 20.

wettig werden beschouwd. Hetzelfde gold omtrent de min of meer beperkte gemeenschap van goederen tusschen echtgenooten 1), alsmede wat de testamenten betreft, waarvan wij boven reeds een voorbeeld hebben bijgebracht aangaande die der Engelsche avonturiers. Op gelijke wijze bepaalden de Staten van Gelderland 28 April 1711, dat elders wettig gemaakte testamenten op de Veluwe van kracht zouden zijn, mits gedurende het leven van den erflater geregistreerd bij den Landschrijver van Veluwe en Veluwenzoom. Hetzelfde werd 20 Maart 1724 verklaard overal in Gelderland regtens te zijn, en komt dan ook voor in het landregt van de vier Bovenambten, in dat van Tieler- en Bommelerwaard, in het reglement van Arnhem, in dat van Tiel, alsmede in het stadregt van Bommel; volgens het landregt van Zutphen, moest de «testieringe und maeckinge gerigtelyck geschieden voor den Richter, waer onder die testateur und maecker geseten” 2).

Evenals uiterste willen, zoo waren ook alle contracten, elders wettig aangegaan, hier te lande geldig, waarvan wij een voorbeeld aantreffen in eene publicatie der Staten Generaal van 5 Nov. 1777, inhoudende dat men van notariëele acten, te Marseille gepasseerd, bij ons vrijelijk gebruik mogt maken, mits zij door den aldaar residerenden Nederlandschen Commissaris der Marine waren gelegaliseerd 3).

Ook konden vonnissen, door den competenten regter elders volgens het regt van die plaats uitgesproken, in Holland worden ten uitvoer gelegd, indien men zulks verzocht en zij niet in strijd waren met het regt dezer landen. Zoo stonden de Staten 8 Sept. 1585 de ten uitvoer legging toe van een vonnis te Antwerpen gewezen, 10 Junij 1652 die van een vonnis van het Hof van Zweden, alsmede 11 Dec. 1599, 23 Oct. 1652 en 7 Oct. 1666 van arresten van het Parlement van Parijs. Wanneer echter in andere landen de uitspraken van Nederlandsche regters niet of slechts onder zekere

1) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 1. c. 3. § 33 vgg. en De jure civitatis, l. 3. sect. 4. c. 1. § 21.

2) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 1. c. 3. § 12 vgg. De jure civitatis l. 3. sect. 4. c. 1. § 16 vgg. Geld. Pl. B. III. bl. 167. SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. testamenten, § 5 en Practicae observationes, pag. 441.

3) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 1. c. 3. § 18 vgg., De jure civitatis, l. 3. sect. 4. c. 1. § 18, 19. Gr. Pl. B. IX. bl. 539.

voorwaarden mogten worden ten uitvoer gelegd, had hier hetzelfde plaats omtrent de aldaar gewezen vonnissen. In Frankrijk onder anderen had dikwijls geene executie plaats van uitspraken onzer regters dan na voorafgaande kennisneming, waarom de Staten 16 Jan. en 22 Sept. 1618, 4 Maart 1619 en 2 April 1667 aan onze landgenooten vergunden hetzelfde te verzoeken, indien de executie gevraagd werd van gewijsden van het parlement van Bordeaux, hetgeen ook nu en dan plaats had ten opzichte van die van het Parijsche. Op gelijke wijze werd 30 Julij 1700 afwijzend beschikt op een verzoek tot executie van een vonnis van den regter te Munster, dewijl aldaar geene uitspraken van Amsterdamsche regters mogten worden ten uitvoer gelegd 1).

Was alzoo in Holland de ten uitvoer legging regel, het omgekeerde had in Gelderland plaats. Op dien grond weigerden de Staten van dat gewest 16 Jan. 1611 die van een vonnis van het leengeregte te Brussel en den 15den October daaraanvolgende zelfs van eene uitspraak van den Hoogen Raad. In het jaar 1679 verklaarde het Hof evenwel, dat, ofschoon een elders gewezen vonnis geen regt gaf op parate executie, het nogtans de zaak *liquide* maakte, en dat «voor de schuld daerbij toegewezen gepeynt» kon worden. Ook maakte men eene uitzondering aangaande Kleefsche vonnissen, ingevolge een tractaat door de Staten van Gelderland met de Regering van Kleef gesloten, op grond waarvan dan ook 1 April 1727 de ten uitvoer legging van een zoodanig vonnis werd toegestaan 2).

e. REGTSPLEGING.

**Vreemde-
deling
elscher.** Evenmin als inlanders werden vreemdelingen belemmerd in het instellen van regtsvorderingen tegen ingezetenen dezer gewesten 3).

1) Zie HUBER, Heedensd. regtsgel. b. 1. c. 3. § 24, 25, De jure civitatis, l. 3. sect. 4. c. 1. § 42 vgg., VAN ZURCK, Codex Batavus, v. sententiën, § 21, 23, 24, 25.

2) Zie Geld. Pl. B. II. bl. 124. SCHRASSERT, Codex Gelro-Zulphanicus, v. sententie, § 1, v. concordaten, § 3, app. bl. 163.

3) Zie o. a. het concordaat tusschen de Regering van Dordrecht en de Engelsche avonturiers van 29 Nov. 1655 art. 21, bij VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1754, alsmede het landregt van de beide Oldambten, gearresteerd door Burgemeesteren en Raden van Groningen 7 Febr. 1618, boek I. § 29, en de instructie voor den Lieutenant, de Hoofdmanen, Secretarissen en Dienaren van de geregtskamer der provincie Groningen, gearresteerd door de Staten 2 Maart en 17 Nov. 1653, § 22.

In sommige steden hield men zelfs afzonderlijke regtdagen waarop uitheemschen hunnen eisch konden aanbrengen; te Amsterdam onder anderen werd, volgens de keur van 8 Dec. 1601, twee malen in de week *gastregt* gehouden, en te Middelburg was bij de ord. van den Baljuw, de Burgemeesteren, Schepenen en Raden van 20 April 1660, art. 23, de Woensdag bepaald voor zaken van uitlanders tegen burgers 1). Alleen in tijden van oorlog maakte men eene uitzondering ten opzichte van onderdanen eener vijandelijke Mogendheid. Zoo vaardigden de Staten Generaal 2 Oct. 1590 een placcaat uit, dat niemand komende uit 's vijands landen, al was hij van een behoorlijk paspoort voorzien, iets voor eenig geregt zoude mogen eischen bij personele of reële actie, maar dat men den zoodanigen a limine iudicii moest afwijzen, waarvan die van Holland den 29sten October daaraanvolgende de nakoming in hunne provincie bevalen. Deze gestrengte bepaling betrof evenwel alleen hen die uit het land waarmede men in oorlog was kwamen, zoodat onderdanen van eenen met den vijand bevrienden staat, doch die niet regtstreeks met deze landen in vredebreuk was, de bevoegdheid behielden hunne schuldenaren voor den Nederlandschen regter aan te spreken; volgens de resolutie der Staten van Holland van 1 Maart 1595 moesten zij nogtans een vierde gedeelte van het bedrag der schuldvordering aan het gemeene land afstaan 2).

Ook moest de eischer ten verzoeke van den gedaagde domicilie **Borgtoeg.** kiezen ter plaatse waar het regtsgeding aanhangig was gemaakt, en kon laatstgenoemde, indien de vreemdeling niet gegoed was onder het gebied van dien regter, zekerheid vorderen voor de kosten en voor hetgeen hij bij reconventie zoude kunnen eischen; bewees de aanlegger evenwel geene voldoende borgen te kunnen vinden, dan kon hij meestal met eenen ced volstaan 3). Bij art. 507 der ordonnantie van Albert en Isabella op de manier van procederen voor den Raad van Brabant en de landen van Overmaze van 31 Mei 1604 werd de cautio iudicatum solvi zelfs gevorderd van iede-

1) Zie EGGERS, diss. pag. 35. Gr. Pl. B. V. bl. 1205.

2) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2209. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. regters, § 2.

3) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. regt, b. 5. d. 17. § 9, 10. MERULA, Manier van proc. l. 4. tit. 41. c. 1. § 1, 2. W. DE GROOT, Isagoge ad praxin fori Patavici, l. 1. c. 9. § 11 en de aant. daarop van A. DE PAPE. Zie ook Amsterdamsche secretary, bestaande in formulieren van Schepenkennissen, quyttscheldingen, schatbrieven en andere, die gewoonlyk daar gebruikt worden. 1714. bl. 91, 101, 102.

ren eischer en gedaagde, zoo inlander als vreemdeling, die niet bewijzen kon voldoende gegoed te zijn 1). In art. 12 der ord. van de Staten van Utrecht op de administratie van de politie en de justitie te Montfoort van 24 Oct 1665 wordt mede van de cautio judicatum solvi melding gemaakt, zonder opgave evenwel van de gevallen waarin zij mogt gevorderd worden 2). In Overijssel moest een vreemdeling als eischer optredende zekerheid stellen voor alle kosten, schaden en interessen, voorts dat hij om dezelfde zaak den gedaagde voor geenen anderen regter zoude aanspreken, en dat hij het gewijsde zoude voldoen of nakomen, naar luid van het door de Staten dier provincie 12 Maart 1630 gearresteerde landregt deel 1 tit. 3 art. 4 3). De cautio de non conveniendi alibi werd ook in Gelderland van uitheemschen gevorderd, blijkens de uitspraak van het Hof van 23 Sept. 1689; was men echter buiten staat om voldoende borgen te vinden, dan kon men met eenen eed volstaan, zoo als hetzelfde Hof 26 Sept. 1681 besliste 4).

Termin. Overigens waren vreemdelingen in sommige opzigten zelfs boven inlanders bevoorregt, daar hun doorgaans kort en onvertogen regt werd gedaan, waarvan wij uit den tijd der Grafelijke Regering reeds menig voorbeeld hebben bijgebracht, en hetgeen 10 Aug. 1600 door de Staten van Holland ook verordend werd ten opzichte van ingezetenen van Venetië, die tegen Hollanders eenige vordering hadden in te stellen, alsmede in het door Hunne Hoog Mogenden in 1753 met de beide Siciliën gesloten tractaat, «omme de reisen der negocianten met alle de vaardigheid, die de commercie vereischt, te verhaasten ende voort te zetten» 5). Zoo verordenden de Staten van Utrecht 21 Maart 1594, dat men *over dwarsnacht* regt zoude doen op den eisch van *uytheemschen, te welen dengenen die buyten den lande van Utrecht woonende zyn*, en bepaalde de Proost van St. Jan 23 Junij 1598: «belangende de *buytenwoonders* ende *uytheemse*, die alhier in de proostdye eenen inwoonder zullen willen aanspreken, werd denselven toegelaten *extraordinarie* zulks te mogen

1) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 918.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 1115.

3) Zie Landrechten van Overijssel. Deventer. 1630. bl. 12.

4) Zie SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. cautie, § 2, v. uyt-heemsche, § 1. Zie ook denzelfden, Practicae observationes, pag. 41.

5) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. 1. 13. § 3. VAN DER KEESSEL, Theses selectae juris Holl. et Zeel. th. 175. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. vreemdelingen, § 2. N. 1. Gr. Pl. B. VIII. bl. 263.

doen, als namentlyk van vier en twintig uren dwarsnagtrecht", terwijl men mede in de keur der Regering van Amsterdam van 8 Dec. 1601 de bepaling aantreft: «Item soo wie gheboden wert voor rechte ten naesten *gastrecht* off ten anderen, off en antwoorde hy dan niet, soo soudet cen *dwarsnacht* overstaen, dat is *des anderen daechs* voor middach te antwoorden, ende en dede hy des niet, zoor waer hy vellich ende overwonnen, ende hy verbeurde alsulcke boeten alsoo daertoe behooren nae den rechte" 1).

Ook in Groningen werd den vreemdeling spoediger regt verschafft op zijne vordering dan den inlander. Terwijl bij het landregt van Hunsingo, Fivelgo en het Westerkwartier, gearresteerd door de Staten 31 Oct. 1601, boek 2 § 1, de termijn voor inlanders op een en twintig dagen gesteld was, leest men in § 2: «Is de clager een man van buyten, te weten wonende buyten de Eemse ende Lauwerse, sal de Wedman ofte Richters Diener den schuldner uyt bevel des Richters aenseggen, dat hy den clager voldoc binnen die naeste drie dagen, by poene als voorsz. ende met den rechte voort te varen, oft dat hy come *des anderen daegs* voor recht ende sich van de anlachte ontledige", en in het landregt van de beide Oldambten, gearresteerd door Burgemeesteren en Raden van Groningen 7 Febr. 1618, boek 1 § 39: «dat de *landsaten* mogen van acht dagen tot acht dagen, de vreemde man van drie dagen tot drie dagen laeten dagen, te verstaen omme schulde halven ende in possessoris te Zuydbroeck ofte daer die Drost in den Oldambten zyn residentie sal holden" 2).

Die korte termijn was mede te Deventer in gebruik, naar luid van de costumen van 10 Maart 1642, deel 2 tit. 9 art. 1 vgg: «Om den vreemden man tot cort recht te helpen, sal deselve onse ingeseten voor hoofts ofte in syn woonplaetse, so hy in der stadt is, op eenen dach tweemaal doen verdagen, eens voormiddags, eens naermiddags, ende des volgenden daegs ten derden mael; by so verre onse ingeseten ten derden mael niet ershynt, sal op des vreemden gastes aenspraecke recht gedaen worden, ende sal ten derden dage daerop pantleveringe geschieden, om deselve nae verloop van veertien dagen door den pandverkooper te verkoopen; een ingeseten verweerder tegens een vreemt gast schriftelick han-

1) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 230. II. bl. 1180. EGGERS, diss. pag. 35.

2) Zie Landrecht van Hunsingo enz. Gron. 1664. bl. 15. Landrecht der beyden Oldambten. Gron. 1654. bl. 11.

delende, sullen de termynen *van drie dagen tot drie dagen* gestelt worden, ten ware de gewichticheyt der saken langer termynen vereyschede" 1).

Misdrijven tegen vreemde-lingen. Was hier te lande tegen eenen vreemdeling een misdrijf gepleegd, dan werd zulks steeds evenzeer gestraft als een dergelyk feit tegen eenen inlander. Zelfs beloofde de Regering van Dordrecht 29 Nov. 1655 aan de Engelsche avonturiers en evenzoo 1 Oct. 1668 aan de kooplieden van den Schotschen stapel, elk die iemand van hen dood sloeg, kwetste of eenig onrecht of schade toebragt «voor zyne misdaet soo swaerlyck" te zullen straffen «als sal dienen tot exempel van alle andere" 2). Als voorbeeld, hoezeer men waakte voor de veiligheid en het goed regt der vreemdelingen, kan mede dienen eene publicatie van het Hof van Holland van 10 Maart 1688, waarbij eene premie van 1000 gulden werd uitgelooft aan dengenen die eenige aanwijzing zoude doen omtrent drie onbekende personen, die op zekeren avond te 's Gravenhage eenen Schotschen edelman verraderlyk hadden aangevallen en gewond, daar het Hof van oordeel was, dat «soodanige onderneminge, in een landt van justitie onlydelyck, andere ten exempel na de wetten rigoureuselyk behooren te werden gestraft" 3).

Getuigen. Daarenboven werden de vreemdelingen niet meer bezwaard door belemmerende bepalingen aangaande het getuigenbewijs, hetgeen tijdens de Regering der Graven meermalen het geval was geweest, toen op sommige plaatsen, gelijk wij boven opmerkten, het getuigenis van vreemdelingen in regten niet werd aangenomen. In Holland althans mogten gedurende de Republiek zoowel vreemdelingen als inlanders als getuigen optreden en zelfs bij weigering daartoe gedwongen worden, blykens de resolutie der Staten van 3 Oct. 1654 4).

Regtsge-tingen tus-schen vreemde-lingen. Had de eene vreemdeling geschil met den anderen dan mogt hij ook dit voor den Nederlandschen regter aanhangig maken, en konden vreemde kooplieden elkander ter eerster instantie dagvaarden voor den Hoogen Raad, even als vroeger voor dien van Mechelen 5).

- 1) Zie Rechten ende gewoonten der stadt Deventer. 1644. bl. 45.
- 2) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1245, 1816.
- 3) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 386.
- 4) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 740.
- 5) Zie art. 18 der instructie van den Hoogen Raad van 31 Mei 1582.

Zoo nam ook te Deventer het geregt kennis van zaken tusschen vreemdelingen, en waren bij de costumen van 10 Maart 1642 deel 2 tit. 3 daartoe aan den eischer dezelfde regten verzekerd als aan den burger in een gelijk geval 1), hetgeen eveneens te Amsterdam plaats had, zoo als de Burgemeesteren dier stad 6 Febr. 1697 verklaarden 2). Waren evenwel beide partijen aan hetzelfde regtsgebied onderworpen, en had haar geding geene bijzondere betrekking op zaken voorgevallen of contracten aangegaan onder het ressort van den regter, voor wien de eischer de zaak wilde aanhangig maken, zoodat het gevoegelijk door haren eigenen regter kon worden beslist, dan nam eerstgenoemde daarvan doorgaans geene kennis en verwees de geschilvoerenden naar hunnen dagelijkschen regter. Zoo besliste het Hof van Utrecht 20 Nov. 1627, dat twee Hollanders elkander in Utrecht niet mogten arresteren tot het doen van rekening omtrent hetgeen zij met elkander in vennootschap hadden verhandeld, en werd 23 Aug. 1657 tusschen de beide provinciën eene overeenkomst gesloten, dat geene Utrechtschen elkander in Holland noch Hollanders in Utrecht in persoon of goederen mogten arresteren ter zake van personele vorderingen, uitgezonderd bij voortvlugtheid of vrees daarvoor, in welk geval echter de gearresteerde naar zijnen gewonen regter moest worden verwezen om aldaar terecht te staan; alleen indien er twijfel bestond omtrent de woonplaats van dien schuldenaar, mogt de regter onder wiens ressort het arrest had plaats gehad van de zaak kennis nemen, welke bepaling mede voorkomt in de overeenkomst, die door Holland 11 Junij 1674 met Zeeland, alsmede in die welke 23 Aug. 1677 op nieuw met Utrecht gesloten werd 3).

Hadden de geschillen echter betrekking op hetgeen hier te lande was voorgevallen, dan mogten deze steeds door den Nederlandschen regter worden beslist. Zelfs vergunden de Staten Generaal 14 Julij 1598 aan de Engelsche avonturiers, op gelijke wijze als wij in

in het Gr. Pl. B. II. bl. 790 en bij MERULA, Manier van proc. met aant. van LULIUS en VAN DER LINDEN, II. bl. 510. Zie ook HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 4. c. 22. § 11.

- 1) Zie Rechten ende gewoonten der stad Deventer, bl. 34.
- 2) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 24.
- 3) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 1161, III. bl. 693. Utr. Pl. B. II. bl. 1030. Ordonnantie ende instructie op de styl ende maniere van procederen voor den Hove van Utrecht, met aant. van W. VAN DER MUELEN. Utr. 1706. I. bl. 127.

het eerste Hoofdstuk zulks aangaande de Engelsche wolhandelaars te Middelburg bepaald vonden, «civile jurisdictie, omme *by hen luyden* recht ende justitie over ende tusschen de suppoosten van deselve societeyt, Engelschen wesende, gheadministreert te worden, in conformiteyt van heure rechten, costuymen ende andere privilegiën, bij hen luyden in dese ende andere landen verkregen ende gebruyckt”; in strafzaken nogtans waren zij aan het regt dezer landen onderworpen. Dezelfde bevoegdheid kende de Regering van Dordrecht 29 Nov. 1655 aan den Gouverneur der avonturiers toe, niet alleen in zaken tusschen leden der societeit, maar ook «over allen ende yegelycken der ondersaten van de republycke van Engelant comende binnen de jurisdictie van onze stadt, al ist dat zy niet vry en zyn in de voorn. societyt”, en 1 Oct. 1668 aan den Conservator der kooplieden van den Schotschen stapel, ook in strafzaken, evenwel zonder die uitbreiding, op gelijke wijze als zulks te Veere was gebruykelyk geweest 1).

Te Amsterdam bestond een afzonderlijk collegie onder den naam van Commissarissen van de zeezaken, die in eersten aanleg kennissen namen van «alle saken ende questiën, die sullen mogen voorvallen tusschen koopman en schipper, tusschen koopman en bootsgesel, tusschen schipper en schipper, tusschen schipper en bootsgesel, item tusschen koopman en lootsman ende tusschen lootsman en schipper, mitsgaders tusschen inladers en inladers, reders en reders, als oock schippers met hare reders in saken de zeevaart aengaende, uygeseyt in cas van assureantie en avaryen metten aenkleven van dien, die als voor desen beslecht sullen worden by Commissarissen van den kamer van assureantie” 2).

Het tractaat van commercie met de beide Siciliën in 1753 gesloten bevat een bepaald voorschrift omtrent de beregting van geschillen tusschen de schippers en hunne matrozen in de havens van eene der contracterende partijen; kon eene zoodanige twist niet in der minne worden bijgelegd door tusschenkomst van den aldaar residerenden Consul, dan moest de Magistraat van die plaats van den verweerder eene schriftelijke verklaring vorderen, dat hij in zijn vaderland voor den bevoegden regter op de zaak zoude antwoorden; inmiddels mogten de matrozen het schip niet verlaten noch

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 763. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1750 vgg., 1817. Tegenwoordige staat der Ver. Ned. X. bl. 176.

2) Zie ROOSEBOOM, Recueil van keuren, bl. 281.

den schipper op eenige wijze verhinderen in het voortzetten zijner reis; waren zij wederspannig, dan moest de Magistraat den schipper de behulpzame hand bieden om de schuldigen in hechtenis te nemen en weder tot hunnen pligt te brengen. Dergelijke overeenkomst bestond niet tusschen dezen staat en Denemarken, op grond waarvan Hunne Hoog Mogenden 11 April 1754 afwijzend beschikten op het verzoek van den Deenschen Gezant, die de beslissing van dergelijke geschillen wenschte overgelaten te hebben aan den Deenschen Consul, daarbij overwegende, dat de gewone manier van procederen te dezen opzichte moest in acht genomen worden, dewijl deze ook met het regt en de billijkheid overeenkwam, aangezien zelfs door eenige nadere conventie of schikking de zaak op geen eenvoudiger of beteren voet voor den handel der wederzijdsche onderzaten zoude kunnen geregeld worden 1).

Had een inlander eene personele vordering in te stellen tegen eenen vreemdeling, die zich hier te lande met der woon had nedergezet, dan moest deze gedagvaard worden voor den regter zijner woonplaats, al had hij nog geen regt van burger- of inboorlingschap verkregen. In dit opzigt werd, nog meer algemeen dan onder de Grafelijke Regering, geen onderscheid gemaakt tusschen burgers en ingezetenen, in Vriesland evenwel kon men hen in eersten aanleg voor het Hof betrekken 2). Door geene arresten konden zij worden genoodzaakt voor eenen anderen regter te verschijnen dan voor dien van hunne woonplaats; arrest was alleen geoorloofd tegen den genen die insolvent was of bij wien vrees voor ontvlugting bestond 3). Zoo verboden de Staten van Utrecht 21 Maart 1594 op de boete van 10 gulden het arresteren of bezetten voor eenige

Vreemde-
ling ge-
dangde.
Gedoml-
cilleerde
vreemde-
lingen.

1) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 264, 324.

2) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 4. c. 22. § 9. P. VROMANS, Tractaat de foro competenti. Leiden. 1736. bl. 129: «sonder dat moribus nostris die distinctie plaats heeft, die gegeven werd bij vele curieuse menschen, tusschen een ingeseten ofte borger, want ofte iemand is een ingeseten en geen poorter ofte poorter en ingeseten te samen, soo mag hy egter in regten betrokken werden voor dien regter, onder wiens jurisdictie hy als ingeseten is.» Zie ook de ord. der Regering van Middelburg van 30 Aug. 1692, in het Gr. Pl. B. V. bl. 1254. WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 151, 152. SCHRASSERT, Practicae observationes, I. pag. 34.

3) Zie MERULA, Manier van proc. l. 4. tit. 41. c. 1. § 2. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. arrest, § 10.

geregten ten platten lande in persoon of goederen van de huislicden ofte anderen woonende in den lande van Utrecht, uitgezonderd bij voortvlugtigheid 1). Ook in Overijssel mogt men, volgens de landregten van 12 Maart 1630 deel 1 tit. 5 art. 1, niet met arrest tegen ingezetenen procederen, en waren te Deventer, volgens de costumen van 30 Maart 1642 deel 2 tit. 3 art. 2, niet alleen de burgers maar ook alle ingezetenen van arresten vrij, «ten ware den Burgemeesteren in der tyt ware condit gedaen, dat sodanige personen niet waren te vinden, ende hare goederen in andere gerichten wilden vluchten ende verbrengeu" 2). Hetzelfde was in Gelderland regtens, naar luid van de landregten der vier Bovenambten tit. 3 art. 7, van de Veluwe c. 10 art. 5 en 6, en van de stadregten van Zutphen tit. 9 art. 1 en 8, van Arnhem art. 2 en 3, van Bommel c. 6 art. 4, van Harderwijk deel 2 c. 4 art. 12 en 20, en van Elburg c. 3 art. 6, alsmede in Groningen, naar luid van het landregt van Selwert van 28 Aug. 1673, boek 1 art. 93 en 94, uitgezonderd bij misdrijven, waartegen lijfstraf was bedreigd 3).

Niet gedo-
micilleer-
de vreem-
delingen.

Arrest.

Vertoefde daarentegen de vreemdeling slechts tijdelijk hier te lande dan mogt hij, indien hij zich althans niet op eenig privilegie op dit punt kon beroepen, voor den regter van de woonplaats des eischers gedaagd worden, die hem, even als vroeger, door middel van een arrest kon noodzaken voor dien regter te verschijnen 4), en dit gold niet alleen personen buiten de provincie woonachtig maar in het algemeen allen die buiten het regtsgebied gezeten waren 5). Te Amsterdam blijkt zulks uit eene turbe van 9 Sept. 1595, alwaar wij lezen: «dat hier *persoonen gheen poorters ofte burgers zynde* ende heure goederen ghearresteert mogen werden voor alle pretensiën ende schulden 't zy liquide oft illiquide, ende dat alsulcke arresten stadt houden ende valideren, sulcks dat die ghearresteerden alhier int recht moeten compareren en disposityff van Schepenen verwachten", hetgeen door de stedelijke Regering her-

1) Zie Utr. Pl. B. II. bl. 1180. Zie ook een advies van J. SARCEIUS, in de Utr. Cons. III. bl. 410, 411.

2) Zie Landrechten van Overijssel, bl. 15. Rechten ende gewoonten der stadt Deventer, bl. 33.

3) Zie SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. arresten, § 4. 24. Landrecht des gericht van Selwerdt. Gron. 1673. bl. 24.

4) Zie VAN DER KEESSEL, Theses selectae juris Holl. et Zeel. th. 175. VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht. 5. 7. § 1, 31.

5) Zie MEIJER, Institutions judiciaires. IV. pag. 386.

haalde malen, met name tegen Rotterdam en Middelburg, gehandhaafd is 1). Evenzoo mogten te 's Hertogenbosch, volgens de costumen van 1606 tit. 4 art. 2, alle buitenlieden in tegenwoordigheid van twee poorters wegens schulden worden gearresteerd 2), en was zulks in het land van Putten, volgens de 11 Junij 1722 vernieuwde keuren, geoorloofd omtrent allen die aldaar niet woonachtig waren 3). Meer bijzonder op personen uit andere gewesten afkomstig doelde het besluit der Staten van Holland van 16 Mei 1614, dat «alle *uytheemsche* persoonen op Maaslandsche sluis komende, handelende ende verkeerende, aldaer gearresteert ende in rechten betogen sullen mogen worden binnen 's dycks tot den wegh streckende na de Zuytbuert, buyten 's dycks tot in de Mase toe, ende aen beyde de zyden van de dycken twee hondert roeden lenghte buyten de leste huysen" 4).

Het leggen van arrest op de personen of goederen van vreemdelingen was ook in Utrecht 5), Gelderland 6) en Overijssel 7) in zwang, terwijl een der bedingen van den Munsterschen vrede van 30 Jan. 1648 medebragt, dat wederkeerig wel geene personen of goederen om politieke redenen mogten worden aangehouden, doch dat daaronder niet begrepen waren «de aenslagingen ende *arresten van de justitie* door de ordinaris wegen ter oorsaccke van eygen schulden, obligatiën ende bondige contracten van denghenen, tegens denwelcken de voorsz. aenslagingen sullen zyn gedaen, daerinne geprocedeert sal worden gelyck gebruyckelick is na recht en reden" 8). Dezelfde bepaling treft men aan in de tractaten met Engeland van 28 April 1654 art. 12 en Sept. 1662 art. 18 9),

1) Zie Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 129. WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 24.

2) Zie Costuymen ende usantiën der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertogenbossche, bl. 33.

3) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 759.

4) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 585.

5) Zie VROMANS, Tractaat de foro competenti, bl. 122. Utr. Cons. II. bl. 573. Zie ook de ord. van Amersfoort van 7 Febr. 1654 art. 62, van Wijk bij Duurstede van 29 Jan. 1656 art. 55, van Montfoort van 24 Oct. 1665 art. 1 en 11, in het Utr. Pl. B. III. bl. 1087, 1111, 1117.

6) Zie SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. arresten, § 1.

7) Zie het landrecht van Overijssel van 12 Maart 1630. deel 1. tit. 5. art. 1, en de costumen van Deventer van 30 Maart 1642. deel 2. tit. 3. art. 1.

8) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 87.

9) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 529, 2878.

en zoo wezen de Staten Generaal ook 15 Junij 1751 het verzoek af van den Resident van den Keurvorst van den Paltz ten behoeve van een' Guliksch en Bergsch ingezet, op grond dat het in de Nederlanden in het algemeen en in Braband *als een patria arresti* in het bijzonder steeds eene gewoonte was geweest, vreemdelingen wegens schulden in persoon of goed te arresteren, met dat gevolg dat de jurisdictie van den regter, onder wien zoodanig beslag geschiedde, daardoor in alle opzigten volkomen werd gevestigd 1). Vriesland maakte daarop eene uitzondering, aldaar waren geene arresten in gebruik, noch tegen Vriezen noch tegen vreemdelingen, dan alleen in enkele gevallen als maatregel van wedervergelding 2).

Borgtogt. De genoemde gewoonte werd echter in hare toepassing aanmerkelijk verzacht, daar men aan het beginsel getrouw bleef, dat een arrest slechts zoo lang duren mogt, totdat de gedaagde behoorlijken borgtogt had gesteld, waartoe hij een of twee personen moest aanwijzen onderworpen aan het rechtsgebied der plaats, alwaar het arrest gelegd was 3). De zekerheid die gevorderd werd was meestal de *cautio judicio sisti*, soms ook de *cautio judicatum solvi* 4). De laatste werd in Vriesland, even als het arrest, slechts gebezigd tegen personen afkomstig uit plaatsen alwaar die door Vriezen moest gesteld worden, en ook de *cautio judicio sisti* werd alleen geëischt wanneer er vrees bestond voor ontvlugting, overigens vergenoegde men zich doorgaans met de vordering tot het kiezen van domicilie 5). Te Leiden echter werd men niet dan onder de *cautio judicio sisti* ontslagen 6), hetgeen ook te Deventer bij de costumen van 10 Maart 1642 deel 2 tit. 3 art. 16 bepaald was 7), en evenzoo te Maastricht, alwaar nogtans, bij gebreke van borgstelling, met den

1) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 722.

2) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 4. c. 31. § 4 vgg. VROMANS, Tractaat de foro competenti, bl. 122.

3) Zie VAN DER LINDEN, Rechtsgel. pract. en koopmanshandboek, b. 3. d. 1. afl. 4. § 5. Advies van R. VAN AMSTELREDAM 16 Maart 1596 en van GROENEWEGEN EN VAN DER MADE 8 Julij 1644, in de Holl. cons. I. bl. 303, 319. ROOSEDOOM, Recueil van keuren, bl. 245.

4) Zie over het onderscheid tusschen deze een advies van J. HOOFT, in de Utr. cons. III. bl. 206 vgg.

5) Zie HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 5. c. 19. § 4 vgg.

6) Zie VROMANS, bl. 52, 205.

7) Zie Rechten ende gewoonten der stad Deventer, bl. 36.

eed de reintegrando toties quoties somtijds genoeg werd genomen 1). Bij het Hof van Holland moest men daarenboven zekerheid stellen voor het gewijsde, blijkens eene uitspraak van 1611 2). Hetzelfde was te Amsterdam regtens 3), en zoo wordt ook in de Holl. cons. IV. bl. 215 een voorbeeld aangehaald, dat in 1588 van iemand die te Delft gearresteerd was de cautio judicatum solvi gevorderd werd. Later schijnt dit echter in onbruik te zijn geraakt, en kon men in Holland meestal met eene keuze van domicilie volstaan 4). Te 's Hertogenbosch moest, volgens de costumen van 1606 tit. 4 art. 6, de gedaagde borg stellen «van hier te rechte te staen, 't recht te verwachten ende 't gewysde te voldoen», doch hadden de Wethonderen de bevoegdheid, iemand die zulk eene zekerheid niet geven kon, op zijnen eed te ontslaan 5). Ook in Utrecht had het ontslag plaats, zoodra de gedaagde «suffisante borgen in de stede of vryheyt gegoet zynde» aanwees, «van de gearresteerde personen of goederen t' allen tyde weder in arreste te sullen susteren, of 't gewysde te voldoen» 6); eveneens in Overijssel 7) en in Gelderland, alwaar men soms met eenen eed genoeg nam, en ook de eischer ten verzoeke van den gedaagde, zekerheid moest stellen voor de schade en interessen welke hij, in geval het arrest ten onregte gedaan was, daardoor zoude lijden. Dit laatste was insgelijks te Leiden en bij het Hof van Holland gebruikelijk 8).

Verder was de eischer te 's Hertogenbosch, volgens de **Terminj.** costumen van 1606 tit. 4 art. 11, en te Deventer, volgens die van 10 Maart 1642 deel 2 tit. 3 art. 6, gehouden, de zaak uiterlijk binnen zes weken op de rol te brengen, anders was het arrest

1) Zie het regl. op de Regering van Maastricht, goedgekeurd door de Staten Generaal 5 Jan. 1665, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 580.

2) Zie Holl. cons. III. No. 1. app. bl. 35.

3) Zie VROMANS, bl. 52. Amsterdamsche secretary, bl. 101.

4) Zie VOET, ad tit. D. qui satisd. cog. (2. 3.) No. 6.

5) Zie Costuymen ende usantiën der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertogenbossche, bl. 35.

6) Zie het regl. der Staten van Utrecht op de regtspleging te Amersfoort van 7 Febr. 1654 art. 62, te Wijk bij Duurstede van 29 Jan. 1656 art. 55, te Montfoort van 24 Oct. 1665 c. 3. art. 7, in het Utr. Pl. B. III. bl. 1037, 1111, 1117.

7) Zie Landrechten van Overijssel, bl. 17. VROMANS, bl. 52.

8) Zie SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. arresten, § 11. VROMANS, bl. 52, 204, 205.

vervallen, en leest men in die van laatstgenoemde stad ook: «Wanneer een arrest op uytheymsche personen wordt gedaen, sal de saecke vervolgt worden *van drie tot drie dagen*, ende sal de gearresteerde persone den dach mogen eerder nemen, ende den arrestant voor den schultengerichte laten verdagen om *binnen vier en twintig uren* redenen van 't arrest voor te stellen" 1). Dat de gedaagde binnen eenen korten tijd moest te regt staan, was bijna overal gebruikelijk, even als wij zulks boven gezien hebben voor het geval dat de eischer een vreemdeling was 2). Volgens de 11 Junij 1722 vernieuwde keuren van Putten moest zulks geschieden binnen drie dagen na het overleveren der acte van arrest 3), en te Montfoort was 24 Oct. 1665 door de Staten van Utrecht bij beslag op den persoon die termijn op des anderen daags, en bij dat op de goederen op veertien dagen bepaald 4).

Vrijdom van arrest. Daarenboven waren er velen die geheelen vrijdom op dit punt genoten. Dat in Vriesland arresten slechts bij uitzondering plaats hadden hebben wij reeds vermeld. Geen zoo uitgebreiden vrijdom hadden de vreemdelingen te 's Gravenhage, het aanhouden van hunnen persoon nogtans was verboden, en zelfs waren sommigen, onder anderen de burgers van Maastricht, in het bezit van het privilegie dat ook op hunne goederen geen beslag mogt worden gelegd 5). Hetzelfde vergunden de Staten Generaal meermalen aan werklieden ter bedijking van polders in Vlaanderen 6), alsmede de Regering van Dordrecht 29 Nov. 1655 aan de Engelsche avonturiers en 1 Oct. 1668 aan de kooplieden van den Schotschen stapel 7), terwijl de Staten van Overijssel 14 April 1719 verordenden, «dat in alle pandbare saken so wel tegens inheemsen als *wittheemsen* met pandingen *en niet met arrest op de goederen* geprocedeert sal

1) Zie Costuymen ende usantiën der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertoghenbossche, bl. 37. Rechten ende gewoonten der stad Deventer, bl. 34.

2) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. 1. 13. § 3. VAN DER KEESSEL, Theses selectae juris Holl. et Zeel., th. 175.

3) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 759.

4) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 1117.

5) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. arrest, § 14, 46. N. 1.

6) Zie de octrooijen van 9 Jan., 13 Febr. en 21 Maart 1614, 30 Junij 1617, 18 Aug. 1623, 4 Junij 1638 en 10 Febr. 1639, in het Gr. Pl. B. II. bl. 1900, 1902, 1910, 1912, 1932, 1954, 1958.

7) Zie VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1755, 1818.

moeten worden" 1). Ook mogt doorgaans op jaarmarkten geen arrest geschieden dan wegens schulden gedurende dezelve gemaakt, zoowel in Holland 2) als in de Generaliteitslanden 3) en in Overijssel 4).

Op dit punt werden onderscheidene verdragen gesloten, niet alleen tusschen naburige gemeenten 5), maar kwamen ook de Staten van Holland 11 Junij 1674 met die van Zeeland overeen, «dat diegene, die voor haer personen gevonden werden op de plaetsen daer sy hebben gecontracteert en gehandelt, over de voorsz. contracten en handelingen sullen mogen werden geconvenieert en betrocken, oock te rechte mogen staen voor den rechter van de plaets daer zy gecontracteert ende gehandelt hebben, soo wanneer sy voor hare personen in deselve plaetse gevonden souden mogen worden ende anders niet, *sonder echter ter saecke van dien in hare personen of goederen te mogen werden gearresteert of geincommodeert*" 6), en bepaalden die van Gelderland 26 Oct. 1661, dat men geene ingezetenen van het Vorstendom Kleef en het Graafschap Mark in personen of goederen mogt arresteren, uitgezonderd wanneer zij in Gelderland verbindtenissen hadden aangegaan of van het privilegie der concordaten afstand gedaan 7). Zoo werd ook bij de tractaten met Frankrijk van 20 Sept. 1697 en 11 April

1) Zie Nader regl. op de verbetering van de rechtspleging, art. 4, te vinden achter het Landregt van Overijssel. Deventer. 1724, bl. 14.

2) Te Brielle volgens de res. der Staten van Holland van 18 Dec. 1610, in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 437; te Leiden, volgens octrooi der Staten van 23 Maart 1624, bij VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 335; in het land van Putten, volgens de 11 Junij 1722 vernieuwde keuren, in het Gr. Pl. B. VI. bl. 759.

3) Zie regl. op de Regering van Maastricht, goedgekeurd door de Staten Generaal 5 Jan. 1665, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 580.

4) Zie Landrechten van Overijssel. 1630. bl. 16.

5) Zoo waren, volgens res. der Staten van Holland van 16 Mei 1614 (Gr. Pl. B. VIII. bl. 585), die van Maasland vrij van arrest te Maaslandsluis en die van Maaslandsluis te Maasland. Zie ook het accoord tusschen Gedeputeerden van het Graafschap Middelburg en die van het collegie van den Vrije te Sluis, goedgekeurd door de Staten Generaal 30 Junij 1618, art. 3, alsmede het accoord tusschen die van den Vrije en de stad Sluis, goedgekeurd door de Staten Generaal 30 April 1660, art. 1, in het Gr. Pl. B. II. bl. 1217, 2619.

6) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 692.

7) Zie Geld. Pl. B. II. bl. 389.

1713 art. 5, en met Spanje van 26 Junij 1714 art. 8 bedongen, dat men de wederzijdsche onderzaten niet wegens schulden van den staat mogt arresteren 1).

Boedelafstand. Voorts onderscheidde zich ons vaderland daarin gunstig, dat vreemdelingen niet waren uitgesloten van het voorregt van boedelafstand, indien zij afkomstig waren uit landen, alwaar zulks aan Nederlanders niet ontzegd werd 2). Dit gold evenwel alleen daar waar boedelafstand in gebruik was, zoo als in Holland, niet in Gelderland, dewijl dat voorregt in dat gewest zelfs niet aan inlanders werd toegekend, gelijk dan ook de Staten 12 Maart 1664 afwijzend beschikten op een verzoek van eenen vreemdeling, op grond «dat het beneficium van cessie in dese provincie *noyt in practique aengenomen is geweest*, en daerdoor aen vele sorghlose luyden aenlaet soude kunnen gegeven worden tot ongebondentheydt van leven ende dilapidatie haerer goederen, als sullende sich verlaeten op sodanigh beneficium” 3).

Verjaring. Daarentegen stonden vreemdelingen ten aanzien der verjaring op enkele plaatsen bij inlanders ten achteren, daar tegen hen een langere termijn bepaald was 4).

Strafzaken. In strafzaken werden vreemdelingen in het algemeen niet meer bezwaard dan inlanders, zelfs waren aan sommige ook te dien opzigte voorregten verzekerd. Ter gunste der Engelsche avonturiers bepaalden de Staten Generaal 14 Julij 1598, dat, indien een hunner niet ex officio en bij formele accusatie maar op de aanklagt van een' ander in hechtenis was genomen, als dan de Officier ten verzoeke van den beklagde ook den aanklager in arrest moest stellen en zoolang daarin houden, tot dat het misdrijf bewezen of bij gebreke daarvan de beschuldigde op staanden voet kost- en schadeloos ontslagen zoude zijn. Ook leest men in genoemd octrooi, dat «niemant van de voorsz. societeyt ter cause van crime ofte delict daer lyf of lith aen hanght, by dienaren sonder voorweten van haer principalen en anderen geperpetreert, en sal gehouden zyn in zyne goederen confiscatie of andersints schade te gedoogen, midts dat de inghesetenen van dese landen van ghelycken in En-

1) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 316. V. bl. 477, 511.

2) Zie VAN LEEUWEN, Censura forensis, pars. 1. l. 4. c. 46. § 9. BOEL, Decisiën en observatiën van LOENIUS, bl. 576 vgg., 600 vgg.

3) Zie Geld. Pl. B. II. bl. 399.

4) Zie ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars. 1. tit. 12. § 5.

gelandt sullen ghenieten" 1). Zoo verordenden de Staten Generaal ook 21 Febr. 1603, dat de Engelsche soldaten in onze dienst ter zake van misdrijf in de dienst of tegen andere Engelsche gepleegd, zouden te regt staan voor eenen eigenen krijgsraad, bestaande uit acht Engelsche Kapiteins onder het voorzitterschap van den Bevelhebber der Engelsche troepen; zaken evenwel betreffende active of passive eenige andere natiën of tusschen Engelsche en andere stonden ter beregting van den algemeenen krijgsraad van het leger, waarin ook een zeker aantal Engelsche Officieren zitting hadden. Evenzoo mogten de Zwitsers in Nederlandsche dienst niet van den door hunnen Kolonel Generaal benoemden krijgsraad worden afgetrokken, ingevolge de overeenkomst met het kanton Bern van 8 Jan. 1714 2). Een bijzondere regter was mede aangewezen voor de studenten te Leiden, zoo uitheemsche als inheemsche, die in strafzaken even als in burgerlijke voor niemand mogten te regt staan dan voor den Rector en Assessoren met de Burgemeesteren en twee Schepenen der stad; Professoren werden in eersten aanleg voor het Hof van Holland gedagvaard 3).

Overigens werden vreemdelingen betrokken voor den regter onder wiens gebied het misdrijf gepleegd was 4). Daarom wezen de Staten van Holland 18 Julij 1620 het verzoek af van de Kleefsche Raden tot uitlevering van Hendrik Sticke, Agent van den Keurvorst van Brandenburg, die hier te lande zich aan valsche munt had schuldig gemaakt, en werd in Augustus daaraanvolgende de doodstraf aan hem te Amsterdam voltrokken 5). Was een misdadiger voortvlugtig, dan mogt men hem overal waar men hem vond aan-

1) Zie Gr. Pl. B. I. bl. 763.

2) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 1329. ROUSSET, Recueil hist. d'actes, negociations, mémoires et traités. 's Grav. 1728. I. pag. 465.

3) In burgerlijke zaken maakte men eene uitzondering ten aanzien van «gebuyrtwist om erscheyding en servituten, of diergelyke saken» tusschen burgers en Professoren of studenten, waarvan Schepenen kennis namen. Zie VROMANS, bl. 11, 23, 85, 210. VAN LEEUWEN, Batavia illustrata, bl. 349. en Handvesten van Rynland, bl. 402. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1901. DE HAAS, Nieuwe Holl. cons. bl. 211 vgg.

4) Zie VROMANS, bl. 93. BOEL, Decisiën en observatiën van LOENIUS, bl. 118, 119. Zie ook de res. der Staten van Holland van 16 Dec. 1678, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 500.

5) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. delicten, § 15. N. 1. Mr. G. W. VREDE, Nederland en Zweden in staatkundige betrekking, 2de Afl. bl. VIII.

houden, overigens werd de gearresteerde doorgaans, uitgezonderd bij zware vergrijpen, onder borgtogt ontslagen. Bleef de borg in gebreke den beschuldigde weder in de gevangenis te leveren, dan werd eerstgenoemde aangesproken, zonder evenwel tot eene hoogere straf dan geldboete te worden veroordeeld, indien hij althans zonder boos opzet gehandeld had 1).

Slechts in enkele gevallen stonden vreemdelingen bij de inlanders ten achteren. Wegens jagtdelicten op de Veluwe was onder anderen tegen uitheemschen eene dubbele boete bedreigd 2). Ook mogt in Holland aan vagabonden, landloopers en dergelijke personen die nergens eene vaste woonplaats hadden, geene revisie pro deo worden toegestaan 3).

1) Zie een advies van J. TRESLONG EN R. VAN AMSTELREDAM, in de Holl. cons. I. bl. 348. Zie ook SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. arresten, § 11, v. delinquent, § 1.

2) Zie de placcaten op het stuk van de jagt in het kwartier van de Veluwe van 30 April 1675. art. 5 en 30, van 4 April 1678. art. 28, en van 21 Jan. 1680. art. 28, in het Geld. Pl. B. II. bl. 440, 475, 503.

3) Zie het regl. van 1728 tot bekorting van de processen voor de beide Hoven van Justitie, art. 5, in het Gr. Pl. B. VI. bl. 649.

§ 3. *Bevoegdheid van vreemdelingen tot het uitoefenen van beroepen en het aanvaarden van bedieningen, ambten en waardigheden.*

a. BEROEPEN.

Werden reeds tijdens de Grafelijke Regering vreemdelingen niet onbepaald van het uitoefenen van beroepen uitgesloten, veel minder bestond zulk een algemeen verbod gedurende de Republiek. Te Amsterdam werd zelfs 25 Maart 1668 door de Vroedschap vastgesteld, dat allen, «van apparentie zynde haar selven eerlyk te kunnen subsistieren,» ook zonder het burgerregt te koopen allerlei handwerken en neringen mogten opzetten, mits den eed van getrouwheid in handen van Burgemeesteren afleggende 1). Dit nam evenwel niet weg, dat men, om in de meeste ambachten als meester werkzaam te kunnen zijn, vooraf het gild moest gewonnen hebben, waartoe nog meer algemeen dan vroeger het poorterschap een vereischte was, zoodat deze doorgaans met den naam van *poortersneringen* bestempeld werden 2). Eene uitzondering hierop maakte men onder anderen in het jaar 1614, toen eenige ingezetenen van Aken aanboden, te Amsterdam eene lakenfabriek op te rigten, mits men hun voor ieder getouw 50 gulden schonk, aan elken wever 300 gulden voorschoot om binnen vier jaren terug te geven, en 30 stuivers voor elken arbeider, welk aanbod gereedelijk werd aangenomen 3). Van de menigte nijvere Fransche vliegtelingen, die zich te Amsterdam nederzetterden zonder gehouden te zijn eenig gild te winnen, hebben wij reeds gesproken; daarenboven vermeldt WAGENAAR, dat de aangehaalde ordonnantiën niet

1) Zie BOEL, Amstelredams privilegie en poorterregt, bl. 15. Zie het formulier der aan hen af te geven acte van admmissie in de Amsterdamsche secretary, bl. 303.

2) Zie omtrent Amsterdam de keuren van 15 Jan. 1641, 8 Maart 1656 en 21 Aug. 1749, in de Handv. enz. der stad Amstelredam. 1748. I. bl. 138, en bij WAGENAAR, Amsterdam. II. bl. 433; omtrent Utrecht die van 7 Maart 1648, 11 Nov. 1654 en 19 Oct. 1674, in het Utr. Pl. B. III. bl. 267; omtrent Tiel RINK, Beschr. der stad Tiel, bl. 282; alsmede omtrent Vriesland HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 4. c. 22. § 5.

3) Zie LUZAC, Hollands rijkdom. I. bl. 351.

in alle gilden naauwgezet werden nageleefd, en dat men nu en dan personen tot gildebroeders aannam die geen poorters waren. Om aldaar eenen zeilenmakerswinkel te openen, was het ook vóór 1750 voldoende, eenen meesterknecht te hebben die zijne proef gedaan had, eerst bij de keur van 30 Jan. van dat jaar werd verordend, dat men die zelf gedaan moest hebben 1). Eenen geheel vrijdom verleenden de Staten Generaal in het jaar 1629 aan elk die te 's Hertogenbosch eenig beroep wilde uitoefenen, het besluit nemende, «dat alle gildens, ten minsten voor den tyd van drie jaaren, behoorden open te staan, en een yder van buiten diende toegelaaten syn ampt aldaar te pleegen en te woonen, hoewel hy het gild of de proef niet had voldaan, nog syn poorterschap of in-koomen van 't gild niet had betaald" 2). Ruim eene eeuw later treffen wij in dezelfde stad ten opzichte van een bijzonder gild eene dergelijke vergunning aan, toen Hunne Hoog Mogenden 1 Aug. 1749 aan vreemdelingen toestonden aldaar vleesch te verkoopen «ter tyd en wylen toe, dat die van het vleeschhoutersgilde gedisponeert en in staat sullen weezen om de ingezetenen en de militie van het garnisoen het noodige versch vleesch te verzorgen tot zoodanigen prys als hetzelfde in nabuurige steden verkocht werd". Zoo vergunden zij ook 14 Aug. 1751 aan de eigenaars der genuïneerde pachthoeven en gebouwen in de buitenpoorterijen van Bergen op Zoom, tot de herbouwing van deze vreemde bazen en werklieden te gebruiken 3). Te Utrecht vinden wij eene uitzondering op den algemeenen regel in eene keur van 11 Maart 1747 inhoudende, dat het, om in het wolspinnersgild te worden opgenomen, niet noodig was burger te zijn, mits men het regt van inwoning had bekomen.

En al was dan ook het burgerschap voor de meesters een vereischte, als knecht of leerling werd de vreemdeling steeds toegelaaten. Te Amsterdam was zulks 27 Julij 1579 voor het St. Jozefs- of timmerliedengild uitdrukkelijk bepaald, de bazen moesten echter voor elk die geen poorter was 4 stuivers in het half jaar betalen, welke som later tot 15 stuivers jaarlijks verhoogd werd, terwijl voor eenen poorter slechts 10 stuivers behoefde voldaan te worden; ook hadden knechts die den poortereed hadden afgelegd, volgens de

1) Zie WAGENAAR, Amsterdam. II. bl. 433, 477.

2) Zie Politike discoursen, bl. 48.

3) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 786. VIII. bl. 450.

keur van 4 Oct. 1623, steeds het regt te vorderen, in plaats van vreemden in dienst genomen te worden. Hetzelfde gold, volgens de keur van 14 Aug. 1579, voor de knechts van het metselaarsgild, waarbij de te betalen som op eenen halven stuiver daags gesteld werd, en evenmin waren bij het scheepstimmerliedengild vreemdelingen als knechts uitgesloten, tot klein werk mogten de bazen hen zelfs onbepaald gebruiken, zonder gehouden te zijn hen ter gunste van eenen poorter te ontslaan 1). Evenzoo mogten te Utrecht de leden van het bijlhouwersgild vreemde knechts in dienst nemen, die twee jaren in eene bemuurde stad het ambacht geleerd hadden, en werd die bevoegdheid bij de ord. van 19 Sept. 1597 en 11 Dec. 1641 ook aan de goudsmiden toegekend, tegen eene jaarlijksche betaling van 6 stuivers voor ieder 2), terwijl de Vroedschap ook 17 Nov. 1738 bepaalde, dat vreemdelingen knechts mogten zijn bij de leden van het boekverkoopers-, boekdrukkers- en boekbinders gild, mits zich binnen acht dagen aanmeldende bij de Dekens en Overlieden, die hunne namen zouden opteekenen, en aan wie zij 10 stuivers ten behoeve van het gild betalen moesten. Insgelijks werd 2 Nov. 1761 de bevoegdheid der leden van het hoedenmakersgild erkend om Fransche, Duitsche en andere knechts aan te nemen op vertoon van eenen brief, ten bewijze dat zij vier jaren in eene stad trouw en eerlijk hunne leerjaren hadden volbragt. Evenzoo mogten vreemdelingen te Amsterdam hoedenmakersknechts worden, volgens de keur van 5 Febr. 1632 3), en was mede te Delft verordend, dat vreemdelingen als knechts bij meesters van het St. Lucasgild in dienst konden treden, tegen betaling van 10 stuivers aan het gild, welke som 6 Febr. 1662 tot 2 gulden en 10 stuivers verhoogd werd 4).

Wisselaars mogten zoowel vreemdelingen als inlanders zijn, zij behoeften alleen de magtiging van het plaatselijk bestuur, hetwelk hun eenen eed afnam en eene instructie gaf, naar welke zij zich in de uitoefening van hun beroep moesten gedragen 5). Eveneens

1) Zie Handv. enz. der stad Amstelredam. 1748. III. bl. 1289, 1293, 1381. WAGENAAR, Amsterdam. II. bl. 459 vgg.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 729, 751. J. J. DODT VAN FLENSBURG, Archief voor kerkelijke en wereldlijke geschiedenissen. IV. bl. 383.

3) Zie Handv. enz. III. bl. 1264.

4) Zie VAN BLEYSWYCK, Beschr. der stad Delft, bl. 648.

5) Zie placcaat van de Staten van Holland van 19 Sept. 1603, in het Gr. Pl. B. I. bl. 3041.

werd het houden van eene bank van leening, op gelijke wijze als tijdens de Grafelijke Regering, veelal aan vreemdelingen toegestaan. De Vroedschap van Leiden vergunde zulks 12 Oct. 1588 voor vijftien jaren aan zekeren Syon Luz uit Piemont, tegen eene jaarlijksche recognitie van 200 gulden, en de Staten Generaal verleenden 18 Mei 1740 aan de kinderen van zekeren Valzolio, in leven tafelhouden te Maastricht, verlenging van het octrooi voor vijf en twintig jaren 1). Te Utrecht werd 28 Aug. 1581 aan zekeren persoon en zijne erfgenamen voor zestien jaren octrooi gegeven, tegen eene jaarlijksche recognitie van 400 gulden gedurende de eerste vier en van 350 gedurende de overige twaalf jaren, aan wien de Regering onder meerdere voorregten beloofde, hem regt te laten wedervaren «achtervolgende de ordonnantie en styl van borgerrecht, gelyck andere onse medeborgeren en ingesetenen». Dit octrooi werd 25 Julij 1597 voor vier en twintig, en 6 Junij 1620 op nieuw voor een gelijk aantal jaren verlengd, en de recognitie op 600 gulden jaarlijks gesteld. Bij het einde van dien termijn verleende de Vroedschap een nieuw octrooi voor vier en twintig jaren, waarbij geene recognitie werd gevorderd, en de houder van de bank onder anderen vrij verklaard van «logeringe of fouriering van krygsvolk, ook haarhuyder personen ende domesticquen van de borgerwacht ende contributie van dien » 2). Te Amersfoort werd mede 23 Febr. 1585 aan eenen vreemdeling het regt gegeven om eene bank van leening te houden, en in het jaar 1751 stelde de Regering eene nieuwe ordonnantie vast, waarbij zij aan den pachter der bank beloofde «t vrye borgerschap voor hem, syn huysvrouw en kinderen, mitsgaders allerhande borgerneringen vry te mogen exerceren, sonder gildwinninge » 3).

Tot de bedrijven waartoe vreemdelingen gerechtigd waren behoorde ook de vischvangst op de kusten van Holland; daarmede mogten zij zich vrij bezig houden, althans indien ten humment aan de Hollanders hetzelfde vergund was 4); in Zeeland werd daartoe de uit-

1) Zie VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 358 vgg. Gr. Pl. B. VI. bl. 703.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 720 vgg.

3) Zie VAN BEMMEL, Besch. der stad Amersfoort, bl. 415 vgg.

4) Zie DE GROOT, Inl. tot de Holl. rechtsgel. 2. 1. § 18. Dertig rechtsgel. vraagen uit de Inl. enz. van wylen Mr. HUGO DE GROOT, enz. 's Grav. 1777. bl. 54 vgg.

drukkelijke toestemming der Staten vereischt, zonder deze was zulks aan uitheemschen op hooge boeten verboden; de placaten daartoe strekkende werden 2 Junij 1707 en 22 Junij 1775 vernieuwd 1).

Om visch te verkoopen behoefde men doorgaans niet in een gild te zijn opgenomen, personen elders woonachtig betaalden slechts eene zekere som aan het vischverkoopersgild 1), en verkregen daardoor de bevoegdheid hunne waar aan den man te brengen, evenwel niet aan de huizen der ingezetenen, maar ter plaatse daartoe door het stedelijk bestuur aangewezen. Te Amsterdam mogt dit, volgens de keur van 20 Jan. 1649, drie maal in de week, en volgens die van 16 Sept. daaraanvolgende dagelijks van 8 tot 12 uur, en naar luid van die van 21 Julij 1651 tot 1 uur geschieden; in het jaar 1691 werd die vrijheid weder ingekrompen en de tijd tot drie maal in de week teruggebragt. Gerookten zalm mogten zij, naar luid der ord. van 16 Julij 1648, alleen op marktdagen verkoopen, terwijl aan de Joden 28 Jan 1737 alle handel in visch verboden werd 2). Te Utrecht mogten buitenlieden des Woensdags en Zaturdags haring en bukking langs de straten en dagelijks op den afslag verkoopen, zoo als de Vroedschap 6 Sept. 1633 verordende; Bunschoters mogten met hunne karren tot 11 uur op het Oudkerkhof staan om riviervisch te koop aan te bieden, zeevisch moesten zij op den afslag brengen; vreemde riviervischverkoopers hadden vrijheid vier maal in de week te Utrecht ter markt te komen, ook was het aan ieder vergund dagelijks in gedroogde schollen handel te drijven 3), volgens de publ. van 17 Nov. 1792 evenwel alleen des Zaturdags op de Maartensbrug. Ten opzichte der boeren of karrelieden uit Huizen was 14 Nov. 1755 bepaald, dat zij geen last mogten breken dan ter plaatse waar de verdeeling en verkooping der bukking plagt te geschieden, op de boete van 6 gulden.

Alleen de leden van het Rijnschippersgild mogten in Holland en Zeeland vrachten aannemen, schippers uit andere provinciën konden slechts, wanneer zij beladen scheeps aankwamen, na volbragte lossing vracht aannemen naar de plaats van waar zij gekomen waren, zonder meer, op straffe van de bedongene vrachtpenningen te verbeuren en telkens eene boete van 100 gulden te

1) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 1251. IX. bl. 1308.

2) Zie Handv. enz. der stad Amstelredam. 1748. II. bl. 811 vgg. III. bl. 1403. WAGENAAR, Amsterdam. II. bl. 434.

3) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 819 vgg.

betalen 1). Zoo mogten ook de vreemde schippers te Amsterdam vracht aannemen voor de terugreis, mits de toestemming verkregen hebbende der Overlieden van het groot binnenlandsvaardersgild, indien de schepen boven, en van het klein binnenlandsvaardersgild, indien zij beneden 15 en sedert 1669 beneden 24 last maten. Bij groote drukte was zelfs aan diegenen welke ongeladen waren aangekomen hetzelfde vergund, mits 12 gulden aan het gild betalende voor eene vracht van 200 en 9 voor eene van 150 gulden naar Brabant, 6 voor eene naar Rotterdam of Dordrecht, 3 voor eene naar Texel of het Vlie, en voor eene vracht naar eenige andere plaats binnenslands zoo veel als bedongen zoude worden. Wilde men als beurtschipper varen naar Rouen, Londen, Hamburg, Bremen of elders buitenslands, dan moest men het burgerregt en het buitenlandsvaardersgild gewonnen hebben 2). De schippers op het Veer te Vianen werden geadmittceerd door de Regering van Utrecht, niets belette echter dat regt aan vreemdelingen te verleenen, de daartoe strekkende ordonnantiën stellen alleen als vereischten den leeftijd van twintig jaren bereikt en minstens een jaar gevaren te hebben 3). Zoo vorderden ook de Staten van Holland 3 Dec. 1777 van den veerman tusschen Vlieland en Texel alleen, dat hij ware een «bekwaam en nuchter persoon, in de scheepvaart wel ervaren» 4). Daarentegen bepaalde het stedelijk bestuur van Zwolle 5 Dec. 1645 bij art. 2 der ord. voor de *karvietschippers*: «Item, sal van nu voortaan niemant in 't veer mogen vaeren ofte om eenige vrachten mogen speelen, *tenzy hy te voorents vier jaren zyn borgerschap gewonnen hebbe gehad*, en geduyrende die voorsz. vier jaren zyne huysholdinge binnen deser stad gehouden, mede alle borgertochten, wachten ende alle burgerlicke lasten neffens andere borgeren ende schippers gedragen.» Vreemde schippers mogten zonder toestemming der Overlieden geene goederen laden, op de boete van eenen goudgulden, waarop

1) Zie placcaat der Staten van Holland van 24 Jan. 1660 en van Zeeland van 30 Jan. 1662, in het Gr. Pl. B. II. bl. 2600, 3035.

2) Zie de keuren van 15 Dec. 1583, 17 Dec. 1621, 23 Julij 1622, 26 Jan. 1652, 11 Febr. 1659, 26 Jan. 1763, 18 Sept. 1669 en 30 Jan. 1709, in de Handv. enz. der stad Amstelredam. 1748. I. bl. 138. III. bl. 1206 vgg., tweede vervolg. bl. 176.

3) Zie de ord. van 23 Nov. 1628, 27 Jan. 1657 en 15 Maart 1683, in het Utr. Pl. B. III. bl. 913.

4) Zie Gr. Pl. B. IX. bl. 801.

nogtans eene uitzondering werd gemaakt ten aanzien van hen die afkomstig waren uit plaatsen, alwaar het inladen van goederen aan Zwolsche schippers geoorloofd was 1).

De voerlieden vormden in vele steden een gild; te Utrecht vinden wij daarvan eerst in de ord. van 1 Nov. 1686 gewag gemaakt, inhoudende: «sal ook niemand tot het voerwerk geadmitteert worden dan diegene die bij speciale acte van myn Heeren van de Vroedschap daartoe geadmitteert zyn, en die alvorens eenige vrachten te voeren of daarom te werpen aan den Commissaris en Dekens van 't gild deselve vertoont sullen hebben en de gerechtigheyd van 't gild voldaan». In de vroegere ord. van 17 Mei 1602, 9 Dec. 1628 en 27 Febr. 1640 werd tot de uitoefening van dat beroep alleen de toestemming der Vroedschap gevorderd 2). Later zijn ook ter gunste van hun gild vele beperkende bepalingen gemaakt; zoo mogten, volgens de resolutie van 16 Febr. 1784, vreemde kooplieden uit de zoutkeet wel met hunne eigene karren en paarden vrij en ongehinderd zout halen, maar moest, wanneer de paarden en karren niet het eigendom van den koopman maar gehuurd of geleend waren, voor elke kar vracht als schadeloosstelling 3 gulden aan het voerliedengild voldaan worden.

Zoo mogt ook niemand wijn, bier, koorn, hout enz. dragen dan die daartoe was aangesteld of het daarop betrekkelijke gild had gewonnen. Te Amsterdam was zelfs eene boete van 25 gulden gesteld op het vervoeren van wijn, bier, brandewijn of azijn, waartoe alleen de gezworen bierdragers gerechtigd waren 3). Tot het lossen van koorn mogten de kooplieden slechts ééne bediende gebruiken en overigens geadmitteerde koorndragers, op de boete van 6 gulden; geene waagbare goederen mogten door anderen vervoerd worden dan door gezworen waagdragers; ook moest men zich van deze personen bedienen voor het op de zolders brengen der van elders ingevoerde kastanjes, alleen mogt men nevens hen een of twee huisbedienden aan het werk stellen; evenzoo was het aan de buitenlieden verboden

1) Zie deze ord. achter de Landrechten van Overijssel. 1724.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 916, 919, 925.

3) Zie de ord. van Amsterdam van 19 Julij 1586, 27 Julij 1657 en 14 Febr. 1688, in de Hantv. 1613. bl. 204, en in de Handv. 1748. III. bl. 1198, 1201, alsmede omtrent de bierdragers te Utrecht die van 10 Mei 1627 en 13 Julij 1632, en omtrent de kraankinderen die van 17 Febr. 1581, 24 April 1605 en 12 Julij 1650, in het Utr. Pl. B. II. bl. 671, 684, 959, 972.

hunne ongewogene kaas te doen afleveren door anderen dan waagdragers van het kaasveem, alles op hooge boeten 1). Dergelijke maatregelen werden in vele steden ook ter gunste der zakkendragers of turfdragers 2), der houtschilden 3), der vischgrommers 4) en anderen genomen.

Het verkoopen van wijn was verboden aan elk die het wijnkoopersgild niet gewonnen had, te Utrecht onder anderen op de boete van 50 gulden 5). Te Amsterdam nogtans was het aan elk vrijgelaten, ook zonder gildebroeder te zijn, handel in het groot in Fransche, Rijnsche en Spaansche wijnen te drijven 6). Het stoken van brandewijn was te Amsterdam alleen aan burgers geoorloofd, en evenzoo het brouwen van bier, zoo aldaar als te Utrecht, aan geene anderen dan aan leden van het brouwersgild. De handel in overzeesche bieren echter stond in eerstgenoemde stad aan vreemdelingen vrij, aanvankelijk in het groot en sedert 1668 ook in het klein 7). Voor de tappers van wijn, bier of sterkendrank werd behalve het lidmaatschap van het gild de uitdrukkelijke toestemming der Regering, van tijd tot tijd te vernieuwen, en soms ook het stellen van zekerheid vereischt 8). Te Utrecht be-

1) Zie de ord. van 25 Nov. 1613, 26 Maart 1616, 29 Jan. 1635, 28 Julij 1639, 1 Oct. 1658, 31 Jan. 1726, 20 Mei 1740, 30 Jan. 1759 en 30 Jan. 1767, in de Handv. enz. der stad Amstelredam. 1748. II. bl. 799, 1079, 1080, 1111. III. bl. 1470. tweede vervolg. bl. 132, 165.

2) Zie o. a. de ord. der Regering van Amsterdam van 20 Oct. 1619, in de Handv. enz. III. bl. 1441. van Utrecht van 3 Sept. 1578, 29 Aug. 1580, 17 Nov. 1581 en 21 Mei 1599, in het Utr. Pl. B. III. bl. 933 vgg.

3) Zie de ord. van 11 Dec. 1654, 2 Sept. 1676 en 9 Junij 1758. Utr. Pl. B. III. bl. 948.

4) Zie de publ. der Regering van Utrecht van 13 Jan. 1738.

5) Zie WAGENAAR, Amsterdam. II. bl. 469. Utr. Pl. B. III. bl. 846.

6) Zie de keuren van 16 Oct. 1659 en 15 Febr. 1661, in de Handv. enz. III. bl. 1480, 1482.

7) Zie de keuren van Amsterdam van 30 Nov. 1581, 2 Maart 1622, 17 April 1624 en 25 Aug. 1668, in de Handv. enz. I. bl. 138. II. bl. 875, 877, en het placcaat van de Gedeputeerden der Staten van Utrecht van 31 Jan. 1628, in het Utr. Pl. B. II. bl. 674.

8) Zie omtrent Amsterdam o. a. de keur van 18 Oct. 1597, in de Handv. enz. 1613. bl. 128, en de formulieren der aan de tappers af te geven acten van consent, in de Amsterdamsche secretary, bl. 305, 306, alsmede omtrent Utrecht de ord. der Gedeputeerden van de Staten van 24 April 1605, 10 Mei 1627, 22 Dec. 1630, 13 Julij 1632 en 20 Jan. 1648, en die der Vroedschap van 28 April 1597, 4 Mei 1605, 4 Febr. 1609, 31 Aug. 1635,

stond een afzonderlijk gild voor de sterkendrankverkoopers bij de groote maat, die eveneens behalve de opname in het gild eene acte van consent van het stedelijk bestuur moesten hebben bekomen 1). Die toestemming vorderden ook de Staten van Vriesland 18 Febr. 1601 voor alle tappersneringen, terwijl zij reeds vroeger 17 Dec. 1591 verordend hadden, dat ten platten lande in de groote dorpen niet meer dan twee en in de kleine één herbergier zoude worden toegelaten, ten ware de gelegenheid van tijd en plaats zulks anders medebragt, hetgeen ter beoordeeling zoude staan van den Grietman en het Geregt, na oproeping en ingewonnen advies van de voornaamsten uit het dorp 2).

Tot de beroepen, waarvoor behalve het lidmaatschap van het daartoe betrekkelijke gild nog eene schriftelijke toestemming der Regering gevorderd werd, behoort mede dat der apothekers, welk verlot niet gegeven werd dan nadat men de noodige bewijzen van bekwaamheid geleverd had 3). Vreemdelingen mochten te Amsterdam bij apothekers als knechts in dienst treden, na blijken hunner bekwaamheid te hebben gegeven aan de *Inspectores collegii medici* 4).

Hetzelfde gold ten aanzien der chirurgijns, ook van die welke op de koopvaardijochepen werden aangesteld. Vreemde operateurs tijdelijk te Amsterdam vertoevende moesten jaarlijks 4 ponden Vlaams aan het gild betalen. Vreemdelingen werden tot knechts aangenomen, mits twee jaren bij eenen meester geleerd hebbende 5).

Tot het chirurgijns-gild behoorden ook de barbiers, de haarsnijders en de paruikenmakers, ter gunste van welke herhaalde malen de invoer van vreemde paruiken en het «houden van correspon-

27 Jan. 1640, 18 Junij 1660, 9 Julij 1690, 2 April 1728, 10 Mei 1749, 21 Junij 1756 en 8 Dec. 1781. Utr. Pl. B. II. bl. 669, 683, 688, 696. III. bl. 477, 478, 481, 852, 939.

1) Zie de publ. van 10 Oct. 1749.

2) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. IV. bl. 1159.

3) Zie de keuren van Amsterdam van 27 Aug. 1638 en 23 Maart 1639, in de Handv. enz. II. bl. 951, en die van Utrecht van 23 Oct. 1643 en 23 Julij 1655, in het Utr. Pl. B. III. bl. 537, 538.

4) Zie de keuren van 27 Aug. 1638 en 28 Jan. 1757, in de Handv. enz. II. bl. 951. tweede vervolg. bl. 152.

5) Zie de keuren van Amsterdam van 30 Mei 1597, 13 Jan. 1606, 17 Dec. 1621, 21 Dec. 1675, 13 Jan. 1680, 31 Maart 1685 en 30 Jan. 1722, in de Handv. enz. II. bl. 961 vgg., en die van Utrecht van 16 Aug. 1728 en 27 April 1739. Utr. Pl. B. III. bl. 1065.

dentie" met vreemde paruikenmakers ten strengste verboden werd; te Utrecht maakte men bij de publ. van 22 Dec. 1753 eene uitzondering voor «fatsoenlyke lieden», welke voor hun eigen gebruik van elders paruiken mogten ontbieden, echter niet meer dan twee te gelijk 1).

Ons bestek gedooft niet achtereenvolgens al de gilden op te noemen met de talrijke beperkende maatregelen welke ten hunnen voordeele genomen werden, wij moeten ons vergenoegen den lezer voor het overige te verwijzen naar de bestaande verzamelingen van handvesten en stedebeschrijvingen, met name naar de Handvesten van Amsterdam en het Utrechtsche Placcaatboek, alwaar zulke verordeningen in menigte zijn te vinden. Het zij hier voldoende op te merken, dat vreemdelingen daardoor in het uitoefenen van zeer vele beroepen werden belemmerd, zoodat zij onderscheidene voorwerpen alleen op marktdagen of slechts onder zekere voorwaarden aan gildebroeders mogten verkoopen. Ook in het weren van neringen ten platten lande bleef men de placcaten van Keizer Karel nadrukkelijk handhaven 2).

Tot de beroepen, waarvoor geen gild bestond, behoorde dat van onderwijzers, waartoe doorgaans alleen de toestemming der Regering vereischt werd. Te Utrecht mogt niemand, volgens de ord. van 12 Oct. 1586 en 2 Nov. 1597, Latijnsche, Fransche, Duitsche of andere scholen houden, die daartoe niet was bekwaam gekeurd door den Rector en de Gecommitteerden tot het opzigt over de scholen, en daarop de toestemming had verkregen van den stedelijken Raad, op de boete van 10 gulden, bij herhaalde overtreding werd men met eene dubbele boete en arbitraire correctie gestraft. Bij placcaat van 20 Febr. 1613 werd eene boete van 6 gulden voor de eerste en van 12 voor de tweede maal bedreigd tegen hen die zonder vergunning van den Raad schoolkinderen aannamen, en bij die van 23 Dec. 1631, 14 Dec. 1646 en 12 Aug. 1650 verordende de Regering, dat ieder die eene school wilde openen of zich als huisonderwijzer vestigen hare toestemming moest verzoeken, welke alleen zoude verleend worden aan perso-

1) Zie de keuren van Amsterdam van 20 Jan. 1649, 27 Jan. 1684, 30 Jan. 1687, 29 Jan. 1704, 29 Jan. 1706, 31 Jan. 1710 en 28 Jan. 1757, in de Handv. enz. III. bl. 1240 vgg. tweede vervolg bl. 182.

2) Zie omtrent dit laatste o. a. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 1549 vgg., 1569, 2031.

nen van de gereformeerde godsdienst, die de acte bij de Dordsche synode voorgeschreven hadden onderteekend, de schoolmeesters die hiertegen handelden betaalden 3 en de huisonderwijzers 6 gulden boete 1). Vreemdelingen waren alzoo niet bepaaldelijk uitgesloten, en zoo stelde de Vroedschap ook in het jaar 1748 vast, dat bij eene vacatuur aan de diaconiescholen in de courant zouden worden uitgenoodigd «zoodanige personen, als begaafd met de vereischte bequaamheden hiertoe zullen willen geëmployeerd worden.» Te Delft was het mede «van ouwer tyden gebruyckelyck», dat niemand eene school mogt houden dan na het bekomen eener acte van consent 2), zonder dat daarbij nogtans van het burgerschap als vereischte wordt gewag gemaakt. Op dezelfde wijze was te Utrecht, volgens de ord. van 3 Jan. 1661, het geven van onderwijs in vocale of instrumentale muziek slechts met schriftelijke toestemming der Vroedschap geoorloofd, waarbij tevens de vroegere ord. van 30 Oct. 1643, 28 Febr. 1644, 12 Febr. 1650 en 9 Jan. 1651 vernieuwd werden, naar luid van welke eveneens op de boete van 12 gulden verboden was, bij plegtige maaltijden, banketten en bruiloften andere muzikanten te gebruiken dan de zes *musiciens der stad* of zoogenaamde *stadstrompers* 3).

Waren vreemdelingen alzoo van het geven van onderwijs in de talen en in de muziek niet uitgesloten, anders was het met de schilderkunst. Het uitoefenen van deze en het verkoopen van schilderijen was te Utrecht alleen aan de leden van het schilderscollegie geoorloofd, die tevens burgers moesten zijn. Eene uitzondering nogtans maakte men ten aanzien van hen die slechts voor korten tijd in de stad vertoefden, deze mogten, na kennisgeving aan de Dekens en na betaling van 5 gulden, als meesters schilderen; bleven zij langer dan zes maanden, dan moesten zij wederom 6 gulden betalen, bleven zij jaar en dag, dan betaalden zij 20 gulden, en konden daarvoor, mits burgers zijnde, in het collegie worden opgenomen 4). Te Amsterdam was insgelijks het verkoopen van schilderijen niet onbepaald verboden, men moest daartoe de toestemming der Burgemeesteren hebben bekomen. Openbare

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 499, 501.

2) Zie VAN BLEYSWYCK, Besch. der stad Delft, bl. 588.

3) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 504, 505.

4) Zie de ord. van 24 Febr. en 22 Aug. 1644, 17 Maart 1651 en 10 Oct. 1664, in het Utr. Pl. B. III. bl. 541, 543, 544.

verkoopingen van schilderijen, beelden en prenten hadden plaats in tegenwoordigheid van den knecht van het St. Lucasgild, aan welks Overlieden de catalogus eenige dagen te voren moest worden toegezonden. Buiten de Vereenigde Nederlanden vervaardigde schilderijen mogt men alleen op de jaarmarkten verkoopen, op de boete van 12 gulden voor elk stuk 1). Dergelijke bepalingen werden ook 6 Febr. 1662 te Delft vastgesteld 2).

b. BEDIENINGEN.

Voor de betrekking van advocaat of procureur vinden wij nergens in ons vaderland het burger- of inboorlingschap uitdrukkelijk als vereischte opgegeven. Bij het Hof van Holland werden de advocaten na voorafgaand onderzoek op vertoon van hunnen promotiebrief en na het afleggen van eenen eed aangenomen door den President of een' der Raden daartoe gecommiteerd. Zij moesten belijders zijn van de Christelijke godsdienst, op grond waarvan in 1658 de admmissie geweigerd werd van eenen Jood Mozes Israël d'Acosta, te Harderwijk gepromoveerd. In Holland den doctoralen graad verkregen te hebben was geen vereischte, waarvan vele voorbeelden kunnen worden bijgebracht, onder anderen van Mr. Josua de Voocht, gepromoveerd a Comite Palatino, die in 1611 als advocaat werd toegelaten. Alleen werden volgens de placcaten van 12 Maart 1591 en 12 Maart 1595 de zoodanigen geweerd, die hunne studiën volbragt hadden aan eene vreemde hoogeschool, alwaar zij zich hadden moeten verbinden «tot bescherminge van de Roomsche dwalingen ende superstitiën», op grond van welke bepalingen 13 Mei 1660 de admmissie geweigerd werd van Mr. Marcellus van Goeij, die te Leuven gepromoveerd was, gelijk ook VOET verhaalt, dat gedurende zijn professoraat zoodanig iemand eerst later, na op nieuw te Utrecht tot doctor in de regten bevorderd te zijn, bij het Hof van Holland als advocaat werd aangenomen. Het getal der advocaten was onbepaald 3), niet alzo dat der procureurs, zoo als wij reeds in het

1) Zie de keuren van 10 Nov. 1608, 10 Oct. 1613, 21 Oct. 1623, 17 Jan. 1659 en 9 Febr. 1701, in de Handv. enz. der stad Amstehredam. 1748. III. bl. 1369 vgg., 1373, en bij WAGENAAR, Amsterdam. II. bl. 470.

2) Zie VAN BLEYSWYCK, Besch. der stad Delft, bl. 649.

3) Zie MERULA, Manier van proc. l. 4. tit. 17. § 1—3, en de aant. van LULIUS EN VAN DER LINDEN. Gr. Pl. B. I. bl. 223. VOET, ad tit. D. de postul. (3. 1.) § 2.

eerste Hoofdstuk aanmerkten, deze waren tevens werkzaam bij den Hoogen Raad, gelijk daarenboven nog vier buitengewone procureurs. Noch voor die bij het Hof van Holland noch voor die bij den Hoogen Raad worden andere vereischten opgegeven dan meerderjarigheid en het leveren van blijken hunner bekwaamheid; voordat zij hunne betrekking aanvaardden legden zij eenen eed af. Advokaten voor dien Raad moesten zijn «gegradueert in een vermaerde ende bekende universiteyt», naar luid van art. 121 der instructie van 31 Mei 1582, overigens gold omtrent hen hetzelfde wat aangaande de advokaten bij het Hof gezegd is, ook het verbod van admisie dergenen die bij hunne promotie aan eene vreemde hoogeschool zich hadden moeten verbinden tot bescherming van de Roomsche godsdienst, van welke bepaling nogtans de Staten van Holland dispensatie verleenden, onder anderen 13 Maart 1721 aan Ernest Daniel de Schadenberg, die te Leuven gepromoveerd was 1). Art. 286 der ord. van 31 Mei 1604 op de manier van procederen voor den Raad van Brabant vorderde van de advokaten, dat zij waren «gelcerde persoonen ende ten minsten licentiaten in de geestelycke oft wereltlycke rechten, hebbende goede eloquentie», terwijl de procureurs, volgens art. 322, den leeftijd van twintig jaren moesten hebben bereikt en voorts ter ordonnantie van den Cancelier geëxamineerd zijn en «sufficient, nut ende bequaem» bevonden 2). Evenmin wordt in de door Hunne Hoog Mogenden 15 Oct. 1661 vastgestelde instructie van den Raad van Vlaanderen voor de advokaten eenig ander vereischte gesteld dan te zijn «gegradueert in een vermaerde ende bekende academie», en voor de procureurs bekwaamheid 3). Te 's Hertogenbosch vorderde men voor de laatstgenoemde, naar luid der costumen van 1606 tit. 1 art. 26, alleen consent van de stedelijke Regering 4), en ook het door de Staten Generaal 5 Jan. 1665 goedgekeurde reglement op het bestuur van Maastricht bevat dienaangaande alleen de bepaling, dat zij tot een vast getal door de Heeren Commissarissen Deciseurs «ter nominatie van den Eersamen Raedt» zouden worden aangesteld; advokaten moesten bewijzen gepromoveerd te zijn «in eene voorname

1) Zie MERULA, l. 4. tit. 18. c. 1. Gr. Pl. B. II. bl. 808. VII. bl. 942.

2) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 886 vgg.

3) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2722.

4) Zie Costuymen ende usantiën der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertogenbossche, bl. 15.

en geauthoriseerde universiteyt, ten minsten ad gradum licentiae" 1). Om bij het gerecht der stad Hulst als procureur werkzaam te zijn, moest men, volgens art. 1 der door Hunne Hoog Mogenden 20 Sept. 1726 vastgestelde instructie, vooraf aan den Magistraat blijken van bekwaamheid hebben gegeven en in handen van den Thesaurier eene som van 100 gulden gestort 2). Voor de procureurs te Amsterdam worden in Vroedschapsresolutiën van 1745 en 1755 geene vereischten opgegeven, advokaten moesten bij het Hof van Holland beëdigd zijn 3). Hetzelfde leest men ten opzichte der advokaten in art. 80 der ord. van 20 April 1660 op de manier van procederen te Middelburg, terwijl volgens art. 82 niemand als procureur mogt werkzaam zijn dien Burgemeesteren en Schepenen niet kenden als «eerlyck, bequaam ende goeffend in de styl van procederen binnen deese stadt" 4). Voor het procureurschap bij de Hooge Vierschaar van Putten werd bij de 11 Junij 1732 vernieuwde keuren niets anders gevorderd dan eene acte van admissie, afgegeven door den Ruwaard en de Leenmannen 5). Om zoodanige admissie te bekomen bij de kamer van justitie te Vianen behoorde men vooraf aan de Raden proeven van bekwaamheid gegeven te hebben; advokaten moesten aan eene bekende hoogeschool tot doctoren of licentiaten in de regten bevorderd zijn; waren zij reeds bij het Hof van Holland beëdigd, dan behoefden zij te Vianen niet op nieuw den eed af te leggen, blijkens de resolutie der Staten van 11 April 1741 6).

Even als in Holland konden ook bij het Hof van Utrecht allen, die «in eenige fameuse universiteit" gepromoveerd waren, tot het afleggen van den eed als advokaat worden toegelaten, procureurs werden vooraf door President en Raden geëxamineerd, naar luid der instructie van 3 April 1583 7).

In Overijssel moesten de advokaten, volgens het landregt van 12 Maart 1630 deel 1 tit. 2 art. 1, «vrome, welgeleerde ende gegraduateerde personen" zijn, «der rechten doctoren, licentiaten

1) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 578, 579.

2) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 661.

3) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 328.

4) Zie Gr. Pl. B. V. bl. 1211.

5) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 750.

6) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 993, 996.

7) Zie Utr. Pl. B. II. bl. 992, 994.

ofte andere rechtsverstandigen, van de Staten deser provincie om te mogen practiseren toegelaten, tot welcken eynde sy an Ridder-schap ende steden requeste sullen presenteren ende by haere admissie den behoorlicken eedt doen." Zelfs stond het aan partijen vrij advokaten te gebruiken, die bij een ander geregt buitenslands waren aangesteld, de schrifturen van deze behoeften nogtans, om in regten te worden aangenomen, de onderteekening van eenen «geadmitteerde rechtsghepromoveerde deser provincie», welke bepaling mede gevonden wordt in de costumen van Deventer van 10 Maart 1642 deel 1 tit. 11 art. 2. Als procureurs werden, volgens art. 3 van het genoemde landrecht, door de Staten toegelaten «vreedelievende bequame personen van tamelicke experientie, staende ter goeden naem ende fact, mede wel ende correct schryven konnende» 1).

In de beide Oldambten mogten «eerlycke, vroomende den rechten ervaerne personen» den eed als advokaat afleggen, volgens het landregt van 7 Febr. 1618 boek 1 art. 19 en 20. Voor advokaten bij het geregt van Selwert worden in het landregt van die streek van 28 Aug. 1673 geene vereischen opgegeven, in art. 46 van boek 1 lezen wij alleen, dat zij hunne van de Regering van Groningen bekomen acte van admissie aan den Ambtman van Selwert moesten vertoonen. Evenzoo vorderden de Staten van dat gewest voor de advokaten en procureurs bij de provinciale geregtskamer, bij art. 59 en 60 der instructie van 2 Maart en 17 Nov. 1653, alleen dat zij «daertoe nut ende bequam» waren en den eed hadden afgelegd 2).

Waren vreemdelingen alzo van de bedieningen van advokaat en procureur niet uitgesloten, evenmin werden zij op vele plaatsen verhinderd in het uitoefenen der geneeskunde, indien zij de noodige bekwaamheid bezaten. Te Utrecht onder anderen was bij de ord. van 13 Julij 1655 uitdrukkelijk bepaald, dat ieder die tot doctor of licentiaat in de medicijnen gepromoveerd was aldaar als

1) Zie Landrechten van Overijssel. 1630. bl. 5, 6. Rechten ende gewoonten der stad Deventer, bl. 49.

2) Zie Landrecht der beyden Oldambten. Gron. 1754. bl. 6, 7. Landrecht des Gerichts van Selwerdt. Gron. 1673. bl. 13. Instructie voor Lieutenant ende Hooftmannen mitsgaders Secretariën ende Dienaren van de Gerichtscamer der provincie van Stadt Groningen en Ommelanden. Gron. 1667. bl. 34.

geneeshcer mogt practizeren, mits aan de stadsdoctoren daarvan behoorlijke certificaten vertoonende. Te Amsterdam evenwel moesten zij poorters zijn, volgens de keur van 28 Jan. 1641 1).

Notarissen werden doorgaans aangesteld door de Staten op voordragt der plaatselijke besturen en na voorafgaand onderzoek van het Hof 2). Tegen hen die zonder zoodanige admissie acten verleden bedreigde de Vroedschap van Utrecht 17 Aug. 1697 eene boete van 300 gulden voor de eerste en van 600 voor de tweede maal. In de toelating echter was men meestal geheel vrij, en al werden dan ook zelden de zoodanigen aangesteld die aan de plaats hunner functie vreemd waren, zoo waren vreemdelingen toch niet bepaaldelijk uitgesloten, althans werden te Utrecht in de ord. van 22 Jan. 1606 geene andere vereischten opgegeven dan meerderjarigheid en goed gedrag; alvorens hunne betrekking te aanvaarden legden zij in handen der Regering eenen eed af, en moesten ook, volgens de resolutie van 24 Maart 1760, eene recognitie van 25 gulden aan de stads parochiescholen betalen 3). Te Maastricht werden zij «by beurten van religie, op de nominatie van den Eersamen Raedt», door de Staten Generaal en den Bisschop van Luik aangesteld, volgens het reglement van 5 Jan. 1665, hetwelk omtrent hunne vereischten alleen de bepaling bevat, dat «de Eersame Raedt wel sal hebben te letten, dat sy geene onbequame subjecten en presenteren» 4). Ook te Amsterdam komt in de keur van 28 Jan. 1682 geen ander vereischte dan meerderjarigheid voor 5), terwijl door het Hof van Holland reeds 10 April 1585 was bepaald, dat diegenen, welke «by eenige Raden van andere provinciën, creatie van de Heeren van de Landen, Staten van dien ofte oock Comitibus Palatinis gheadmitteert zyn, mits dat deselve in exercitie ende possessie daarvan in andere provinciën zyn geweest, wesende luyden met ceren ende bequaem omme 't officie van Notarischap te bedienen, by den Hoven alhier mede mogen gheadmitteert werden op de brieven van recomman-

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 536. Handv. enz. der stad Amstelredam. I. bl. 138.

2) Zie VAN LEEUWEN, Roomsche Holl. recht, 5. 20. § 5. KERSTEMAN, Rechtsgel. woordenboek, v. notaris.

3) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 459. III. bl. 394.

4) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 579.

5) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 328.

datie van de steden ofte plaetsen, daer sy 't selve sullen versoecken te bedienen, sonder vorder aggregatie van de Heeren Staten van Hollant daerop te requireren" 1).

Tot makelaars mogten te Amsterdam, volgens de ord. van 27 Jan. 1612, alleen poorters worden aangesteld, sedert vormden zij aldaar een gild en waren vijf honderd in getal, namelijk vier honderd vijftig Christenen en vijftig Joden, wier verplichtingen bij de ord. van 31 Jan. 1678 en 26 Jan. 1746 nader werden geregeld. Te Utrecht vinden wij het poorterschap niet als vereischte opgegeven in de ord. van 25 Febr. 1669 en 14 Nov. 1687, en evenmin te Enkhuizen in die van 1639, alwaar alleen voorkomt dat zij door de Regering werden benoemd en beëdigd 2).

Tot de bedieningen waarvan vreemdelingen niet bepaaldelijk waren uitgesloten behoort mede die van loods. Die in de Maas en het Goeresche gat werden aangesteld door de Gedeputeerden van de groote visscherij of hunne Commissarissen, zij moesten kloeke mannen zijn tusschen vijf en twintig en vijftig jaren oud, die vier jaren achtereen de zeegaten aldaar hadden bevaren 3). Ook vreemdelingen waren derhalve benoembaar, indien zij de overige hoedanigheden in zich vereenigden. Evenmin waren zij uitgesloten op de Texelstroomen, op Vlieland en Ter-Schelling, voor welke laatste behalve de genoemde vereischten bekwaamheid gevorderd werd in het besturen van zware schepen, zij moesten een examen afleggen voor Commissarissen en ontvingen ten blijke daarvan een teeken en nommer, voorts deden zij eenen eed van getrouwheid aan de ordonnantie 4). Loodsen van het Strijentrent Sas naar Dordrecht, Rotterdam, Hellevoetsluis of daaromtrent werden na voorafgaand onderzoek benoemd door den Baljuw, den Rentmeester en eenige Gedeputeerden uit de Regering der stad Niervaart, volgens de ord. van Raden en Rekenmeesters van 9 Jan. 1702, welke behalve eenen leeftijd tusschen vijf en twintig

1) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 2135.

2) Zie Hantv. enz. der stad Aemstelredam. 1613. bl. 229. J. LE LONG, De koophandel van Amsterdam. 1763. bl. 61 vgg. Utr. Pl. B. III. bl. 367. BRANDT, Hist. der vermaerde zee- en koopstadt Enkhuizen. II. bl. 91.

3) Zie de ord. der Staten van Holland van 1 Oct. 1661, art. 1, in het Gr. Pl. B. II. bl. 2693.

4) Zie de ord. der Staten van Holland van 21 Sept. 1668, 31 Mei en 18 Dec. 1680, 15 Sept. 1685 en 24 Oct. 1698, in het Gr. Pl. B. III. bl. 1286. IV. bl. 1292, 1299, 1307, 1316.

en zestig jaren alleen het wonen in het Strijensche Sas en den Moerdijk vorderden. Nagenoeg hetzelfde bepaalden zij 9 Junij 1746 ten aanzien der loodsen van de Willemstad naar Dordrecht, Rotterdam, Hellevoetsluis, Veere, Vlissingen en Middelburg, deze moesten onder het rechtsgebied van de Willemstad wonen 1). Het poorterschap werd gevorderd door de Regering van Amsterdam bij de ord. van 29 Jan. 1773, inhoudende: «dat alle de lootslieden, zo vaste lieden als noodhulpen, van deeze stad, de scheepen lootsende op Texel of op de Vliestroom, zullen moeten zyn burgers deezer steede" 2).

c. AMBTEN EN WAARDIGHEDEN.

stedelijke
ambten.

Om stedelijke regeringsambten te kunnen bekleeden moest men steeds poorter zijn, hetgeen in den regel ook gevorderd werd voor de benoembaarheid tot die posten welke door het bestuur werden vergeven. Daarop bestonden slechts zeer enkele uitzonderingen, onder anderen te Middelburg, alwaar tot Commissarissen voor de kleine zaken en tot Weesmeesters personen mogten worden aangesteld die geen poorters waren, mits zij terstond na hunne benoeming het burgerrecht kochten 3).

Daarenboven waren er vele steden, alwaar de Regeringsleden niet alleen sedert eenigen tijd poorters maar ook inboorlingen der provincie moesten zijn, zoo als te Haarlem, Edam, Enkhuizen, Gouda, Schoonhoven, Gorinchem, Dordrecht en Brielle 4). In laatstgenoemde stad was het vóór 1728 voldoende sedert drie jaren

1) Zie Gr. Pl. B. V. bl. 929. VII. bl. 1534.

2) Zie Handv. enz. tweede vervolg. bl. 223.

3) Zie de ord. van 24 Aug. 1643 en 10 Dec. 1689, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 1026. V. bl. 1216.

4) Zie omtrent Haarlem de resolutiën der Staten van Holland van 22 Junij 1651, 23 Febr. 1718, 15 Aug. 1730 en 1 Sept. 1756; omtrent Edam die van 16 Maart 1651; omtrent Enkhuizen die van 11 Julij 1651; omtrent Gouda die van 21 Dec. 1650; omtrent Schoonhoven die van 13 Jan. 1651, 17 Febr. 1714, 24 Junij 1728 en 25 April 1776; omtrent Gorinchem die van 23 Aug. 1652, 5 Mei 1660 en 13 Julij 1791; omtrent Dordrecht die van 20 April 1740 en 7 Mei 1790; omtrent Brielle die van 26 Mei 1728, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 399, 409, 415, 417, 421, 430, 431. V. bl. 737, 746. VI. bl. 580, 581, 583, 594. VIII. bl. 597. IX. bl. 468, 478, 482.

als poorter gewoond te hebben 1). Te Dordrecht daarentegen moest men vóór 1740 geboren burger zijn 2), hetgeen ook te Leiden regtens was, blijkens de resolutie van 11 Junij 1673, waarbij zich de Vroedschap beklaagde over de door den Prins van Oranje in strijd daarmede gedane benoeming van zekeren Carel Crucius 3). Met geboren burgers werden doorgaans na eene inwoning van een bepaald aantal jaren de zoodanigen gelijk gesteld, die het poorterregt door huwelijk hadden gewonnen 4).

Zoo waren ook te 's Hertogenbosch alleen geboren of genaturaliseerde Brabanders tot Schepenen benoembaar, in de Meijerij evenwel werden vreemdelingen niet geheel uitgesloten, de Staten Generaal bepaalden slechts, dat men aldaar bij het aanstellen van Schepenen, Tien-, Acht- en Vijfmannen aan Brabanders de voorkeur zoude geven 5). Te Maastricht bestond de Regering voor de eene helft uit Brabanders en voor de andere uit Luikschen 6).

Het inboorlingschap was echter volstrekt geen algemeen vereischte, in onderscheidene steden was het voldoende, sedert eenige jaren in het genot van het burgerregt te zijn geweest, om met een ambt begiftigd te kunnen worden, met name waren meermalen kundige regtsgeleerden, uit andere provinciën afkomstig, in sommige gemeenten als Pensionarissen werkzaam, onder anderen in de zestiende eeuw te Rotterdam Johan van Oldenbarneveld en te Leiden Paulus Buis, beiden geboren te Amersfoort, alsmede in de zeventiende de Utrechenaar Panhuis te Schoonhoven en de Zeeuwen Jakob Cats en Jakob de Jonge van Ellemect te Dordrecht en te Brielle, van welke de eerste later tot Raadpensionaris is verheven; ook komt in een vertoog van de Regering van Utrecht

1) Zie de resolutiën der Staten van Holland van 21 Aug. 1620, 14 Febr. 1651 en 23 Aug. 1672, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 423, 426.

2) Zie de resolutiën van 22 Julij 1652, 25 Julij 1669, 24 Maart 1674 en 20 Jan. 1703, in het Gr. Pl. B. III. bl. 44. IV. bl. 394, 397. V. bl. 725.

3) Zie VAN MIERIS, Handvesten van Leiden, bl. 133.

4) Zie de genoemde resolutiën aangaande Dordrecht, alsmede Mr. H. W. TYDEMAN, Drie voorlezingen over de voormalige staatspartijen in de Ned. Rep. bl. 97.

5) Zie resolutiën der Staten Generaal van 12 Maart en 1 April 1660, in het Gr. Pl. B. II. bl. 2608. VI. bl. 713.

6) Zie de resolutiën der Staten Generaal van 5 Jan. 1665 en 17 April 1684, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 567, 594.

aan de Staten van Holland 23 Oct. 1587 de zinsnede voor: «de Advokaat 's lands van Holland en met hem omtrent vyf Pensionarissen van de vyf voornaamste steden zijn allen buiten Holland geboren" 1). De Staten van Holland verordenden evenwel 14 Mei 1658, dat «de Pensionarissen, Secretarissen of andere Ministers, by de steden in deze vergadering geïntroduceerd", in Holland moesten geboren zijn; sedert dien tijd werden vreemdelingen eerst genaturaliseerd als zoodanig toegelaten, hetgeen onder anderen 4 Aug. 1733 geschiedde met Martinus van Lansbergen, die 17 Dec. 1722 brieven van naturalisatie bekomen had 2).

Landsamb-
ten.

Voor den Raadpensionaris wordt bij de instructiën van 16 Febr. 1737, 1 Sept. 1746, 5 Julij 1749 en 26 Nov. 1772 alleen als vereischte opgegeven, een persoon te zijn van goeden naam en faam, van de gereformeerde godsdienst, «hebbende ervaarentheid en kennis van 's lands saaken, en ten minste, nevens de Nederduitsche, in de Latynsche en Fransche taalen geverseert", en zoo vinden wij ook in den buitengewonen tijd van 1787 den Zeeuw van de Spiegel zonder naturalisatie tot Raadpensionaris van Holland aangesteld 3).

Voor de overige Gecommitteerden ter vergadering van Holland of der Staten Generaal was slechts voorgeschreven, dat zij niet in dienst of eed van andere Mogendheden mogten zijn 4), en in het algemeen waren vreemdelingen ook niet volstrekt uitgesloten van landsambten, althans wanneer Hollanders ten hunnent werden toegelaten 5); slechts dan wanneer zulks niet het geval was werden zij geweerd, waarvan wij in het jaar 1587 een merkwaardig voorbeeld aantreffen, toen de Utrechtsche Burgemeester Gerart Prouningh, Brabander van geboorte en gunsteling van Leicester, niet in de vergadering van Hunne Hoog Mogenden werd toege-

1) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. amten, § 12. VAN LEEUWEN, Batavia illustrata, bl. 1440. KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. II. bl. 144, 396, 404.

2) Zie Gr. Pl. B. III. bl. 97. VII. bl. 1059.

3) Zie Gr. Pl. B. VI. bl. 83. VII. bl. 93, 128. IX. bl. 26. BILDERDIJK Gesch. des vaderlands, uitgeg. door Mr. H. W. TYDEMAN, XII. bl. 82, 212 vgg.

4) Zie de resolutiën der Staten van Holland van 7 Maart 1586, 16 Jan. en 23 April 1624, en 19 Dec. 1715, bij WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 700, 9 April 1668, in het Utr. Pl. B. I. bl. 327.

5) Zie PESTEL, Commentarii de rep. Bat. I. bl. 275.

laten, terwijl de Staten ook later bij onderscheidene gelegenheden, onder anderen 19 April 1631, dit beginsel handhaafden 1).

Uit het aangehaalde voorbeeld blijkt reeds, dat men in Utrecht nog minder dan in Holland vreemdelingen weerde, ofschoon men toch steeds aan inboorlingen de voorkeur gaf; slechts tot enkele ambten, zoo als dat van Schout, waren deze bij uitsluiting benoembaar, waarom zich de Staten 31 Aug. 1587 bij den Graaf van Leicester beklagden over de aanstelling van zekeren Brabander Charles van Trillo 2).

Ook in Zeeland schijnt men de genoemde uitzondering niet in acht genomen te hebben, althans lezen wij in het gemelde ver-
toog der Regering van Utrecht van 23 Oct. 1587: «'t meestendeel van de Gecommitteerde Raden in Zeeland, Tresorier, Advokaat, Balliuwen, zyn Brabanders en Vlamingen” 3).

In Gelderland daarentegen was als regel gesteld, dat geene «officiën of beneficiën” vergeven werden dan aan «aangeboorne landsaten”, met bepaling evenwel dat uitheemschen, met «inlandsche dochteren ofte weduwen” gehuwd, niet waren uitgesloten, mits voor Gelderschen ten hunnent hetzelfde gold. Dien ten gevolge komt ook in het landregt van Zutphen uitdrukkelijk de bepaling voor, dat de Schout een geboren Gelderschman moest zijn. Nu en dan echter week men van dien regel af: zoo vinden wij in het jaar 1736 ter Staten Generaal afgevaardigd Mr. Wigbold Slicher, geboren te 's Gravenhage, en waren in 1783 te Harderwijk en te Lochem vreemdelingen in de Regering benoemd, blijkens de klagten welke die steden toen daarover nitten 4).

In Overijssel schijnt hetzelfde beginsel van uitsluiting geheerscht

Utrecht.

Zeeland.

Gelderland.

Overijssel.

1) Zie VAN BINKERSHOEK, *Quaestiones juris publici*, l. 2. c. 11. GRASWINGKEL, bl. 736.

2) Zie VAN DER MUELEN, *ord. enz. voor den Hove van Utrecht*, l. bl. 12. Utr. Pl. B. III. bl. 95.

3) Zie KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.* II. bl. 404.

4) Zie de instructie voor Prins Maurits van Aug. 1591, voor Frederik Hendrik van 1625, voor Willem II van Mei 1647, de resolutie der Staten van Gelderland van 29 Maart 1593, en van Holland van 20 Jan. 1736. Geld. Pl. B. II. bl. 39. Gr. Pl. B. VI. bl. 73. ARNTZENIUS, *Inst. juris Belg. pars. 1. tit. 12. § 3.* Mr. G. A. DE MEESTER, *de Staten van Geld. onder het licht der geschiedenis*, in de *Ned. Jaarb. voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving*, van Mrs. C. A. DEN TEX EN J. VAN HALL, IX. bl. 264, 266. XI. bl. 513.

te hebben, althans in het landregt van 12 Maart 1630 en in de instructie van 11 April 1713 wordt voor de betrekking van Drost, Regter, Schout en andere mindere ambten het inboorlingschap als vereischte opgegeven 1).

Drenthe. Daarentegen hield het landregt van Drenthe van 1614 de bepaling in, dat tot Etten, Schouten en Bijzitters inboorlingen bij voorkeur zouden worden aangesteld, zoodat vreemdelingen niet volstrekt geweerd werden 2).

Groningen. Hetzelfde vinden wij in Groningen verordend voor den Landschrijver der beide Oldambten en voor den Secretaris van Selwert, en zelfs wordt deze voorkeur niet vermeld ten aanzien van den Drost der gemelde Oldambten, noch voor den Ambtman van Selwert, waartoe door de Regering van Groningen benoemd werden «aanzienlyke, eerlyke, vrome, opregte, verstandige en gequalificeerde personen»; de Bijzitters werden gekozen uit de Gemeente van het Geregt, de Schouten moesten ingezetenen zijn. Evenzoo wordt als eenig vereischte voor den Ambtman van Sappemeer en zijnen Substituut opgegeven, dat hij een persoon ware van goeden naam, van de gereformeerde godsdienst, aldaar wonende of zich nederzettende 3). Zelfs in de provinciale Staten waren vreemdelingen verkiesbaar na eene inwoning van twaalf jaren, of van zes wanneer zij met eene inboorlinge gehuwd waren 4).

Vriesland. In Vriesland stelde men 1 Maart en 16 Mei 1662 als regel, dat de ambten zouden worden «uytghedeelt aen bequame *ingeborene* ende *naturaliseerde* personen, die machtig syn, het landt effectiven dienst te doen, soo ende als nae natuerlycke, godtlycke ende fundamentele wetten deser landen behoort.» Evenwel bepaalden de Staten 27 Sept. 1672, dat ook uitheemschen benoembaar zouden zijn, indien deze «*vyftien jaren continuelyck binnen dese provincie hunne huyshoudinge met haer familiën gehadt sullen hebben* ende

1) Zie Landrechten van Overyssel. 1630. bl. 1. Nader regl. bl. 133.

2) Zie Jhr. Mr. B. J. L. DE GEER, Onuitgegeven landregt van Drenthe van 17 Febr. 1614, in de Nieuwe Bijdragen voor Regtsgeleerdheid en Wetgeving, II. bl. 214, 216.

3) Zie Landregt der beide Oldambten van 7 Febr. 1618. boek 1 art. 3, 7. Landregt van Selwert van 28 Aug. 1673. boek. 1. art. 3, 7, 9. Ord. op de rechtsbedieninge over Sappemeer met de dependentiën van dien van 17 Febr. 1636. art. 5.

4) Zie Regl. omtrent de reg. van de Ommelanden tusschen de Eems en de Lauwers van 19 April 1659. art. 33.

alhier begoedight syn", en verordenden de Stadhouder en de Gedeputeerde Staten 10 Jan. 1680 alleen, «dat niemant tot eenige charge, soo politycq als militair, sal mogen werden erweelt ende vercooren, als *die machtig is den lande by het aenstellen effectivelyck te connen dienen*" 1). Met name werden dikwijls personen, buiten Vriesland geboren, tot Grietmannen aangesteld, vooral indien deze met eene Vriesche vrouw gehuwd waren 2).

Was alzoo de uitsluiting van vreemdelingen geenszins de algemeene regel, vele ambten kunnen wij opnoemen, waartoe in der daad vreemdelingen zijn aangesteld of althans konden benoemd worden. Zoo bedong men in het jaar 1580 bij de onderhandeling met den Hertog van Anjou alleen, dat hij hier te lande «voor *principale* Officiers van synen huuse" inboorlingen zoude hebben, en dat hij de overige mogt kiezen naar goetvinden, «met conditie nochtans, dat *de meestendeel* van de Edelluyden sullen wesen van dese landen" 3). Nog minder beperkt is hetgeen voorkomt in de voorwaarden waarop in 1583 de Grafelijke waardigheid aan Prins Willem van Oranje werd opgedragen, alwaar art. 41 dus luidt: «Hy zal 't *meerendeel* zyner voorname Ambtenaren en Edellieden van zynen huise en van zyn' persoon nemen uit inboorlingen des lands" 4).

Hofbe-
ambten.

Voor het lidmaatschap van den Raad van State was bij art. 4 van het verdrag, waarop de Aartshertog Matthias als Gouverneur en Kapitein Generaal der Nederlanden werd aangenomen, het inboorlingschap als vereischte opgegeven. Aan den Hertog van Anjou vergunde men evenwel in het jaar 1580, twee *vremdelingen of Françoisen* te benoemen, «by consent of gedoge van de provincie en deselve aengenaem", de overige moesten «*naturele ingeboorne* van de geuniceerde landen ende goede bekende patriotten" zijn, ten getale van dertig door de verschillende gewesten te benoemen, ingevolge de resolutiën der Staten Generaal van 27 Dec. 1579, 19 Febr. 1580 en 13 Jan. 1581, uit welke die van Holland bij de opdragt der Grafelijke waardigheid aan Prins Willem eenen Raad van twaalf personen besloten toe te voegen, waarbij de Prins

Raad van
State.

1) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 673, 679, 841, 860, 862, 1169.

2) Zie BAERDT VAN SMINIA, Nieuwe naamlijst van Grietmannen, bl. 7, 58, 218, 219.

3) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 72.

4) Zie KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. I. bl. 343.

nog twee *Duitschers* voegen mogt. Bij de instructie van 18 Aug. 1584 voor Prins Maurits en den Raad van State werd het getal der leden op achttien bepaald, «van de bequaemste en gequalificeerste derselver landen», en den Graaf van Leicester gaven de Staten Generaal 1 Febr. 1586 het regt, aan twee *Engelschen* in den Raad zitting te verleen, welke Koningin Elisabeth zoude aanwijzen; deze bleven tot in 1627 als zoodanig werkzaam, «en het had veel arbeids en zorgs in zich, zegt KLUIT, hen uit denzelfden zonder aanstoot weg te krygen.» In de volgende instructiën van 12 April 1588 en 18 Julij 1651 wordt het inboorlingschap der Vereenigde Nederlanden niet uitdrukkelijk vermeld, en alleen bedongen dat de leden moesten zijn «gequalificeerde, bequame ende in materie van staet geverseerde mannen, van de ware Christelyke gereformeerde religie en niet zynde in eedt, gagie of dienst van eenige Koningen, Prinsen, Heeren in- of uytheemsche», ofschoon het niet waarschijnlijk is, dat de Staten daartoe anderen dan inboorlingen zouden hebben gecommiteerd 1).

Hoven van
Justitie.

De leden van het Hof van Holland en evenzoo die van den Hoogen Raad werden bij beurten benoemd door de Staten van Holland en van Zeeland, het was evenwel niet volstrekt verboden die betrekking op te dragen aan personen buiten hunne provincie geboren 2). Zoo werd ook van de Raden van Vlaanderen niets meer gevorderd dan doctoren of licentiaten in de regten te zijn 3). Te Utrecht daarentegen, alwaar wij gezien hebben dat tijdens de Regering van Karel V vele personen uit andere gewesten afkomstig tot leden van het Hof waren aangesteld, verklaarde de stedelijke Regering 16 Febr. 1680, «dat zy voor goed vind, dat men die van den Rade geheelijk doet casseeren ende andere *ingeboornen* van den lande van Utrecht, daartoe nut en bequaam, aanneeme op

1) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 61, 72, 76, 81, 120, 126. V. bl. 28. Utr. Pl. B. I. bl. 53, 72. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. IV. bl. 110, 131. GRASWINCKEL, bl. 602 vgg. KLUIT, Hist. der Holl. Staatsr. II. bl. 69, 465. III. bl. 7.

2) Zie omtrent het Hof de overeenkomsten tusschen de Staten van Holland en van Zeeland van 15 April 1576, 7 Maart 1607 en 22 Jan. 1637, en omtrent den Hoogen Raad de instructie van 31 Mei 1582 en de overeenkomsten van 3 Aug. 1587, 20 Sept. 1596 en 7 Junij 1669, in het Gr. Pl. B. II. bl. 777, 792, 842, 845, 2134. III. bl. 689. IV. bl. 563. V. bl. 967. Zie ook MERULA, Manier van proc. l. 4. tit. 9. c. 1. § 1, 8.

3) Zie de instr. van 15 Oct. 1661 art. 4, in het Gr. Pl. B. II. bl. 2702.

sulken instructie als de Staten maken en ordonneeren sullen." In de resolutiën der Staten van 10 Mei 1649 en 14 Febr. 1667 evenwel wordt alleen gemeld dat zij «gerenommeerde of gepractiseerde advokaten of regtsgeleerden», van de gereformeerde godsdienst en minstens acht en twintig jaren oud moesten zijn, en bij die van 10 Jan. 1669 werden uitdrukkelijk vreemdelingen benoembaar verklaard, indien zij tien jaren lang in de provincie gewoond hadden 1).

Tot Secretaris van den Raad van State mogten, althans ten tijde van Leicester, alleen inboorlingen worden aangesteld 2). Dit vereischte wordt niet opgegeven voor den Secretaris der Gecommitteerde Raden van Holland, noch voor dien van de provinciale Rekenkamer 3), en schijnt evenmin gegolden te hebben voor de betrekking van Griffier van het Hof van het Overkwartier van Gelderland, waartoe door de Staten Generaal in 1757 zekere Heerkens uit Groningen aangesteld was, welke benoeming kort daarna werd ingetrokken, evenwel niet om die reden, maar op het verzoek van den toenmaligen Griffier, die door den benoemden verkeerdelijk als overleden was opgegeven, en nu, «niet kunnende penetreeren, van waar de gerugten van zyn dood zouden zyn ontstaan, als hebbende, hoezeer wegens een klein ongemak aan het been eenige dagen het huis hadde moeten houden, eghter zyne bedieninge, zoo veel het faisabel was, in zyn huis waargenoomen, zig hadde verplicht gevonden, om van zyn tegenwoordige volkomen welstand aan haar Hoogh Mogende te verwittigen" 4). Zoo waren vreemdelingen ook in Utrecht niet bepaaldelijk uitgesloten als Secretaris van de provinciale finantie- en rekenkamer of van de politie 5).

De Generaliteitsrekenkamer bestond uit veertien personen, twee uit elke provincie, en die van Holland uit negen «van de bekwaamste en ervarenste dezer landen», namelijk een uit de Edeelen, vijf uit het Zuider- en drie uit het Noorderkwartier 6). Waren

Secretaris-
sen.

Rekenka-
mer enz.

- 1) Zie Utr. Pl. B. II. bl. 1044, 1045, 1053. VAN DER MUELEN. I. bl. 12.
- 2) Zie GRASWINCKEL, bl. 643.
- 3) Zie de instructiën van 24 Nov. 1724, 11 Julij 1736 en 28 Aug. 1751, in het Gr. Pl. B. VI. bl. 45, 74. VIII. bl. 77, 84.
- 4) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 106.
- 5) Zie de instructiën van 6 Dec. 1670, in het Utr. Pl. B. I. bl. 334, 340.
- 6) Zie omtrent de Generaliteitsrekenkamer de instructiën van 5 Nov. 1607, 21 Jan. 1622 en 30 Sept. 1651, en omtrent die van Holland de instructie van 28 Aug. 1751, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 134. VIII. bl. 80.

hiertoe derhalve vreemdelingen niet benoembaar, van den post van Ontvanger Generaal waren zij niet volstrekt uitgesloten 1), noch van dien van Advokaat fiscaal van de gemeene lands middelen voor het collegie van Gecommitteerde Raden, waartoe verkozen moest worden «een habil en naarstig persoon, staande ter goeder naam en faam, van de gereformeerde religie, regtsgeleerde en zeer goed costumier en practizyn, vooral ervaren in het stuk van de gemeene lands middelen mitsgaders van de placaten en ordonnantiën zoo generale als particuliere dienaangaande geëmanceerd» 2). De Commiezen fiscaal en de Controleurs moesten daarenboven geboren Hollanders zijn 3), terwijl ook in Gelderland alleen inboorlingen tot Controleurs mogten benoemd worden, zonder dat zij echter burgers behoeften te zijn van de stad alwaar zij hunne betrekking waarnamen 4); in Zeeland en in Utrecht was zoodanig vereischte voor eerstgenoemde niet opgegeven 5). Voor den Collecteur van de verponding te Oorschoot bedongen de Staten Generaal alleen, dat hij aldaar gegoed en geërfd ware 6), en in Holland mogt elk Collecteur worden van de belasting op de turf, waag, rondemaat enz. die «nuchter en bekwaam» was, «van een eerlyk comportsment en gedrag, kunnende behoorlyk leesen en schryven» 7). Ook schijnt het dat vreemdelingen konden worden aangesteld tot Commies der posterijen, althans waren zij in Holland niet bepaaldelyk uitgesloten 8); te Utrecht werden de beide postmeesterambten steeds

1) Zie de instructie van 28 Aug. 1751, in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 86.

2) Zie de instructiën van 22 Aug. 1749, 5 Mei 1757 en 9 Jan. 1762, in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 1005, 1022. IX. bl. 734.

3) Zie de instructiën van 13 Julij 1730, 11 en 18 Junij 1750, in het Gr. Pl. B. VI. bl. 65. VIII. bl. 1007, 1010.

4) Zie de resolutiën der Staten van 19 Febr. 1592, 22 Maart 1593, 29 Oct. 1716, 11 Sept. 1728 en 2 Mei 1732, in het Geld. Pl. B. III. bl. 329, 469, 506.

5) Zie omtrent Zeeland de instructie van 21 Aug. 1760, in het Gr. Pl. B. IX. bl. 1167, en omtrent Utrecht die van 6 Dec. 1670, in het Utr. Pl. B. I. bl. 336.

6) Zie het regl. van 9 Junij 1662, in het Gr. Pl. B. II. bl. 2826.

7) Zie de instructiën van 20 Sept. en 2 Oct. 1748, in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 991, 995, 997.

8) Zie de instructie van 7 Oct. 1773 voor den Commies Generaal en die van 3 Dec. 1777 voor den Commies der posterijen op Vlieland, in het Gr. Pl. B. IX. bl. 790, 796.

door leden van de Vroedschap vervuld, welke dan gedurende dien tijd aldaar geene zitting mogten hebben 1).

Predikanten behoefden geene inboorlingen der provincie te zijn, Kerkelijke ambten. alleen werd, wanneer al het overige gelijk stond, aan deze de voorkeur gegeven. Zoo antwoordden de Gedeputeerde Staten van Utrecht 1 Dec. 1630 op een rekwest van de Gedeputeerden der drie Classen, «dat geene uytheemsche proponenten tot de bediening der kerken deses Gestichts sullen worden geadvanceert ofte geadmitteert, voor en alear deselve twaalf maanden syn geprobeert geweest, *mits in paribus praefererende de Stichtse Alumnen die bequaam syn voor anderen*, opdat haar Ed. Mog. onkosten daertoe aangewend niet te vergeefs besteed worden», en verklaarden de Staten van Vriesland 21 Febr. 1668, dat de kerken in de steden en ten platten lande bij hare gewone vrijheid in het beroepen van Predikanten zouden worden gelaten, *des dat caeteris paribus behoortlyk acht op de ingezetenen dezer provincie worde genomen* 2). Bij de Waalsche gemeenten mogten ook Predikanten uit andere landen worden beroepen, waarvan wij boven van de réfugiés gewagende vele voorbeelden hebben aangetroffen, en zelfs sloot men diegenen niet uit welke afkomstig waren uit landen alwaar Nederlanders niet tot de predikdienst werden toegelaten, zoo als de Staten Generaal 8 April 1741 uitdrukkelijk te kennen gaven bij de afwijzende beschikking op een verzoekschrift van J. G. de Chauffepié, die op het weren der zoodanigen had aangedrongen 3). Anders was het ten aanzien van Roomsche Priesters, als zoodanig konden, volgens het placcaat der Staten van Holland van 20 Sept. 1730, alleen geboren onderzaten der Vereenigde Nederlanden tot eenige statie benoemd worden, en zoo wezen ook Hunne Hoog Mogenden 12 Sept. 1755 het verzoek af van de Roomsche ingezetenen van Sluis, om tot Onderpastoor eenen candidaat uit het Seminarium van Brugge te mogen aannemen, maar lieten vrij om, wanncer de Pastoor niet meer in staat zoude zijn tot het waarnemen der dienst, in zijne plaats voor te stellen «een weerelds Priester, *geboren onderdaan van den Staat* en bereid te aghtervolgen die ordres welke

1) Zie de resolutiën der Vroedschap van 13 Junij 1708, 14 Julij 1710 en 7 Mei 1715, in het Utr. Pl. B. III. bl. 879, 886.

2) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 389. SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 767.

3) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 662.

by haar Hoogh Mog. res. van 19 Julij 1730 en 12 Maart 1731 voorgeschreeven en vereischt worden". Evenzoo bevalen zij 13 en 27 April 1759 aan de Conventualen te Venlo, voortaan geene Piores te verkiezen uit een klooster buiten het gebied der Generaliteit gelegen, en geene andere dan inboorlingen en onderdanen van den staat als Conventualen te ontvangen 1).

**Hoogleer-
aren enz.** Onder de betrekkingen dikwijls door vreemdelingen bekleed verdient vooral vermelding die van Hoogleeraar, niet alleen benoemde men daartoe meermalen ingezetenen van andere provinciën, maar zelfs beijverden zich onze voorouders de uitstekendste vernuften van buitenslands herwaarts te lokken en hun eenen leerstoel op te dragen, tot aanmerkelijke verhooging van den bloei onzer instellingen van hooger onderwijs. Wanneer wij de namen der Professoren aan de hoogeschoolen en athenaea nagaan, dan treffen wij onder deze eene menigte vreemdelingen aan, inzonderheid Duitschers en Franschen 2), te Harderwijk werd zelfs in 1648 een Pool, Rutgerus Hermannides, tot Hoogleeraar aangesteld 3). Zoo werd mede van den Regent van het collegium theologiae te Leiden slechts kennis gevorderd van de Nederduitsche taal 4), een bewijs dat voor die betrekking ook vreemdelingen in aanmerking konden komen, gelijk eveneens in de verschillende provinciën meermalen Duitschers en andere vreemdelingen als Praeceptoren of Rectoren van Latijnsche scholen werkzaam waren 5).

**Militaire
ambten.** Werden vreemdelingen in het algemeen uit burgerlijke ambten niet geweerd, veel minder nog was zulks met militaire het geval, zelfs ghecele regimenten van Engelschen, Schotten, Zwitsers, Duitschers en anderen namen de Staten in dienst, en ook bij de overige waren meermalen buitenlandsche Officieren aangesteld, hetgeen zich gemakkelijk laat verklaren uit de geaardheid van het volk, hetwelk in den koophandel een voornaam middel van bestaan vindende, meer neiging gevoelde tot de kunsten des vredes dan tot die van

1) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 302, 313, 314. IX. bl. 169.

2) Zie J. G. TE WATER, Narratio de rebus academiae Lugduno-Batavae. 1802. Dr. H. BOUMAN, Gesch. van de voormalige Geldersche hoogeschool. Utr. 1844.

3) Zie BOUMAN. I. bl. 180.

4) Zie de ord. der Staten van Holland van 1 Oct. 1631, in het Gr. Pl. B. I. bl. 293.

5) Zie BOUMAN. I. bl. 159, 194. II. bl. 70, 133, 251 vgg.

den oorlog. Alleen voor de Adjudanten, Secretarissen en Klerken der Veldmaarschalken en Generaals stelden de Staten Generaal 18 April 1704 het inboorlingschap als vereischte, met bepaling echter dat zij om gewigtige redenen en niet dan eenparig daarvan dispensatie zouden kunnen verleen. Voor de Veldmaarschalken zelve was zulks niet bedongen, ook tot die hooge waardigheid konden derhalve vreemdelingen verheven worden, waarvan wij een voorbeeld aantreffen in de resolutie der Staten van Holland van 3 Oct. 1682, waarbij de Vorst van Waldeck als zoodanig werd aangenomen 1). In Gelderland was alleen verordend, dat men aan landzaten de voorkeur zoude geven bij de vervulling van Officiersplaatsen 2). Hetzelfde was door de Staten van Vriesland 27 Sept. 1672 vastgesteld, die bovendien eenige jaren later, 30 Junij 1683, het besluit namen, «dat voortaan geene *hoge militaire charges* sullen worden geconfereert als op *ingeborene off genaturaliseerde* personen, en in de vergevinge der *mindere bedieningen* de *ingesetenen* voor vreemdelingen altoos sullen worden *gepraefereert* 3). In Overijssel daarentegen liet men vreemdelingen onbepaald toe, en het was te vergeefs, dat Capellen tot den Pol in het jaar 1773 in tegenwoordigheid van Willem V ter Statenvergadering aandrong op het gebruik maken van brave vaderlanders boven vreemdelingen in de hooge en mindere bedieningen van het leger 4).

Niet zoo vrijgevig was men in Overijssel in het beschrijven tot de Ridderschap van Edelen uit andere gewesten afkomstig, waarvan dezelfde Capellen tot voorbeeld verstrekt: deze, te Tiel geboren, sedert zijn huwelijk in 1766 met eene Overijsselsche jonkvrouw in die provincie woonachtig en reële en personele lasten gedragen hebbende, ontmoette de grootste zwarigheden, toen hij in 1770 een verzoek tot toelating in dat collegie had ingediend, niettegenstaande de reglementen van 1622 en 1713 uitdrukkelijk de bepaling inhielden, dat «tot de landdaagen verschreeven zullen worden die uit

Beschrj-
ving in de
Ridder-
schap.

- 1) Zie Gr. Pl. B. V. bl. 141. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. amten, § 1. N. 14.
- 2) Zie de instructie van 1722 voor Willem IV, bij Mr. G. A. DE MEESTER, in de Ned. Jaarb. voor Regtsgel. en Wetg. XI. bl. 456.
- 3) Zie SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 860, 1213.
- 4) Zie F. A. VAN DER KEMP, Hist. der admissie in de Ridderschap van Overijssel van Jr. Johan Derk van der Capellen, Heer van den Pol, Appelttern, Altforst, Hagen enz. Leiden. 1785. bl. 87, 88.

andere provinciën of landen inkomen, alwaar de Ridderschap een stand maekt en de Riddermatigen deeser provincie gelyk regt genieten, waervan zy behoorlyk acte zullen uitbrengen en daerbenevens aentoonen, dat haere voorouderen voor den jaere 1622 aldaer in de Ridderschap verschreeven zyn geweest." Aan al die vereischten was door hem voldaan, hij had bewezen gesproten te zyn uit een adelyk geslacht van het graafschap Zutphen, alwaar zijne voorouders reeds voor 1622 in de Ridderschap waren beschreven geweest, terwijl hij eene acte overlegde, door gemelde Ridderschap 9 Junij 1770 afgegeven, inhoudende, «dat de Overysselsche Edelen, aen het reglement op de verschryving van de Edelen in de Ridderschap van hetzelfde graafschap beraemd voldoende, in de Ridderschap aldaer admissibel" waren, en desniettemin werd hij eerst na herhaalde beraadslagingen op de uitspraak van den Erfstadhouder 20 Oct. 1772 toegelaten. Waarschijnlijk moet zulks evenwel aan bijzondere inzichten worden toegeschreven, althans in het aangehaalde werk van VAN DER KEMP komen eenige voorbeelden voor van andere personen, omtrent wie men niet zoo vele bedenkingen maakte.

Dat het beginsel van reciprociteit in het kwartier van Zutphen gold, zagen wij uit het bovenstaande; hetzelfde was reeds 20 Dec. 1609 door de Staten in het algemeen omtrent Gelderland vastgesteld, en komt mede voor in het reglement van 10 Junij 1721 voor het kwartier van Nijmegen, alwaar, even als in gemeld graafschap, daarenboven bedongen werd, dat men een zeker inkomen aan vaste goederen bezat en er sedert zes jaren had gewoond 1).

Ook in Utrecht werden vreemde Edelen niet geweerd. In de instructiën voor Prins Maurits, Frederik Hendrik en Willem II leest men: «sal ook geene andere Edelen ter dagvaart van de Staten van Utrecht beschrijven, dan die sedert een jaar herwaarts beschreven syn geweest, *sonder expresse consent* van de Staten en besonder van de Edelen die jegenwoordig beschreven worden" 2), en 12 April 1660 bepaalden de Staten uitdrukkelijk, dat niet alleen inboorlingen zouden worden toegelaten, maar ook zij die twaalf jaren achtereenvolgens in de provincie hadden gewoond, welke tijd

1) Zie SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. riddermatige, § 2. DE MEESTER, in de Ned. Jaarb. enz. X. bl. 280, 282.

2) Zie de instructiën van 6 Febr. 1590, 23 Junij 1625 en 10 Maart 1647, in het Utr. Pl. B. I. bl. 165 vgg.

23 Julij 1667 tot de helft verminderd werd voor hen die met eene adellijke jonkvrouw getrouwd waren en eene riddermatige hofstede hadden gekocht, tot vier jaren indien zij deze door erfenis hadden verkregen, en tot twee voor het geval dat hunne echtgenoot eene erfdochter was 1).

Geene zitting verleende men nogtans aan hen die in dienst van vreemde Mogendheden waren, zelfs aan hen die reeds zitting hadden werd in zoodanig geval het lidmaatschap voor het vervolg ontzegd. Zoo liet men 14 Nov. 1709 in de vergadering van Utrecht Frederik van Nassau, Heer van Wagestein, als lid van de Ridderschap slechts na de stellige verklaring toe, dat hij geen pensioen van Engeland trok, noch aldaar genaturaliseerd was, en protesteerde Amsterdam in 1690 tegen de toelating in de Statenvergadering van Holland van Willem Bentinck, Heer van Rhoon, sedert 1676 lid van de Ridderschap, op grond dat Willem III hem in Engeland met eerambten bekleed, tot Graaf van Portland verheven en als zoodanig zitting in het Hoogerhuis verleend had 2). Overigens mogten in Holland evenals in andere provincien, volgens de resolutie der Ridderschap van 8 Febr. 1666, vreemdelingen zitting hebben, mits met eenparige toestemming «van al de Heeren die alsdan de orde zullen componeren». Vroeger waren zij geheel uitgesloten, en zoo werden in 1619 Daniel de Hartaing, Heer van Marquette en François van Aerssen, Heer van Sommelsdijk, ofschoon het jaar te voren genaturaliseerd, eerst op aanhoudend verlangen van den Prins en onder acte van non prejudicie toegelaten 3).

Behalve in de Vereenigde Nederlanden zien wij ook in onze koloniën gedurende het tijdperk der Republiek vele vreemdelingen met ambten begiftigd. Van de réfugiés die zich aldaar nederzetterden en meermalen daartoe werden benoemd, hebben wij reeds gesproken. Daarenboven hadden de Staten Generaal 13 Oct. 1629 verordend, dat het collegie van Raden der te veroveren plaatsen in West-Indië zoude bestaan uit «ingeboornen der Geunieerde Provinciën ofte in deselve ghewoont hebbende den tyd van zeven

Ambten in
de kolo-
niën.

- 1) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 292, 293.
2) Zie Utr. Pl. B. I. bl. 319. WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 700.
3) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. edelen, § 7. WAGENAAR, Vad. hist. X. bl. 332 vgg.

jaren", hetgeen eveneens 23 Aug. 1636 voor Brazilië werd vastgesteld, alwaar reeds in 1625 Portugezen, Brazilianen en andere benoembaar waren verklaard «tot publieke bedieningen, ter discretie van onsen Raedt, so die qualiteyten van de persoonen sulcks meriteerden" 1). Alleen in art. 13 der instructie van 5 Julij 1642 voor de Regering van het Zuider district op de kust van Afrika lezen wij: «de militie sal ghecommandeert worden by den Capiteyn Major, zynde van *Nederlandsche natie* uyt de Geunieerde provinciën of 't resort van dien" 2).

---

1) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 1235, 1251, 1255 vgg., 2300.

2) Zie Gr. Pl. B. II. bl. 1270.

T W E E D E A F D E E L I N G .

VERKRIJGING VAN DE REGTEN VAN BURGER- EN INBOORLINGSCHAP.

§ 1. *Burgerschap.*

a. VEREISCHTEN.

Bepaalde vereischten voor de verkrijging van het burgerregt vinden wij in het algemeen gedurende de Republiek evenmin als vroeger gesteld, het aannemen van poorters hing geheel af van de stedelijke besturen, die daarin doorgaans zeer vrijgevig te werk gingen, waarvan wij een merkwaardig voorbeeld aantreffen in de Regering van Amsterdam, welke in Dec. 1682 geene zwaarigheid maakte om den Graaf van Shaftesbury, die in het Engelsche parlement als een tweede Cato tegen hare stad geijverd had, als burger toe te laten, daarbij te kennen gevende: «Carthago non adhuc deleta Comitum de Shaftesbury in gremio suo recipere vult» 1). Te Dordrecht maakte men 29 Nov. 1655 en 1 Oct. 1668 ten opzichte van Engelschen en Schotten eene beperking, belovende niemand van deze tot burger te zullen aannemen zonder toestemming van den Gouverneur der avonturiers of van den Conservator der kooplieden van den Schotschen stapel 2).

Was men in het aannemen van poorters doorgaans zeer vrijgevig, zoo trachtte men toch steeds dezulken te weren, die niet te goeder naam en faam stonden, of van wie men vreezen kon dat zij in vervolg van tijd ten laste der armbesturen zouden komen; daarom vorderde men veelal van den verzoeker een certificaat, afgegeven door de Regering zijne laatste woonplaats, inhoudende dat hij van

1) Zie LORD CAMPBELL, *The lives of the Lord Chancellors*. III. pag. 373.

2) Zie VAN DE WALL, *Handvesten van Dordrecht*, bl. 1751, 1818.

eenen onbesproken wandel was en de noodige middelen van bestaan bezat 1).

Ook moest men in sommige steden eenen zekeren tijd gewoond hebben, voor dat men onder het getal der burgers mogt worden opgenomen, te Maastricht was die termijn op zes maanden en te 's Hertogenbosch op twee jaren bepaald, waarvan de Staten Generaal nogtans somtijds dispensatie verleenden, zoo als 22 Sept. 1755 toen zij Mr. Cornelis Baart, Commissaris van de kleine bank van justitie te Haarlem, «admissibel en capabel» verklaarden tot het poorterschap van 's Hertogenbosch, «zonder dat hy vooraf aldaar twee jaren zyn permanent domicilium zal behoeven te houden» 2).

Geweerd werden somtijds personen die de Roomsche godsdienst beleden, onder anderen te Utrecht, alwaar de Vroedschap 12 Junij 1655 het besluit nam, aan geene Roomschegezinden het burgerregt te verleenen, «ten waare om eenige merkelicke redenen de Vroedschap *eenpaarlyck* quame goet te vinden, in desen eenigermate te dispenserem». In het jaar 1674 werd dit evenwel beperkt tot diegenen welke buiten de provincie en in 1740 tot hen die buiten de Vereenigde Nederlanden geboren waren, ook vorderde men niet langer eenparigheid van stemmen, en zoo werden op deze wijze 10 Sept. 1677 eenige Roomschen als burgers aangenomen 3). Ook in onderscheidene steden van Gelderland liet men geene anderen dan gereformeerden tot het burgerschap toe 4), terwijl mede in de costumen van Deventer van 1642 deel 1 tit. 3 art. 6 de bepaling wordt aangetroffen, dat allen, alvorens te worden aangenomen, voor Schepenen en Raden verklaren moesten «voorstanders te syn van de waere gereformeerde religie, soo in dese provintiën opentlyck wert geoeffent, ende dat sy een afkeer hebben van alle papistische superstitiën» 5).

1) Zie o. a. het reglement op de regering van Maastricht van 5 Jan. 1665, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 566, en de resolutiën der Vroedschap van Utrecht van 19 Maart 1604, 21 Jan. 1611, 27 April 1629, 21 Dec. 1654 en 12 Junij 1655, in het Utr. Pl. B. III. bl. 270, 271.

2) Zie behalve genoemd regl. van Maastricht de costumen van 's Hertogenbosch van 1606. tit. 16. art. 1 (bl. 40), en de res. der Staten Generaal van 22 Sept. 1755 in het Gr. Pl. B. VIII. bl. 101.

3) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 271, 272.

4) Zie Brieven van JOHAN DE WITT. I. bl. 451.

5) Zie Rechten ende gewoonten der stadt Deventer, bl. 6.

b. WIJZE VAN VERKRIJGING.

Ook in de wijze waarop het burgerschap verworven werd is gedurende de Republiek weinig verschil met den vroegeren tijd op te merken; evenals toen won men hetzelfde door koop, huwelijk of schenking.

Zij die het poorterregt wilden koopen vervoegden zich tot de **Koop-**Vroedschap of tot hen aan wie zulks opgedragen was, met verzoek om als burgers te worden erkend. Te Amsterdam bleven de Burgemeesteren daarmede belast; ook vrouwen mochten aldaar het burgerregt koopen, doch hadden er slechts genot van zoo lang zij ongehuwd bleven, met eenen nietpoorter trouwende konden zij er geen gebruik van maken, indien haar echtgenoot zich niet als behuwd poorter had doen aanteekenen 1). Te Utrecht moest het verzoek worden ingediend bij den eersten Kameraar, doch geschiedde de aanneming door de Vroedschap *in pleno collegio* 2). Te Middeburg hielden Burgemeesteren en Schepenen elken Dingsdag zitting tot het aannemen en beëedigen van poorters 3). Te Maastricht meldde men zich aan bij de meesters van eenig ambacht, die de verzoekers vervolgens aan Hoogschouten en Burgemeesteren voordroegen 4). Te Sloten werd het burgerregt verleend door de Vroedschap ten overstaan van den voorzittenden Burgemeester 5).

De som die voor het poorterregt moest betaald worden was naar mate van plaats en tijd verschillend: te Amsterdam werd deze in 1624 op 14 gulden en 6 stuivers, in 1630 op 30, in 1634 op 40 en in 1650 op 50 gulden gesteld 6); te Utrecht besloot de Vroedschap 4 Jan. 1608, ten einde te beletten dat onvermogen heden het burgerschap kochten, voortaan 25 in plaats van 7 gulden te vorderen, drie jaren later werd die som tot 50 gulden verhoogd, doch 27 Sept. 1624 op 25 gulden teruggebracht; zij die binnen de stad geboren waren behoefden slechts de helft te vol-

1) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 156, 158.

2) Zie de res. van 28 Jan. 1611 en 12 Junij 1655, in het Utr. Pl. B. III. bl. 270, 271.

3) Zie de ord. van 20 April 1660 art. 13, in het Gr. Pl. B. V. bl. 1205.

4) Zie het regl. van 5 Jan. 1665, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 566.

5) Zie het regl. van 18 April 1637 art. 11, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 429.

6) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 531. III. bl. 155, 156.

doen 1). In sommige steden onderscheidde men tweederlei soort van burgers, *grootte of volle* en *kleine of halve*, zoo als te Zutphen, te Tiel, te Deventer en te Groningen, en was de te betalen som ongelijk, naarmate men het grootte of het kleine poorterregt begeerde; te Deventer was het verschil zeer aanmerkelijk, daar voor het kleine 12 en voor het grootte 300 gulden gevorderd werd 2). In 1652 voerde men ook te Amsterdam dit onderscheid in, als een middel om de stadskas te stijven, daar men in de laatste jaren zoo vele uitgaven had moeten doen tot den aanleg van vestingwerken en den opbouw van een nieuw stadhuis, en besloot men diensvolgens, voortaan voor het kleine burgerregt de gewone som van 50 en voor het grootte 500 gulden te vorderen. De uitkomst beantwoordde evenwel niet aan het doel dat men zich had voorgesteld, slechts ééne enkele maal werd het grootte poorterschap in den tijd van zestien jaren gekocht, en de Regering besloot derhalve 25 Maart 1668 hetzelfde weder op te heffen, «alsoo myne Heeren van den Geregte in ervaringe komen, dat het onderscheyd tusschen groot en klyn poorterschap, by willekeure van den 31 January 1652 gemaakt, niet en is geweest van sodanigen effect, als daar van wel gehoopt wierde” 3).

Eerst na de betaling der vastgestelde som werd men tot het afleggen van den eed toegelaten, waarna men eene burgercedul ontving en in het register der gekochte poorters werd ingeschreven; te Amsterdam werd nogtans, ingevolge de keur van 25 Maart 1668, het poortergeld van vreemde meesterhandwerkslieden twee jaren te goed gehouden. Te Maastricht waren twee soorten van burgers, Brabandsche en Luiksche, ieder had de keus in welk register hij wilde ingeschreven worden, doch deed steeds den eed van getrouwheid zoowel aan den Bisschop van Luik als aan de Staten Generaal en de stad 4).

1) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 270.

2) Zie RINK, Beschr. der stad Tiel, bl. 222, 282. Rechten ende gewoonten der stad Deventer, bl. 5. ARNTZENIUS, Inst. juris. Belg. pars. I. tit. 10. § 3.

3) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 582. BOEL, Amstelredams privilegie en poorterregt, bl. 12 vgg.

4) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 619, en de verschillende formulieren der eedsafleggingen en burgercedullen, in de Amsterdamsche secretary, bl. 296 vgg. Zie het formulier van den eed te Maastricht in het Gr. Pl. B. IV. bl. 566; te Utrecht in het Utr. Pl. B. III. bl. 274, 275; te Amersfoort bij VAN BEMMEL, Beschr. der stad Amersfoort, bl. 753.

Door huwelijk verkreeg men het burgerregt, niet alleen wan- **Huwelijk.**
neer de vrouw eene poortersdochter, maar ook wanneer zij eene
poortersweduwe was, in sommige steden moest men daarenboven
eene zekere som betalen, welke te Utrecht en te Deventer de
helft bedroeg van hetgeen van eenen gekochten poorter gevorderd
werd. Het stond doorgaans den zoodanigen vrij, den eed af te
leggen wanneer hij wilde, althans te Amsterdam werd op de na-
koming der vroeger (bl. 112) vermelde verordening, dat dit bin-
nen veertien dagen geschieden moest, in vervolg van tijd niet
aangedrongen en werden sommigen zelfs na den dood hunner echt-
genooten tot de eedsaflegging toegelaten, alleen bepaalde men
7 April 1634 dat de kinderen van hen die zulks verzuimd hadden
niet in het weeshuis mogten worden opgenomen 1).

Geschonken werd het burgerregt soms aan geheele klassen, soms **Schenking.**
aan bijzondere personen, als eene hulde aan uitnemende verdien-
sten of omdat men zich van hun verblijf en beroep in de stad
veel voordeel beloofde. Tot de eerste soort behoorden de Predi-
kanten en Professoren, en te Leeuwarden ook de Edelen en de
Leden en Suppoosten van het Hof; te Utrecht werd behalve aan
de Professoren ook aan hen die met den kap gepromoveerd waren
het burgerregt om niet toegestaan, de overigen die na «publique
inaugurale disputatie» den graad van doctor verkregen, genoten
alleen vrijdom van togt en wacht 2). Onder de bijzondere per-
sonen, aan wie het burgerregt geschonken werd, hebben wij boven
reeds van vele Fransche vlugtelingen gewag gemaakt, doch nevens
deze kan menig voorbeeld worden bijgebracht van nijvere lieden,
die van de stedelijke Regering deze gunst ontvingen, hetgeen onder
anderen in 1614 met eenige lakenfabriekanten uit Aken te Am-
sterdam geschiedde, alwaar hetzelfde 11 Maart 1661 in het alge-
meen beloofd werd aan «meesters van buyten hier komende, om
winkels op te zetten tot het maken van baayen, perpetuaanen en

1) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 155. Amsterdamsche secretary,
bl. 299. Utr. Pl. B. III. bl. 270. Rechten ende gewoonten der stad
Deventer, bl. 5.

2) Zie de res. der Vroedschap van Amsterdam van 9 Aug. 1667, bij
WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 610. III. bl. 158; van Utrecht van 13
Nov. 1671, 7 Dec. 1685 en 24 Sept. 1708, in het Utr. Pl. B. III.
bl. 272, 274; en omtrent Vriesland HUBER, Heedensd. rechtsgel. b. 4.
c. 22. § 4.

diergelyke wolle manufacturen" 1). Te Utrecht werd zoodanige toezegging reeds vroeger, 29 Dec. 1656, gedaan aan «alle drapiers van buyten inkomende voor 't begin van den jare 1660 ende langer niet», welke 6 Jan. 1662 herhaald werd 2), terwijl mede de Regering van Dordrecht 2 Oct. 1683 aan de reeders van walvischvangers het burgerschap om niet verleende 3). Als voorbeeld, dat aan vreemdelingen ook wegens hunne verdiensten het burgerrecht geschonken werd, kunnen wij bijbrengen eene resolutie der Vroedschap van Amsterdam van 20 Oct. 1662, volgens welke die eer te beurt viel aan Philips van Zesen, geboren te Priorau in Meissen en Raadsheer van den Prins van Anhalt, die eene Duitsehe beschrijving der stad had in het licht gegeven 4). Te Utrecht kende men dit voorregt meermalen toe aan studenten die door ijver en bekwaamheid uitmuntten, zoo als 30 Jan. 1637 aan Justus Krien uit Vriesland, die «door sync bequaamheyt en goede gelcertheyt d' Academie eer ende luister bygebracht heeft», 5 Nov. 1638 aan Aernout Straat den Jonge, uit hoofde van «de luister die hy de Academie en Hoge Schole alhier van eerste aan bygebracht heeft ende noch dagelyks bybrengt, hem loffelyk quytende met disputatiën ende andere publicque exercitiën» en om «andere jonge luyden te animeren tot gelyke industrie en neerstigheyt», alsmede 1 April 1639 aan Nicolaas Hamel, «in concideratie van de goede specimina syner studiën ende de goede diensten van wylen zynen grootvader, in syn leven Advocaat van de Staten deser provincie" 5).

e. PLIGTEN DER BURGERS.

Onder de verplichtingen, waaraan men zich bij het winnen van het burgerrecht onderwierp, bleef de inwoning eene voornamste plaats bekleeden. De Staten van Holland bepaalden 24 Maart 1664 en 24 Dec. 1674 uitdrukkelijk, dat men, om van dat recht genot te hebben, met zijn geheele huisgezin in de stad zijne woonplaats

1) Zie LUZAG, Hollands rijkdom. I. bl. 351. LE LONG, De koophandel van Amst. bl. 329.

2) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 273, 274.

3) Zie BERG, de Réfugiés enz. I. bl. 209.

4) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 158.

5) Zie Utr. Pl. B. III. bl. 273.

moest vestigen, terwijl van de Rijnschippers, naar luid van het placcaat der Staten van Zeeland van 30 Jan. 1662, eene beëdigde verklaring gevorderd werd, «dat zy hun regt van burgerschap bekomen met intentie om met de daet hun domicilie aldaer te houden” 1). Ook was in onderscheidene steden vastgesteld, dat men na eene afwezigheid van jaar en dag het burgerregt verbeurde 2), hetgeen evenwel niet plaats had, wanneer men in de stad een domicilie koos en aldaar eenen zekeren tijd vertoefde, welke te Amsterdam op twee maanden en te Utrecht op zes weken bepaald was 3). Zelfs hadden sommigen vrijheid om voortdurend buiten te wonen, mits jaarlijks eene zekere som betalende en een domicilie kiezende, alwaar men geregtelijke acten aan hen kon beteekenen. Zoo waren er te Maastricht, volgens het reglement van 1665, vijf *adelyke buitenburgers*, en werd op gelijke wijze te Utrecht, onder anderen 7 Mei en 3 Nov. 1677, 2 Julij 1714, 27 Nov. 1719 en 30 Maart 1761, het burgerregt aan sommigen die elders gevestigd bleven verleend, mits jaarlijks de keuze van domicilie vernieuwende en daarvoor telkens 12 gulden en 10 stuivers betalende. Ook te Amersfoort liet men van tijd tot tijd even als vroeger *grasburgers* toe, terwijl het regt der stad Dordrecht om *landpoorters* te houden 4 Dec. 1675 op nieuw bevestigd werd. 4). Te Amsterdam verklaarde de Vroedschap 30 Jan. 1647 tevens uitdrukkelijk, dat men het burgerregt niet verbeurde, indien men ter zake van koophandel of studie of in dienst van land of stad zich elders heen begaf, al duurde de afwezigheid langer dan een jaar, mits men het voornemen behield om terug te keeren; in dat geval was zelfs het aan-

1) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. ingezetenen, § 1 vgg.

2) Zie de keur van Amsterdam van 31 Jan. 1652, bij ROOSEBOOM, Recueil van keuren, bl. 209; de res. der Staten van Holland van 8 Aug. 1682, in het Gr. Pl. B. III. bl. 1420; de costuimen van Veere, in de Utr. cons. I. bl. 255; het regl. van Maastricht van 5 Jan. 1665, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 567; de publ. der Regering van Utrecht van 7 April 1761; omtrent Gelderland SCHRASSERT, Practicae obs. II. pag. 689; alsmede de cost. van Deventer deel 1. tit. 3. art. 9 (bl. 6).

3) Zie WAGENAAR, Amsterdam. I. bl. 583. Amsterdamsche secretary, bl. 304. Utr. Pl. B. III. bl. 267.

4) Zie Gr. Pl. B. IV. bl. 566. Utr. Pl. B. III. bl. 273, 276. VAN BEMMEL, Beschr. der stad Amersfoort, bl. 757. VAN DE WALL, Handvesten van Dordrecht, bl. 936, 1896.

vaarden van een ander poorterschap geen beletsel; alleen door het aannemen van een ambt voor zijn leven hield men op poorter te zijn, hetgeen onder anderen in 1586 bepaald werd ten aanzien van Pieter Pauw Adriaanszoon die tot Rentmeester te Alkmaar was aangesteld, en zelfs in later' tijd erlangden dezulken niet zelden eene verklaring van de Vroedschap, dat zij en hunne kinderen desniettenstaande poorters zouden blijven 1).

---

1) Zie WAGENAAR, Amsterdam. III. bl. 159, 160.

§ 2. *Naturalisatie.*

Het regt tot het verleenen van naturalisatie ging van den Graaf op de Staten der provinciën over. Sedert 1670 kende men in Holland tweederlei soort van zulke brieven, namelijk van *gewone* of *kleine* en van *grootte* naturalisatie of *ad honores*. Bepaalde vereischten om die te kunnen verkrijgen waren niet gesteld, het hing geheel van de Staten af, wie zij daarmede wilden begunstigen; die van de laatsts soort werden evenwel doorgaans niet dan om gewigtige redenen afgegeven, bij voorbeeld aan hen die met eene inboorlinge getrouwd of die in den vreemde uit Nederlandsche ouders gesproten waren, in deze komen dan meestal de woorden voor: «om binnen den voorsz. landen in staaten en officiën gebruikt te mogen werden».

In Holland vervoegde men zich tot het bekomen van brieven van naturalisatie bij de Staten, die op zoodanig verzoek het advies inwonen van de Rekenkamer, en, toen dit collegie in 1728 was opgeheven, van de Gecommitteerde Raden. Was het advies gunstig, dan moest de vreemdeling ten genoeg van de Regering der gemeente waar hij zich wilde nederzetten zekerheid stellen, dat hij zijne woonstede binnen de provincie zoude houden, «en dat hy uit deselve vertrekkende tot verrigting van zyne particuliere affaires ten langsten binnen den tyd van een jaar na zyn vertrek wederom binnen deese provincie» zoude terugkeeren, gelijk de Staten 15 Maart 1687 verordenden, met bepaling dat men, langer dan een jaar afwezig blijvende, het regt van inboorlingschap verbeuren zoude. Voorts betaalde men de daartoe vastgestelde som, welke voor de grootte naturalisatie, ingevolge de resolutie van 30 Aug. 1748, 500 gulden bedroeg, en werden de namen van hen die op deze wijze het regt van inboorlingschap bewamen in een daartoe bestemd register opgeteckend, hetgeen bij de resolutie van 15 Dec. 1700 op straffe van nietigheid was voorgeschreven 1). Vele voorbeelden kunnen worden bijgebracht van personen, aan wie in Holland deze gunst verleend werd, onder anderen 14 Maart 1585 aan François Viri, geboren in Oranje, die reeds tegen den inhoud der privilegiën tot Luitenant Houtvester was aangesteld, waarom

1) Zie Register van Holland 1670 bl. 445, 1687 bl. 221, 1700 bl. 606. Gr. Pl. B. VII. bl. 1060.

men besloot, «omme het gemeene land in syne privilegiën niet te praejudicieeren, dat teegens hem proces voor den Hove sal worden gemaakt, *sonder nogtans hetselve ten uittersten te vervolgen*, in aensieninge van de goede diensten by hem syne Excellentie lange jaaren gedaan”; 5 Maart 1610 aan Isaak van de Voorden, doctor in de regten, geboren te Antwerpen doch sedert vijf en twintig jaren in Holland woonachtig, «uit sonderlinge gratie ende mede ten aansien van de bequaamheid en geschiktheid van den suppliant”; 19 Oct. 1618 aan Daniel de Hartaing, Heer van Marquette en François van Aerssen, Heer van Sommelsdijk, over wie wij reeds vroeger gesproken hebben; 23 Julij 1625 aan Gerard Pelgrum, gewezen Schout te Breda, getrouwd met eene Dordsche vrouw; 15 Maart 1687 aan Isaac Brevet, geboren te Rochelle, twintig jaren te Lissabon gewoond hebbende en thans poorter van Rotterdam; 8 Dec. 1706 aan de drie zonen van Hugo Pieterszoon de Groot, in leven Drossaart van het markizaat van Bergen-op-Zoom, en in het volgende jaar aan Dirk Ruisch van der Dussen, geboren in Frankrijk; 26 Nov. 1721 aan Jacob en evenzoo 11 Julij 1736 aan Elbert de Hoche pied, beide zonen van eenen Nederlandschen Consul, den eersten geboren te Konstantinopel, den laatsten te Smirna; 17 Dec. 1722 aan Jacobus van Veekhoven, geboren te Tiel, en aan Martinus van Lansbergen; 12 Sept. 1765 aan Willem Buys, geboren te Hamburg uit Hollandsche ouders, alsmede 9 Mei 1766 aan Everhardus Gustavus van Sonen, geboren te Riga, alwaar zijn vader, poorter van Hoorn, in een handels-huis was werkzaam geweest 1).

Reeds in de eerste Afdeeling merkten wij op, dat personen in Oost-Indië, zelfs uit Hollandsche ouders, geboren, veelal als vreemdelingen werden beschouwd, en ofschoon er hierover verschil van gevoelen bestond, zoo verkozen velen, ten einde alle zwarigheden te vermijden, zich tot de Staten te wenden tot het bekomen van brieven van naturalisatie, welke wij dan ook meermalen vinden verleend, onder anderen 21 Dec. 1677 aan Andries van Swaanswyk; 15 Dec. 1700 aan Johan van Groenesteyn, geboren te Batavia; in 1707 aan Nicolaas Frederik Boogaert, 14 Julij 1734 aan

1) Zie Register van Holland 1585 bl. 186, 1610 bl. 118, 1618 bl. 798, 1625 bl. 520, 1687 bl. 221, VAN ZURCK, Codex Batavus, v. amten, § 18, v. naturalisatie, § 2. N. 1, Gr. Pl. B. VI. bl. 53, 73, 471. VII. bl. 1059. IX. bl. 21, 170.

Willem Dekker, Heer van Urshem; in het volgende jaar aan Cornelis Chastelain, geboren te Batavia, en aan Diderik Christiaan Pielat, geboren op Ternate; alsmede in 1736 aan Anthonis Slicher, geboren op het eiland Onrust, aan Jan Adriaan Oets en aan de gebroeders Thierens 1).

Voorbeelden van eene geheele klasse van personen die genaturaliseerd werden treffen wij aan in de besluiten der Staten van Holland van 18 Julij en van Gelderland van 16 Oct. 1709, van Zeeland van 17 Maart 1710 en der Staten Generaal van 21 Oct. 1715, volgens welke deze gunst te beurt viel aan allen die uit Frankrijk wegens de godsdienst herwaarts waren uitgeweken. Om daarvan genot te hebben moesten zij zich aanmelden bij en hunne namen doen inschrijven door de stedelijke Regeringen of de Schouten en Geregten der dorpen, alwaar zij zich wilden vestigen, na te hebben aangetoond, «dat sy om de belydenisse van de waare gereformeerde religie aldaar syn gerefugeerd.» Hierdoor bekwamen zij evenwel alleen de gewone naturalisatie, daar gemelde placcaten de uitdrukkelijke bepaling inhielden: «sonder dat egter hierdoor gequalificeert of gerechtigd sullen syn tot eenige magistrature, ampten, digniteyten, officiën of beneficiën, *daartoe eenige andere naturalisatie of qualificatie nodig soude kunnen syn*» 2).

In Gelderland werden de brieven van naturalisatie afgegeven door het Hof na voorafgaande magtiging der Staten, waarvan wij een voorbeeld vinden in de resolutie van 5 Junij 1641, houdende autorisatie om zulke brieven te verleenen aan Matthias Romer, Agent van den Vorst van Nyburg, in het land van Kleef geboren «ende in dese provincie sterck gegoedet» 3).

Dat Hunne Hoog Mogenden ook soms voor de Generaliteitslanden het regt van inboorlingschap toekenden, hebben wij uit de resolutie van 21 Oct. 1715 gezien, een ander voorbeeld daarvan levert die van 22 Sept. 1755, houdende naturalisatie als geboren Brabander van den reeds genoemden Cornelis Baart, geboren burger van Haarlem en met de dochter van eenen Schepen van 's Hertogenbosch gehuwd 4).

1) Zie Register van Holland 1677 bl. 586, 1700 bl. 606. VAN ZURCK, Codex Batavus, v. naturalisatie, § 2. N. I. Gr. Pl. B. VI. bl. 71 vgg.

2) Zie Gr. Pl. B. V. bl. 73, 87, 1281. Geld. Pl. B. III. bl. 155. KOENEN, bl. 361.

3) Zie SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v. naturalisatie, § 1.

4) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 101.

Eenen eigenen en vrij zonderlingen weg volgde men ten aanzien van personen te Maastricht woonachtig. Die stad stond gedeeltelijk onder de Staten Generaal, gedeeltelijk onder den Bisschop van Luik, gelijk wij boven zagen dat aldaar ook twee registers van poorters gehouden werden. Behoorde men tot de Luiksche, dan was men niet benoembaar tot ambten van de Staten Generaal, en zoo omgekeerd, en daarom gebeurde het niet zelden dat Luiksche poorters van de gereformeerde godsdienst liever Brabandsch, en Brabandsche Roomschegezinden liever Luiksch wilden worden. In zulke gevallen had er eene soort van ruiling plaats, de Luikschen werden dan door den Bisschop *gedenaturaliseerd* en door de Staten Generaal *genaturaliseerd*, telkens tegen verwisseling van eenen Brabander die door Hunne Hoog Mogenden *gedenaturaliseerd* en door den Bisschop *genaturaliseerd* werd. Op deze wijze denaturaliseerden de Staten Generaal 15 Febr. 1743 den Brabandschen advokaat Jan Willem Moers tegen verwisseling van den Luikschen burger Arnold Jacob Ross, 12 April daaraanvolgende Arnold Loyens tegen Arnold de Meuse, 30 Junij 1744 Johannes Franciscus Camps tegen Matthieu d'Olne, alsmede 1 Mei 1758 Petrus Josephus Bannen tegen Johan Hendrick Bose de la Calmette 1).

---

1) Zie Gr. Pl. B. VII. bl. 754 vgg. VIII. bl. 511.

DERDE AFDEELING.

REGTEN AAN HET BURGER- EN INBOORLINGSCHAP VERBONDEN.

§ 1. *Regten door het burgerschap verkregen.*

Omtrent dit onderwerp kunnen wij kort zijn. De oude privilegiën bleven van kracht, voor zoo ver zij niet allengs in den loop des tijds waren gewijzigd of in onbruik geraakt.

Zoo kon er, nadat de lijfeigenschap had opgehouden te bestaan, van het ontslag uit dien band geene sprake meer zijn. Anders was het met de tolvrijheid, daarop konden zich de burgers bij voortdurende beroepen, in dit opzigt werden hunne oude regten meer- Tolvrij-
heid. malen uitdrukkelijk erkend en bevestigd. Zoo verklaarden de Staten Generaal 14 Sept. 1629, toen 's Hertogenbosch onder hunne magt gekomen was, «dat die stad zal getraceerd worden by hare regten, costumen, vryheden, excmtiën en alle andere privilegiën, die zy van ouds gehad heeft te water en te lande in de stad en daar buiten in Braband, Gelderland, Holland, Zeeland, op den Rhyn en andere provinciën, plaatsen en stroomen». Hetzelfde werd bedongen in het accoord tusschen de Staten van Zeeland en de stad Utrecht van 14 Junij 1612, terwijl die van Holland reeds 16 April 1603 bepaald hadden, dat de burgers van Utrecht van de op de vroegere lijsten niet vermelde voorwerpen een derde van den door onvrijen verschuldigten tol zouden betalen, waarvoor de Regering eene jaarlijksche recognitie van 810 gulden voldeed. Evenzoo bevestigden de Staten van Gelderland 23 Dec. 1602 de burgers van Hattem in hunne vrijheid op den tol te Coten, en Hunne Hoog Mogenden 29 Febr. 1704 die van Nijmegen en 2 Junij 1705 die van Tiel op de tollens langs de Maas in het Overkwartier. Laatstgenoemden bleven tevens vrij in het Sticht van Utrecht, blijkens een placcaat der Staten van gemelde provincie van 1660, gelijk reeds 20 Aug. 1609 tusschen Tiel en Deventer een verdrag tot wederkeerige tolvrijheid was gesloten 1).

1) Zie VAN ZURCK, Codex Batavus, v. 's Hertogenbosch, § 1, 2. Utr. Pl. B. III. bl. 1047, 1048. SCHRASSERT, Codex Gelro-Zutphanicus, v.

Ook de certijds gestelde voorwaarden, zoo als het bezit van het poorterregt sedert jaar en dag, de voortdurende inwoning en de eedsaflegging, bleven dezelfde 1). Te Deventer evenwel bekwamen men het genot hiervan terstond na het winnen van het kleine burgerschap, te Tiel konden alleen de grootburgers daarop aanspraak maken 2).

Geregtelijke privilegiën.

Het genot der geregtelijke privilegiën daarentegen bekwamen men onmiddellijk nadat men burger was geworden. Voor geen anderen regter mogt men in personele vorderingen worden betrokken, noch in persoon of goederen gearresteerd dan in zeer enkele gevallen, hetgeen herhaalde malen in verschillende streken van ons vaderland aan de burgers werd gewaarborgd 3), door de Staten van Holland in het jaar 1726, op aandrang van Dordrecht en Leiden, zelfs aan poorters van genoemde steden die beschuldigd waren van misbruik van staatsgeheimen, welke misdaad als «rakende de Hoogheid van het land» het Hof gemeend had dat tot zijn kennismeming behoorde 4).

Evenzoo was het gesteld met het privilegie van boven zijn leven niet meer dan eene bepaalde som te verbeuren 5), waarop men alleen eene uitzondering maakte in het geval van majesteitsschenmis 6), ofschoon men ook alsdan meermalen den afkoop der ver-

Hattem, § 5. Gr. Pl. B. V. bl. 940, 941. RINK, *Beschr. der stad Tiel*, bl. 219, 221.

1) Zie o. a. de res. der Staten van Holland van 24 Maart 1662 en 24 Dec. 1674, bij VAN ZURCK, *Codex Batavus*, v. tollén, § 13; die van de Regering der stad Utrecht van 23 Oct. 1638, 6 Aug. 1753 en 7 April 1761. Utr. Pl. B. III. bl. 1058; die van de Staten van Gelderland van 21 Oct. 1709 en 7 Sept. 1728, in het Geld. Pl. B. III. bl. 466. ARNTZENIUS, *Inst. juris Belg. pars. 1. tit. 10 § 4*. Zie het formulier van eenen tolbrief in de *Amsterdamsche secretary*, bl. 290.

2) Zie *Rechten ende gewoonten der stad Deventer*, bl. 5. RINK, *Beschr. der stad Tiel*, bl. 221.

3) Zie *Costuymen ende usantiën der Hoofstadt ende Meyerye van 's Hertoghenbossche*, bl. 41, 43. *Rechten ende gewoonten der stad Deventer*, bl. 32. SCHRASSERT, *Codex Gelro-Zutphanicus*, v. Zutphen, § 1.

4) Zie VAN DE WALL, *Handvesten van Dordrecht*, bl. 1970 vgg.

5) Zie BOEL, *Amstelredams privilegie en poorterregt*, bl. 184.

6) Zie de *placcaten der Staten van Holland van 19 Dec. 1589, 2 Sept. 1594, 21 Maart 1606 en 6 Julij 1610*, in het Gr. Pl. B. I. bl. 2645, 2653, 2669, 2679. Zie ook SCHRASSERT, *Codex Gelro-Zutphanicus*, v. *confiscatie*, § 1.

beurdverklaring tegen de vastgestelde som toestond, onder anderen 15 Nov. 1625 aan de kinderen van Hogerbeets 1).

De eerstgenoemde privilegiën kwamen zelfs niet meer uitsluitend aan de poorters toe, maar werden doorgaans tot alle ingezetenen uitgestrekt, gelijk wij reeds vroeger (bl. 231) opmerkten, terwijl de verbeurdverklaring van goederen na verloop van tijd geheel werd afgeschaft, ook bij gekwetste majesteit, als door de Staten van Holland in 1732, van Zeeland in 1735 en van Gelderland in 1778 2). In Utrecht was zulks wel reeds 18 Febr. 1629 geschied, doch werden desnietteenstaande in de tweede helft der achttiende eeuw de goederen van sommige burgers verbeurd verklaard, weshalve zich in het jaar 1788 velen die hetzelfde vreesden tot de Staten wendden met verzoek om in de amnestie te worden begrepen, hetwelk hun dan tegen betaling eener hooge som werd toegestaan 3).

Was het derhalve niet volstrekt noodzakelijk het burgerregt ge- **Beroepen.**
wonnen te hebben om op het genot der geregte privilegeën aanspraak te kunnen maken, dewijl dit aan allen verzekerd werd die in de stad gezeten waren, zoo bleef de verkrijging van het poorterschap toch van veel belang voor hen die tot de uitoefening van hun beroep in een gild wenschten opgenomen te worden; in sommige van deze werd men zelfs eerst na eenigen tijd toegelaten, onder anderen te Amsterdam na een jaar in het buitenlandsvaarders- en in het bierbeschooijersgild, na twee jaren in het bakkers-, wijnkoopers-, smeden- en binnenlandsvaardersgild, ofschoon soms ten aanzien der bakkers en binnenlandsvaarders daarop eene uitzondering gemaakt werd indien men het dubbel inkomgeld vol-

1) Zie BOEL, *Decisiën en obs. van LOENIUS*, bl. 226 vgg.

2) Zie J. DE KRUYFF, *Diss. de publicatione bonorum jure Romano et recentiori*. Leiden 1810. pag. 117 vgg.

3) Zie JANUS CORNELISZ, *Iets rakende de confiscatie en wat ten deezen aanzien in den landen van Utrecht overeenkomstig de wetten als van ouds regtens is*. Utr. 1789. bl. 77. Zie de lijst dier personen in de Verdediging van ADR. HORVENAAR. Utr. 1791. bl. 433 vgg., alwaar onder anderen de namen voorkomen van Mr. Jacobus Henricus de Ridder, Heer van Almkerk, Gerardus Fottink en Mr. Jan Andries Strick van Linschoten, Heer van Loenresloot, voor wie die som op 14,000 gulden gesteld was, terwijl het verzoek van Mr. Hendrik Jakob van Hengst niet dan tegen betaling van 30,000 gulden werd toegestaan.

deed 1). Ook was bij eenige gilden dit geld hooger voor gekochte dan voor geboren en behuwde poorters, zoo als bij de bakkers, binnenlandsvaarders, kleedermakers, huidekoopers en looijers 2). Joden waren geheel van het doen van poortersnering uitgesloten, volgens de keur van 29 Maart 1632, waarvan nogtans bij enkele gelegenheden werd afgeweken, onder anderen 30 Dec. 1655 toen de Regering aan twee Portugesche Joden de oprigting vergunde van eene suikerraffinaderij, mits duizend pond suiker en een vat siroop tegelijk verkoopende 3).

Ambten. Ook bleef het winnen van het burgerregt steeds de weg om tot het bekleeden van ambten te geraken, uitgezonderd die met welke alleen inboorlingen mogten worden begiftigd. In de steden waar onderscheid bestond tusschen groote en kleine poorters mogten alleen de eerste in de Regering zitting nemen. Na drie jaren was men daartoe benoembaar te Schiedam, Delft, Purmerend, Alkmaar en Sloten 4), na vier te Harlingen en Dokkum 5), na zes te Monnikendam, Zwolle en Deventer 6), na zeven te Amsterdam 7), na

1) Zie Handv. enz. der stad Amstelredam. 1748. I. bl. 133. III. bl. 1183, 1191, 1209, 1213, 1315. vervolg bl. 85, 115.

2) Zie Handv. III. bl. 1182, 1186, 1213, 1275 vgg., 1306, 1309. Vervolg bl. 77.

3) Zie Handv. I. bl. 133.

4) Zie omtrent Schiedam de res. der Staten van Holland van 22 Dec. 1650 en 19 Maart 1704, in het Gr. Pl. B. V. bl. 727; omtrent Delft die van 26 Sept. 1776, in het Gr. Pl. B. IX. bl. 469, vroeger, 24 Nov. 1703, was die termijn op vijf jaren gesteld; omtrent Purmerend die van 14 Nov. 1788, vroeger, 23 Maart 1669, waren alleen geboren en gehuwde poorters benoembaar, zie Gr. Pl. B. IV. bl. 436. IX. bl. 475; omtrent Alkmaar die van 26 Mei 1728, terwijl de termijn vroeger, 9 Dec. 1650 op zes jaren bepaald was, zie Gr. Pl. B. IV. bl. 427. VI. bl. 580; omtrent Sloten de res. der Staten Generaal van 18 April 1637, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 429.

5) Zie de res. der Staten Generaal van 4 en 18 April 1637, bij SCHWARTZENBERG, Charterb. van Vriesland. V. bl. 414, 429.

6) Zie omtrent Monnikendam de res. der Staten van Holland van 11 Julij 1651, in het Gr. Pl. B. IV. bl. 432; omtrent Zwolle de keur van 24 Jan. 1703, waarbij tevens personen afkomstig uit gemeenten waar geene Zwolschen mogten benoemd worden geheel waren uitgesloten, bij ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars. 1 tit. 10. § 4; omtrent Deventer de costumen van 1642, deel 1. tit. 1 art. 7 (bl. 2).

7) Zie de keuren van 31 Jan. 1652, 25 Maart 1688 en 28 Jan. 1728. in de Handv. I. bl. 137, en bij ROOSEBOOM, Recueil van keuren, bl. 9, 14.

tien te Utrecht en Amersfoort 1), na twaalf jaren te Groningen 2). Voor behuwde poorters was de termijn in vele steden op de helft gesteld, in sommige mogten zij zelfs terstond in de Regering verkozen worden.

1) Zie omtrent Utrecht de ord. van 13 Nov. 1584, 24 Julij 1618, 23 Febr. 1784 en 21 Julij 1785. Utr. Pl. B. III. bl. 94, 97. Bij de res. van 10 Maart 1783 worden onderscheidene stedelijke ambten opgenoemd, tot welke geboren en binnen de provincie na twee, binnen de Vereenigde Nederlanden na vier en daarbuiten na acht jaren benoembaar waren. Zie omtrent Amersfoort de ord. van 11 Dec. 1654, 21 Mei 1655 en 13 Dec. 1658, bij VAN BEMMEL, Beschr. der stad Amersfoort, bl. 506, 759. Zij die binnen de provincie geboren waren mogten na vijf jaren regeringsambten bekleeden.

2) Zie ARNTZENIUS, Inst. juris Belg. pars. 1. tit. 10. § 4.

§ 2. *Regten door de naturalisatie verkregen.*

Ofschoon er gedurende de Republiek meer reden bestond om de naturalisatie te verzoeken dan onder de Grafelijke Regering, zoo was zij toch niet van dat overwegend belang, dat vele vreemdelingen haar begeerden in de plaats van of behalve het poorterschap der stad waar zij zich vestigden. Vooral de gewone naturalisatie was in vergelijking daarmede van weinig nut; door deze toch verkreeg men, ingevolge de resolutie der Staten van Holland van 25 Sept. 1670, alleen «het regt van protectie over syn persoon en goederen, mitsgaders van de maintainue by de gestabilieerde jurisdictie en onder den competenten regter, volgens de wetten van den lande, en voorts van alle andere gemeene vryheden en seckerheden den ingezeetenen deeser landen in het generaal competeerende», met uitsluiting van «adelyke of andere speciale praecëminentien, praerogativen, exemptien, immuniteiten of andere particuliere voorregten», alsmede van de benoembaarheid tot «eenige magistrature, ampten, digniteiten, officiën of beneficiën, waartoe sy voor date van de voorsz. haare naturalisatie niet admissibel waaren». Deze naturalisatie verschaftte derhalve veel minder voordeelen dan het burgerschap, alleen aan hen die geen poorters waren kon zij begeerlijk voorkomen. Op bescherming van persoon en goederen immers mogt elk, zoo vreemdeling als inlander, in het gastvrije Nederland veilig rekenen, terwijl het privilegium de non evocando aan elken ingezetenen werd toegekend, en althans de poorters daarop een verkregen regt hadden. Slechts dan wanneer de vreemdeling eerst sedert korten tijd herwaarts was overgekomen en hij vreezen kon nog niet in alle opzigten als ingezetenen te worden aangemerkt, strekten hem de brieven van naturalisatie ten waarborg, dat hij in de regten der onderzaten mogt deelen, dat hij niet aan buitenlandsche Mogendheden zoude worden uitgeleverd noch in eenig geval van zijnen competenten regter afgetrokken; en toch, al deze regten verwierf hij eveneens door zich in de stad zijner inwoning onder het getal der burgers te doen opnemen, hetgeen met zoo weinige zwaarigheden gepaard ging, daardoor werd hij insgelijks onderzaten, op wien alle met vreemde Mogendheden geslotene tractaten van toepassing waren, waarvan wij een merkwaardig voorbeeld aantreffen in het jaar 1753 in het

geval van zekeren François Anthony Jabach, geboren te Keulen, die 1 April 1721 te Middelburg het burgerregt gewonnen had en daarna 26 April 1732 door het collegie van de Admiraliteit in Zeeland tot Commissaris te Livorno benoemd was. Toen deze uit de nalatenschap zijner broeders vaste goederen in Frankrijk bekomen had, maakten de Receveurs généraux du domaine zwarigheid om hem als Nederlandsch onderdaan tot den eigendom derzelve toe te laten en alzoo van het droit d' aubaine vrij te stellen, bewerende dat daartoe eene naturalisatie noodig zoude zijn, waarop de Staten Generaal 9 Aug. 1753 uitdrukkelijk verklaarden, dat hij, als sedert 1721 poorter van Middelburg zijnde, «by haar Hoogh Mogende als een genaturaliseert ingeseeten van deezen staat geconsidereert word, en dat soodanige admissie onder de burgeren in de steeden deeser provinciën genoeg is om als onderdaanen van den staat, op wien de tractaten met de Kroon van Francryk subsisteerende hunne applicatie vinden, te worden geconsidereert, sonder dat daartoe eenige andere brieven van naturalisatie van de Staaten der respective provinciën geobtineert behoeven te worden» 1). Kon elk poorter op deze regten aanspraak maken, zoo verschaftte het burgerschap den vreemdeling daarenboven het genot van zoo vele privilegiën, welke de genaturaliseerde moest missen, dat het niet te verwonderen is, dat althans de gewone naturalisatie zelden begeerd werd en de vreemdeling zich liever bij de stedelijke Regering tot het verkrijgen van het burgerregt aanmeldde.

Van meer nut was de naturalisatie *ad honores*, daardoor werd men benoembaar tot alle ambten, waarvoor het inboorlingschap der provincie een vereischte was, alsmede tot die welke de vreemdeling vroeger niet mogt bekleeden, dewijl onze landgenooten ter plaatse zijner geboorte daarvan waren uitgesloten. Niet tot alle ambten echter werd hem daartoe de toegang geopend, er waren er vele, gelijk wij reeds opmerkten, tot welke alleen diegenen konden benoemd worden, die sedert korteren of langeren tijd poorters waren; door de naturalisatie werd hij alleen inboorling der provincie, geenszins poorter eener bepaalde stad, van al de regten uitsluitend aan het poorterschap verbonden bleef hij uitgesloten, zoodat zelfs de naturalisatie *ad honores* door de meeste herwaarts overgekomeene vreemdelingen niet boven het burgerregt van de stad hunner inwoning verkozen werd.

1) Zie Gr. Pl. B. VIII. bl. 260.

N A S C H R I F T.

Met de omwenteling van 1795 begint een nieuw tijdvak in de geschiedenis des vaderlands, ook voor ons onderwerp. Waren vroeger de zeven provinciën slechts als even zoo vele soevereine staten bondgenootschappelijk vereenigd, ten gevolge der veranderde orde van zaken werd die scheidsmuur opgeheven, de provinciën werden departementen der één en ondeelbare republiek, en zoo ontstond het begrip van Nederlandsch of Bataafsch burger, hetwelk vroeger onbekend was geweest. Als vreemdelingen beschouwde men alleen diegenen welke buiten het Bataafsch gebied geboren waren, en deze werden even als vroeger met de meeste welwillendheid bejegend 1). Ieder die in de republiek een zeker aantal jaren had gewoond 2) en de overige constitutionele vereischten bezat, was stemgerechtigde en werkte als zoodanig mede tot het benoemen van kiezers voor de nationale vertegenwoordiging en de departementale en plaatselijke besturen. Wel bleef het poorterschap in de steden bestaan, maar het verloor veel van zijne waarde, de oude privilegiën hielden allengs op van verbindende kracht te zijn. Reeds in het begin van 1795 waren alle vrijdommen van belastingen en tollengetrokken 3), terwijl in Holland de Grafelijkheidstollen zelve bij de publicatie van 5 Maart van dat jaar werden vernietigd. Een gelijk lot trof de gilden in 1798, elk had dus volkomen vrijheid

---

1) Zie Staatsregeling van 1793 alg. bep. art. 50: «de maatschappij ontvangt alle vreemdelingen, die de weldaaden der vryheid vreedzaam wenschen te genieten, in haar midden, verleenende denzelven alle zekerheid en bescherming.»

2) Volgens art. 11 der staatsregeling van 1793 waren vreemdelingen na eene inwoning van tien en volgens art. 24 van die van 1801 na een verblijf van zes jaren stemgerechtigd. Bij eerstgenoemde was die termijn op zeven jaren verminderd voor hen die de republiek te water of te land geënd hadden.

3) Zie c. ROGGE, Tafereel van de geschiedenis der jongste omwenteling. Amst. 1796. bl. 476.

van beroep, behoudens het toezigt der Regering, zoo als op het vervaardigen van gouden en zilveren werken, op het gewigt en de deugdelijkheid van het brood, op den verkoop van eetbare waren, en in het algemeen op het uitoefenen van kunsten of wetenschappen welke onmiddelijk betrekking hadden op de gezondheid der ingezetenen 1). Evenzoo was het bezit van het poorterschap gedurende een bepaald aantal jaren geen vereischte meer voor de benoembaarheid tot stedelijke regeringsambten, een vijfjarig verblijf in de gemeente was daartoe voldoende 2), terwijl in het algemeen voor nationale, departementale en plaatselijke ambten bij de publicatie van het uitvoerend bewind van 2 Febr. 1801 niets anders gevorderd werd dan de inschrijving in het stemregister. In de Regering van land of provincie alsmede tot hooge regterlijke betrekkingen moesten evenwel meestal inboorlingen benoemd worden 3), en toen ons vaderland in 1806 onder het bestuur van eenen vreemden Vorst kwam, bedong men bij art. 8 van het tractaat van 26 Mei: «de ambten en bedieningen van den staat, buiten diegene

1) Zie Staatsregeling van 1798 alg. bep. art. 53. Publ. van het Uitvoerend bewind van 25 Mei en 24 Dec. 1798. Staatsregeling van 1801. art. 4. De afschaffing der gilden ontmoette echter vele zwarigheden, ontstaan deels uit de vereffening der belangen van de tot dus ver bestaan hebbende vereenigingen, deels uit het misverstand der staatsregeling. Zie de publ. van het Uitvoerend bewind van 28 Maart en 28 Junij 1798 en van het Staatsbewind van 29 April 1802 voor Zeeland, Brabant, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Vriesland en Groningen. Onder Koning Lodewijk werd zelfs 30 Jan. 1808 eene wet gemaakt «tot vorming van de corporatiën voor de neringen, ambachten en bedryven.» Vergelijk art. 7. N°. 13 van het crim. wetb. voor het Koninkrijk Holland. Eerst onder Napoleon had de geheele afschaffing plaats. Zie de Prijsverhandeling van Mr. n. w. TYDEMAN over de gilden, in de Nieuwe verhandelingen van het Zeeuwsch Genootschap der Wetenschappen. IV. 1ste stuk. Middelb. 1821. bl. 9.

2) Zie Staatsregeling van 1798 art. 193. Publ. van het Uitvoerend bewind van 9 Junij en 20 Oct. 1800 en 6 Febr. 1801.

3) Zie Staatsregeling van 1798 art. 32, van 1801 art. 29, 54, 62, 89, van 1805 art. 19, 42, 44, 78, van 1806 art. 52, 71. Zie ook de publ. van het Staatsbewind van 29 April 1802 voor Holland, Zeeland, Brabant, Utrecht, Gelderland, Overijssel, Vriesland en Groningen. Bij art. 156 der staatsregeling van 1798 evenwel vorderde men voor de leden der departementale besturen slechts de inwoning sedert zes jaren in het departement, bij art. 256 voor regterlijke ambtenaren in het algemeen het Bataafsch burgerschap en bij art. 295 voor de leden van het Hoog nationaal gerechtshof het lidmaatschap van een der departementale gerechtshoven.

welke behooren tot den persoonlyken dienst van het huis des Konings, zullen aan geene anderen dan aan *nationale* kunnen worden toevertrouwd."

Van de bescherming in het algemeen aan vreemdelingen verzekerd waren echter in den aanvang van dit tijdperk de Fransche emigranten uitgesloten, en ook naderhand diegenen welke afkomstig waren uit landen, waarmede de Fransche en dien ten gevolge ook de Bataafsche republiek in oorlog was. Vooral aan de Engelschen droeg men eenen bijzonderen haat toe, in de openbare staatsstukken sprak men van *den baatzuchtigen Brit*, van *een volk voorheen vriend der Nederlanders in schyn*, en verbood herhaalde malen allen handel met dat land en allen invoer van Engelsche manufacturen. De Franschen daarentegen betitelde men met den naam van *medebroeders* en *bondgenooten*. Wel kwam ons dat bondgenootschap duur te staan, daar zij zich daarvoor ruimschoots deden betalen, zelfs geheele streken zich toeëigenden en nog meer vorderden, zoodat Zeeland 12 April 1795 een wanhopig vertoog bij de Staten Generaal inleverde, verklarende: «dat eer de zee onze kostbare dyken verwoeste en door haar golven ons noodzake een ander verblyf op te zoeken, dat eer het geweld en overheersching een einde maake aan ons bestaan, dan dat wy tot zulke gruwelen de hand leenen" 1); maar desniettegenstaande bleef men de Franschen steeds als beschermers aanmerken, tot dat eindelijk die bondgenoten, na ons volk op allerlei wijze te hebben uitgeput, tot nadere bevestiging der vriendschap, aan onze landgenooten de treurige eer bewezen, hen met de groote Fransche natie in een te smelten en tot Fransche onderdanen te maken. Eerst in 1813 hernamen wij onze nationaliteit onder het bestuur van eenen Vorst uit den voorvaderlijken stam.

---

1) Zie Tractaat van alliantie van 16 Mei 1795. Staatsregeling van 1798 art. 68. Rogge, bl. 460, 494 vgg., 523 vgg., 541.

T H E S E S.

I.

Interdictum quorum bonorum nec summarium nec provisorium
judicium haberi debet.

II.

Minus probanda sententia quam proposuit ELVERS, verbis edicti
intra annum actionem dabo indicari tempus quo praetor munere
fungitur.

III.

Pignore obpignorato res ipsa pignori data non videtur.

IV.

Jure nostro gener socero alimenta praestare tenetur, etiamsi
matrimonium divortio dissolutum sit.

V.

Qui veniam aetatis impetravit exsecutor testamentarius esse
potest.

VI.

Peregrinus in patria nostra manens a peregrino hic citari potest etiam propter obligationes in alia regione contractas.

VII.

Societas innominata extra patriam nostram constituta hic agere non potest.

VIII.

Voce *loon* in art. 448 C. M. significatur etiam pars mercedis nondum soluta.

IX.

Qui aedes suas inhabitatas in loco solitario incendit, ex art. 434 C. P. puniri nequit.

X.

Qui secundum art. 22 C. Q. C. querelam instituit, ab ea desistere nequit eo effectu ut Ministerium Publicum non amplius agere possit.

XI.

Art. 21 Legis Municipalis non impedit quominus Rex aliquem Burgimagistrum eligat, cujus cognatus vel affinis in primo vel secundo gradu adscriptus sit concilio municipali.

XII.

Peregrini non arcendi a muneribus publicis.

XIII.

Oppositio systematica quae dicitur improbanda.

XIV.

Quod de concilio ordinum generalium adscribendis administris regis in art. 89 Legis Fundamentalibus cavetur: *«ten ware zy tot leden der vergadering mogten benoemd zijn»*, omittendum videbatur.

XV.

Nocent quae usuris modum imponunt leges.

XVI.

Perperam SISMONDI (Nouv. Princ. d' Ec. pol. II. pag. 317):
«En règle générale, toutes les fois que la demande pour la consommation surpasse les moyens qu'on a de produire, toute découverte nouvelle dans les mécaniques ou dans les arts est un bienfait pour la société, parce qu'elle donne les moyens de satisfaire des besoins existants. Toutes les fois au contraire que la production suffit pleinement à la consommation, toute découverte semblable est une calamité, puisqu'elle n'ajoute aux jouissances des consommateurs que de les satisfaire à meilleur marché, tandis qu'elle supprime la vie elle-même des producteurs. Il serait odieux de peser l'avantage du bon marché contre celui de l'existence.»

XVII.

Recte LÉON FAUCHER (Dictionnaire de l' Ec. pol. voce *droit au travail*): *«Ceux-là seuls sont en position de combattre les arguments des socialistes, qui tiennent le système producteur pour une hérésie économique et le privilège industriel pour un mal.»*

AAN

MIJNEN BROEDER

BIJ ZIJNE OPENLIJKE BEVORDERING TOT DOCTOR
IN DE REGTEN.

Heden vloeijen mijne toonen,
't Is de dag, zoo lang verbeid,
Dat Minerva's eerekroonen
Mijnen broeder zijn bereid.
Allen, die u hier beminden,
Trouwe leidslieën, hartevrinden,
Têedre moeder, zoete bruid,
Stemmen in dit feestgeluid.

Vlocht voor zooveel zorg en zwoegen
Pallas u dees lauwerblaën;
Tot dien prijs is waar genoeg
Aan ons menschen toegestaan.
Moog' de Hemel, bij uw streven,
Zijnen besten zegen geven,
Dat der groote maatschappij
Vruchtbaar al uw pogen zij.

Toondet g' ons de groote vaders,
Hoe hun land den vreemdeling,
Die den vrijen grond mogt nadren,
Vol van liefd' en zorg ontving; —

Ons wou Neêrland, als zijn zonen,
 Grooter liefd' en zorg betoonen;
 Daarom onze kracht en vlijt
 Aan het vaderland gewijd.

Maar een straal van reiner leven,
 Zucht uit beter vaderland,
 Liefde heeft ons God gegeven,
 Schoonste gaaf van Zijne hand;
 Moogt gij daar den vrede vinden;
 Aan de hand der teêrbeminde
 Rustend van de zorg der aard,
 Zij u rein geluk bewaard.

Moog' een rij van wakkre zonen,
 Tredend in der vaders spoor,
 Uwen dierbren echt bekroonen,
 Of een bloeiend dochtrenkoor
 Uwe levensbaan omkranzen
 En als reine paarlen glanzen;
 Dat uw' ouderen, verheugd,
 Lang nog deelen in uw vreugd.

Blijf ook voor uw broedren, magen,
 En voor heel uw vriendenrij
 Steeds dezelfde liefde dragen:
 In uw zegen deelen zij.
 Eind'loos noem' men 's menschen *weten*;
 ('k Wil zijn grenzen thans niet meten;)
 Maar het *hart* is eindloos wijd,
 Liefde blijft in eeuwigheid.

W. A. J. VAN GEUNS.

... van de hand, als zijn eener
... groot hebbe en weg betonnen
... daarom ook kragt en rijk
... dat verstand gewijs

... van de hand der toebereiding
... hand van de weg der land
... u een geluk bewaard

VERBETERING.

Bl. 6 regel 1 staat: *in de dertiende lees: vooral in de dertiende.*

C. C. B. L.

... ook voor de proefers, roepen
... voor heel de verbanden
... dezelfde hieldt degenen
... nu wezen deelen zij
... met de kragt van de menschen
... die wij zijn gewonen om te maken
... dat het kan is voldoende
... die hieldt in verband
... W. A. J. van Oort